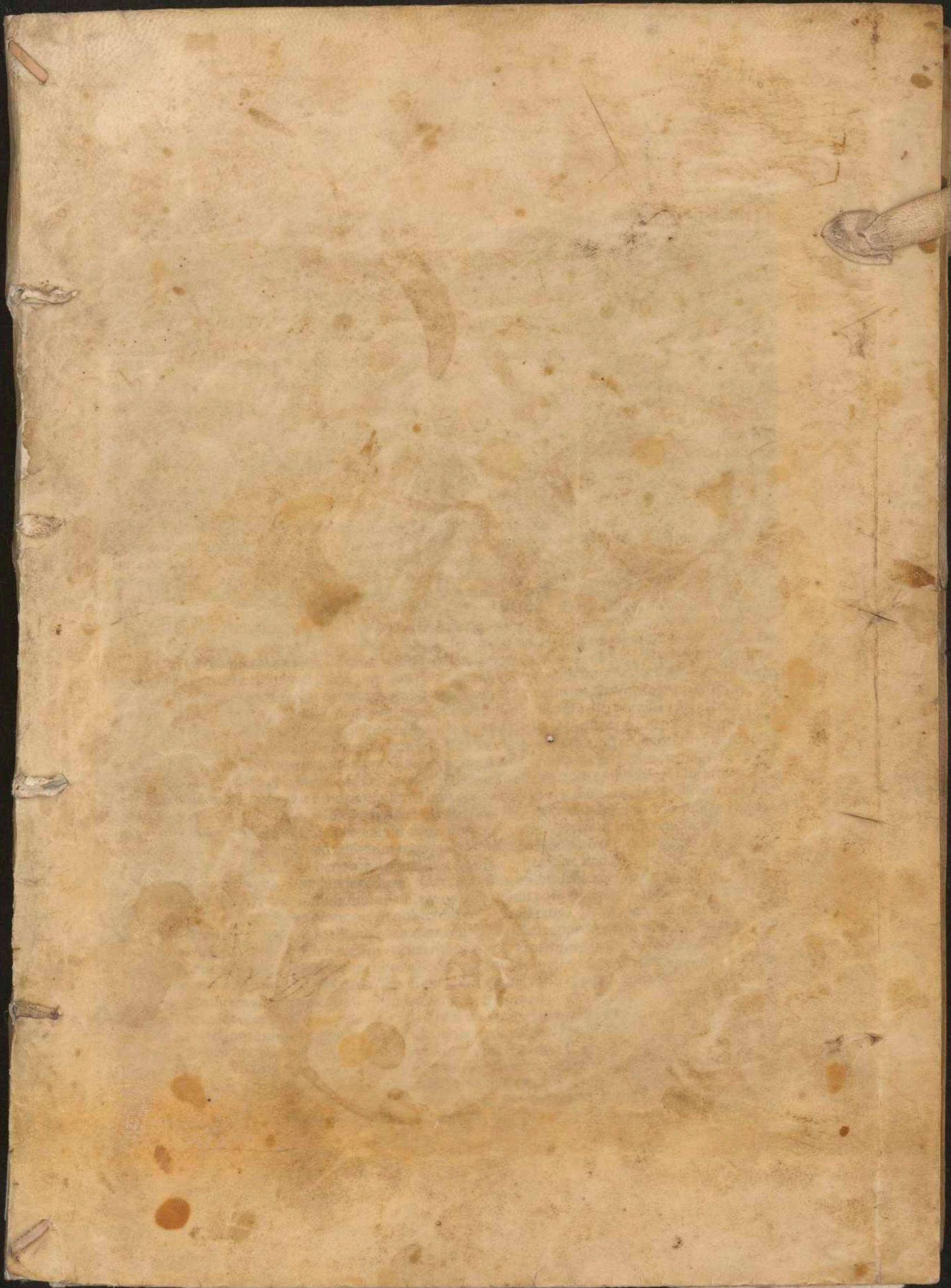

memoria de lo q fide be
api d la pma

veramente

quame diantulo dos fely
el go de una fely y medw
pda angulo tu fialul

ponera
in fuzs co lo b nqfal
ze lozigo

martin fonzales be mte x fely fely
f fonzales dos fely
p de la bida be mte fonzales fely
in fonzales dos fely

quame de la fme mte fonzales
i martin fonzales be mte fely
chmayor de mte fonzales
de go mte fonzales
i martin fonzales be mte fely
martin fonzales be mte fely
mte fonzales be mte fely

Digo yo fr. mgeal de guercana
cura de la y glia de s noz
manera de

e

vt
n

ee vi

ee se

e b m

v

i

n

n

e

vi

HNIS HOMINES: Patritia gente Crispus Salustius romæ natus post ré pub. ciuili discor dia concussa quâ nulla illius administrandæ ratio bonis superesset: amplius se ad scribendi oci um cõtulit. In quo genere quintiliani iudicio: qui eû Thucydidi in historia eminētissimo op

C. CRISPI SALLVSTII LIB. DE CON IVRATIONE. L. SER. CATILINAE.

HNIS HOMINES Qui sese student præstare cæteris aiantib9 summa ope niti decet: ne uitâ silē tio transeant ueluti pecora: quæ natura prona atq; uentri obedientia finxit. Sed nostra omnis uis in animo & corpore sita est: Animi imperio: corporis seruitio magis utimur: Alterû nobiscû diis: alterum cû belluis cõe est. Quo mihi rectius esse uidetur i genii q̃ uirium

historia ad hæc tēpora peruenere: & quod iniquius ferat aliquis: fuerunt hæc pro gymnasmata quædam: ut græco utar uerbis castissimæ illius mineruæ: quæ nobis reliqua cum temporis tamen hominum fecit in iuria. Nam q̃ plenissimam Crispus scripserit historiam: quæ non res romanas solum: sed externarû etiã gentiû sit cõplexa abunde constat: uerû a catilinæ cõiuratione quasi ingenii experienciã daturus: eam uide ri potest auspiciatus: q̃ & ipsum operis præmiû haud dubie demonstrat: cui ad stili cõsumationem credi bile est lugurthæ bellum subiecisse. Sed quanti illa momenti fuerint. quæ prorsus interiere ex his q̃ hodie extant facilis est coniectura: quippe cû nulla possit uirtus in historia elucere: quum non in hac uel illa me ditatiõe facile recognoscas: sed quo eius sunt uirtutes altiores: minusq; uulgo p̃ximæ: eo maiore nobis stu dio ut dixi est nitendum: ne illæ nostra uel inertia uel negligentia diutius in obscuro sint. Et enim q̃ cogni tu sint difficiles. uel ex eõ potest intelligi: q̃ non pauci ut uideo in proemii fronte allucinati dant illi uicio quod nepharium catilinæ scelus scripturus: indepotissimum sit exorsus: ut dixerit animum corpori: & in geniû uiribus præstare: uelut nihil magis ab eo quod dicturus erat alienum dici potuisse: sed accurate oia ac magis erudite q̃ uerbis explicari possit: redditurus nanq; sui consilii rationem q̃ a re publi. digressus se ad historiam scribendam contulisset: nulla potuit honestior causa demonstrari: q̃ eo se cõsilio id fecisse ostē deret: ut ea parte corporis uteretur: quæ potissima in homine esset: nec ita multo post non magis se ratiõe q̃ necessitate: ut id consilii caperet: adduci oportuisse demonstrat: quoniam ambitioe malisq; artibus ciui tate corrupta: nullus uideretur innocentia locus huic qui ad eam capiendam accederet relictus: uerû qua p̃clara ingenia aut domi cõsulendo: suorûq; facta illustrando aut fotis rem publicam administrando pa triæ uideri possunt utilia: sublata optimatum administratione omniq; recte uiuendi ratione mutata: me rito unû hoc scribendi officiû quod reliquum erat: quia & potuit & debuit nō minori ingenio q̃ pietate pa triæ ciuibûsq; suis optime de ea bene meritis præstitit Crispus. Præstare datiuo & accusatiuo iugitur: ut præsto illi: & præsto illum. Præstare: excellere. Cæteris animantibus: scilicet brutis animalibus. Sum ma ope: sūma possibilitate & uiribus summis. Nam opis significat possibilitatem. Virg. æneidos libro pri mo. Grates persolvere dignas Non opis est nostræ dido. i. possibilitatis. Veluti pecora: quæ silentio uitâ transeunt. Prona: procliuia. Obedientia uentri: quia animalia suos appetitus sequuntur: & tantû præses tempus considerant: non autem futurû nec præteritû uident. Finxit: formauit. Sed omnis nostra: quo niam igitur nos dissimiles cæteris animatibus esse debemus: uideamus quibus in rebus occupati eē debe amus. Duæ autem res sunt quibus clari esse possumus: scilicet uel uiribus ingenii uel uiribus corporis: sed uideamus utrum magis præponderet. Nostra uis: scilicet humana. Sita. posita. In aîo & corpore id est uiribus animi & corporis continetur. Magis q̃ seruitio: animus quidem imperat: corpus autem seruit. Alterum: imperium animi. Alterum uidelicet seruitium corporis. Diis: Nam memoria & intelligentia & prouidentia diuinæ uirtutes sunt: & diuino quodam numine traditæ sunt. Commune cum belluis: nã quemadmodum sentiunt & appetunt belluas: ita homines & sentire & appetere possunt: sed homines & me minerunt & intelligunt & cæteris prouident: quod animantibus protinus negatur. Ergo constat animum quidem cum diis esse communem: corpus uero cum belluis communem habere. Quo mihi rectius Ecce ipse suam ponit sententiam. Quo mihi rectius: Cum igitur possumus magnam nobis gloriã com

parare aut corporis uiribus aut ingenii: sine dubio debemus ad gloriā inniti uiribus animi potius q̄ corporis: & uidetur mihi rectius. Opibus: auxiliis. Ingenii. f. uiribus. Qua fruimur: nō sine ratione dixit q̄ fruimur: quia etiā si uita qua utimur longa sit: tamen uita qua fruimur est brevis: q̄a utimur rebus uisū fruimur uero fructu: sed in fructu dicitur esse cum aliquid egregium facimus. ergo ille uita fruitur qui uiuendo fructum ex uita capit. Ille uero uita utitur qui uiuit. nec aliquid pulchrū facit: itaq̄ uita qua fruimur brevis esse solet. Fruimur: cū aliquid dignum uirtute efficiamus: ex quo fructum capimus bene gestæ rei. Efficere longam: si aliquid egregiū facinus suscipiamus: ut apud posteros memoria nostri porrigatur. Nam diuitiarum: & quia dubitare posset aliquis quomodo memoria nostri lōga fieri possit. declarat ipse dicens. Fluxa: labilis: & propterea non debent homines in his elaborare nec gloriā quærere in diuitiis inquit & forma nihil diuturnum ideo nihil immortale consequi possunt atq̄ perpetuum. Virtus clara: Virtus autem clarum nomen efficere potest. ergo immortalē. Sed diu magnum: nunc aliam ponit dubitationem dubitasse inquit & cætera. Certamen: cōtentio. Ne: pro an. Viribus corporis: Non nulli dicebant uires corporis uictoriam cōpare: Alii dicebant ingenium uictoriam facere. Nā prius: & reddit rationem cur homines ita dubitauerint: nam sine consilio factum nihil ualet: nec consilium sine facto multum prodesse potest: & consilium ad uires pertinet: & factum ad corpus.

Consulto: pro consulte. ita dicit Seruius apud historicos participium præteriti temporis pro infinito poni solere. Facto: ad corpus. Consulto: ad consilium. Indigens: non plenum est: nec consilium sine facto sequitur: q̄ alterum auxilio alterius indigeat. Eget consilio alterius: & q̄a factum consilium & consilium desiderat: nec alterum sine altero esse potest. Igitur initio: superius uidemus quomodo dixerat magnam contentionem inter homines fuisse. Vtrum res militaris magis augeatur uiribus corporis: an uirtute animi: & conclusit utrunq̄ per se imperfectum esse: alterius auxilio indigere. Nunc dicit quid ex ea re secutum fuerit. Nam dicit homines certasse uiribus corporis & uirtute animi gloriā comparare: ideo in primis temporibus alii corpus: alii ingenium exercebant. Igitur: quia dubitabatur plus ne ualeret res militaris uiribus corporis q̄ ingenii uirtute. Igitur: a superiori referatur. Iam in terris. q̄ obrem dicis reges. Cum iam in terris: & est parenthesis: id est interpositio. Primum nomen imperii: quia primo omnes qui imperabant reges appellabantur. Sed postea appellati sunt principes: satrapæ: consules: imperatores: & tribuni. Imperii: dominationis. Primum fuit: quia reges omnes appellabantur. Diuersi: pulchra prolepsis: reges diuersi est totū: pars & alii sunt partes & c. Diuersi: uaria opiniōe. Etiam tum: eo quoq̄ tempore quo reges appellabatur: omnes qui imperitabant: id est illis etiam temporibus nondum libido animos hominum inuaserat: ut cupiditate regnandi satiare non possent. Cupiditate: scilicet regnandi: uel rerum alienarum. Agitabatur: exercebatur. ducebatur. Sua cuiq̄ satis placebant: id est suis quisq̄ contentus erat: nec aliena appetebat. Postea uero q̄: Primo quidem cum nusq̄ gentes bella gererent: certabant homines utrum ingenium plus ualeret q̄ uires corporis: sed postq̄ bella florere cœperunt in græcia & in asia: tum uero expertum: & experientia magistra cognitum est uires animi præstare corporis uiribus. Vero: pro sed. Cœpere subigere: est alia prolepsis. Cœpere. f. homines cyrus in asia & c. Subigere: uincere: & expugnare. Nationes: gentes. Libidinem dominandi causam belli habere: ut q̄ nulla alia causa belli nisi q̄ regnare cupiebāt. q̄a etiam si nullæ intercessissent iniuriæ. Libido dominandi homines ad bellum incitabat. Libidine: cupiditatem. Maximam gloriā in maximo imperio: uidelicet si quis maximum imperium haberet: hunc apud omnes gloriosissimum esse atq̄ clarum. Tum demum: tum deniq̄. Periculo: belli. Negociis: rerum gerendarum. Compertum est: inuentum & exploratum est. Quod si regum: si inquit ea modo sita essent reges atq̄ imperatores in pace qua sunt in bello: res iustiores essent: & propterea firmiores. sed cū in bello continentes parci inedia sitis frigoris atq̄ caloris & ois deniq̄ laboris patientissimi sint. Post q̄ tranquillis iam rebus in pace uiuere cœperūt molliores ac effeminatiores prodigi ac impatiētissimi efficiuntur: hinc est q̄ mutatis moribus regna etiā mutantur. Hinc est illud Valerii libro. vii. Valerius libro. vii. Apium Claudium crebro solitum dicere accepimus. Negocium populo Rō. melius q̄ ocium cōmitti nonq̄

opibus gloriā quærere. Et quoniam uita ipsa qua fruimur brevis est: memoriā nostri q̄ maxime longam efficere. Nam diuitiarum & formæ gloria fluxa atq̄ fragilis est: Virtus clara æternaq̄ habetur. Sed diu magnū inter mortales certamen fuit: ut ne corporis an uirtute animi res militaris magis pcederet. Nā & prius q̄ incipias consulto & ubi consulueris mature opus est facto. Ita utrunq̄ p se indigēs alterū alterius auxilio eget. Igitur in initio reges (cū iam in terris nomē impii id primum fuit) diuersi: pars ingenii: alii corpus exercebant. Etiā tū uita hominum sine cupiditate agitabatur. Sua cuiq̄ satis placebant. Postea uero q̄ in Asia Cyrus: in Græcia Lacedæmoni: & Atheniēses cœpere urbes atq̄ nationes subigere libidine dominandi causam belli habere: maximā gloriā in maximo imperio putare. Tum demum periculo atq̄ negociis compertum est in bello plurimum ingenium posse. Quod si regum atq̄ imperatorum

nō q̄ ignoraret q̄ iucundus tranquillitatis status esset: sed q̄ animaduertere prae potētia imperia agitatio ne rerum ad uirtutem capeffendam exercitari nimia quiete in desidia resolui: & sane negocium nomie horrendum ciuitatis nostrae mores in suo statu continuit blandae appellatiōis quies plurimis uiciis resper sit. Virtus animi imperia regum. i. uirtus animi: quā reges & imperatores habent bello. Valent: ualida & firma essent. Aequabilis: iustus. Cōstantius: firmius: & ualidius, stabilius: & unum sequit̄

ex reliquis: nam quia iustiora essent humana ideo essent firmiora. Humana: hominum.

animi uirtus in pace ita ut bello ualeret: aequabilis atq; constantius sese res hūanā haberēt. Neq; aliud alio ferri: neq; mutari ac misceri oīa cerneret. Nā imperiū facile his artibus retinet quibus in initio partum est: Verum ubi pro labore desidia: pro continentia & aequitate libido atq; supbia inuasere: fortuna simul imutatur cū moribus. Ita imperiū semper ab optimo quocq; ad minus bonū trāffertur. Quae homines arant: nauigāt: aedificant: uirtuti oīa parēt. Sed multi mortales dediti uentri atq; sōno indocti icultiq; uitam sicuti peregrinantes transiere. Quibus profecto contra naturam corpus uoluptati: anima oneri fuit. Eorum ego uitam mortem quae iuxta existimo: quoniam de utraque flectitur. Verū enim uero is demū uiuere: atq; frui anima uidetur: qui aliquo negotio intentus:

Habent se regerentur. Neq; cerneret: id est non uideret. Aliud alio ferri: id est non uideret modo in hunc locum modo in illum trāfferi imperium. Neq; mutari atq; misceri non uideret mutationem atq; coniunctionem omnium rerum fieri. Misceri: confundi. Nam imperium: quā obrem non mutarentur imperia quia & c. His artibus non moderatis artibus: ut sunt labor: continentia aequitas & c.

Quibus artibus: quia honestis modestisq; artibus paratur imperium. Artibus: moribus. Nam artes in plurali numero pro moribus saepe ponuntur. In initio: id est in principio.

Partum: adeptum est acquisitum. Verum ubi pro labore: tantam uocabulorum proprietatem hic Salustius ponit: ut nullus scriptor alius melius ponere uideatur: nec possit. Facile hic cognoscitur quid sit desidia quid libido & c. Laborem hoc loco opponit desidia: ergo labor & desidia sibi contraria sunt. Pro continentia & aequitate libido atq; superbia: hoc loco ponit libidinem continentiae & aequitatem. Superbia: ergo procul dabo cognoscitur quid sit libido: quid continentia: quid aequitas: & quid superbia. Pro labore belli. Desidia: pacis. Pro

labore: metus atq; periculorum. Superbia: licentiae est. Licentia in pace generat superbiam principibus ut quisq; faciat pro libidine quod uoluerit. Pro labore desidia postq̄ in locum laboris desidia: in locum continentiae libido incesferunt. Inuasere. incesfere ingruere. Fortuna simul: fortuna regnandi. Nam qui pro bonis moribus & labore regnum ceperant: postea desides facti regnum amittunt: & haec est causa mutationis. Itaq; imperium: amittit imperium & ad alium meliorem seipsum transfertur imperium. Virtuti omnia parent: id est uirtuti omnia subiecta sunt. Quae homines arant & caetera: id est uirtus dominatur terrae: dominatur & mari. Quae homines arant aedificant: id est terra. Nauigant maria nihil aliud uoluit dicere nisi uirtutem omnibus rebus dominari. Sed multi mortales: superius uidistis quomodo Salustius dicebat imperium semper a minus bono ad quosq; optimos transferri: & ob eam rem plerumq; mutari regna: nec in eodem statu permanere: & quia bonis artibus comparatum sit regnum: ideo eisdem manere perpetuum: si uero mutatae fuerint: imperium facile amitti. Nunc dicit quāuis omnia uirtuti subiecta sint: tamen multos homines esse qui contempta uirtute se ocio & uoluptati dederunt & c. Sed aduersatiua est & aduersat hoc mō quāq; dixi oīa uirtuti subiecta sint sed & c. Multi mortales: multi hoīes. Dediti uentri atq; somno: id est q̄ oēs suas curas in cibo & somno posuerūt. Nam hi uentri dediti dicūtur esse q̄ suos oēs appetitus sequūtur uel edendi uel bibēdi uel alterius uoluptatis cōparatae. Indocti sine aliqua bona arte. Inculti. i. sine exercitio nō exercitati. Indocti: ad animū: inculti ad corpus trāfferre potes q̄ nec animū: nec corpus aliquo exercuerūt. Peregrinātes: sicut hoīes incogniti: nā quemadmodum peregrini ignoti sunt: ita: & hi q̄ uentri indulgent & somno incogniti efficiuntur. Nam peregrinantes dicuntur q̄ in alienis ciuitatibus uersantur: & quia in alienis ideo ignoti: & q̄ ignoti ideo obscuri. Et ita homines q̄ tantum uoluptatibus dediti sunt: in obscuritate perpetua manent: & obscuram ignotamq; uitam consequuntur: sicuti peregrinantium nomen ignotum & obscurum est. Contra naturam: q̄a superius dixit animi imperio: corporis seruitio magis utimur: ergo isti mutata natura rerum non cōmittunt ut animus corpori imperitet: sed ipsi corpori obediunt. Corpus uoluptati: non animo seruiunt. Anima fuit oneri: quia animam quasi seruam habueret: id est fecerunt animam corpori seruire. Iuxta: similiter. Vitam mortem: id est tanti precii uitam eorum aestimo quanti mortem: sed mortē nullius precii aestimo: ergo nec uitam alicuius precii facio. Quoniam de utraq; & reddit causam: id est tā uiui q̄ mortui in perpetuo silentio permanent. Verum enim uero: profed. Est enim coniunctio expletiua: & ornatus causa ponitur: uelut autem tantum quantū sed. Quasi dicat huiusmodi homines omittere qui uoluptatibus dediti sunt. Sed ad hos ueniamus: qui egregiū aliquod gerunt. Hi demū probādi sunt quos

aut corpore aut animo egregium quid facere delectat. Præclari facinoris: quantum ad corpus. id est alicuius egregii facti quod corpore geratur. Bonæ artis: scientiæ & eruditionis: unum ad res gestas: alter ad eruditionis scientiam referas. Sed in magna copia rerum & c. Sed cum multæ sint res: quibus homines sibi laudem possint comparare: aut ut corporis aut uirtute animi sibi gloriam querere debent. Sunt. i. non nulli qui ualent uiribus corporis: alii animi uirtute. Ergo qui ualent animi uiribus egregiū gerant facinus qui uero uiribus animi præstant hi scientiæ indulgeant: atque optimis artibus se dedant: copia: multitudinem. Benefacere rei publicæ: ecce quantum ad res gestas. benedicere quantum ad bonas artes: quia de aliquare scribere: quam aliquis gesserit: laudabile est atque probatum. Absurdum: inconueniens. Vel pace: scilicet uel benedicendo. Vel bello benefaciendo. Facere in bello. Scribere in pace. At mihi quidē Nunc capat beniuolentiam ab incommodis suis. Nam ut ait cicero a nostra persona beniuolentiam colligimus si nostra incommoda profecerimus: incommodum suum exponit: cum dicit scriptorem qualem se magnum laborem suscipere: parum autē gloriæ consequi eo quod & cætera sequitur scriptorem & auctorem: quia plus gloriæ consequuntur qui faciunt res quæ qui scripserint eadē.

Arduum: difficile. In primis ante omnia. Facta dictis: id est tam illustrandæ oratione res scribendæ sint quam illustres fuerunt: Nam si res fuerint illustres: & illustri & præclara oratione erunt notande: id est pro qualitate rerum uerba sunt accommodanda. Deinde quod: duas alias incommoditates exponit: quæ scriptori accidunt: nam & cætera. id est laudant uel reprehendunt & cætera. Vbi: pro postquam uel quando. Supra ea: supra ea quæ facilia factu putantur.

Ficta: simulata. Pro falsis in loco falsitatis falsa existimant nonnulli: cum plus laudaueris quam ipse se facere posse existimet. Sed ego adolescentulus: uide quemadmodum per inductionem ad id peruenit. Salustius quod intenderat scilicet quod omissa rei publicæ administratione reuertente ad scribendum contulerat. Primo quidem dixit apud mortalem contentionem fuisse utrum res militaris magis præcederet uiribus corporis an uirtute animi. Deinde cum bella geri cepissent cognitum esse uires ingenio præstare. Postea uero duobus modis homines claros fieri posse: uidelicet uel in bene gerenda re publica: uel in bene dicendo quæ gesta sunt. Deinde ostendit difficile esse benedicere: eo quod scriptores aut inuidia & maliuolentia damnari solent: aut falsitate. Nunc ergo reddit ad seipsum dicens: quod difficilissimum sit res gestas scribere: statui tamen benedicendo rei publicæ prodesse & eo clarum fieri.

Adolescentibus: admodum adolescens: adhuc tenere ætatis. Initio: id est in principio. A studio litterarum: quia usque ad quartumdecimum annum litteris operam dabant: & miranda est industria romanorum adolescentium: qui antequam ad decimum quintum annum peruenirent omnia bonarum artium studia percurrerant: tantum studii ac diligentiae adhibebant. Plerique: scilicet adolescentes sunt delati. Ibi: scilicet in re publica. Multa fuerunt aduersa. Pro pudore & c. Ecce quod diligenter uocabulorum proprietates seruat Salustius: ut legentibus multum prodesse uideatur: si proprietates uerborum inspicere uoluerint: nam singula singulis opponenda sunt. Nam audacia opponitur pudori: largitio opponitur abstinentiæ: auaritia opponitur uirtuti: & non sine causa auaritia opposita est uirtuti: Nam quæ auarus est: nullam unquam uirtutem consequitur. Auaritia pro uirtute: uirtus est generale nomen ad omnes uirtutes: ergo pro uirtute: id est liberalitate. Vigebant: florebant: & erant in uigore. Quæ: uicia. Aspernabatur: remotus & alienus erat. Insolens malarum artium: insuetus non solens: & est constructio qua utimur: sicut dicimus amans uirtutis: & insolens malarum artium. Tamē inter tanta uitia: excusat se Salustius hoc modo duobus modis primo cum tanta essent mala: quibus occupata & corrupta res publica esset: nec me quoque poteram seruare. Præterea iuuenilis ætas erat ibecilla: ut facile corrumpi posset malis artibus: nam iuuenes: perliuiores sunt in uitia quam uiri aut senes. Tamē: quis esset insolens malæ artium tanta uitia quibus occupata erat ciuitas. Corrupta ambitione: quia ego quoque mihi quærebam honores: quæ admodum cæteri. Mecum: duæ res sunt. Reliquis

liquis malis moribus: uidelicet ab avaritia: largitione: ab audacia Honoris cupido. Ordo est eadem cupiditas honoris: quæ uexabat cæteros fama: inuidia uexabat me Fama: propter famam: quia fama mea pro inuidia sæpe laborauit. Inuidia: quia quærebam mihi famam: odium & innidiam populi fugiebam: ut suffragiis eius possem ad hunc honorem peruenire quem ego quærebam. Igitur ubi igitur: quādo qui dem uidebam tot uitiiis rem publicam esse corruptam.

nus honoris cupido eadem quæ cæteros fama atq; inuidia uexabat. Igitur ubi animus ex multis miseriis atq; periculis requieuit: & mihi reliquam ætatem a re pub. procul habendā decreui: non fuit consilium secordia atq; desidia bonum ocium conterere. Neq; uero agrum colēdo aut uenando seruilibus officiis intentum ætatem agere. Sed a quo incepto studio me ambitio mala detinuerat: eodem regressus: statui es gestas. P. R. carptim ut quæq; memoria digna uidebantur perscribere eo magis quod mihi a spe: metu partibus. R. Publi. animus liber erat. Igitur de Catilinæ coniuratione q̄ uerissi me potero paucis absoluam: Nam id facinus in primis ego memorabile existimo sceleris nouitate atq; periculi. De cuius moribus hominis pauca prius explananda sunt q̄ initium narrandi faciam.

VCIVS Catilia nobili genere fuit: magna uia & corporis: sed ingenio malo prauoq;. Huic ab adoleſcētia bella intestina: cædes: rapinæ: discordia ciuili grata fuit: ubiq; iuuentutem exercuit: Corpus patiens

Vbi: postquam. Animus requieuit: id est postq̄ animus liberatus est his miseriis: quas in rei publicæ administratione ferebam: quia ego ambiēdo me subiiciebam populo: ut eius beniuolentiā captarem: & inde mihi suffragia præstaret: & bene miseriis dixit: quia nihil miserius est cupiditate honoris: infimos quosq; precibus rogare. Nō fuit consilium. non cepi hoc consilium. Secordia: scilicet animi. Desidia: scilicet corporis. Nā secordia est inertia animi: desidia est inertia corporis. Terere: consumere. Seruilibus officiis: quæ sunt illa seruilia officia: scilicet colendo agrū & uenando: & qui uenari. officium dicunt esse liberale magnopere falluntur. nam officium appellatur a Salustio. Sed a quo incepto: cum me prius rei publicæ administratio a studio remouerit: nunc ita rei publicæ corruptio me ad studium regredi coegit. Eodem. idem studium. Regressus: cum rediissem. Ambitio detinuerat: quia ambitione detentus eram. Ambitio: cupiditas honoris: ambire. pprie est illud qd̄ uulgo dicitur praticare: inde ambitio. i. pratica honoris. Carptim: mēbratim nō perpetuā historiam scribere: sed membratim. Noli inquit ab urbe cōdita historiam sumere & perpetuā scribere historiā: sed ea tantūmodo excipere: quæ mihi memoratu digna uiderentur. Eo magis: nō magis: uel tanto magis staui facere hoc. A spe: nō sperabam honores. Metu. nō timebā ignominia. Spe: honore. Metu: ignominia: quia animus meus liber erat & nulla ægritudine afficiebatur. Spe & metu: appositue. Partibus rei publicæ. uel in partibus rei publicæ. Spe & metu: nā spe & metu continetur ois res publicæ. uel quia nec huic nec illi factioni fauebam. Igitur: q̄do idē expoui causas quibus ad ductus me a re publicæ ad studium litterarum contuli

incipiā Catilinæ seditiones p̄scribere. Absoluā paucis: historiā Catilinæ perficiam paucis uerbis: & attētiōnem captat ab auditoribus: quia dicit breuiter historiā Catilinæ esse peractū: & etiam quia dicit se de re magna & ingenti esse dicturū: exponit etiā quibus de rebus dicturus sit. Nouitate magnitudine: nā nouus dicitur magnus: inde nouitas. i. magnitudo. Pauca explanāda: pauca prius explanāda sunt: quæ pertinet ad uitam eius. Initium narrandi: priusq; incipiam narrare historiam eius. Explananda: declaranda.

1. **VCIVS CATILINA:** Vidimus in fine proemii quomodo nos docuit Salustius quid nā hoc opere scripturus esset: uidelicet Catilinæ seditionem: quæ in primis memoratu digna est: eo q̄ nouum fuit periculum: & tam ingens fuit scelus q̄ nunq̄ a natura fuerit Sed anteq̄ de ipsa seditione tractare incipiat: dicit qui mores antea fuerint: & qui ætate sua in urbe uigeant: ut ostēdat quo genere & qua oportunitate Catilina ductus tantam rem aggredi nō dubitauerit: & primo de genere: uita & moribus Catilinæ narrat: ut ostēdat quibus de causis ad usurpationem Rei publicæ animū intenderit: deinde digressionē facit: & de antiquis urbis Romæ moribus differit. Nobili genere: patricio genere: quia patricius fuit Catilina uidelicet de gente Cornelia. Vi corporis & animi: Fuit magna fortitudo & animi & corporis: nam uis tam animi quam corporis recte dicitur. Ingenio malo: & quia animo & corpore plurimum possebat Catilina: ideo malo animo fuit. Malo: naturaliter: quia a natura malus erat. Prauo: accidentaliter: quia præterq̄ q̄ malus erat naturaliter etiam consuetudine præueterat ingenium. Ab adoleſcentia: ab ineunte ætate. Intestina: domestica bella. Discordia ciuili: differentia ē inter bellū domesticū & discordiā ciuile: Nā bellū ciuile pertinet ad uniuersā ciuitatē. uidelicet cū uniuersa ciuitas inter se discors ē: Discordia uero ad priuatos ptinet: itaq; cū uniuersa ciuitas discrepat nō discordia: sed bellū ciuile appellat: hic aut Catilina & bello dōestico & discordia ciuili plurimā gaudebat. Cædes occisiōes q̄ ex bello sequunt. Rapinæ: uictorū: quictos bonis expoliāt. Ciuili disc. discordia ciuium:

*Intestina
discordia ciuili*

Ibi in his supradictis. Exercuit non solum grata fuere: uerum etiam in illis omnem aetatem suam duxit. Inedia: i. famis: & dicitur ab in & edo: quasi non edia eo quod non edat. et qui non comedit sine dubio famem suscipit. Algoris: frigoris. Vigilia: quia in somnis noctes agebat. Inedia: quia sine cibo diu permanebat: nec multum detrimenti patiebatur ob illud. Algoris: quia frigus etiam facile tollerabat. Vigilia: quia senon nimis somno dabat: sed parum admodum. Supraque cuique credibile est: multo plusque quisque credere posset: & est honestus dicendi modus. Animus audax: quia hactenus de corpore dixit nunc demum de animo dicere incipit: animus audax: ut magna quaque pericula aggredi non dubitaret. Subdolos: quia facile unumquemque fallere poterat: subdolos latine: graece appellatur ipodolos: qui non aperte decipit sed latenter. Varius: quia nunquam in eodem proposito manebat: nunc hoc: nunc illud uolebat. Simulator & dissimulator: declarat quod dixit: subdolos & uari-
us. Simulator qui ostendit id esse quod non est. Dissimulator: quia ostendit id non esse quod est.

Appetens alieni sui profusus id est qui aliena desideraret: & sua prodigus profunderet: sed non uidetur posse fieri: sed necesse est ita fieri si quis hoc diligenter considerauerit. nam quia sua profundit: ideo aliena appetit: nam prodigus quia sua sibi non sufficiunt aliena appetat necesse est. Ardens: uehemens. Cupiditatibus: quia quod semel cupere coeperat: tanto ardore inuadebat: ut a nullo coerceri posset. Satis eloquentia: quia eloquentissimus erat. Parum sapientia: quia non ualde sapiens erat: & hoc addidit: quia nunquam sine sapientia eloquentia profuit: sapiens autem obfuit: quod etiam Cicero in arte ueteri prolixius ostendit. Vastus: immoderatus: & plus est quam si dixisset magnus aut ingens. Nam uastum dicitur quod nulla mensura terminari possit: id est sine modo terminatum. Immoderata: quae modum non haberent. Incredibilia: quae nulla ratione consequi posset. Nimis alta: quae civilem modum transgrederentur non quarebant dignitatem principis romani: sed potius dignitatem tyranni: qui urbi Roma pro arbitrio imperare non posset: uel talem qualem supra memorauimus. Virgilius Mecentius hic est: id est talis. Hunc Catilinam: Dominationem. L. Sylla: qui motis partibus rei publicae aduersariis perpetuam dictaturam affecutus est: qui magistratus quasi regnum erat: nam quemadmodum rex imperabat subditis: & omnia pro uoluntate facit: ita dictator omnia pro arbitrio exequabatur. Nam cum nomen regis in urbe Roma mitius reddere uellent: ad dictaturam nomen confugerunt: nam eius magistratus regia potestas erat. Primus fuit hic. L. Sylla: qui postea Sylla felix est appellatus: & demum pediculari morbo consumptus: secundus autem Iulius Caesar qui multis uulneribus tandem a senatoribus est interfectus. Libido: cupiditas: & dicitur a libendo tam & si consuetudo inoleuit. ut libido in malam partem accipiatur: nam Salustius libidinem accipit in bona partem. Capiunda pro capienda: id est occupanda: tertiae coniugationis uerba possunt habere participia futuri temporis tam in undus quam in endus: ut legendus uel legendus: capiendus uel capiendus: sed cauendum est ne id licenter in omnibus participiis faciamus: quia uitiosum est in uerbis quarta coniugationis idem facere: quia non dici potest audiendus audienda audiendum & c. Id est scilicet capere rem publicam. Pararet: equitaret. Nihil pensum: nihil considerati: nihil considerationis. translatio sumpta a pensantibus: qui diligenter inspiciunt in quam partem uel aurum uel argentum inclinet: non ponderabat ipse quomodo rem publicam caperet dum modo cupiditatem suam explere posset. Agitabatur: rationes autem erant innumerae: quibus Catilina adductus rem hanc tantam capeffere uolebat: & quia magnificus erat & pauper: & multa scelera perpetrauerat. In dies: quotidie. Ferox. s. natura: indomitus animus Catilinae. Agitabatur: incitabatur: impellebatur. Inopia rei: nam cum magnificus esset & inopia premeretur: quia suis rebus non poterat tueri magnificentiam: alienis necesse erat conseruare: & ob hanc causam ad Rei publicae usurpationem intendebat animum. Conscientia sceleris: quia sibi conscius erat scelus quod commisit: haec autem paulo post uidere licebit hoc eodem libro. Nam inter caetera sua scelera hoc potissimum narratur. Quae utraque. s. inopiam & scelera. Auxerat: cumulauerat. His artibus: uidelicet aliena appetendo: sua profundendo: cupiditatibus imminendo. Praeterea: praeterquam quod ferocitas animi inopia scelera perpetrata incitabunt illum: hoc etiam accidebat scilicet quod & c. Corrupti mores: in tanta corruptione morum facilis uidebatur accessus ad usurpationem Rei publicae: quos mores: id est artes. Luxuria & auaritia: appositae mala. Diuersa iter se bene dicit: Nam luxuria opes profundit: auaritia opes conseruat. Luxuria uitiosa est supfluitate nimia: auaritia uitiosa est nimia paritate: ergo procul dubio diuersa sunt inter se: sed tamen quod luxurie inseruire uoluerit: necesse est ut & auarus sit: quia nisi auarus fuerit non poterit comparare diuitias. quibus ad patriam luxuriam utatur.

Res ipsa

Inedia:

subdolos
ipodolos
greca

uastus

libido

pensum

Res ipsa hortari: sicut apud Ciceronem est: Tria sunt genera narrationum de quibus orator sumit rationem suae causae: Primum oratorium: quo oratores utuntur uincendi causa: Secundum digressorium: Tertium poeticum: Sed digressorio secundo genere narrationis utitur Salustius quod intercurrit nonnunquam aut fidei: aut criminationis: aut laudationis: aut alicuius apparationis causa. Nam digreditur Salustius ab historia: quam superius coeperat seditionem scilicet

Res ipsa hortari uidetur: quoniam de moribus civitatis tempus admonuit supra repetere: ac paucis instituta maiorum domi militiaeque quomodo res publica habuerint: quantaque reliquerint: utque paucaliter immutata ex pulcherrima & optima: pessima ac flagitiosissima facta sit disere.

Rbem Romam sicuti ego acccepi condidit atque habuere in initio Troiani: qui Aenea duce profugi sedibus uagabantur incertis. Cumque his aborigenes genus humanum agreste: sine legibus: sine imperio: liberum atque solutum. Hi postquam in una moenia conuenere dispari genere: dissimili lingua: alii alio more uiuentes incredibile est memoratu quod facile coaluerint: Sed postquam res eorum ciuibus moribus: agris aucta satis prospera satisque pollens uidebatur: sicuti pleraque mortaliu habent: inuidia ex opulenta orta est. Igitur reges finitimi populi bello tetare: pauci ex amicis auxilio esse

Rbem romam: hic eorum opinionem sequitur qui dicunt ab Aenea conditam fuisse urbem. Plutarchus in uita Romuli multas affert sententias: nam dixerunt nonnulli Aeneam fuisse conditorum: alii euandrum Arcadem: alii mulierem arcadicam: quae fuerat secuta Euandrum in italiam: cui nomen erat Romina: & a nomine suo urbi imposuisse nomen nunc ut roma appellaretur. Alii dicunt non Aeneam neque euandrum neque mulierem arcadicam: sed Romulum & Remum condidisse moenia urbis Romae: cuius sententia Titus Livius testis est: hic uero eorum sequitur opinionem: qui dicunt Aeneam profugum a deleta troia una cum troianis Romam condidisse. Condidere: pro condiderunt: aedificauerunt. Habuere: tenere habere. & saepe primitiuus pro deriuatiuo & e conuerso: nam dicimus habito hanc domum: id est habeo. Acccepi: audiui: intellexi. Profugi: procul fugati a domo sua. Incertis sedibus: quia certa loca non habebant. in quibus se firmare possent: donec moenia condiderunt: sed huc atque illuc errabant. Aborigenes: scilicet tenere urbem. Cum his: scilicet troianis: aborigenes populi dicti sunt latini prisci. qui italiam ab initio tenere: & dicti sunt aborigenes: quia diu aberrarunt antequam certas sedes haberent. Sine legibus: quia ipsi licenter uiuebant: nec ulla lex erat: quae ueraret quin pro arbitrio facerent quae uoluissent. Sine imperio: & dicitur democratia: quia nemo regebat eos: liberum atque solutum declarat quod dixit sine legibus. Sine imperio: monarchia: liberum quia sine legibus: solutum quia sine imperio. Hi postquam & c. & hi troiani & aborigenes antiqui italicae populi: cum in una moenia urbis romae conuenissent: credi non potest quod facile creuerint. Dispari genere: quia hi quidem troiani: hi uero latini. Dissimili: nam quia genus dispar erat: lingua quoque dissimilis fuit. Nam sicuti uidemus aliud idioma habent teucricum: aliud graecum: aliud latinum. Alio more: alio ritu: & humano & diuino: nam mos utrunque complectitur & diuinum & humanum. Incredibile memoratu: id est credi non potest si memoraretur. Coaluerint: id est simul creuerint: Nam coalescere crescere significat. Ciuibus: & quia populus ille in maxima breui peruenit multitudinem. Moribus: & quia multitudo populi creuerat: mores etiam impositi sunt ciuibus. Agris: nam cum uicissent Romani populos finitimos agrorum fines suorum protenderunt. Satis pollens: satis potens. Pleraque mortaliu habent: in quo maior pars humanarum rerum inuidiose possidetur: & ideo quia diuitiae ingentes possidebantur a Romanis inuidia repetere orta est contra eos. Ex opulencia ex diuitiis & opibus regum: Igitur quia inuidia opulencia pepit romam. Tetare: perterritum habere. Pauci ex amicis: ut fuerunt albanum semper conuincti erant Romanis:

Catilinam: & ad mores ciuitatis narrandos peruenit: Fit autem haec digressio laudationis: uituperationis: & apparationis causa laudationis ut maiores & priscos illos laudibus exornet qui rem publicam non conseruauerunt modo moribus optimis: uerum etiam conseruatam auxerunt: Vituperationis causa: ut homines aetatis suae uituperet: qui non uirtutibus: sed malis moribus dediti sunt: & rem publicam a maioribus stabilitam ac firmatam labi: & ad interitum peruenire patiantur: apparationis causa fit: ut se praepararet ad id: quod dicturus est. Nam de corruptione ciuitatis & ab initio urbis Romae narrare incipit: quomodo populus Roma se domi militiaeque habuerit: & in praesenti habeat: ut his cognitis uerisimile fiat in tanta: morum corruptione animum ad Rem publicam capiendam intendisse Catilinam. Res ipsa uidelicet: quia de corruptione morum mentionem fecerat: propterea uidetur non incongruum esse si perstrinxerit ea quae ante Catilinam seditionem fuerunt in urbe romana. Instituta maior domi militiaeque id est institutiones quae domi militiaeque a maioribus conseruatae sunt. Domi: in pace. Militia: in bello. Habuerunt: comparauerunt.

Reliquerunt: scilicet posteris suis immutata paulatim: id est labente disciplina praemii. Pulcherrima: id est honestissima: pulcher & honestus sibi iuiccedunt Ergo pulcherrima: id est honestissima. Flagitiosissima: id est uitiosissima: & singula singulis opposuit pulcherria. Flagitiosissima pessima optima.

Cæteri: p̄ter paucos amicos. Domi militiaq; intēti. i. bello & pace diligētes. Festinare: pro festinabāt ad ea q̄ sibi & rei pu. utilia eēnt se ad oīa p̄ imperio augēdo. Hortari: pro hortabāt. Tegere. i. defendere Armis: armorum uirtute. Post ubi: pro postq̄ una ps cōposita est postubi. Propulerant: procul pepu- lerant. Virtute: fortitudine animi & corporis. Sociis atq; amicis: postea ubi se defenderāt amicos atq; so- cios defendebāt. Parabant amicitias. i. magis suo beneficio q̄ aliēo sibi tradito amicitias parabāt sibi p̄sci

romani. Hēbant: romani. Imperiū regiū: dñā- tionē cui rex unus p̄erat. Legitimū impium. i. impium secūdū leges cōstitutū. nā q̄ p̄erat sūmæ regē rex appellabāt. Delecti. i. seniores: qui per ætatē militare non poterāt. Ingeniū sapia. i. qui ingenio pollebant. Sapia: ætate & experientia rerum. Hi uel ætate: nunc dicit quomō appella- bātur senatores: & ita dicerētur qui consilio prae- erant & rei pu. augendæ & quibus ingenium fir- mū: ingeniū aut ualidum erat. Aetate: quia senes erant quēadmodū solent esse patres. Vel simu- litudine curæ quia ip̄i rei pu. utilitatem curabāt. quemadmodū patres curāt utilitatem filiorum.

Postubi: postq̄. Initio: ab initio. i. a primordio urbis. Conseruandæ libertatis causa: fuerant reges ut libertas conseruaretur: quia pepulerant hostes qui romanis libertatem eripere uolebant: & suo imperio subigere. Augēdæ rei: quia pre- erat unus sūmæ rerum: qui omnia suo ordine regeret & siquid mali commissum fuisset rex uin- dicaret: & hoc pacto omnes ciues una erant con- cordes: quia propter res. pu. ro. uehementer auge- batur. In superbiam & dominationem: q̄a nō secundum leges & secūdum instituta maiorum reges nouissimi populum ro. tractabant: Sed pro arbitrio: & uoluntate sua omnibus dominari: oēs q; opprimere seu recte seu perperam stude- bāt. Binos impatores. i. duos consules. i. consu- latum regnū regiū cōstituere romani priores. An- nua impia. i. quæ tantūmodo anno uno p̄mane- rent. nā cōsules uno tantū anno p̄manebāt in im- perio. Eo mō. f. tantūmodo annua esse imperia

Inolescere: in supbiam & in insolentiā posse ci- dere: eo q̄ impium breue erat. Ea tēpestare: eo tēpore in libertatē uindicata est ciuitas. Quisq; .f. quisq; pro uiribus suis. Extollere: magnifica- re se. In promptu: in parato & manifesto. nam non timebant ne uirtus sua despicere posset regi- bus sicut prius cum reges urbē habebant. Nā regibus: ratio est cur quisq; uirtutem suā apire stu- debat: q̄a boni magis sūt suspecti q̄ uiles & igna- ui: nam regum tempore etiam siquis ingenium maximum habuisset ostendere non audebat: ne

se suspectū faceret regibus. Suspectiores: magis suspecti. Quam mali: q̄ uiles & ignobiles: nec di- cas q̄ mali q̄ improbi & prauī: sed q̄ uiles & ignaui: & ita boni prudētes & p̄clari uiri. His .f. regibus. In- credibile memoratu. i. credi nō pōt si memoraretur. Adepta: parta: & est usus adepta in passiuā signifi- cationē. Incesserat: inuaserat romanos postq̄ ip̄i in libertatem peruenerunt. Simulac belli patiens: q̄a assue- facta erat bellis gerendis. Per laborē usu militiā. i. laborādo & militādo militiam gerere: & laborem pa- ti assueti erant. quia per laborem & continuum usum fiebant belli peritiores. Vsu: cōsuetudine. Magis in decoris armis. i. magis cupiditatē suā ponebāt in his quæ ad rē militārē prinet: q̄ in his quæ ad uolupta- tē seu luxū attinere uidemus. Decoris: ornatis insignibus. Militaribus: bellatoribus bello accōmodatis. Scortis: meretricibus. Cōuiuīs: supfluitatibus ciborū. Igitur: narrare cōpit Salu. mores populi romāi & instituta eius: q̄bus ad tantā magnitudinē imperii facile se puexerat: qd̄ ē hic facit. igit̄ q̄a sūmo labore se exercuerāt ī bello: & suas oēs cupiditates posuerūt ī uirtute. Talibus uiris: q̄ cōtinētia & labore se exer- cuerāt. Nō lo. ul. asp̄ aut arduus: editus: & eleuatus: q̄a q̄q̄ locus editus eēt uel iuius: tñ uirtute sua sup̄a- bāt. Nō armatus hostis for. & q̄a in bello diu se exercuerāt: ideo armatos hostes nō metuebant romani

oia

Nam cæteri metu perculsi: a periculis aberant. At Romani domi: militiaq; intēti festinare: parare: alius alium hortari: hostib⁹ obuiam ire: libertatem: patriā parentesq; armis tegere. Post ubi pericula uirtute ppulerant: sociis atq; ami- cis auxilia portabant: magisq; dandis q̄ acci- piendis beneficiis amicitias parabant. Imperi- um legitimum nomen regium habebat: De- lecti quibus corpus annis infirmum: ingenium sapientia ualidum erat Rei pu. consultabāt: hi uel ætate uel curæ similitudine patres appella- bātur. Postubi regium imperiū: quod in initio conseruandæ libertatis atq; causa augēdæ Rei publi. fuerat: in superbiam dominationemq; se conuertit immutato more: annua imperia bi- nosq; imperatores sibi fecere. Eo modo minie posse putabāt per licētiā inolescere animum humāum. Sed ea tempestate coepere se quisq; magis extollere: magisq; igenium in promptu habere. Nam regibus boni q̄ mali suspectio res sunt: semperq; his aliena uirtus formidolos- sa est. Sed ciuitas incredibile memoratu est ade- pta libertate quantum breui creuerit: tanta cu- pido gloriæ incesserat. Iam primum iuuetus simulac belli patens erat. In castris per laborem usu militiā discebāt. Magisq; in decoris armis: & militaribus equis q̄ in scortis atq; in conui- uiis libidinem habebant. Igitur talibus uiris non labor insolitus: non locus ullus asper: aut arduus erat: non armatus hostis formidolosus

Omnia domuerat. f. locos & homines uirtute sua domuerant. Romani. Certamen: cōtentio. Inter ipsos: scilicet romanos quisq; properabat. Ferire nō expectabant alii alios ut hostes inuaderent: sed unus quisq; primus esse uolebat: ut eam laudem adipisci posset. Murum ascendere propabat unusquisq; in oppugnandis urbibus primus esse uolebat qui murū ascēderet & muralem coronā assequeretur. Nā coronā muralis dabatur his qui primi murū ascendissent: Tale facinus faceret. f. dum primus feriret hostem dum primus murum ascenderet. Tandiu ea scilicet uincendo hostes: & expugnando urbes. Diuitias bonas magnamq; in hostibus uincendis & urbibus expugnandis famam: nobilitatem: suāq; omnes diuitias ponebant. Laudis audi: auari quidem erant gloriæ pecuniæ autem munificentissimi. Laudis quam discrimine uitæ gerebant. Pecuniæ: liberales: quam suis amicis profundere non dubitabant. Gloriam ingentem quantum quidem ad gloriam pertinebat nihil moderatum fuit quantumq; ad diuitias moderatis gaudebant. Ingētem: plusq; mediocrem. Honestas: mediocris. Memorare possem: his de causis hoc sæpe consecuti sunt romani: ut ipsi pauci ingentem hostiū multitudinem fuderint atq; fugauerint: sæpe urbes inexpugnabiles tandem uicerūt. Maximas hostiū copias parua manu: ut Luculus que ad uersus tigranem arminiae regem cētum milium exercitum duodecim milibus militum fudit atq; fugauit: in quo prælio tigranista filius ipsius tigranidis captus est: atq; in triumpho ductus. Quas urbes natura munitas sicuti fuit carthago noua in hispania: quæ q̄q; natura loci & a terra & a mari munita esset tamen populus romanus uirtute sua eam cepit ductu & auspicio publici Scipionis Africani superioris. Ea res scilicet prædicta in medium adducere. Ab incepto a proposito uidelicet a descriptione seditionis catilinæ.

Virtus oīa domuerat. Sed gloriæ maximum certamen inter ipsos erat. Sicq; quisq; hostem ferire murum ascēdere re circūspici: dū tale facinus faceret: properare: ea diuitias: ea bonā famam: magnāq; nobilitatē putabāt: Laudis audi: pecuniæ liberales erant: Gloriam ingentem diuitias honestas uolebāt. Memorare possem quibus i locis maximas hostiū copias Po. Ro. parua manu fuderit: quas urbes natura mūitas pugnādo ceperit: ni ea res longius nos ab incepto traheret. Sed profecto fortuna in omni re dominatur. Ea res cunctas ex libidine magisq; ex uero celebrat obscuratq;. Atheniensium res gestæ sicut ego existimo satis amplæ magnificæq; fuere. Verū aliquanto minores q̄ fama feruntur. Sed quia puenere ibi scriptorum magna ingenia p terrarum orbē Atheniensium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum qui ea fecere uirtus tanta habetur: quantum ea uerbis potuere extollere præclara ingenia. Sed Po. Ro. nunq; ea copia fuit quia prudentissimus quisq; maxime negotiosus erat. Ingenium nemo sine corpore exercebat optimus quisq; facere q̄ dicere: & sua ab aliis bene facta laudari: quā ipse aliorum narrare malebat. Igitur domi militiæq; boni mores colebantur. Concordia maxima minima auaritia erat. Ius bonumq; apud eos non legibus magis quam natura uolebat.

Sed fortasse: hoc pertinet ad id quod sequitur & hoc dicit q̄q; romani plura gesserunt domi atq; militiæ egregia facinora q̄ alius in orbe terrarū populus tamen fortuna fecit: ut ceteri terrarum populi fama præstarent. Nam quis multa gesserint: non tamen fuerunt scriptores qui ea memoria traderent. Ceteri autem populi aut athenienses q̄q; non tanta fecerint tamē quia scriptores ea illustrarunt clariore habetur fama. Sed fortuna in omni re. i. res omnes humanas sub ea imperio tenet. Ea res oēs id est fortuna res hominum pro suo arbitrio huc atq; illuc uersat: ut

si obscuræ fuerint eas clariore reddere possit: si uero præclaræ obscuras faciat. Celebrat illustrat. Obscuras ignobiles reddit ex libidine pro sua uoluntate & arbitrio q̄ atheniensium celebravit romanorū at obsecrauit nō ueritate. Atheniensium res: q̄ fortuna in oībus rebus ualet: & hic probari pōt. Feruntur profertur. i. extollūt a scriptoribus. Ibi. f. athenis. Prouenire nati sūt pgeniti sūt. Per terrarū orbē. i. i uniuerso terrarū orbe illustrātur & clarificātur tāq; maxia fuerit. Itaq; eorū q̄ ea fecere ob hāc cām tāta hētur impatorū uirtus q̄tū uirtutē eorū suis scriptis illustrare potuerunt scriptores. Tanta tāta magnitudinis. Fa. f. res gestas ath. Negotiosus maxie se dederāt negociis aut militādo aut rei pu. cōsultādo. Ingenium nemo sine corpore nemo se dederat studiis litterarū sine exercitādo corporis. Malebat potius uolebat. Et sua ab aliis: uolebat de se alios dicere potiusq; se aliorū gesta narrare. Igit supius exposuit Sa. rōes cur res gestæ atheniensium maiores fuere fama q̄ re. Sed nō ita euenit Roma. eo q̄ i urbe romana raritas scriptorum fuerat. Nā q̄sq; romanus deditus erat negociis: & sua ab aliis potius celebrari q̄ se aliorū gestas res p̄dicare malebat. Igitur q̄a oēs negociis: & gerēdis rebus dediti erant: Domi in pace. Militiæ in bello. Cōcordiam maxi. auaritam unum sequitur ex reliquo: nam quia nō erant auari ideo erant cōcordes: nota ergo ex auaritia nasci discordiam: ius æquumq; id est ius ex bono & æquo. Nā ius ex bono & æquo cōstare dicitur quod omnibus conuenit. Non legibus magis q̄: quia etiam sine legibus quam ipsi naturaliter bonierant & æqui.

Supplicium

Iurgia uerborum sunt. Discordias discensioes & inimicitias. Simultates inodia. Cū ciuibus unū certamen erat ut p̄starent uirtute alii aliis. Supplicii: Nota q̄ suppliciu supplicatio dicitur: eo q̄ p̄scis tēporibus ex damnatorum pecunia diis sacrificia exhibebantur: nam q̄a soluere pecuniā ex maleficio cōmissio suppliciu erat reo: cōsuetudo inoleuit ut supplicium supplicatio dicatur: nam apud antiquos omnis poena pecuniaria fuit notatū secundum delicti q̄tatem. In suppliciis: in sacrificiis: nō dubitabant hecatombē facere. i. sacrificiū in quo centum boues macla bantur. Parci moderati: nam inde fit parsimonia

His duabus artibus audacia: audacia q̄ in p̄culis se exponere nō dubitabant. Vbi bello pax euenerat. i. pacis tpe. Equitate: quia aequo iure omnes uiuebant. Quorum: rerū uidelicet quia ipsi & in bello audaces & domi aequi essent.

Hæc documenta: exempla. s. quæ sequuntur.

Vindicatum: saepe uindicta facta est cōtra eos

Contra imperium pugna: sicut Lucius manlius torquatus qui filium suū eo q̄ iniussu eius cōtra hostem pugnauerat & ē uictoriam ex hoste reportauerat primum uirgis cedi deinde securi percuti iussit: idem papirius cursor fecisset in magistrum equitum nisi populus rogasset ut sibi donaretur. Contra impium: contra iussu imperatoris. Qui signa reliquerant: quia paucos admodum huiusmodi iuuenes. In pace probauit audacia Romanos se suamq̄ Rē. Pu. in bello

conseruasse nunc pbat in pace iure equitatis id fuisse cōsecutos. Beneficio magis q̄ metu. id est magis beneficio sociis suis q̄ premendo imperio suos subditos regnabant Romani: id est parebat subditi populo Roma. magis sponte q̄ metu.

Agitabant: regebant. Ignoscere magis q̄ p̄ se. si quis defecisset a populo Roma. simul ac penitus eo parcebat eis populus Roma. Vbi: propositū. Res publi. i. postq̄ omnia imperio suo subegit roma. populus: nec cum aliqua gente sibi bellum super fuit fortuna oīa miscuit: ita ut arma in se ipsos cōuerterunt. Feræ: sæuæ: uidelicet barbaræ ut sithe: ut Tracenses: ut Parthi.

Emula impii Ro. quæ semp est ausa cū romanis de imperio contendere. Astirpe interiit: funditus cōuersa est. Cuncta maria: postq̄ quicqd mari quicqd terra regnabat populi roma: imperio subiectum erat. Miscere: perturbare. Labores ferēdo militiam. Pericula: exponere se omnibus extrēis. Dubias incertas. Atq̄ asperas: difficiles: & singulas res singulis opposuit: aspera cōtra labores: nam quod asperum est cum labore consequimur. Dubias cōtra pericula. Nā quicunq̄ res dubias agit in maximo periculo uersatur. Optandæ aliis nō optandæ populo romano sed orbi terrarum p̄cipi sed aliis gentibus quæ seruebāt. Imperio suo: nā cū populus ro. princeps oīum esset multo magis imperare debebat diuitias possidētibus q̄ ipse diuitias possidere uellet. Oneraq̄ miserie q̄a p̄pter hæc in p̄niciē sui ip̄erij simul peruenere eo q̄ diuitiis nō recte usi sunt: nā q̄ possidet diuitias possidet ab his nisi hic ip̄as moderare utatur ille ergo q̄ utitur diuitiis diues ē: qui uero diuitiis abutitur: pauper ē. Igitur primo funditus ostēdit Salustius quō paulatim mutati sunt mores ciuitatis: & qui antea bello exercitati fuerāt post q̄ oīa suo ip̄erio subigere diuitiis & ceteris uoluptatibus aīam suā dederunt: quia ex re pu. quidē pecuniā: postea regnum cupere cōperunt: q̄obré oēs auari atq̄ ambitiosi redditi sunt. Igitur qui diuitias. s. optare cōperūt. Et oī pecuniā deinde imperi: unū sequitur ex altero: nā q̄ magnā pecuniā possidet: hic sibi imoderata imperia querit. Ea uidelicet pecūia & impii cupido oīum malorū: quia deinde oīum malorū origo nata est Nā auaritia. i. hi q̄ ex auaritia & impii cupiditate mala. omnia esse secuta. quia fides probitas & ceteræ bōe artes rep̄te ex urbe abierūt. Auaritia uere dicit auaritiā subuertisse has oēs uirtutes: quia auarus. i. auens. i. desiderans aurū: & auro deditus: quicūq̄ at auaritiā deditus fuerit: p̄fidus & improbus esse cōsueuit. Probitatem: integritatē. Subuertit: euertit. Edocuit: auaritia. Superbiā: contra fidē quia ex superbia nascitur p̄fidia. Crudelitātē: q̄ probitatē. nā qui probus est: humanus est: & qui improbus fuerit: crudelis efficitur. Negligēdos: ui in iure iurādo falsitate sup̄to cā pecuniā. Habere oīa uenalia: facere oīa

propter

Iurgia discordias ^{inceptiones} simultates cum hostibus exercebant: ciues cum ciuibus de uirtute certabant in suppliciis deorum magnifici: domi parci in amicos fideles erant: Duabus his artibus audacia in bello ubi pax euenerat: aequitate seq̄ & rem. p. curabant. Quorum rerū ego maxima documēta hæc habeo qd̄ in bello sepius uindicatū est in eos q̄ cōtra imperiū in hostē pugnauerant: quicq̄ tardius reuocari p̄lio excesserāt: quam qui signa reliquerat: aut pulsilo co cedere ausi erāt: In pace uero beneficiis magis q̄ metu imperium agitabant: & accoepta iniuria ignoscere q̄ persequi malebāt. Sed ubi labore atq̄ iustitia res. p. creuit: reges magni domiti bello nationes feræ: & populi ingentes ui subacti: Carthago amula Imperli. Romanī a stirpe interiit: cuncta maria terra q̄ patebant seuire: fortuna: ac miscere omnia coepit. Qui labores pericula dubias atq̄ asperas res facile tolerauerant: his oīum diuitiæ optandæ aliis honeri miseriaq̄ fuere. Igitur primo cupido pecuniæ. deinde imperij creuit: & ea q̄ si materies omnium malorum fuere. Namq̄ auaritia fidem probitatem ceterasq̄ artis bonas subuertit: Pro his superbiam: crudelitatem deos negligere: omnia uenalia habere docuit.

propter pecuniā: ille dicitur habere omnia uenalia qui oīa pecuniarum causa facit. Falsos fallaces & mendaces. Subegit coegit. Aliud clausum: ecce quomodo falsos ostendit eē factos. Aliud cla. i. odiū & similitates. Promptū bilingua uidelicet benignitatē: mansuetudinē & comitatē. Existimare coegit: nō ex re quia si bonus ciuis esset: amari dignus tantum ego ipsum cōtendā si mihi nullo erit emolumento nā uis amicitiae seruatur cū eū amamus qui amari dignus est: nō autē qui nobis aliquo erit emolumento: ēt si idi-

1. coegit
Ambitio multos mortalis falsos fieri subegit.

Aliud clausū i pectore: aliud in lingua prōptum habere amicitias inimicitiasq; nō ex re sed ex cōmodo aestimare. magisq; uultum q̄ ingeniū bonum habere: Hec utraq; primo paulatī cresce-
1. coegit
re interdū uēdicari. Post ubi cōtagio q̄ si pesti-
1. coegit
lētia in uasit: ciuitas immutata est: iperū ex iu-
stissimo atq; optimo crudele intollerādumq; fa-
ctum. Sed primo magis ambitio q̄ auaritia ani-
mos hoīum exercebat. Quod tamen uitium p-
pius uirtuti erat. Nā gloriā: honorem imperi-
um: bonus ignauus aequē sibi exoptant Sed ille
uera nitiū uia: huic q̄ bonae artes defunt dolis at-
q; fallacis cōtēdit. Auaritia studiū pecuniā ha-
bet: quā nemo sapiēs cōcupiuit. Ea quasi uene-
nis malis imbuta: corpus animūq; uirilē effoe-
minat: Semp infinita ifatiabilis ē: Neq; copia: ne-
q; inopia minuitur. Sed post q̄ L. Silla armis re-
coepta R. P. bōis ex iniitiis malos euētus habu-
it: rapere oēs trahere: domū alius: alius agros
cupere: neq; modū: neq; modestiā uictores ha-
bere foeda crudeliaq; faciora i ciues facere: huc
accedebat quod L. Sylla exercitum quē i Asia
ductauerat quo sibi fidē faceret cōtra morē ma-
iorū luxuriose nimisq; liberaliter habuerat. Lo-
ca amoena: uoluptaria facile i ocio feroces mili-

gnus erit qui amatur. Ex re non ex natura ipsa-
rum amicitiarum: nā qui sibi erant utilitati dilige-
bant etiam si indigni essent amari. qui uero nulli
sibi erant commodo: odio habebant: etiam si di-
gni essent amicitia: q̄ ingenium q̄ naturam simu-
labant bonos esse: & naturaliter malas habebant
naturas naturaliter mali erant. Interdum uen-
dicari: pro uendicabantur. i. puniebātur quia pu-
niebantur qui populum corrumpiebant. Post
ubi: postq̄. Contagio. s. huius simulationis.

Ciuitas est immu. quia non puniebātur qui po-
pulum corrupissent: eo q̄ omnes eodem crimine
tenebantur: nā quod a multis peccatur inultum
est: sed primo quidem ambitione magis teneban-
tur corrupti ciues q̄ auaritia: eo q̄ honoris cupi-
dierant quod tamen uitium minus erat auaritia

Quod uitium. s. ambitionis. Propius: propin-
quus: namq; & q̄ ambitio sit propinquior uirtuti
ex hoc probatur: q̄ tam boni q̄ mali sibi honores
cupiunt & gloriā: auari autem nullam penitus
uirtutem habere possunt. Sed ille niti. ille. s. bo-
nus. Vera uia. s. uirtutis. Bonae artes: boni
mores. Dolis atq; falla. simulatione & falsitas.
te. Studium: desiderium & uoluptatem. Quā
scilicet pecuniam. Nemo sapiens scilicet si om-
nes mortales pecuniam cupiunt: reliquitur ergo
omnes stultos esse. Effoeminat: effoeminatum
reddit. Ea. s. auaritia. Semper infinita: pre-
terq̄ homines facit effoeminatos: etiam si uiles fu-
erint: hoc ēt accidit q̄ infinita sit infatiabilis.

Insacrabilis: nam q̄to plures cōparat diuitias
auarus: tanto plures desiderat: unde iuue. Cre-
scit amor nummi q̄tū ipsa pecunia crescit. Mi-
nuitur: decrescit. Sed post q̄ L. Sylla: ostendit su-
pius auaritiā deterioremb̄ ambitionē: propterea q̄
ambitiosi hoīes tam boni q̄ mali inuenirentur eo
q̄ ferme oēs laudis & gloriā & imperii cupidi es-
sent: in hoc tamen differre uidetur q̄ bonus uera

uirtutis uia ad honorem accedit malus autē dolis & fraudibus honores cōsequitur: nunc at dicit multo p-
nitiosiorē rem pu. euasisset tēpore Caii Marii & L. Syllae. Lucius sylla. hic. L. sylla fuit: qui bellum ciuile cō-
tra Marium gessit: in quo quidem bello multas clades populo ro. uterq; edidit: sicut apud Valerium & alibi
habetur plenius. Receptare pu. occupata re pu. factione sua. Bonis iniitiis primo quidem uirtutē sp̄am
populo ro. prestitit. & rei pu. ratione multū profuit Malos euētus quia opes suas in rei pu. p̄nitiam cōuertit

Rapere: prapiebāt. Omnes milites syllani. Trahere protrahebant. Cupere pro cupiebant. Alius
domum alterius. i. nō cōtēti suis aliena petebāt. Victores. s. milites sylle. Modū: q̄tū ad q̄titatē. Modestiā
quātum ad cōtinentiā nunquā tātas diuitias surripuerāt q̄ multo plures hēre nō quererent: nō moderati
erant in ciues sed corū bona adiripiebāt: & nō nunquā eos iterficiēbāt. Foedaturpia & sordida. Huc acce-
debat: ppter uictoriā accedebat cōsuetudo quā habuerāt: tunc cū sylla cū eis p̄fuerat i asia ubi oīa pro arbi-
trio suo fecerāt ipso sylla cōcedēte. Huc. s. ad uictoriā. Accedebat huc addebat ad hoc. Exercitū quē du-
cta. i. exercitū cui ipse p̄fuerat in asia: i asia sunt oīa amoena & uoluptatis plena tum q̄litate loci tum clamē-
tia aeris: quā clamētia facit eā fertiliorē: & p̄pterea ēt amēniorē. Quo. i. ut. Fidum p̄ fidelē. More ma-
iorum cōtra cōsuetudinē & disciplinā romanorum militū: q̄ sēp cōtinētes & pci militauerāt usq; ad hoc tē-
pus. Luxuriose: abundāter & sup̄sue. Liberaliter: licēter: q̄ oīa quaecūq; libuissēt: cōmittere patiebatur
Sylla siue hōesta siue turpia fuissent. Amōna: delectabilia: & sine fructu iter amōnū & iucundū hoc iterē
q̄ amōna loca sunt sine mūere & amunio dicta sunt eo q̄ munere careāt. Iocundū at utilitatis rōem: hēt:
amōna loca sunt umbris arborū & floribus pratorū: suauia hec. n. gr̄ae tēpe dicuntur. Volupta. i. plena uo-

luptatis: & unū sequi ex altero. Nā ex amoenitate sequitur uoluptas. Molliuerāt: molliores & effeminatior res reddiderāt. Amare: s. mulieres. Portare uinū: cū ātea semp sobrii fuisset & cōtinētes. nūc amoenis locis: corrupti: & mulieres amare: & uinū supfluum nimis luxuriose sumere cōeperunt. Signa: tabulas pictas: antea semper a uoluptatibus alieni fuerant nec de gentibus uictis aliqd abstulerant sed se tantum eorū dominos dici: & aurum possidentibus dominari uolebant: nunc uero ea sibi placere cōeperunt quā antea neglexerāt. Signa: statuas. Nā signum statuam dicimus. Tabulas pictas: i. tabula i qbus artificiosa quēdā depicta erant: quibus maiores nostri plurimum delectabant. Tabulas pictas: imagines tabulis preciosis depictas aureas uel argenteas. Vasa celata id est fabricata: Nam celare fabricare dicimus mirari pro mirabantur id est laudabant nam quā miramur ea laudamus. Rapere pro rapiebant. non solum mirabantur. sed mirata rapiebant. Delubra: tēpla deorū. Polluere: p poluebant milites romani sacra prophana id est sacra & non sacra. Igitur hi m. quādo quidē tanta aīum cupiditas icēsserat: ut & priuata & publi. raperent: sacra & non sacra uiolarent.

Nihil relinqui fecere: i. nihil relinquerūt: & est honestissimus dicendi modus: nihil relinqui mihi fecisti. i. nihil mihi reliquisti. Quippe: scelere & probat euidēti ratione hoc ita fecisse romanos milites. Fatigant animos. s. ut uix sapiētes se abstinere possint a rebus illicitis faciunt res secūde. Nedum illi. i. non illi obtemperarent uictoriā. i. nō uterētur uictoria in qua oīa pro uolūrate fieri solent. Corruptis moribus: uiciatis moribus. Hebescere: uirtus: & unū sequitur ex altero: Nā cum diuitiā in honore habentur: uirtus negligētur. Et eas gloria potentie hoc est postq̄ qui diuitiis abundant: hi gloriosi atq; potentes erant.

Probro: dedecor. Innocentia pro ma. qui innocens erat: hic ab omnibus odio hēbantur qui uero nocentes erant: in maximo honore ab omnibus habebantur: qui uero innocentes fuissent: hi ab omnibus odio habebantur atq; maliuolentia Igitur ex diuitiis ergo quia ocio & ignauia se dedere: & diuitias possidere cōeperunt ingentes: id effectum est ex diuitiis postea luxuriōi sequerentur superbia & auaritia. Igitur luxuria & c. id est diuitiā causa fuerant ut iuuenes luxuriōi: auari: atq; superbi efūcerētur.

Auaritia: nam cum bona tua profuderis explendā cupiditatis causa necesse: ut diuitias congregare studeas. & ita nascitur auaritia. Superbia: Nam qui diuites sunt omnia sibi licere arbitrantur. Rapere: pro rapiebant: sua q; rapuerant sua paruipendebant: declarat quod dixit paruipendere qui consumeabant aliena. Consumere: pro consumeabant. Aliena cupere: quia rapiebant. Pudorem & pudicitiam: Inter pudorem & pudicitiam hoc interest: quia pudicitia est ipsa uirtus: Pudor est effectus pudicitiae: Promissoria: confusa: promixa.

Nihil pensi: nihil cōsideratiōis hēbāt. Quicq; mō nec moderationē nec cōsiderationem hēbant: dum modo suam comoditatem perficerent. Preterea nec pudorem nec pudiciam diuina magnificiebant:

Perapciū. i. utile: Nā precium laboris est utilitas: ntile erit inq; q̄ cognosci poterit q̄ta distra eēt iter maiores nostros: qui hac rē pu. nobis ceperūt: & hoies nostrae aetatis ignauissimos. Domos: in urbe.

Et uillas: in agris: Inter uillā & domū hoc interest: q̄a domus i urbē dicitur: uilla aut in agris appellat. Vifere tēpla deorū: tēpla deorū: solēt sūptuosioribus aedificiis cōstitui q̄ domus priuatorū: & tū ad eā libidinē puenerūt hoies aetatis nostrae: ut nūc sibi aedes aedificēt q̄ sūt multo sūptuosiores q̄ deorū tēpla pietate quā diis immortalibus hētur: q̄a oīs homo pietatē debet deo immortalī. i. corde & fide deorū tēpla honestabant: domos suas gloria nō magnificabāt domos aedificiis sed uirtute res. n. magnas dōi militeq; gerebāt: qbus domos & familias suas decorabāt. Decorabāt: honestabāt. Neq; uictis q̄c̄: cū nationes & populos subegisset nihil eis faciebāt: nisi q̄ postea iniurias facere nō possēt. Et in iuriā licētiā: ne iniuriā facere possent auferēbāt. n. arma: equos naues & c. quā libertatē faciunt iniuriā. Cōtra cōtrario. Ignauissimi: uilissimi homines. s. milites syllani. Adimere: padimebāt. fortissimi uiri. s. maiores nostri. Peride hac q̄si. i. tāq. De mū deniq; hoc est tāq; illi faciēdo iniuriā uiderētur esse impatores: aliter priuati hoies. Nā qd ea memorē

tum animos molierant. Ibi primum insueuit exercitus Populi Ro. amare portare signa: tabulas pictas: uasa celata mirari: ea priuatim & publice rapere: delubra deorū spoliare: sacra pfaunaq; oīa polluere. Igitur hi milites postq̄ uictoriā adepti sunt: nihil reliqui uictis fecere: Quippe secūda res sapiētiū animos fatigāt nedū illi corruptis moribus uictoriā tēparēt. Postq̄ diuitiā honori esse coepere: & eas gloria: ipiū: potētia seqbant: hebescere uirtus pauptas pbro haberi. Innocētia p maliuolētia duci coepit: Igitur ex diuitiis iuuetutē luxuria atq; auaritia una cū superbia iuasere: rapere cōsumere: sua puipedere: aliena cupere: pudorē pudicitia: diuina atq; hūana miscua nihil pēsi nihilq; moderati habere.

Perapreciū est cū domos atq; uillas cognoueris i urbiū modū edificatas uisere templa deorum: quā nostri maiores religiosissimi mortales fecere. Verū illi de lubra oī pietate domos suas gloria decorabāt. Neq; uictis q̄c̄ preter i iurie licentiā eripiebāt. At hi cōtra ignauissimi hoies p sūmū scelus oīa ea scūs adimere: q̄ fortissimi uictores hostibus reliquerāt p̄de q̄si iuriā facere: id deū eēt iperio uti. Nā quid ea memorē: quā nisi his q̄ uidere

in illa
domus

nere inq̄ nostre ætatis hoies domos suas sup̄tuoſiores habuiſſe q̄ maiores noſtri tēpla deor̄: q̄a mōtes euertere & maria p̄ſternere nō dubitarūt q̄q̄ priuati eēnt & nō reges. A priuatis q̄ pluribus. ſ. hoibus ſubuerſos Maria cōſter. ſicut ē Lucul. dicitur feciſſe neapoli: ubi predia ſua habebat: dicit̄. n. feciſſe ædificia i gentia & amcenitate oībus preſtātia: quæ uſq̄ in mediū mare porrigebantur: ita ut ubi maria fuerant: ibi ſtratum erat ſolum ueluti in terra cōtinenti fabricaſſet. Quibus diuitiæ & c. i. qui homines uidentur illuſiſſe diuiti

nemini credibilia ſunt: a priuatis cōpluribus ſubuerſos mōtis: maria eſſe cōſtrata: q̄bus mihi uidetur ludibrio fuiſſe diuitiæ: quippe q̄s honeſte habere licebat: abuti p̄ turpitudinem p̄perabāt. Sed libido ſtupri ganeæ: cateriq̄ cultus nō minor icēſerat: uiros muliebria pati: mulieres pudicitia i p̄patulo hēre. Vescendi cauſa: terra: mariq̄ oīa exquirere dormire p̄us q̄ ſōni cupido eēnt: famē: aut ſitim: neq̄ frigus: neq̄ laſſitudinē oppiri. Sed ea oīa luxu ante cape: Hec oīa iuētutē ubi familia res opes defecerāt: ad faciōra icēdebāt. Animus i butus malis artibus haud facile libidibus carebat. Popuſius oīb⁹ modis queſtui atq̄ ſumptui deditus erat. In tāta itaq̄ & tā corrupta ciuitate. Catilina ratus id qd̄ factū facilimū erat: oīum flagitioſorū & faciōroſorū circū ſe tāq̄ ſtipatorum cateruas hēbat. Nā quicūq̄ i pudicus adulter: ganeo: alea: manu uētre pene bona patria lacerauerat: quicūq̄ alienū æs grāde cōflauerat: quo flagitiū aut facinus redimeēt. Præterea oēs undiq̄ parricidæ facilegi: cōiuncti iudiciis: aut p̄ factis iudiciū timētes: ad hoc quos man⁹ atq̄ lingua piurio: aut ſanguine ciuili alebat. Poſtrēo oēs quos flagitiū: egeſtas

as: ille deridet diuitias qui profundit eas in rebus minime neceſſariis. ut hi qui montes ſubuertebant: & maria ſternebāt feciſſe uidentur.

Quibus mihi: qui hoies uidentur mihi illuſiſſe diuitias. Hebere poſſidere. Honeſte: moderate. Abuti: uitioſe uti: uidelicet in rebus ſuperfluis & minime neceſſariis. Pro turpitudine: quia turpe erat eis ut uitium non paruum: ita diuitiis quas honeſte hēre poterāt abuti. Sed libido & c. Superius dixit quōd romani ciues corrupti dediti erant magnificentiæ ædificiorū: & diuitias quaſi ludibrio hēbāt: cū eis in rebus minime neceſſariis abuterent̄ nūc dicit nō ſolum hac ſup̄ſuitate ædificiorū: romanos eē captos uerum ēt quod deterius erat luxuriā eos inuaſiſſe cum nec uiri muliebria pati dubitaret̄: & mulieres pudicitia in aperto hēret̄. Stupri adulterii. Libido: ganeæ. i. meretricis ganeum ueteres dicebāt locum abditū & q̄ſi ſub terra deſoſſum. i. lupanar: ideganeæ mulieres quæ ibi habitāt. Cateri cultus: nō ſolum libido edificiorū: ſed ēt ueſtium. Inceſſerat in uāſerat romanos & libido ſup̄inceſſerat viros pati muliebria: uiros pati muliebria tangit rem obſcōnā & c. Mulieres hēre pudicitia & c. i. parui faciebāt pudiciā hoc eſt fiebant meretrices. In propatulo: in apto. Exquirere: p̄quirebāt. Vel libido inceſſerat & c. dicitō etiā in cæteris infinitis ut uolueris: eā ueſce. i. comedendi: unum ſequitur ex reliquo: quia luxuria ſemp̄ cibos lautos hēre cupit: ut ſe diu ſubſtentate poſſint: & cū hoies luxuriæ dediti fuerint: ēt uitio gulæ laborant. Terra: ut ſunt aues & ſilueſtris fereæ: quibus ſolēt ueſci luxu

libido in inceſſerat
nō teterimus de
atrocissimos de
p̄fectus mores

rioſi hoies Mari: ut diuerſi generis piſces exquirerent: quibus ingluuiem uentris ſatiarent. Dormire: p̄dormiebant. Nec opiri: pro oppiebantur. i. nō expectabant: & ſic de cæteris. Laſſitudinem: qui nō laborabāt tātū ut laſſarentur: ſed opus intermittebant ante q̄ laſſitudo eos inuaſiſſet. Ante cape: pro ante capiebāt. i. occupabant: anticipabāt. Luxu. i. luxuria & ſup̄ſuitate regē. Hæc: uitia ſupra memorata. Incedebāt: incitabāt faciōra faciēda. Opes ſa. i. opes ſuæ & p̄prie. Malis artibus malis moribus. Eo: iō. Perfuſius: imodeſtus: intempantius. Deditus aius eorum. Oībus modis: quacunq̄ rōe iuſte. ſ. & in iuſte cōtra fas & nefas. Id quod erat facilimum. ſ. poſſe uſurpare rem pu. Tāta: tāta magnitudinis. Flagitioſiorū. i. oīum uicioſorum rephēſiōe dignorum. Faciōroſorum qui faciōra cōmiſerant. Stipatorum: ſatellitum. Satellites dicuntur ſtipati eo q̄ latera principum ſtipare. i. cōdēſare ſolent. Adulteri: q̄ alienas uxores uiciauerāt. Ganeo: in lupanari: nā ut paulo antediximus ganeū dixerunt locum abditū & c. Alea: ludo alea & taxilis Manu: prodigaliter p̄fundēdo: uel inteſecerat aliquē pp̄ quod cōdemnatus fuiſſet. Ventre gula. i. iplēdo uentrem ſuum pro libidine & uoluptate. Pene mēbro uirili: & notat obſcōnā uoluptatem. Penis. n. eſt mēbrum uirile. Alienum æs g. q. pecuniā mutuo accepat: & eſt pulchra & hōeſta locutio: grāde æs alienum cōflauit ſignificat pecunias mutuo accepi: ualde ſum obligatus. i. debitus. & eſt naturalis locutio quē admodum hōeſta. nā qui æs alienum hēt multā pecuniā debet ergo qui multā pecuniā hēbāt mutuo grāde æs cōflauerat. Quo. i. ut. Rediment aut ſa. uulgo apagar la cōdanazon del ſo mal far. differt inter flagitiū & facinus: quia flagitiū in dictis facinus magis in factis cōſideratur: nā piuriū facere ēt flagitiū nō at̄ facinus: facinus ille cōmitteret q̄ hoīem pulſaret aut eēt iſterficeret. Patricide. quaſi parentes iſterfecerunt: facilegi qui templa diripuerant. Cōiuncti iudicii qui cōdemnati fuerāt. Timentes ludi: q̄ facinus aliquod cōmiſerāt pp̄ quod timebāt cōdēnari. Quos hoies manus iſterficiendo hoies uel fures ēt intelligat & iſterfectores Lingua: piuria faciendo. Periurio: referas ad linguam ſanguine referas ad manum: flagitium ſi nō fanus cōmiſerat flagitium. i. rē aliquā reprehēſiōe dignā p̄petrauerat. Egeſtas: quia res familiares ſibi defecerāt

uel nunq̄ ēt possiderant. Itaq̄ in tanta: ad propositum suum redit Salustius: Aius conscius. s. alicuius sceleris: nā qui sibi ingentis facinoris cōsciū est nunq̄ requiescit scelus sceleri addiderit. Proximi: propinqui

Vacuas: a culpa. i. innocens. luciderat: casu aliquo in amicitiam eius nenerat. Quotidiano usu. quotidiana consuetudine. Cateruas: comituias. Stipatorum: seruorum. Illecebris: uoluptatibus: quas caterua sibi afferebat ut infra patebit. Par magnitudine scelerum. Similis: maioribus: ergo par ad magnitudinē si

milis ad mores pertinet: par q̄titate efficiebat similis q̄titate. Sed maxime adoles. Superius declarauit salustius quomodo Catilinæ domum frequentabant scelerati homines cuiusq̄ flagitii consciū fuissent aut ēt sed nunc dicit familiaritates adolescentium maxime placuisse Catilinæ eo q̄ eoq̄ animi teneri ac instabiles capi possent: sed maxie appetebat quidē oīum sceleratorum aīos: sed maxime adolescētulorum: Eorum animi: cur adolescētum magisq̄ aliorum aīos appeteret declarat ipse quia facile erat hanc aetatem decipi. Moles: teneri: fluxi. i. labiles & inconstantes. Haud dissi. i. facile. Nam & quō caperentur animi adolescētum declarat. Præbere. i. prebebat. Ut cuiusq̄ adolescētes: cupiditatibus ardēt: & alii alia flagitia cupiunt eo q̄ unus cuiusq̄ libidine eis satiffaciebat catilina. Nam. &c. Scorta: meretrices. Mercari: pro mercabatur. Canes atq̄ equos: si qui erant uenatu gaudentes. Ut cuiusq̄ stu. sicut cuiusq̄ uoluntas. Flagra: ardebat. Neq̄ sumptui. i. nō parcebat pecuniis ut obsequeretur libidinibus adolescentum. Siue modesti nō habebant moderationis ratiōem: dum uoluptatibus eorum satiffaceret. Dum modo. Obnoxios: subiectos & obligatos & recte dixit obnoxios: quia obxius proprie dicitur ille qui obnoxam. i. ob culpam obligatus est: & isti adolescentes ob aliq̄ culpā Catilinæ obligati erant. Scio inquit Salustius. Frequētabat: ibat sæpe. Parum ho. pud. i. obscœnis uitiis. Deditos: fuisse. Sed ex aliis rebus magis ex alia ante acta Catilinæ uita hoīes id suspicabantur q̄ res ipsa alicui nota ēt. Sed ex aliis rebus ex aliis Catilinæ uitiis id. s. iuuetutem obscœnæ uoluptati deditam fuisse. Cōptum manifestum: iam primum ostendit eū credebant hoīes ex aliis Catilinæ uitiis ipm Catilinā ipudicos habuisse adolescentes Fecerat: cōmiserat. Nobili: nobili loco nata: cū q̄ cōmiserat stuprum. Virgineue. i. cū uirgine uestali. i. uirgine deæ uestæ tēplum romæ nobilissimum fuit: & uirgines huic deæ cōsecrate: æternum ignem in templo cōseruabant & uirginitatem ppetuā: cum una ex his incestum Catilina cōmiserat. Alia huiusmodi: respexit ad obscœnitatem: de qua anteloquebatur. Ius & fas: q̄ cum mulieribus stuprum aut incestum cōmiserat: hoc fortasse tollerandum fuit: sed q̄ cum adolescentibus delectaretur: hoc deterius est. Ius cōtra ius humanum. Fas cōtra ius diuinum Nā ius hoīum fas deorū dī: Ius læserat stuprum cōitendo cum uirgine nobili & ēt adolescentibus delectādo fas at deorum ius offēderat: q̄ cū uestali uirgine stuprum cōmiserat. Cuius aureliā Orestilē. Præter formā forma quidē bona erat sed ipsa Aurelia omnibus uitiis erat referta. Bonus. s. hō. Quod pro q̄ ea Aurelia Orestila. Illi: catiliæ Priuignum. s. filium catiliæ: q̄ priuignus eius erat futurus. Pro certo: creditur: hētur pro certo. Neccato neneno iterfecto. Vacuā: expeditā. Scelestibus: sceleratis nuptiis ipsius Aureliæ. Quæ res. s. filii cædes. Facinori ma: & ipse anteq̄ tantū facinus iudicaret. aliq̄ maius scelus aggrediretur. Impurus uitiosus. Infestus inuisus. Neq̄ uigiliis. s. uigilādo: q̄etibus q̄escendo. Sedari. i. q̄escere: Ita: hoc mō. Conscia. s. patra ti sceleris. Excitā p excitā: cōmotā. Vstabatur pturbabat. Eius: catiline. Exanguis: pallidus: nā cum e uultu sanguis effugerit: palor faciē occupat. Foedi: cruenti: sanguine pleni. Citus: uelox i cessus catilinæ. In facie naturali. In uultu accidēali: facies est forma naturalis q̄ difficulter mutari pōt: uultus q̄ pro uoluptate animi mutatur & dicitur a uolēdo eo q̄ hibitu uultus indicatur animi uoluntas: nā simēs aut animus

cōsciū animus exagitabat: hi Catilinæ pximi & familiares erant. Quod si q̄s eēt ēt a culpa uacuius in amicitia eius inciderat quottidiano usu atq̄ ille cebris facile par similisq̄ cæteris efficiebatur. Sed maxime adolescentiū familiaritates appetebat eorū animi molles & ætate fluxi doli haud difficulter capiebant. Nā ut cuiusq̄ ingenii ex ætate flagrabat: aliis scorta præbere: aliis canes atq̄ equos mercari: postreō neq̄ sūptui: neq̄ modestiæ suæ parcere: dū illos obnoxios fidosq̄ sibi faceret. Scio fuisse nōnullos q̄ ita existimarent iuuetutem quæ domum catilinæ frequētabat. parum honeste pudiciā habuisse: sed ex aliis rebus magis q̄ cuiquā id compertū foret heæ fama ualebat. Iam primū adolescēs Catilina multa nefanda strupra fecerant cū uirgine nobili: cū sacerdote Vestæ: & alia huius scēodi cōtra ius fasq̄. Postreō captus aōre Auriliæ Orestillæ: cuius præter formā nihil unquā bonus laudauit q̄ ea nubere illi dubitabat: timens priuignū adultum etate pro certo creditur necato filio domū celestis nuptiis uacuū fecisse. Quæ quidē res mihi in primis uidetur caussa fuisse facinoris maturandi. Nāq̄ aīmus impurus diis: hominibusq̄ infestus: neq̄ uigiliis: neq̄ quietib⁹ sedari poterat. ita conscientia mentem excitā uastabat. Igitur color exāguis: foedi oculi: citus mō: modo tardus incessus: profus in facie uultuq̄ uecordia inerat.

aliquid lætū cōceperit aut lætitiā uultus oñdit: q̄ si aius timuerit uultus quoq̄ metū significabit. In facie: p̄ cōturbatiōe naturalis formæ. Vultu: p̄ & pturbatiōe uolūtatis aī. Vecordia: iſania ierat cōprēdere poterat hītudie mētis & uultus. Sed iuuetutē ſupius oſtēdit quō iuuenū maxie familiaritates appetebat catilia: eo q̄ ætas illa faciliē ad oīa faciōra īpelletat nunc dicit quō ſcleratiores reddebat Catilina. Nam illexerat. i. traxerat in ſui beniuolentiā & amitiā. Multis modis: ut cuiuſq̄ ſtudiū prebebat ex ætate meretrices pre-

Sed iuuetutē quā ut ſupra diximus illexerat: multis modis: mala faciōra edocebat. Ex illis teſtes: ſignatoresq̄ falſos cōmodare: fidē fortunā: picula uilia hēre: Poſtubi eorū famā atq̄ pudorē attriue rat maiora alia impabat: Si cauſa peccandi in pre ſens minus ſuppētebat: nihil omīus iſotes ſicuti ſō tes circūuēire: iugulār. ſ. ne p̄ ociū torpeſcerēt ma nus aut aius: gratuito poti⁹ malus atq̄ crudelērat.

Is amicis ſociſq̄ conſiſus Catilina: ſimul q̄ æs alienum p̄ oēs: terras ingēs erat: & qd̄ pleriq̄ Syllani milites largius ſuo uſi rapinarum & uictoriē ueteris memores ciuile bel lū exoptabāt: oppmenda rei. p. cōſiliū occipit. In Italia nullus exercitus: Cn. Pōpei⁹ i extrēis terris bellū gerebat: Ipſi cōſulatū petēdi magna ſpes: ſe natus nihil ſane itētus: tutē trāquilleq̄ res oēs. Sed ea prorſus opportuna Catilinæ. Igit̄ circiter Ka lunii. L. Cæſare. C. Figulo Coss. p̄mo ſingulos ap pellare: hortari alios alios tentatare opes ipatā R. P. magna præmia cōiuratōis docere: Vbi ſatis ex plorata ſunt q̄ uoluit in unum oēs conuocat qui bus magna neceſſitudo & plurimum audaciæ ine rat eo cōuenere ſenatorii ordinis. P. Lentulus. P. F. Sura. P. Antronius. L. Caſſius. L. F. Longinus. M. Cethagus. P. Seruius: Sylla. F. filius. L. Var guteius. Q. Annius. M. Portius. M. F. Læca. L. Calphurinus. L. F. Beſtia. Q. Curius. Præterea ex equeſtri ordine. M. Fuluius. Nobilior. L. Sta tilius. P. Gabinius. P. F. Capito. C. Cornelius ad hoc multi ex coloniis municipiis qui domi nobis les erāt: Præterea cō plures paulo occultius cōſili

bendo aliis equos & canes emendo. Mala fa ciora. i. maleſicia. Ex illis: & q̄ maleſicia doceit declarat ipſe. Cōmodare p̄ cōmodabat ex illis iuueib⁹ teſtes falſos. Falſos ſignatores: falſos ſigillatores teſti: cōſuetudo fuit apd̄ maiores ut teſtamētōq̄ tabulas ſignarent ſigno ſuo hoies ad mīus ſeptē: nec apetebāt teſtāenta niſi octo dieſ poſt mortē teſtatoris. Hebere edocebat eos. Vilia: nullius curā: nullius exiſtiatōis nul lius cōſideratōis. Poſtubi. i. poſtq̄. Eorū fama atq̄ & c. poſtq̄ eos infames atq̄ cōm pudorē ex uere fecerāt ad ſclera maiora icitabat: nā prio hoies qui bonā hēnt famā metunūt ne illam amitāt: cum uero eā amiſerint ad oīa ſclera p̄ cliues ſunt atq̄ p̄mptiores. Fac. ac. pu. atri. q̄a amiſerāt bona exiſtimationē & oēm uerecun diā. Inſontes innocentes q̄ nihil offēderāt eū. Sicut fontes ſicut inocentes: ſicut eos q̄ ſibi no cuerāt: hoc eſt amicos ſicut inimicos. Minus ſuppēte. i. minus accidebat offerebat. Circū uenire p̄ circūueniebat. i. decipiebat & oſten debat: iugulare: pro iugulabat ipſe Catilina:

Manus aius: illorum iuuenum. Torpeſceret pingueſceret. Gratuito ſine p̄mio & eſt aduer bium. Malus: prauus & ipſe aius iuuenum.

Is: talibus amicis & ſociis quos ſupra h memorauī ſimul conſiſus ingens æs

Alienum: id eſt omnis ciuitates erant obnoxiae alieno ære. i. oēs finitime ciuitates fæneratoribus igentē pecuniā debebant: p̄per aſſidua bella quibus oppſſe fuerāt: nā belli tpe nō ſolum hoies ſed et ciuitates alieno ingenti ære ſolēt eē obligatæ. Et cōſiſus largius ſuo uſui q̄ profuſis ſuis rebus uſi fuerāt. Rapinæ q̄s fecerāt cū ſylla militātes. In Italia nullus alia quoq̄ accedebat cōmoditas ad eā rē in extre mis terris. i. in india cōtra Tigranē & mitrida tē. Ipſi. ſ. catilinæ nihil ſane. Intētus. ſ. erat q̄a nihil tale metuebat ſenatus: & tūc piculū mi ner: nā cū hoſtes uel inimicos nros nō metu mus: tunc uero piculum maximū nobis iſtat Tutæ erāt. i. oēs res ita ocioſe Romæ erāt & quieſcebāt t̄q̄ ſi tutæ & trāquillæ fuiſſent Opportuna ualde accommodata ad id quod Catilina exoptabat. Calen. Ianuarias. i. circa

principium mēſis febru. nā Calende uniſcuiuſq̄ mēſis intelliguntur poſitæ i mēſe precedē: et ſunt ac cipiende ſemp pro mēſe ſequēti. Cōſulibus. ſ. exiſtentibus his cōſulatū gerētibus. Apellare: pro apel labat: inceperit alloqui alios eorum ſi nō reſpōdiſſent cal inde: & dubitaſſent utrum tantā rē aggredi deberēt Suas opes: uidete qd̄ facere poſſū multos habeo niros mihi obnoxios p̄pea multi ex ciuitatibus finitimis alieno ære obligati ſunt qui ptes noſtras ſequūtur: poſtremo oi ſyllani milites qui ad paupertatē redacti ſunt erunt nobis aux. & alia huiuſmōi dicebat: quibus eos ad hāc rē adhortaretur. Imptā rem. quia nullus exer citus ſit ea Italia: & ſenatus negligens ſit: eo q̄ oēs res ocioſæ ſint in urbe. Magna quia urbē ro. oibus rebus & ipſum orbis terræ cōſeq̄mini: ſi una mecū arma cōtra rē pu. ſumere nō dubitaueritis. Maxia neceſſitu do maxia neceſſitas. Rerū ſuarū. i. q̄ extrēa erāt paupertate. Et plurimū audaciæ duo ſolēt hoies ad unā rō cōmitēdā adhortari: & oē ſcelus minimū facient ut uideat: Eo ad eū locū ubi cōſiliū hūit catilina de re. p. cupāda. Propterea: cōuenere ad hoc p̄terea. i. cōuenere coloniis: & municipiis. Iuxta colonū: & municipiū ho

itereff: quia colōia dī cum de nobili ciuitate ad ignobilē mittūtur ciues: ut si de uenetis mitteretur ciues ad hitandā uincetiā: colōia ueneturū diceret uicetiā. sed municipium eēt si ex hac ciuitate uincetiā mitterentur ciues ad hitadum uenetias: & efficerentur ciues uenetiar: & uterentur ea dignitate q̄ utuntur nobiles & patricii p̄iceps uenetor: hęc ciuitas appellaretur municipium uenetor. Paulo occultius: paulo secretus q̄ supra memorati. Magis spes dōinatōis: iter quos creditum ē fuisse Publium Crassum diuitē: quia dōinatō cum ad hāc rē adhortabatur: nō at in q̄ rei fāilia

ris cum diues eēt aliqua necessitudo aliq̄ necessitas: sicut necessariarū rerū suarū cogebat illos quos supra memorauimus. Cater: supius ostēdit quōd eos oēs alloquutus ē catilia p̄cipue eor: quor: magis erat audacia non minor erat inopia: dixit ēt fuisse nonnullos q̄ potius dñatōis spe q̄ ulla necessitate coacti ad hāc cōiurationē se cōtulisse: nūc at dicit eos maxie catiliā fuisse qui nobilissimī erāt: & molliter atq; magnifice uiuerāt: qui q̄rebāt alienas opes cū suā nō sibi suppeteret. Pleraq; iuue. ps maior iuuenū. Sed maxie nobiles: oēs iqt iuuenes fauebāt catilinā: sed p̄cipue nobiles: qbus & redit cām In ocio uel molliter: & iō cupiebāt aliq̄ regē q̄ suis cupiditatibus cōcederet. In certa p̄ certis: qui nō licebat sibi p̄ sua libidine uiuere: cupiebant nouitate fieri: ut ipsi dñi regē cū catilina efficerēt. Bellū q̄ pacē: discordiā malebāt q̄ cōcordiā. Nō ignag: i. cōscium cōsili: cōscius qdē erat sed occulte nō aliqua necessitate coactus sed dñationē desiderās. Ipi: crasso. Ductabat: i. indiā uel i pōto aduersus mithridatē uoluisse: fūeī qui crederēt ipm crassum illius pō. inuidia ductus crassus cupiebat potetiā catilinā effici magnā: ut supior aliquis eēt in ciuitate pōpeio. Opes: cuiuscūq; potetiā simul credebāt illū cōsulum &c. P̄cipē fore: q̄ credebāt suis diuitiis inter cōiuratos principatū obiriē. si mō cōiuratō cōsecuta fuisset effectū. Valuisset: si cōiuratio p̄cessisset. Anteā: ante hāc cōiurationē. In quibus cati. fūe. nōdum fuerat ip̄e cōiuratus p̄iceps sed socius

De q̄: cōiuratione. Designati. i. creati cōsules illi quidem cōsules erāt Lucius Tul. & M. Lepi. sed hi. f. P. Anto. & P. Sylla c̄rati erant ut succederēt illis cū se magistratū abdicassēt. Ambitus: lex ambitus erat ut qui cōsulatū uel magistratū quēpiā uel largitōibus corrupto populo cōsecuti eēt ipsi punirent. Legibus: eius ambitus. Pecuniā: quia puincia pecunia ex poliaffēt: ille dicebat reus pecuniā: qui puincia cū magistratū gereret pecunias poliaffē diceret

Prohibitus petere cōsu. nā nemo reus magistratus cādidatus petere poterat: dum lis & iudiciū pēderet. Legitimos dies. f. comitiō: i. inter legitimos dies qui ex lege hēnt. Profiteri. i. dare suum nomen eo q̄ reus erat: & reus quicūq; petere magistratum nequibat. Eodē t̄pis: quo. P. Ant. & P. Sylla dānati sunt ambitus & catilia pecuniā: repetūdā: est accusatus. Nobilis: patriciā gētis. Intelligē factiosus uulgo uel ptisano dī: quē ad rē. p. f. pisonē. Inopiā &c. quia sibi sua displicebāt: iō aliena appetebat. Mali mores: q̄a sēper cōsueuerat flagitiis & facioribus se dedere: & iō cōsuetudie mala ad rē. p. occupādā icitabat

Hoc pisonē: catilia qui repetūdā: res: fuerat accusatus. Ant. q̄ dānatus fuerat ambitus hoc faciebat ut iurias suas uindicaret. Circiter. i. circa i capitolio: cū senatus eos cōuocassēt cōsules. Correp. raptim captis Fascibus i signibus cōsulū. Pisonē: quē supra dixi egestate & audacia patum eē ad oia facinora. Ea re cognita: ea re explorata. f. q̄ struxissēt cōsulū cādē. Cōsiliū ca. de cādē cōsulū eo q̄ in capitolū nō uenissēt re cognita. Tā p̄f. fa. q̄ interfecti fuissent cōsules & ps magna senatus. Pro cu. an. curiā. Signo dā. signū conuenerat: quo dato oēs cōcurrerent ad cādē. Patratum: commissū. Sociis: cōiuratoribus. f. Post cō. ur. ex q̄ urbs ro. cōdita fuerat. Diremit: dissoluit cōsiliū. Ea res. f. q̄ nō cōuenerāt. Postea Piso. uidimus su

huiusmodi participes nobiles quos magis dominationis spes hortabāt: q̄ inopia: aut alia necessitudo. Caterum iuuetus pleraq; sed maxime nobilium Catilinā coeptis fauebat. Quibus in ocio uel magnifice uel molliter uiuere copia erat: incerta p̄ certis: bellū q̄ pacē malebāt: fūere itē ea tēpestate q̄ crederēt. M. Lucinium Crassum nō ignarū eius cōsiliū fuisse: q̄. Cn. Pom. uisus ipsi magnum exercitū ductabat: cuius uis opes uoluisse cōtra illius potetiā crescere: simul cōsulum si cōiuratio ualuisset: facile apud illos p̄cipem se fore. Sed ātea itē pauci cōiurauere cōtra rem. P. i. quibus Catilina fuit: de q̄ q̄uerissime potero dicā. L. Tullo. M. Lepido Cos. P. Atrōius. & P. Sylla d̄signati Cos. legib' ab i' interrogati poenas dderāt: Post paulo Catilia repetūdā reus p̄hibet' erat cōsulatū petere: q̄ itra legitimos dies p̄fiteri nequiuerat. Erat eodē t̄pe. Cn. Piso adolecēs nobilis sūmā audaciā: egēs: factiosus. Q̄ uē ad pturbādū rē. P. inopia atq; mali mores stimulabāt: Cū hoc catilia & antro nius circiter nōal decēbris cōsilio cōmunicato pabāt i Capitolio: Kal. Ia. L. cotā & l. torq̄tū cos. iterficere. Ipsi fascibus correptis: Pisonē cū exercitu ad obtinēdas duas Hispāias mittere. Ea re cognita rursus i nonas Februarii cōsiliū cādīs trāstulerūt Iā tū nō cōsulibus mō: sed plerisq; senatoribus p̄niciē machinabant: qd' Catilina nisi maturasset p̄curia signū sociis dare: Eo die post cōditā urbem Ro. pessimū facinus patratum foret: q̄ nōdū frequētes armati cōuenerāt. Ea res cōsiliū diremit. postea piso i citeriorem Hispaniā p̄ p̄tore missus

perius quō res fieri nō potuit eo q̄ catilina p̄passet signū ante curiā dare cōiuratoribus cū armati hoīes nō dū cōuenisset: itaq; ut cōsiliū illud dissolutū fuisset Piso q̄ eius cōiuratōis princeps erat q̄stor missus & in hispaniā pro p̄tore. Postea: postq̄ dissolutum ē cōsiliū cōiuratōis: q̄a ī tpe nō cōuenērāt armaticum catilina signum dedit. Piso: eius cōiuratōis princeps. Citeriorē his. duplex ē hispania. s. hispania citra hiberū fluiuiū q̄ citerior appellat̄ & hispania ultra hiberum q̄ ulterior appellat̄. hic aut̄ piso in citeriorē hispaniā missus est pro p̄tore: cumq; q̄stor eēt in urbe. Pro p̄tore: loco p̄toris. Nitē. ut hac sibi provincia daret̄. Quod p̄ quia. In festū: contrariū & aduersum Cn. Pom. cuius opes nimium plusq̄ uellet credere uidebat. Neq; tamen: p̄ quis crassus nixus fuisset ut in puinciam mitteret̄. piso tamē senatus nō contra uoluntatem suam concesserat. Inuitus: contra uoluntatem suā. Foc. p̄nitiosū & crudelē. Procula re. p̄. remotū a re. p̄. pōpei: a quo aliquid p̄nitiosū metuebat rei. p̄. potētia: nāq; pompeii ultra opes ciuitas exercuisse uidebat̄: itaq; timebat̄ ne piculum aliqd̄ reip̄. inferret. In eo: p̄fione. Etia tum iā: tum usq; eo tpe. Erat formi. timebat̄ & iō sibi aduersariū pari uolebat̄. Quos ductabat: quos ip̄se dux habebat in exercitu suo. Iter faciēs: agmē exercitus ducēs in hispaniā occisus est.

adnitēte. M. Crasso: q̄ eū ī Festū inimicū. Gn. pō. cognouerāt. Neq; tam senatus puiciā iuitus dederat: quippe foedū hoīem a re. p̄. procul esse uolebat. simul quia boni cōplures praesidiū in eo putabāt. Etia tū potētia Pōpei formidolosa erat. Sed is Piso in puiciā ab eq̄tibus Hispāis quos ī exercitu ductabat iter faciēs occisus ē. Sūt qui ita dicūt īperia eius iniusta supbia crudelia barbaros nequissime pati: alii autem equites illos. Gn. Pō. ueteres fidosq; cliētes ex uolūtate eius Pisonē aggr̄ssos: nūq̄ Hispāos praeterea tale facinus fecisse: sed īperia saua multa ātea p̄fessos. Nos eā rē ī medio relinquimus: De superiori cōiuratōe satis dictum est.

Atilia ubi eos quos paulo ante memorauimus cōuenisse uidet: tāetsi cū sigulis multa saepe egerat: tū ī rē fore credēs uniuersos appellare cohortari & ī abditā ptē adiū secessit: atq; ibi oib; arbitris p̄cul amotis oratiōem huiusmodi habuit. Ni uirtus fidesq; uestra spectata mihi foret nequaq; opportuna res cecidisset: Spes magna dōinatōis ī māibus frustra fuisset: neq; ego p̄ ignauiā: aut uana īgenia īcerta p̄ certis captarē: Sed q̄ multis & magnis tēpestatibus uos cognoui fortes fidosq; mihi: eo animus ausus est maximū & pulcherrimū facinus īcipe: simul quia uobis eademq; mihi bona malaq; ītellexi: Nam idem uelle idem nolle: eas res demū firma amicitia ē: Sed ego quā

Sūt. s. aliqui q̄ dicunt cām cedis fuisse q̄ nimis crudeliter piso impabat hispanis: & p̄ eā crudelitātē eā interfecisse. Eius: p̄fionis. In iusta: ultra iustitiā. Supbia. i. arrogātia. Crudelia: plena crudelitatis. Barbaros: hispanos. alii dicunt nō tā fuisse crudele impium p̄fionis cām q̄ charitatē pōpei: qua milites illi cōmoti q̄ quondā sub pompeii militauerāt uoluntate ipsius pōpei p̄fionē interfecerūt ueteres antiquos. Fidos: fideles. Cliētes: qui sub cliente la pō. ante fuerant: & hac cā est cur dicant hoc facinus cā pompeii factū fuisse. Nūq; hispāos hispani at nūq; hoc facinus cōmiserūt: ut ip̄ato res suos īterficerēt: ergo credēdū est nec nūc ausos fuisse nisi ut pōpeio obseq̄rēt: p̄terea p̄terq̄ q̄ p̄fionē īterficerēt. Saua ip̄. antea p̄fēs. ergo arguit autoritate pompeii eū fuisse ut piso īterficeret̄. Eā rem in mē. re. hoc alioq; uolumus eē iudiciū. Supiori cōiuratōe: cuius princeps erat piso. Tametsi. i. quauis.

Atilia ubi eos quos. i. senatorii ordis & eq̄stris hoīes: Cū singulis multa: quis singulos saepe alloquutus fuerat. In te fore. i. ī utilitate rei fore: Vniuersos appe. alloqui simuloēs. Cohortari. s. uniuersos. In abditā partē. i. in secretā ptē: ne sua uerba p̄cipi possent: nisi ab istis qui simul cū eo conuenerāt. Ibi: in ea pte eor; secreta. Arbitris. i. oib; expulsis praeter eos qui secū cōfēserāt. arbitri p̄prie dicunt qui alieni rei q̄si testes interfunt. Nisi uestra uirtus. In hac oratione captat beniuolētiā ab auditoribus laudat. n. eos a fortitudine atq; fidelitate: captat. n. beniuolētiā a re ipsa: sed p̄ sinuationē. Nā cū rē sceleratā aggressurus sit dicit se facinus pulcherrimū atq; honestissimū facturū esse: Nisi uestra: Cepit beniuolentiā ab auditoribus: quor; uirtutem & fidē laudat fides fortitudo aī. Expectata sa. foret satis p̄bata. Nequaq; frustra neq; ego si uos ignauos & uani ingenii hoīes eē cognosceremus: ego nō reliquerē certa p̄ incertis: ignauiā uulgo dicitur uilta de aīo. Vana ingenia: leua & incōstantia. Sed quia multis magnis: ecce rē p̄ re dicit. n. cōiurationē: quā tractare cōepit facinus maximū atq; pulcherrimū eē. Tēpestatibus: piculis: tēpestas hoc loco significat piculū. Fortes fidelesq;: fortitudine & fidelitate praestātes ei: iō maximū ad q̄titatē: pulcherrimū ad q̄litate: referens: Vult. n. non solū magnum: sed et honestū esse hoc facinus qd̄ incēpit: ut in seq̄ntibus ostēdit: simul quia alias rōes affert catilia cur his iuuēibus cōfissus sit. Simul: quia ausus tātū & tā confissus sum: quia nihil mihi utile est neq; perniciosum q̄ nō uobis quoq; sit. Simul: quia ausus tātū & tā honestū facinus aggredi. Nā idē uelle: praeterea fidē maximā uobis adhibui: quia q̄ uobis utile atq; p̄nitio sum est nihil quoq; & ob eā rē sequi: ut id uelitis qd̄ ego: sed quia idē uelle atq; nolle firma est amicitia relinquitur ut uobis fidē maximā adhibeam: quibus eadem sunt bona atq; mala quā mihi eē uidetis.

catilinae

Agitavi. concepi. Accenditur: ad ea quæ nobis singulis aperui. **Vindicemus:** afferimus nos metipfos. Nam postq; & incipit ostendere quæ nam sit eorum futura conditio: nisi se liberauerit a potentia paucorû: & arguit a iustitia: iustum est ut nos cum cæteris iusto iure esse uelimus: quia nobis sua superbia superiores sunt. **Paucorum. s. ciuium romanorum. Ius:** potestatem. **Ditionem:** dominationem. **Côcessit:** reddita est illis paucis. **s. Reges** qui multas provincias habent tetrarche dicuntur q; quatuor prouinciis præ sunt. id est qui quatuor prouinciarum habent imperium. **Esse pro erant. Populi. scilicet ciuitatum. Nationes** scilicet prouinciarum ut natio italica: natio germanica: natio asiatica. **Pendere: pro pendebant. Cæteri omnes** scilicet sternui & cætera. **Fuimus uulg. reputati** fuimus quasi uulgus ignobile. **Obnoxii: subiecti. His: paucis potenti- bus Formidini: terrori. Si res pub. si res pub. suum ius suamq; potestatem obtineret: subiecti his sumus** quibus terrorem incutere mus. **Potentia:** quia si donare uoluerint honores aut fauorem: id ipsi pro suo arbitrio faciunt. **Diuitia: opes. Copia:** quia donant honores atq; diuitias: quæ sunt rei. p. munera quibuscumq; ipsi uoluerint. **Pericula:** scilicet bellorum: quia cum bella populo romano inferuntur nos arma pro rei pu. defensõe capimus in quibus sæpe trucidamur. **Repulsas. s. dignitatum uel magistratum:** quia si uel consultum uel ædilitatem petimus: repulsa nobis parata est. **Iudicia: condemnationes:** quia ambitus alii rerum repetundarum pœnas de derunt. **Egestatem** quia ad extremum nos redigunt iudicia nobis inferendo & dignitates nobis negando. **Quæ scilicet pericula: iudicia repulsas & egestatem. Quousq; ad quod tempus** pati emini quia quasi dicat ulterius pati nullo modo debetis. **Non nemori: argumentum facit:** arguit enim ab honesto: fiduarum cõditionum scilicet uel strenue mori: uel uitupose uiuere potior est strenue mori q; illa quæ ignauiam afferunt: multo magis expergilci debemus: eo q; nihil tale timendum nobis est nam nobis uictoria parata est. **Præstat melius est. Inhonestâ turpem & uituperosam: Alienæ superbiæ:** his qui potentiores sunt & propterea superbissimi. **Per dedecus: uituperatiõem. Verum. n. uero: superius uidistis** quõ argumentabatur et si moriendum sit potius eẽ per uirtutem uitâ amittere q; dif ferre ut p dedecus postea amittatur: nũc uero argumentũ suum corroborat dicens non modo uobis non eẽ moriendum uerum et uictoria uobis parata est in manibus &c. **Ve. n. superius argumentum sumpsit ab honesto: argumentabatur. n. a iustitia** quæ est pars honesti. nunc argumentatur a tuto. i. ab altera parte deliberationis q; tuta dicitur: hec at diuiditur in uel & dolũ. **Dolo** uti se dicit catilina cõtra incautos: ut cõtra inferiores. **Verum. n. uero: sed profecto: & est completiue Positum:** rarissimum est apud oẽs idoneos: q; siq; in epistola usus fuerit uenia reprehensionis profecto: carere non debet: Sed est uerbum historiographorũ. **Proh deum atq; hoium:** dixi nobis moriẽdum esse potius p uirtutem q; mori per dedecus: sed nõ est morendum q; uictoria iã nobis parata est. **Proh deũ &c. exclamãtis est. Proh deum atq; hoium fidẽ. s. testor. i. testem: facio. Viget uobis q; iuueues estis. Aius ualet uobis:** quia excitati estis in rebus gerendis interficiendo hoies sacra atq; sana spoliãdo. **Cõtra illis:** ecce prouidentia ponit. illis. s. aduersariis nostris. **Annis atq; diuitiis:** Nam quia senes sunt & diuites consequitur ibelles esse atq; imbecillos: nunc hæ duo solent hoies effœminare atq; moliores reddere. **Annis** quia senes sunt. **Diuitiis:** quarum copia nimia habent qbus hoies solũ negligentiores. **Incepto: pro incipere. Res negociũ ipsũ. Expediet perficiet** sine nostro labore. **Et. n. quis: Rursus ad iustitiam redit:** cum tuti partes interposuerit & honeste: etiam a fortitudine argumẽtum facit dicit enim strenuum hominem ista nullo modo posse pati. **Cui uirile ingenium:** qui natura lem habent intellectum. **Superare: abundare profundunt** quas ipsi prodigaliter consumunt. **Extruendo mari: in ædificandis ædificiis in ipso mari:** quia sicut superius dictum est in ipso mari ædificia condita sunt. **Montibus coæquandis: explanãdis montibus:** ut ibi ædificia faciant amœnitate plena. **Ad necessãria: ad uictum nostrum & uestitum:** Nã hæc duo necessaria sunt hoĩ uictus. s. & uestitus. **Et nobis q; põt tollerare: cõtĩnare. Cõtĩnue iugiter. Aedificare:** duas aut plures domos cũ una tantũ egeat. **Larẽ fa. lar**

proprie deus foci appellatur: sed hic pro loco accipitur: uidelicet pro foculo ubi familia stat. Tabulas pictas: tabulae proprie dicuntur picture in tabulis artificiose formatae: quibus maiores plurimum delectabantur. Signa statuas uel marmoreas uel eburneas uel argenteas uel aureas. Toreumata: uasa torno facta ut sunt paterae pulcherrimae cathedrae: & alia huiusmodi. Vetera dirimunt: non contenti maiorum aedificiis ea solo æquant: alii aedificant. Vexant: frequenter uehunt: nam uexo frequētatiuum est de ueho: idē est pro lacero. Virgilius. Dulychias uexasse rates. Summa libidine: summa luxuria & superfluitate: Inopia: paupertas. Res mala: est domi nostrae: & res familiaris nostra aduersa est: quia pauperes sumus. Spes multo asperior: quia efficiemur pauperiores: ad extremum enim pueturi sumus: quin pro quod non capescite rem publicam: quoniam in medio posita est nullo defendente. Omnia praemia: libertatem diuitias decus gloriam.

tabulas: signa toreumata emūt uetera negligunt noua diruūt alia aedificāt: Postremo oibus modis pecuniā trahunt: uexant tamē sūma libidie: diuitias suas uicere nequeūt. At nobis ē domi iopia foris æs alienū: Mala res: spes multo asperior: denique quod reliqui hēmus pter miseriā aīam. Qui igit expgiscimini. En est illā quā saepe optastis libertas. Præterea diuitiæ: decus: gloria in oculis sita sunt. Fortuna oia ea uictoribus præmia posuit Res tēpus picula: egestas: belli spolia magnifica: magis quā oratio mea uos hortent: uel īperatore uel milite me utimini. Neque aīus. neque corpus a uobis aberit: Hæc ipsa ut spero uobiscum una cōsul agam. nisi forte aīus me fallit: nisi uos seruire magis quā imperare parati estis: Postquam accoepere ea hoies quibus mala abunde oia erant sed neque res: neque spes bōa ulla: tamen illis quietam rem publicam mouere magna merces uidebatur: tamen postu lauere plerique: ut proponeret quæ conditio belli foret: quæ præmia armis peterent: quid ubique opis: aut spei haberent. Tunc Catilina polliceri tabulas nouas: proscriptionem locupletum: magistratus: sacerdotia: rapinas: & alia omnia quæ bellum atque libido uictorum fert: Præterea esse in Hispania citeriore Pisomem: i Mauritania cū exercitu. P. Siccini Nucerii consulit sui participes: At hoc petere consulatum. C. Antoniū quē

est pro lacero. Virgilius. Dulychias uexasse rates. Summa libidine: summa luxuria & superfluitate: Inopia: paupertas. Res mala: est domi nostrae: & res familiaris nostra aduersa est: quia pauperes sumus. Spes multo asperior: quia efficiemur pauperiores: ad extremum enim pueturi sumus: quin pro quod non capescite rem publicam: quoniam in medio posita est nullo defendente. Omnia praemia: libertatem diuitias decus gloriam.

Res tempus pericula & cætera concludit per enumerationem: quia breuiter enumeratis quæ superius diffuse dixerat uel quod intendit concludit. Res misera. Tempus opportunum. Pericula: quia spes nobis asperior est ne in discrimina perueniamus maiora. Egestas: quia summa necessitas nobis est. Magnifica: quæ dixi. Vobiscum: quia eodem furore incitati estis ad Rem publicam occupandam: quo ego sum.

Animus scilicet uester. Postquam accoepere: Visum est superius quomodo adhortatus est Catilina coniuratores ad rem publicam occupandam: Nunc autem dicit quomodo se habuerunt qui Catilinæ orationem audiuerant. Accoepere intellere ea quæ supradicta sunt a Catilina. Omnes coniuratores. Quibus abunde mala: qui abundant omnibus malis: & inopia rei familiaris stricti erant: & grande æs debebant: ne quomodo solueret ulla spes suppetebat. Superflue: abunde plus quā satis. Sed neque res: id est qui inopes erant. non sibi erant opes. Mala spes nihil habebant: & nihil sperabāt quod deterius est. Magna merces: uidebatur tam & si loco mercedis ponebant ocium & quietem rei publicæ perturbare. Quietam Rem publicam: tranquillum & ociosum statum ciuitatis. Plerique coniuratores.

Quæ conditio belli foret: si uictores euaserimus quæ nam nostra erit conditio. Quæ premia: quid premii consecuturi sumus: ex hoc quod in Rem publicam arma capimus. Quod ubique: quibus nos periculis exponimus spei: quibus autem uiribus fretitantum facinus aggredimur. Tum Catilina. Polliceri: ad id quod dixerat plerique coniuratores quæ conditio belli foret: quæ præmia peterent. Nouas tabulas: admirandas tabulas quæ possidebantur a diuitibus: sicut apud autores comprehendi potest erant preciosæ huiusmodi tabulae in quibus artificiose pingebantur imagines ære uel argento & auro redimitæ. Proscriptionem locupletum: publicationem bonorum hominum diuitum: nam proscribere nomen ciuis romanus nomen eius in tabula scriptum in publicum extollere: ut quisque legere posset: & quicumque legisset ius habebat in corpus et in bona illius qui in tabula proscriptus erat. Proscriptionem locupletum: publicationem bonorum quæ possidebantur a diuitibus. Magistratus: primus & summus magistratus in urbe Roma erat consulatus secundus magistratus erat prætura: tertius aedilitas: quartus tribunatus plebis: quintus quaestura: sed censura erat inter maiores magistratus enumeranda. Sacerdotia: id est sacerdotum beneficia & honores: in quibus sacerdotes honorati primo afficiebantur. Alia omnia & cætera. ut puta alienas stuprare uxores: uirgines quas prius dilexerant uiolare. Fert: cupit. Præterea: dicebat ad illud quod ubique opis aut spei haberet. Pisomem in citeriore Hispania. Superius dixi hunc. Piso nem interfectum: sed antequam interficeretur hæc omnia facta sunt. Adhuc: præterea dicebat

Fore futurum esse. Speraret Catilina hominem familiarem: hominem sibi familiaritate coniunctum. Ominibus neffitudinibus: omnibus necessitatibus. Circumuectum obsessum. Neceffitudinibus: quia rem familiarem inopem domi habebat: multum præterea æs alienum debet multa nefanda commisi flagitia Infamis est apud omnes quæ omnes neceffitudines impulerat ipsum obseq mihi ad qd sua opa uti uoluerō.

Agendi. scilicet civilis belli. Increpat bonos omnes: Nam mali semper infensi sunt bonis. Vnumquēq; suorum: nominatim appellabat omnes suos nōmini Luci uarguantei paratus sis ut hæc omnia facias quæ mihi pollicitus es: & tu publi. Antoni cum tu illum interfecisti animi tui documenta maxima dedisti. Egestatis: uide in quāta egestate positus sis si me sequi uolueris ab hac egestate expediam teq; ditissimum breui faciam. Cupiditatis suæ: scis te amorem uirginis illius deperire alio modo cōsequi nō potes: nisi mecum una rei publica statum perturbemus cæteris fociis adiuuantibus. Periculi: sis te alieno ære astrictum esse: multas præterea cades & nefanda stupra commisisse & nisi hæc coniuratio fiat: poenas criminis tui esse daturum. reliquatur ergo ut promptus sis atq; paratus ad hanc rem aggrediendam esse nō dubites. Atq; ignominia non opus est ut timeas famam bonam amittere: adeo enim es infamis: ut iam constet apud omnes infamiam tuam esse non mediocrem. Multos uictoriae Syllanæ uobis notum est uiri fortissimi quantum pecuniæ cōsecuti fueritis tunc cum uobis data sint bona eorum: quos bello uicistis duce Sylla: Ita si hoc tempore uiri fueritis bonorum omnium uos dominos faciam. Ea scilicet uictoria. Alacres id est postq; uidelatos & promptos esse ad id agendum quod promiserant. Petitionem suam. scilicet consulatus ut suffragia uestra sint mihi parata. Dimisit: licentia uixit: missionem dedit his qui conuenerant. Fuere ea tempestate: Nūc ponit quandam opinionem ut cum superiorem habuisset orationem inter omnes qui aderant: ibi pateram uino plenam sanguine permixto Catilina: ut quemadmodum fœdus uictimarum sanguine sanciri solet. ita ipsi fides astringeretur sanguine humano sancita. Ea tempestate. eo tempore quo hæc gesta sunt. Orationem. quam superius uidistis. Addiceret. astringeret inde addicti astricti. Populatores. fautores & conscios sui sceleris. In pateris permixtum. Infundit pateris sanguine humano permixtum. deinde circumtulit omnibus execrandum: ut ita suus sanguis hauriretur si non fecissent quæ promiserat. quemadmodum sanguinem illum hominis hausissent. Inde dicitur Catilina aperuisse & c. Post execrationem & c. post maledictionem qua execrati sunt multa mala in seipsos uerere si non effecti essent fideliter ea quæ promisserant. In solētatibus sacris. qua solemnia sacra solent fieri cum fœdus sancitur sanguine uictimæ. Aperuisse. manifestasse. Atq; eo dictante fecisse. Superius uidistis quomodo humanum sanguinem iure iurando cum se addicerent coniuratores hauserunt. nunc dicit causam cur execrationem illam inter se fecerint uidelicet ut huius sceleris consilii alii aliis fideiores essent. Atq; dicitur. Eo id est: ideo. Dictare frequenter dicere execrationem illam. Quo id est ut tanti facinoris id est coniurationis uel q; sanguinem humanum hausisset. Non nulli. hanc habent opinionem q; sanguinem humanum pateris ifulum hauserint alii autem falsam esse dicunt: & hi erant qui uolebant odium minui Ciceronis. quod postea in ipsa ortum est eo q; ciues rom. interfici iussisset contra leges. Atrocitate. crudelitate eorū qui interfecisti fuerant. Nam si hæc scelera commisserat minuebatur odiū Cicerōis q; eos interfici iusserat. Inuidiā in odiū. Atrocitate scelerū q; diceret meruisse huiusmodi sceleratos ciues tale & deterius supplicium pēdere eo q; tā atrū scelus commiserat ut puta humanum sanguinem haurire. Nobis ea res. Nunc dicit Salustius opinionem suam. Pro magnitudine. i. secundum rei magnitudinem: Parum comperta: parū explorata. Nam cū tanta esset rei magnitudo profecto eēt nobis manifesta quapropter coprehendi pōt mēdacē & falsū esse in coniuratione Catilinæ. Haud obscurum. nō ignobile: Cooptus opprēssus. Flagitiis. i. sceleribus nā flagitium dī uitium flagitiōe i. rephēsiōe dignū: seu i uerbis fuerit seu in factis sed i factis semp facinus dī. Probri uitupii. Amouerant.

Nam flagitium dicitur uitium flagitione. id est reprehensione dignum: seu in uerbis fuerit seu i factis: sed in factis semper facinus dicitur. Probri: uituperii. Amouerant: remouerant: quia indignus erat senatorii ordinis. Non minor uanitas quam audacia quidem sibi inerat sed simul uanus. Neque: respondit quomodo uanus erat ob scelera ab aliis. Pensi: considerati sine ulla consideratione. Pensatione. i. consideratione: & dicebat & agebat curio. Consuetudo familiaritas. Nobilis: famosa & clara: dicitur non

quem censores senatu probri gratia amoueant. Hiuc homini non minor uanitas inerat quam audacia neque reticere quae audierat: neque sua & ipsa scelera occultare. Prorsus neque dicere neque facere quicquam pensi habebat. Erat ei cum fulvia mulier nobili stupra uetere consuetudo: cui cum minus gratum esset: quia inopia minus largiri poterat trepente gloriis maria motum quod polliceri coepit mirari inter dum ferro ni sibi obnoxia fore postremo ferocius agitare quam solitus erat. At fulvia insolentia Curii causa cognita tale periculum. R. P. haud occultum habuit: Sed sublato autore de Catilinae coniuratione: quae quomodo audierat compluribus narrauit. Ea res in primis studia hominum accedit ad consulatum mandatum. M. T. Ciceroni: Namque antea plerumque nobilitas inuidia astuabat & quasi pollui consulatum credebat si eum quamuis egregius homo nouus adeptus foret. Sed ubi periculum aduenit inuidia atque superbia post fuere. Igitur habitis comitiis consules declarantur. M. Tullius & C. Antonius. Quod factum prius populares coniurationis concusserat. Neque tamen Catilinae furor minuebatur: sed in dies plura

solum uirtute insignis: sed uitio cognitus ille qui uel uirtutibus uel uitiiis ingentibus omnibus cognitus est nobilis appellatur: unde nobile scortum: quia multis cognitum est. Cui cum minus gratus: haec est consuetudo meretricum quum multum pecuniae ab amico receperit diligunt cum uero minimam pecuniam acceperint minuitur amor. Quia minus inopia consequtur nam cum frequenter ad eam iter faceret: & semper ei aliquid largitur ad extremam necessitatem redactus erat: ut non posset exple re eius auaritiam: qua propter minus gratus erat

Repente: ex improbo. Glorians: quia iam coniurationis sperabat euentum ideo gloriabatur. Maria & motus: prouerbum est quod cum de ingenti alicuius pollicitatione agimus: cum irrisione quadam dicere solemus: dicebat enim mihi maxima est facultas diuitiarum: quas paulo post polliceri licebit. Obnoxia: subiecta & morigera. Agitare: uexare & perterrefacere. At fulvia. Fulvia: ut erat femina astutissima se obnoxiam dixit futuram curio: & ita pedetentim interrogauit dic mihi cur quam facultatem habeas diuitiarum: nam & si hoc mihi communicaueris: ego tecum simul bonis laetabor & ita cum illa simulasset se sibi fore obsecuturam: extorsit ab eo ut coniurationem aperiret. Insolentia: superbia & arrogantia: causa cur adeo ferox factus esset. Sublato autore: discedente autore coniurationis qui autor fuerat aperiundae coniurationis: scilicet Curio. Quae scilicet uerba. Quomodo scilicet per astutiam suam curius sibi aperuerat.

Cum pluribus: cum multis uerbis: uel cum pluribus: scilicet hominibus. Ea res: scilicet quam de coniuratione Catilinae aperuerat. Accendit: incitauit. Mandandum ad tradendum. M. Ciceroni quia solus ex omnibus ciuibz romanis uidebatur idoneus: qui de pernitiis ciuibz rem publicam eripere posset quam Marcus Tullius: & est maxima Cicero laus: qui unus ex omnibus uisus fuerit ad rem publicam recuperandam idoneus. Pleraque nobilitas maior pars nobilium. Ex tuabat: ardebat: & simulabatur odio quia quodam modo. Pollui: maculari & fordidari. Cum consulatum nouus homo: Nouus homo dicitur qui paulo ante ab infimo gradu ad summum officium ascenderit: ut tribunatus & consulatus ut Cicero fuit. Nam dicunt nonnulli fabri ferrarii fuisse filium: fuit autem quod constat ex municipio arpinati: unde dictus est Arpinas Cicero: sed cum patre simul peruenit in urbem. Romam: & ibi factus est ciuis: & cum ipse prudentia simul & eloquentia refertissimus eadem princeps romanus euasit: ergo nouus erat. Sed ubi periculum: ita quidem antea credebant consulatum maculari si Cicero eum adeptus esset: sed ubi periculum coniurationis aduenit: obliti sunt inuidiae atque superbiae. Post fuere: posthabita sunt. Igitur superius ostendit quomodo plerumque nobiles antea existimauerant pollui consulatum: si noui homines quamuis egregii eum adepti fuissent: postquam periculum omnes metuebant libenter & prompte consulatum Marco Ciceroni mandauerunt: cui collegam adiunxerunt Caium Antonium: quod nunc dicit. Igitur ergo quando quidem iam ob inuidiam homines nobiles nolebant nouos homines consularum adipisci: & intelligebant periculum quod instare: omnes curabant patrocinium ciuitatis habere. Igitur: quia postposuerant inuidiam atque superbia. Habitis comitiis. Congregationibus populi factis ad creandos consules & dicitur comitium a con & itum eo quod simul iret populus ad magistratum aliquem creandum: uel aliud peragendum. & in campo martio conueniebant: & significat comitium: populi congregationem: uel populi electionis magistratum locum & tempus ipsarum electionum. Populares: fautores. Primo: in principio. Concusserat: metu terruerat. Neque tamen: ceteri autem metuebant: sed Catilina magis incitabatur

Agitare: pro agitabat. i. cogitabat. Opportunis: bello sua fide. Amicorum. qui pro eo spoponderat for-
natoribus. Fesulas: fesulæ oppidum est nunc diruptum distas florētia duobus milibus passuum cuius ma-
lius fuit princeps sicut uidebimus. Tēpestare ea. i. eo tpe. Cuiuscunq; generis cuiuscunq; cōditionis: uel
summe uel mediocris: & infimæ: hoc est liberos & seruos. Mulieres et nō solum dicit sibi adiunxisse ui-
ros sed et mulieres q̄ sibi uidebatur idoneæ ad hanc rē. Quæ: mulieres. Stupro: corporis: quia nobiles erāt: &
forma in signes: ideo a multis petebantur: quia
propter multam lucrebantur pecuniam. Ae-
tas scilicet senilis. Quæstui scilicet lucro. Ne-
q; luxurie eadem uoluntas libidinis inerat eis: q̄
in iuuentute fuerat: sed non erat idem questus q̄
fuerat in iuuentute quia iam grādiōris ætatis fa-
ctæ formosæ esse desistunt. Modum finem.

Solicitare: posse precibus flectere: ut coniurati
oni fauerent. Urbem incendere: hoc est potis-
simum in capiendis urbibus. Nam cum incen-
dium fuerit inceptum: omnes eo concurrunt: &
ita mœnia armatis deserta haud difficile capiun-
tur. Interficere: si nolisset coniurationi faue-
re. Facinora audaciæ uirilis id est que mul-
ta facinora sæpe perpetrauerat non ad mulieres:
sed ad uiros pertinentia. Asciiuiscē: coniu-
xisse: nam ascissere coniungere significat.

Genere. quia nobili & patricio genere fuit.

Forma quia pulcherrimæ. Viro quia sena-
torio uiro coniuncta erat. Liberis: quia uiri-
lem stirpem procreauerat. Satis fortunata: sa-
tis fœlix. Docta: perita: erudita. Psallere:
canere unum psalterium: & est psallere: proprie
fidibus canere uoce cantilenas dicere: nam psal-
lere est fidibus: canere uero uoce. Saltare est in
choreis saltationes hominum imitari. E-
legantius: excellentius prestantius. Quam pro-
bæ q̄ pulcherrime conueniret. Neceffe est:
opus est probæ honestæ & pudicæ mulieri.

Instrumenta luxurie: instrumenta sunt luxu-
riæ canere: psallere & saltare: quibus adolescen-
tum animi ad libidinem incitantur. Probæ
mulieri: quia non est dedecus mulieri: si & saltare
& fidibus psallere: atque uoce canere didice-
rit: dummodo id mediocriter faciat sed si prestan-
tius fecerit hæc omnia iam dedecori sibi esse inci-
piunt. Decus honor. Pudicitia: casti-
tas & pudor. Haud facile discerneres non fa-
cile iudicares uel dignosceres. An pecuniæ
parceret magis q̄ famæ id est utrum minoris pre-
cii extimaret famam an pecuniæ consumptionē

Ante hac: ante hanc coniurationem. Pro-
diderat: quia sæpe promiscerat aliquid se facturā
quod postea non fecerat. Prodiderat fidem:
id est perfida fuerat non seruando fidem suam.

Creditum abiurauerat. depositam & commendatam ei rem iure iurando negauerat. Nam abiurare est
rem creditam perurio negare. Cædis conscias: sibi communicata fuerat cædes hominum. Luxuria at-
q; inopia: nam quia luxuriæ & uoluptati operam dederat: ideo ad inopiam redacta erat: ut suas cupiditates
expleret. Abicerat preceps: ruerat in ruinam. Haud absurdum non inconueniēs ut compareret uersus:

locum mouere. i. ridicula uerba proponere & iactare quibus ad risum sodales mouerentur. Modesto:
moderato. Moli: suau. Procaci: lasciuo. Multæ facetiæ: multa faceta uerba. Et lepos: inter faceti-
as & leporem hoc interest: quia facetiæ sunt breuia quædam eloquia quibus animi auditorum delectantur
lepos dicitur sermōes expolicio & lauticia quædam. Nihilominus: quis omnia haberet sibi parata ad re-
gnum. Inproximum: i. sequentē annum: Nā Cicero & Antonius eo anno cōsules erāt. Antonio: Nam
Antonius multis egestatibus opprēssus erat: quapropter credebatur Catilina obsecuturū sibi si consul designa-
tus foret potiusq; si priuatus desisteret. Ex uoluntate: in suā uoluntatē tractaturum antonium. Interea
donec ad cōsulatum pueniret. Quietus erat: nō torpescere ocio. Omnibus modis: & foris & dom

agitare arma per Italiā locis opportunis parare
pecuniā suā aut amicorū fide sup̄tā mutuo Fe-
sulas ad Mālium quendam portare: qui postea
princeps fuit belli faciūdi. Ea tempestate plurius
cuiuscunq; generis homines asciiuiscē sibi dicit Mu-
lieres et aliquod: quæ primo ingentes sumptus
stupro corporis tollerauerāt: Post ubi ætas tan-
tūmodo q̄stui neq; luxuriæ neq; auaritiæ modū
fecerat æs alienū grāde conflauerāt per eas se
Catilina credebatur posse seruitia urbana sollicita-
re: Urbem incendere: uiros earum uel adiungere
sibi uel interficere: sed in his erat Sēpronius: quæ
multa sæpe uirilis audaciæ facinora cōmiserat.
Hæc mulier genere atq; forma: præterea uiro
atq; liberis satis fortunata fuit litteris græcis &
latinis docta psallere & saltare elegāt⁹ q̄ neces-
se est pbæ: & multa alia q̄ instrumenta luxuriæ
sunt sed ei cariora semp oīa q̄ decus aut pudici-
tia fuere. Pecuniæ an famæ minus pceret haud
facile decerneres libidie sic accēsa: ut sæpius pe-
teret uiros q̄ peteret: sed ea sæpe ante hac fidē
pdiderat: creditū abiurauerat: cædis conscia fu-
erat: luxurie atq; inopia preceps abierat. Verū
ingeniū eius haud absurdū posse uersus facere
iocū mouere: sermōe uti uel modesto uel molli
uel p̄caci. Proorsus multa facetie multusq; lepos
ierat. His rebus cōparatis Catilia nihilominus
i proximum annum cōsulatum petebat: separās
si designatus foret facile se ex uolūtate Antōio
usurū. neq; iterea quietus erat sed oībus modis

Obiurauerat: declarat quomodo fidem prodiderat.

parabat insidias consuli Ciceroni. Tu quauis ille omnibus modis sibi pararet insidias. Illi: Cicero ni consuli. Ad euitandum. ad euitandas insidias. Dolus: est mali ingenii cogitatio. Astutia: astutia dicuntur astuti ingenii praesentia consilia: & ab astu oppido dicuntur ubi erant homines ueruti calidi & astuti. A principio sui consul. Cum primum creatus esset consul Cicero. Effecerat per Fuluiam. id est intercessionem Fulviae: cuius illecebris captus tenebatur: & ob eam rem nihil ipsi Fulviae occultum esse

insidias parabat Ciceroni. Neque illi ad cauendum dolus aut astutiae deerant: Namque a principio consulatus sui multa pollicendo: per Fuluiam effecerat: ut Quintus Curius de quo paulo ante memorauimus consilia Catilinae sibi proderet. Ad hoc collegam suum Antonium pactione provinciae propulerat: ne contra rem. p. dissentiret: circum se praesidia amicorum atque clientum occulte habebat. Postquam dies comitiorum uenit: & Catilinae neque petitiones neque insidias quas consuli fecerat prospere cessere: constituit bellum facere: & extrema omnia experiri: quoniam quae occulte tetauerat: aspera foedaque euenerat. Igitur. C. Marius. Fesulas: atque in eam partem hetruriae. L. Septimium quendam Camertem in agrum picenum. C. Iulium in Appuliam misit: praeterea alium alioque ubique opportunum sibi fore credebatur. Interea Romae multa simul moliri: consuli insidias tendere parare: cecidit: opportuna loca armatis hominibus obsidere. Ipse cum telo esse: Item alios iubere: hortari: uti semper intenti: parati essent dies noctesque festinare: uigilare: neque in somniis neque labore fatigari. Postremo ubi multa agitantem nihil procedit: rursus item pesti nocte coniurationis principes conuocat per M. Porcium Laecam: ibique multum de eorum ignauia questus docet se Manlium praemisisse ad eam multitudinem: quam ad capiendam arma parauerat. Item alios in alia loca opportuna: qui initium belli facerent: seque ad exercitum perficere cupere si prius Ciceronem oppressisset: cum suis consiliis multum officere. Igitur perterritis ac dubitantibus. C. Cornelius eques R. operam suam pollicitus: & cum eo L. Varguteius senator constituit ea nocte paulo post cum armatis hominibus sicuti salutatum introire ad

poterat. Propulerat: impulerat. Pactione provinciae: nam conuenerat inter eos ut provincia extrema contingeret Antonio quae nobilior erat: hoc autem fecit Cicero ut uoluntati Antonii morem gereret: & ipse urbis uelut periculum coniurationis iminebat. Nam mos erat ut consules inter se provincias sortirentur. Circum se: omnia exponit quae faciebat ad euitandas Catilinae insidias. Circum se: ad tutelam sui. Amicorum. & maiorum & parium. Clientum: minorum. Nam clientes dicuntur qui sub maioris imperio sunt constituti. Dies comitiorum: dies ut noui consules declararentur. Petitiones: Nam cum ipse candidatus in campum martium uenisset consulatum quis suffragantibus consensu coniurationis adipisci non potuit: & passus est repulsam. Neque insidias. id est cum nihil contra Ciceronem moliri posset ad ipsius Ciceronis perniciem: cum Cicerone omnia discerneret astutia sua. Belum suum non dolis aut insidiis reipublicae occupare: sed ui. Omnia extrema: ephexegesis est id est expositio. id est bellum quod in omnibus extremis geritur. Aspera: iniqua: & est tractum a montibus: & hoc autem pertinet ad facta. Foeda: absurda: & contra uoluntatem per uinientia: & hoc refertur ad nomen suum. id est ad famam. Igitur: quia occulte tentata parum successerant: & Catilina bellum facere: & omnia extrema experiri constituerat. Fesulas: oppidum non longe Florentiae: a quo originem habuisse dicitur Florentia. In eam partem hetruriae: quae Fesulae etiam in hetruria sunt. Camertem. de Camerino oppidum. In agrum picenum: in marchiam anconitanam. Praeterea. scilicet dimisit. Opportunum. idoneum & convenientem ad uim faciendam: scilicet in rem publicam Romanam. Interea: dum missi in provincias imposita sibi exequantur. Consuli: Cicero. Incendia: nam duodecim nobilissima loca Romanae urbis incendio de lere constituerat ipse Catilina. Cum bello: in manibus idem. scilicet cum telo in manibus esse.

Intenti: diligentes parati: ut si occasio offereretur consulem interficerent. Insonniis: id est uigiliis: & declinatur haec insonnia nia.

Agitanti. id est cogitanti. Rursus conuocatus

quia superius ut dictum est & antea conuocauerat. In te pesti nocte: media nocte. Per Marcum Porcium Laecam: hic hoc tempore praekonis fecit officium. Ibi in concione eorum. Igitur: quinquid matura bant coniurationem ad exitum perducere Catilina: ut solus ei erat: qui sibi & suis consiliis officeret. Caeteris coniuratoribus. potestatis. quod necesse est consule uigilantiae dignitatis esse tollendum de medio. Dubitationibus: quod dubitabat consul interficere: cum eum astutissimum ad cauendum cognosceret. Eques: quia equestri ordinis ciuis erat: Operam pollicitus: se suscepturum hanc praesentiam de interficiendo consule. Ea nocte. qua haec acta fuerunt a Catilina cum coniuratoribus paulo post. scilicet adueniente die. quia nocte in te pesti habitum fuerat consilium. Saluta: quia uisitandi gratia. Con fodere trucidare. Introire: intra domum Ciceronis ire. Inparatum: improvisum: qui nihil tale utebatur: & ob

ea re facile confodi poterat. De improviso. ex arbitrato. Quintus curius. princeps coniurationis. Quantum piculū. quia piculū capitis q̄ pactū fuerat per fulviā quia fulviā misit ad ciceronē quā referret qd pactū esset aduersus. Enunciat: Nā declarauit consiliū cōiurationis curius. Prohibiti: remoti. Tātū facinus. s. cōsulē interficere. Interea: dū catilina ea rōe psequit̄. Plebē. hetruriā. Solicitabat: ad cōiurationē contra re pu. ro. Nouage. regē. i. cupidā nouare res. Egestas: egestas solet hoies ad ingēria scēlera facilius inducere. Amiserunt. s. hetrusci. Quod syllā: ostendit quā nam esset iniuria hetruscorum a roma nis. Bona. cū iam rem pu. teneret syllā. p̄scrip̄tiones fecit locupletū militibus suis: sed p̄cipue bona hetruscorum. p̄scripsit: itaq; agros & bona eorum militibus diripienda dedit.

Præterea: præter hos. Cuiusq; generis: cuiusq; conditionis siue serui siue liberi essent.

Latrones: qui latrocinio uiuebant. Magna copia: eo q̄ hetrusci assueti erant propter syllā nam uictoriam. Ex syllanis colonis: ex illis q̄ amici fuissent syllā. Nam syllā uictores incolas oppidorum hetruriā expulit: & romanos qui suis partibus fauerant in ea oppida misit: colonia autem dicitur cum maiores ciuitatis ciues in minorem habitādā mittunt̄. Quibus li. ondit etiam hos fuisse opportunos: qui ad cōiurationē facile incitarentur. Quibus. s. colonis. Libido: hic libido pro aliarum regē uoluptate & cibi & uestitus. Luxuria: hic ponitur luxuria pro incontinentia & impudicitia corporis. Nihil re. i. consumpsit cuncta. Gā. s. catilinam incēdia urbis & ipsius cice. cādē parasse. & manlium omni rōne copias coniu ratiōis auxisse. Ancipiti. i. duplici: nā anceps duarē regē dicit̄: q̄a & urbi & puincia succurrē dum erat: qd ipse declarat puato sui ipsius cōsilio ciceronis. Ad hoc tps. re pu. tantū cōsilio tutatus fuerat: sed ulterius tutari eā poterat nā in peius urgebat: Lōgius: diuturnius q̄tus eēt quātas copias hēret manlius. Quo cōsilio: an ipsi oēs eēt irati populo romano uidelicet an ipsi uellēt rem publi. inuadere: aut aliud q̄p piam facere. Exagitata: diuulgata. Rumoribus: quia oēs hoc alius alii referebat.

Itaq; cum hac rettulissent consuli in senatu de re publi. Atroci negotio. i. ut aliquid piculum maximū iminet rei pu. Darēt opam: laborarēt. Neqd detri. oīa curarēt consules q̄ utilia eēt rei pu. Ea prās: q̄ statim dicā. Mō. fero. scdm cōsuetudinē romanorū magistratū cōsulibus uel aliis iperatoribus. Bellū gerere. indicere bellū qbus libuerat. Coercere: in bella ad noīa dāda qui functi eēt militiā uel alia rōne. Indiciū: sumere capitalē pōenā: cū eēt in castris ipatores licebat eis quēq; noxiū capite uel alio sup plicio efficere: sed in urbē nihil tale pmittebat̄: nisi hoc decretū factū fuisset. Eaq; regē: q̄ hac sup̄scrip̄ta facere possent. Sine iussu: bene dixit sine iussu populi: q̄a decernebat senatus populus postea iubebat.

Post paucos nūc respōdit qūo coniuratio sit patefacta. Post paucos dies: qbus hac decreta sunt a senatu & iussu a populo. Fesulis: hēbat Lutius sennius aliquos fesulis uel hospitio uel affinitate cōiunctos. qui ipsum monuerūt litteris oīa q̄ parauerat. C. Mālius. Cēpisse: prius fecerat conuentus p̄nitiosorū hoīum: nūc uero oēs armis instruxerat: ut iā exercitū hērent. Cal. nouēb. ante sextū diē principii nouēb. Portēta & p̄digia: differētia est inter portentū & p̄digiū. Nā portentū dī quasi porro tendens: & est illud qd rem futurā significat. sed p̄digiū dicit̄ quasi procul ad agēdū: qd rē p̄ntem demōstrat: & statī expiandū est. Cōuectus: cōgregatiōes hoīum fieri. s. capuā in urbe cāpana. Igit̄ qnquidē tot & tāta itēsa rei pu. romanæ gerebantur: & cōiurationes non solū romæ: sed in omni puincia parabātur. Martius rex: post exactos reges infestū & odiosum regiū nomē erat: & nullū regiū nomē in urbe remāserat: sed Numa quādam sacra institū

Ciceronē: ac de iprouiso domi suā ipatū cōfoder̄ Curius ubi intellexerat quantū piculū cōsuli ipen deat: p̄pere per Fulviā Cicerōi dolū qui parabat̄ enuntiat ita illi ianua p̄hibiti tantū facinus frustra susceperant. Interea Mālius in Hetruria plābem sollicitare egestate simul ac dolore iūriā nouarū rerū cupidā: q̄ Syllā dōinatōe agros bonaq; oīa āiserat. Præterea latrōes cuiusq; generis: quorū in ea regiōe magna copia erat: nōnullos ex Syllanis colōis: qbus libido atq; luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui facerant. Ea cum Ciceroni nuntiaren tū ancipiti malo p̄motus: quod neq; urbem ab in fidis priuato consilio longius tueri poterat: neq; exercitus Manli quātus aut quo consilio foret satis compertum habebat: rem ad sanatum refert iā antea uulgi rumoribus exagitatam. Itaq; quod plerunq; in atroci negotio solet senatus decreuit: ut darēt operam consules nequid. R. P. detrimēti caperet. Ea potestas per senatū maiore romano magistratui maxima permittitur: exercitū parare: bellum gerere: coercere omnibus modis socios: ac ciues Domi militaq; imperium atq; iudicium summum habere: aliter sine populi iussu nulli earum rerum cōsuli ius est. Post paucos dies. L. Seruius sanator in senatu literas recitauit: quas fesulis allatas sibi dicebat: i qbus scriptū erat. C. Manliū cepisse armā cū magna multitudie āte diē. vi. Kal. Nouēbr. simul id q̄ i tali re solet alii portēta: alii cōuētus fieri: arma portari: capuā atq; i Appulia seruire bellū moueri. Igit̄. S. decreto. Q. Mar

ut p̄digia in dē
a b a m

erat quæ a regibus tantum celebrarent: ergo ne uideretur ea nūna sed si ab aliquo qui rex non esset sibi sacrificia fierent romani constituerent sacerdotium cui præerant: reges appellarentur: & sacra celebrarent ea quæ solebant fieri a regibus atque expellerentur. Igitur reges erant nomine non aut prætere & hic Martius huic sacerdotio præerat cum fessulis missus esset regio decore. Creticus cognomen est: & hic est pulchra plepsis: & dictus est creticus ab euentu eo quod crete deuicerat. Ea loca uidelicet in lucanos & in brutios. Nam uterque: & quia posset dicere ali-

tius Rex Fessulas: Q. Metellus Creticus in Appuliam: circum ea loca sunt missi. Vtrique enim ad urbem imperatores erant impediti ne triumpharent calumnia paucorum: quibus omnia honesta atque inhonestia uendere mos erat. sed pretores. Q. Pompeius Rufus caput am. Q. Metellus Celer in agrum Picenum: Hisque missum uti per tempore atque periculo exercitum cõparent: Ad hoc si quis idicauisset de coniuratione quæ contra rem publicam facta erat premia decreuerunt seruo. C. sestertia. & libertatem: libero impunitatem eius rei & centum milia sestertia. Itaque decreuere uti gladiatorum familiarum caput & in cetera municipia distribuerentur per cuiusque opibus. Roma per totam urbem uigilia haberentur: iisque minores magistratus præessent. Quibus rebus promota ciuitas: atque immutata urbis facies erat: ex summa leticia atque lasciuia quod diuturna quies peperat: repente omnis tristitia inuasit: festinare trepidare: neque loco neque homini cuiquam satis credere neque bellum gerere: neque pacem habere: suo quisque metu picula metiri. Ad hoc muleires quibus rei publicæ pro magnitudine belli timor insolitus inceserat. afflicta se: manus supplices ad cælum tendere: miserari paruos liberos: rogare deos: omnia pauere: supbia atque delictis omissis: sibi patriæque diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadem illa quæ antea mouebat tamen præsidia parabantur. Et ipse lege Plautia interrogatus erat ab. L. Paulo:

ciuitatis est permotus. Ex sua: declarat quomodo sit mutata ciuitas Repente: subito. Inuasit incessit aggressa est. Diuturna quies. longum otium. Festinare pro festinabant romani. i. celebrant. Trepidare pro trepidabant: trepidatione plena ciuitas erat. Cuique quia nesciebat an ille esset in coniurationibus gerere bellum quia nesciebant quo consilio gereretur. non a bello cessabant. Habere pacem namque quis bellum non gererent tamen uidebant copias hostiles aduersus rem publicam parari quia propter pacem non habebat. Suo metu: secundum naturalem metum. Nam qui timidior erat maiora pericula instare credebatur. Mulieres quæ naturaliter timidiore sunt quæ uiri. Magnitudine rei publicæ ad eam magnitudinem imperium ascendere: ut mulierum gentes sibi bellum inferre auderent. Timor insolitus: quanto magis insolitus erat timor tanto magis mulieres timebant. Inceserat. i. quas mulieres timor inuasit. Afflicta. i. cruciabantur. Supplices ipse mulieres quod est supplicatis signum. Misereri: per miserebatur & differt inter miseror aris: & misereor reris. quod misereor aris semper constituitur cum accusatio ut hoc loco: & alibi cum misereor aris acerbatur. Misereor autem constituitur cum genitiuo uel datiuo. Rogitare: scilicet deos precibus ut uellent patriam seruare. Pauere: pro pauebant: id est timebant: & proprie dixit: Nam pauere est subito casu trepidare. Omissis: zeuma est. Sibi patriæque diffidere: id est desperabant de salute sua patriæque suæ. Eadem illa quæ inceperat prius. Præsidia parabantur: aduersus coniurationem suam. Lege Plautia. i. lege plautii: qui legem tulit aduersus coniuratores ut ipsi responderent si quis coniurationis accusatus fuisset omnibus quæ sibi obicerent. Lucio plau. s. tribuno

plæbis. Postremo deniq; detinebatur ne responderetur lege plautia his criminibus q̄ sibi obiciebāt: sed tadecoactus in senatū uenit. Dissimulādi dissimulare est tegere qd̄ est. sicut catilina q̄ tegere uolebat cōiurationē quā pauerat. Sicut iurgio q̄si foret puocatus cōiutio qd̄ sibi Mar. Ci. iniuste obieciſſet. Tū: cū i senatū uenisset catilina. Eius p̄ntia timēs ne sua uitia atq; flagina patribus cōscriptis icognita eēnt: & ipsi catilinæ postea præsſtare oportunitas: ut ipsū ciceronē grauis cōfuleret. Luculentē. splēdidā & magnificam. Perutilem q̄ multum p̄fuit rei p. q̄ in maximo discrimine uersabatur eo tpe. Quā postea: primo quidem eā recitauit corā senatoribus: sed postea eā scriptam edidit ut oēs legere possēt. Sed ubi ille mos erat ut cum de aliquē re consulendū eēt unus interrogaret: & ita ille primus sniam suam diceret. deīde dīsta snia sedebat postea secundus idem faciebat & oēs illos per ordinē respondebāt: deīde sedebāt: ita cicero porata oratione sedit. Ille M. T. ci. Ad omnia dixi q̄ uenerat: paratus: ut omnia dissimularet q̄ sibi obicerēt. Voce suppli. i. oratione plena commiserationis.

Temere. in consulte sine causa. Vitā istit bonis institutiōibus uia suā prouexisse: ut de ipso bona oīa sperare possent. Patricio nobili. Cuius ipsius catilinæ opus esse p. uti le sibi fore rē p. prodi. Inquilinus: peregrinus nā inquilinus ciuis dicitur qui de pegrina ciuitate in aliā urbem ascitus fuerit sicuti de arpi. no municipio in urbem ro. ascitus fuerat. M. T. Ci. ad hoc quod dixerat ciuem esse: peregrinum ciceronem: sed mihi magis placet ut legatur homo nouus. Adderet: his supra dictis. Naledicta. in ciceronem: Obstre pere: cōclamabant. s. catilinæ. Parricidam: qui patriā pdere uellet. Furibundus: furore plenus. Agor: agitor. Incendiū meū. i. nos tuere faciam: & ita odiū & incitationē quam de me suscepistis deponere cogam: & est trāslatio sumpta ab ædibus: nā cū ædes accensa fuerit si fuerit cōtinuo incendiū extinguitur.

Ibi domi suæ. Voluens cogitans. Consul. i. s. facte quē interficere parauerat. Munitam defēsam. Vigiliis: custodiis nocturnis: Optimū factu. optimū est cōsiliū. Exercitū: Mālii Legiōes milites: nā legio cōtinet sex milia sex cētos & sexaginta sex milites. Scriberent: a romanis cā supplēdi suos exercitus. Antecape. præuenire præoccupare. Vtui utilitati multa cōsilia comicare uolebat Manlio & postea de cernere qua ratione potissimū gererēt bellum.

Nocte in tempesta: in media nocte: nox in tēpesta dicitur media noctis pars quo tempore nihil geritur eo tpe occiso ideo sine tpe esse uidetur: quapropter intēpesta sine tpe dicta ē.

Manliana. i. manlii: nā a mālio fit manlianus na. num. possessiuum: Sed anteq̄ recederet ex urbe cethego Lentulo coniurationis huius cō

sciis. Cæteris quoq; cæteris qui audatiores erāt. Mādat cōmittit. Opes: uires. Cōfirmant corroborant Maturent: pperēt festinēt accederēt. Cædē. s. senator: Incendia. s. urbis. Alia faci. s. rapinas adulteria supra p̄scriptiōes ciuiū. Gerūt. s. a catilina & ēta cōsule. Ex suo nūero: ex hoibus sui exercitus. Martiū regē: q̄ ipator erat in agro piceno. Regē sacrorū sacerdos: q̄ sacrificuli reges appellabāt. Deos hoies: hæc est epistola quā legatos misit mālius ad martiū sacrorū regē: sed tūc erat ipator. Per deos testor: per deos & homines iuramus. Neq; quo alius. ut nos alioḡ salutē impugnaremus: sed ut nos iniuria eriperemus.

Nostri. i. nostri: qui & c. Miseri calamitate. Egētes rebus oībus necessariis carētes Patria: nota cōstru

Postreō dissimulādi causa & sui expurgādi sicut iurgio laceſſit⁹ foret i Sēatū uēit. Tū. M. Tullius cōs: suē præsētiā eius timēs: siue ira cōmotus orationē habuit luculētā: atq; utilē rei. p. q̄ postea scriptā edidit: sed ubi ille adſedit: catilinā ut erat paratus ad dissimulāda oīa: deīſſo uultu uoce supplici postulare patrib⁹ coepit: neq; d̄ dese temere crederēt: ex ea ſāilia ortū: ita se ab adoleſcētia uitā instituisse: ut oīa bōa i spe haberet. Ne existimarēt sibi patricio hoī: cuius ipsius atq; maiorū pluria beneficia i plabē Ro. essēt: pdita re. p. opus esse: cū eā seruaret M. Tullius hō nouus. ad hæc maledicta alia cū adderet: opstrepēt oēs: hostē & pricidā uocare. Tū ille furibūdus: Quōiā qd̄ circū uētus iqt ab inimicis præceps agor icēdiū meū ruia extingua. Deīde se e tēplo domū pripuit. Ibi muta se: cū uolēs qd̄ neq; iſidia cōsuli pcedebāt & ab i cēdio itelligebat urbē uigiliis munitā optimū facto credens exercitum augere: ac prius q̄ legiōes scriberentur: multa ante capere: eā quē bello usui forent. Nocte in tempesta cū paucis i Māliana castra profectus est. Sed cethego: atq; Lentulo ceterisq; quorum cognouerat promptam audaciam mandat: quibus rebus possent opes factionis ut confirmēt insidias consuli maturent eadem incendia aliaq; belli facinora parant: & sese prope diem cū magno exercitum accessurum ad urbem. Dum hæc geruntur. Romæ. C. Manlius ex suo numero legatōs. Q. Martium regem mittit: cum mandatis huiusmodi. Deos hominesq; testamur nos arma neq; contra patriam coepisse: neq; quo periculum alis faceremus: sed uti corpora nostra ab iniuria tuta forent: qui miseri egentes uiolentia atq; crudelitate foeneratorum: pleriq; patria

CATILINAE

ationē quia dicere solemus expers huius rei. Sal. hoc loco aperte dixit expertes patria fortunis &c. Fama, p fortuna: quia infames habiti sumus & rebus nostris expoliati. Cuiq nostrū: nō licuit ut cām nostrā dicere/ mus apud iudices. Patrimonio amisso: amissis rebus nostris: nā patrimoniū dicit ea pecunia q a patre filiis tradit: unde a patre patrimoniū est appellatū. Sæpe maiores: pbat exēplis se id petere a patribus qd supio ritp: plæbi cōcessū fuerat. Miserti: ecce misereor cū gēituo. Decretis: suis cōsultis: nā decretū & cōsultū

sed omnes fama atq fortūis exptes sumus. Neq cui nostrū licuit more maiorū lege uti: neq aīso patimōio liberū corpus habēr: tāta foeneratorū sēuitia atq ptoris fuit. Sepe maiores nostri miserti plebis rōanæ decretis suis opie eis opitulati sūt ac nouissie memoria nostra ppter magnitudinē aris aliēi: uolētibus omnibus bōis argētū ere solum est. Sepe ipsa plebs aut dominādi studio per mota: aut supbia magistratū armata a patribus secessit. At nos nō ipiū neq diuitias petimus: q rū rerū causa bella atq certamina oīa iter mortales sūt sed libertatē q nēo bōus nisi cū aīa sīl amittit. Te atque sēatū testamur: ut cōsularis miseris ciuib legis p sidiū q iniquitas ptoris eripuit restituatis: neue eā nobis necessitudinē impōatis: ut quē ramus quonāmō maxime uli sanguinē nostrum pereamus: ad hec: Q. Martius respondit si qd ab senatu petere uellēt ab armis discedāt. romā suplices pficiscant. Ea māsuetudie atque misericordia S. P. Q. R. sp fuisse: ut nēo un⁹ ab eo frustra anxi lium petiuerit. At Catilina ex itinere plerisque cōsularibus: pterea optimo cuique litteras mittit: le fallis criminibus circūuentū: quoniā factiōi inimi corū resistere nequerit: fortūe cedere. Massiliā i exiliū pficisci: nō quo sibi tāti sceleris cōsciū ēēt: sed uti Res. p. qeta foret: neue ex sua cōtētionē se ditio oriret. Ab his lōge diuersas literas. Q. catulus i senatu recitauit q sibi noīe catilinæ redditas dicebat. earū exēplū ifrascriptū est. L. Catilia Q. Catullo. S. Egregia tua fides re cognita grata mihi magnis meis piculis: fiduciā cōmēdatiōi me tribuit. Quā ob rē defensionē i nouo cōsilio non statui parār: satisfactiōē ex nulla cōsciētia de culpa pponere decreui: q mediū fidiū uerā licet cognoscat iniuriis cōtumeliisq cōcitatus q fructu la

senatus idē sunt. Opirulati sunt subuenerūt. Hoc nouiss. me nostra memoria hoc factū ē quod iste dicit. Nā propter bella ciuilia Marii Sylle plæbs rom. adeo pecūia exausta erat: & ære aliēo grauata ut feneratoribus satisfacere non posset: Igitur senatores miserti iopiæ eius decreuerūt ut ex arario publico persoluerent feneratoribus. Nouissime pauloāte Ex cōmuni ære: ex erario solutū. f. feneratoribus

Omnibus bonis: ex uolūtate omnium bonorum argentum quod solui nō poterat a priuatis hoibus. Sæpe ipsa: facit argumētum si plebs a patribus secessit ut imperiū ipsa haberet simul cum patribus cur id quoq nobis facere non licet libere uiuendi causa. Superbi a manifestatum: quia ipsi insolentiam cōsulū pati non poterant. Segeffit: sicut in sacrum montem quod habetur plane apud Ti. liuium primo libro. At nos. ecce argumētū. si plebs dulcedie imperii a patribus secessit: idem nobis facere causa libertatis liceat. Quorum rerū f. diuitiarum & imperii. Bella que puplice iter populos & ciuitates: Certamina: que inter ciues suscitantur ergo bellum propter imperiū certamina propter diuitias. ut sunt certamina fori sed petimus. Nemo bonus: nemo strenuus patitur libertate carere nisi uitam amiserit. Te martiū: regem imperatorem. Obtestamur: rogamus cōsularis: puideatis. Legis presidium: ut possimus causam nostram agere uindictā dandā erat secundum libertatem erat: hic modo fideiussione facio huic ita ut liber sit donec uisum fuerit an ille soluere debeat an non. Quonāmōdo. Cum multis antea exitio fuimus postea pereamus. Abar/mis disciplina: deponite arma deinde suppli/ ces senatum petite. Ut nemo: ut nunq incassū auxilium & opem a senatu populoq ro. quisq petierit. In itinere: Cum iret ad mānlium litteras que continebant hoc quod sequitur. Criminibus: accusatoribus. Circūuentum oppressum: obsessum. Factioni: potentiæ & opibus. Non: pro & ne. Contentiōne seditio si ego contendere uellem cōtra meos inimicos fortasse aliqua seditio oriretur in ciuitate. Longe diuersas ualde alienas. Ab his: q s supra memorati. Quas sibi nomine: quas a catilina sibi nuncius attul erat. Earum litterarum exemplum: quod nōnulli inodium ducunt idonei exemplum appellabant. Lucius &c. Et hec sunt propria uerba catilinæ.

Egregiē. i. prestās. Re factis nō uerbis. Cognita experta. In eis i. qbus nunc uerfor. Fiduciā: facit ut considerē ea tibi comēdare: quia tua fides satis mihi experta. In nouo cōsilio: quod ego nūc susceperide fendere miseros. Statui: decreui. Defensionē: ut ego meū cōsiliū defēdā apud re an sit bonū an sit malū. Satisfactiōē: excusationē purgationē un satisfecisti mihi. i. purgasti: excusasti. Te ex nulla cōlciā: q a nullis mihi errati sum cōsciū. De culpa: quā mihi hoies obiciunt: Medius si. ita me adiuuet dius fidiū. i. ouis si. f. Mer. Quā purgationē. Iniuriis: ēt uerbis. Cōtumeliis: in factis unde facile patior iniuriā q caret

CONIVRATIO

hibernus

CATILINAE

& mali odoris: ut fœtina ēt dicit a fœtiēdo eo q̄ odore suo. i. naribus nantag: fœtiat & pp malū odorē dī nau
 seā facere: i. uomitū. Mēores syl. mēinerat q̄tū ex mēoria sylle cōq̄sti eēnt: q̄ pp eadē utilitatē se cōsecutu
 ros putabāt: si nouæ res fierēt. Ex gre: mi. i. ex ignobilibz: nā gregarii mi dñr ignobiles q̄si ex grege ut sūt
 q̄ militibz scrutia p̄stāt quos appellāus agasōes lixas calōes uel q̄ pabulatū uel lignatū eūt. Victu re. epuliis
 regis cultibz uestibz regis. Vis fo. i. si ille p̄stātor eēt q̄ fortior eēt i armis. Qui mer. h. hoies appellabāt

quos flagitiū aut facius domo expulerat: hi Rōa
 sicut i sentinā cōfluxerāt. Deide mlti mēores Spl
 lane uictorie: q̄ ex gregariis militibz alios sēatores
 uidebāt: alios ita diuites: ut regio uictu atq̄ cultu
 atātē agerēt: sibi quisq̄ si i armis foret ex uictoria
 talia spabat. Præterea iuuetus q̄ i agris manū mer
 cede iopiā tollerauerat priuatis aq̄ publicis largi
 tionibus excitā turbanū ociū i gratolabori p̄tulerat
 Eos atq̄ alios oēs malū publicū alebat Quo mi
 nus mirādū est hoies egētes malis moribus maxia
 spe rei. p. iuxta ac sibi cōsuluisse: Præterea quorū
 uictoria p̄scripti Sylla parētes: bona erepti: ius li
 bertatis imiūtū erat: haud sãe alio aīo belli euētū
 expectabant: Ad hoc q̄cūq̄ aliarū q̄ senatus p̄tiū
 erat: cōturbari rē p. q̄ minus ualere ipsi malebāt: Id
 adeo malū multos post ānos i ciuitatē reuerterat.
 Nā postq̄. C. Po. M. Crasso Cos. tribunitia pote
 stas restituta ē: hoies adolecētes iūma ptātē nacti
 quibus atas aiusq̄ ferox erat cepere senatū crimin
 nādo plabē exagitare: deide largiēdo atq̄ pollicē
 do magis icēdere ita ipsi clari potētesq̄ fieri. Con
 tra eos iūma ope nitebat pleraq̄ nobilitas sub se
 nat^o spē p sua magnitudie. Nāq̄ uti paucis uerū
 absoluā: post illa tpa q̄cūq̄ rēp. agitanere hōestis
 oibus: alii sicuti iura pop. defēderēt: ps quo sēatus
 auctoritas maxia foret: bonū publicū simulātes p
 sua quisq̄ potētia certāt: Neq̄ illis modestia: neq̄
 modus cōtētōis erat. Vtriq̄ uictoriā crudeliter ex
 ercebāt. Sed post q̄. cn. pō. ad bellū maritimū atq̄
 mithridaticū missus ē: plabīs opes imiute sūt: pa
 ucorū potētia creuit. Hi magistrat⁹ puicias: aliaq̄
 oia tēere. ipsi innoxii florētes: iēte metu atātē agerē
 terosq̄ iudiciis terrerēt: quo plabē i magratu placi
 dius tractarēt: sed ubi primū dubis rebz inouādīs
 spes oblata ē uet⁹ certamē aīos eorū arrexir. Qd si
 priō prælio catilia supior aut aq̄ māu discessisset
 pfecto magna clades atq̄ calāitas r. p. opp̄ssisset

qui a nullo nocetur: sicut hoc loco accipiēdum ē. Florētes opibus. Sic metu aplabē. Iudiciis cōdemnati
 omibus. Terere: ipsi qui magistratu erant alios nobiles terebant iudiciis: ut placidius tractarent plebem: ut
 si plebs subiecta teneretur. ipsa facilius ferret cum uideret alios iudiciis terreri. Dubiis cum res dubiæ
 essent. Nouis r. i. nouitate rerum. Vetus cer. qd inter nobiles & plebē fuerat. Primo prælio. qd ge
 stū est inter catilinā & Anto. cōsulē. Aequē manu: æquo Marte. Clades p̄ncipes. Calamitas miseria. Cui

ope. In epistolis Ci ad atticū ueruntū i sacra pa
 gina inuenit misit opario in uineā suā & itel
 ligit de hmōi hoibus. Mercede: ut ligoniza
 re agros putare uites. Priuatis q̄s fieri uide
 bat & supiori tpe factas eē audiuerat. Ingrato
 molesto: nō placido sibi. Eas agrestes opas.
 Quo pp qd. Egētes: paupes i maxia spe uti
 litatis p̄posita. Sibi ac rei p. iuxta qd sibi uti
 le eēt id ē rei p. utile uideret. Præterea. q. ali
 os cōmēorat Sal. q. pati erāt ad rē p. pturbādā
 quorū oēs erāt ciues ro. Victoria: pp uictoriā
 Sylle. Perēptos: q. fuerāt secuti ptes Caii mari
 Proscripti: capite dānati a Sulla. Bōa ar. p.
 ga q̄cūq̄ p̄scripti fuisset unusquisq̄ bona eorū
 diripe poterat. Ius li. unū sequit ex reliquo nā
 q̄to magis oppressi fuerāt: tātō minus liberta
 tis erat eis. Alio aīo: q̄ illo quos supra mēmo
 rauit. Euētū b. s. ut res p. pderet: aliaq̄ di qui
 ptes seq̄bāt senatui aduersas q̄ ipsi uellēt. Se
 mi. ua. s. ceteris: q̄ sēatus plus ualebat ipsi ue
 ro optabāt rē p. pturbari eo q̄ nemo uellet ali
 os autoritate plus ualere q̄ seipsos. Id malū q̄
 tribunatus restitutus fuerat: & recte malū dicit
 nā ut ēt Titus Li. dicit p̄as tribunitia i fēsa erat
 senatui. Reuerterat i ci. nā itermiffa fuerat tri
 bunitia p̄as cū senatus uires suas auxisset: tri
 bunitū pl. deposuisset. Cn. Pō. q. bellū ciuile
 cōtra cæ gessit: sed nōdū tps huius belli ciuilis
 euenerat. Cū tri. p. i urbe reuertit: tribunitia po.
 Pō. ut sibi fauorē populi cōciliaret: rogatōe ad
 populū tulit: ut ite: tri. p. crearet qui magistra
 tus sp̄ i fensus erat ordini sena. Aeta: q̄ i iuue
 nis. Aius: quia icitati erāt aduersus p̄es. Cri
 criminādo sēatū. Largiēdo: legiūs cæ. populo
 fecisse cōiuiū. Fieri. p. fiebāt. Plaraq̄ maior
 pars. Ope: possibilitate: sic Vir nō opis ē n̄e
 dido. Nos adolecētes. Sub sp. i. simulātes se
 defēdere sen. autoritatē sed tñ hoc faciebāt ut
 magis sen. defēderēt q̄ ut suas opes auerent. p
 si. ma. i. p. defēdēda sua magnitudie. Quicūq̄
 i. oēs ciues. Alii cer & declarat quō hōnestis
 noibus: ps certabāt modestia ut se cōtinerent
 Modus finis uterq̄ & plabi & patricii. Cn.
 P. q̄ p popularis. i. populo gratus fuerat & plā
 bē q̄būcūq̄ poterat rōibus sibi uēdicauerat.
 Bellū ma cōtra piratas: q̄ itinera obsiderēt: &
 trāseūtibus bōa diripuerat. Mithridatic. nā de
 uicti piratis missus est cōtra mitritatē regē pō
 ti: quē Pō. tādē coegit ad mortē. Plebis opes:
 ducē amisso pō. uidelicet plabīs i peins euēit
 Paucorū. s. nobiliū paucorū dixit q̄ plebs ma
 iori in nūero ē q̄ nobilitas. Hi. s. nobiles. In
 innoxii innoxius dī nō solū q̄ nēini nocet: sed ēt

CONIVRATIO

prout nō. Defessis. ſuictoribus detrimētis belli laſſis. Ex anguibus lāguidis uulneribus acceptis in bello. Extorqueret: ui auferret. Qui plus poſſet: ſignificat aut magnū pōpeiū ſiue craſſum: quorū opes maxime erāt in urbe ro. Extra cōiurationē: q̄ cōiuratiōis cōſciū nō erāt. In q̄bus. ſ. q̄ cōiuratiōis ignari ad catilinā p̄ficiſcerētur. Quē. ſ. fuluiū retractū ex itinere domum reductum. Necari: ſuffocari ſine ullo indicio: eo q̄ ad cōiuratores patriæ ſe cōferre uoluiffet. Hiſdē t̄pibus: nōnulli extra cōiurationē p̄fecti ſunt in caſtra ad catilinā. Sicut ea prece. nā ut ſupius dixi: cum diſceſſit catilina tradidit negotium Lentulo: ut oīa diligenter ageret: q̄ ad cōiurationis opes pertineret. Idoneos aptos

Novis rebus: ad nouandas res. Moribus quia malis moribus uiuebant & uixerant: & ideo p̄durioreſ erant ad flagitia. Fortuna: quia paupes erant & inops. Per alios. p̄ inſeruntios. Cuiusq̄ modo. g. h. o. i. omne genus hominum. Uſui: utilitati. Bello: ad bellum. Igitur quia preter ciues roma. ēt cuiusq̄ generis homines ſolicitabāt qui bello uſui forent Allobrogum: ſunt populi galliæ tranſalpine. Ad ſocietatem: neq̄ contra patriam publico neq̄ p̄ ſolutum tributum ro. p̄ priuati p̄ ſingulas p̄ſonas que alieno aere erant obſtrictæ. Bellicoſa: quia ſemper gallis delectatur bellis. Negociatus erat. id eſt negociationem fecerat in gallia nouerat eos inuicem ſicuti ipſi eum noſcebant. Sine mora: quaſi dicat nō opus fuit longam: ſalutatiōe cū ipſe legatis eſſet notus: & ipſe eos nouiſſet. Dolens: dicebat ſcio uos uſq̄ adeo oppreſſos: ut ſoluere nō poſſitis retributum quod populus ro. impoſuit ciuitatibus atq̄ priuatis hoībus Magiſtratum: uidelicet conſulum: p̄torū preſectorū prouinciarum & ceterorū q̄ impium populi hērent. Accuſare ſenatū quia cōqueſti ad ſenatū ipſe nec qdē ſibi q̄cūq̄ opis attuliſſet. Et me in eā neceſſitatem adductos eſſe dicebat: ut calamitatibus ſuis nullum ſibi remedium reliquat preter mortem: Dixit: umbrenus. Aſperum: durū. Eares quam facerent

Deciū Bruti: hic erat uir ſempronix quā dixit coniurationis cōſciū eſſe: iō in domū ipſius duxit legatos q̄ ipſe cōiuratiōis cōſcius eo q̄ amatiſſimus erat rei publice. ſed ſempronix eius uxor in cōiuratiōe erat. Tū eo t̄pē.

Præterea: p̄ter q̄ q̄ in domū bruti deduxit. q̄ ſi domus cōiuratiōis erat cōſcia p̄ ſemproniam.

Gabinū: nā gabinus ſenator erat. Eo: gabinus. Socios: potētiſſimos ac nobiliſſimos homines cōiuratiōis cōſcios. Cuiusq̄: tā ordinis ſenatorii q̄ eq̄ſtris: ut erat caſar. Po. craſ. In nocuos in nocētes: q̄ nihil penitus de cōiuratione ſciebant. Appilcuſſet: ut alacriori aīo rē aggredereſ legati. Pollicitos quia permiſerunt ſe quoq̄ cōiurationis p̄tes adiuturos eſſe

In certo: in dubio: in ambiguo. Quid nā cōſilii: quid nā cōſilii potētiſſimū ſequerēt an cōiurationem an rei dū. ſtatim iuuarent.

In altera parte uidelicet ut ſequerentur cōiurationis partes. Studium belli: quia gēs illa bellicoſiſſima fuit. Magna merces in ſpe quia ſi obtinuerimus ipſi ciuitati dominabimur.

In altera parte: in pauendo Rei p̄ contra cōiuratores. Mag. opes: Nam plus poſſe uidebatur uniuerſus Rei p̄. ſtatus q̄ pauci contra Rem p̄

Neq̄ illis q̄ uictoriā adepti foret diutius ea uti licuiſſet: q̄ defessis & ex anguibus: q̄ plus poſſet libertatē atq̄ iperū extorqueret: ſueſ tamē extra cōiurationē cōplures: q̄ ad catilinā i initio p̄fecti ſunt In his erat Fuluius ſenatoris filius: quē retractum ex itinere pariēs necari uſſit hiſdē temporibus Roma Lētulus ſicuti Catilia præceperat: quoscuq̄ moribus aut fortūa nouis rebus idoneos credebat aut p̄ ſe aut p̄ alios ſolicitabat. Neq̄ ſolum ciues. ſed cuiuscuq̄ mōi genus hoīum qd mō bello uſui foret igit. P. Umbreno cuidā negociū dat uti legatos Allobrogū reſtat: eosq̄ ſi poſſit ipellat ad ſocietate belli: æſtimās publice p̄uatiq̄ aere alieno oppreſſos: præterea qd natura gēs gallica bellicoſa eēt: facile eos ad tale conſilij adduci poſſe. Umbrenus q̄ in gallia negociatus erat plerisq̄ p̄cipibus ciuitatū notus: atq̄ eos nouerat. Itaq̄ ſine mora ubi p̄mū legatos i foro cōſpexit p̄cūctatus pauca de ſtatu ciuitatis: & quaſi dolēs eiūs caſū requirere cepit quē exitū tātis malis ſparēt. Poſtq̄ illoſ uidet queri de auaritia magiſtratuū: accuſare ſenatū: qd in eo auxilii nihil eēt: miſeris ſuis remedium morte expectare. At ego inq̄t uobis mō ſi uiuere uultis roem oſtēdam: q̄ tanta iſta mala effugiat: Hæc ubi dixit: allobroges i maximā ſpē adducti umbrenū orare: ut ſui miſerēt: nihil tā aſperū neq̄ tā difficile eē qui cupidiniſſime facturi eēt: Dū ea res ciuitatē aere alieno liberaret. ille eos i domū D. Bruti p̄duxit: qd foro p̄p̄qua erat neq̄ aliena cōſilii p̄ ſemproniam. Nā tū Brutus ab roma aberat præterea gabiniū arceſſit quo maior autoritas ſermoni ineēt: eo præſente cōiurationē apit: noiat ſocios præterea multos cuiusq̄ generis innoxioſ: quo legatis animus amplior eſſet. Deinde eos pollicitos operā ſuam domū dimittit. Sed Allobroges diu in incerto habuere quid nā cōſilii caperēt. In altera parte erat æs alienū ſtudiū belli. magna merces in ſpe uictoriæ: At in altera maiores opes

conirassent. Tuta consilia: quia nihil erat periculi coniuratione patefacere. Cetera præmia Nā senatus consulū factū est quo præmia dabatur his qui cōiurationē uidicassent. Illis allobrogibus. Fortuna rei p. ut rei p. magis q̄ fouerēt cōiuratoribus. Cuius. Qu. fabii. Ciuitas: eorū allobrogū. Nā ut uidēus fieri: unā quæq; ciuitas suū hēt patroniū. Studiū. uolūtātē cōiuratiōis. Cæteros: socios p̄ter hūc Vmbreū & gabi nū. Bene pollicentur: uidelicet sep̄atos eē adiuuādum cōiurationē. Quā maxie: ut ita ab eis cōiuratiōis cōsilia excipiat ut ipi postea negare nō possint.

tuta cōsilia: p̄ incerta spe certa præmia. Hæc illis uolētibus tādē uicit fortuna rei. p. Itaq; Q. Fabio Zangæ: cuius patrociniū ciuitas plurimū ute bať omnē rē uti cognouerāt aperiunt. Cicero per Zāgā cognito cōsilio legatis præcepit: ut studiū cōiuratiōis uehemēter simulēt: ceteros adeāt: bene polliceāt. Dētq; operā uti eos q̄ maxie manifestos habeant. Hisdē fere tpibus i gallia citeriore atq; ulteriore: Itē i agro piceno Bruttiaq; & appulia motus erat. Nāq; illi quos ātea catilia dimiserat icōsulte ac ueluti p̄ demētiā cūcta simul agebant: nocturnis cōsiliis: armorū atq; telorū portatōib; festinādo: agitādo: oia pl⁹ tioris q̄ piculi effecerāt. Ex eo nūero cōplures. Q. Metellus celer prator ex sociis causa cognita i uincula cōiecerat. Itē i citeriore gallia. C. muræa: q̄ ei puincie legatus p̄ erat. At R. oclētulus cū cæteris: q̄ p̄ncipes cōiuratiōis erāt Paratis ut uidebať magis copiis: constituerat uti cū catilina i agrū Felulanū cū exercitu uenisset. L. Bastia. Tri. Ple. cōciōe habita q̄reret de actiōib; Cicerōis: belliq; grauissimā inuidiam optio cōsuli ip̄oeret. Eo signo i p̄xia nocte cætera multitudo cōiuratiōis suū quisq; negociū exequeret: sed a diuisa hoc modo dicebantur. Statilius & Gabini⁹ uti cū magna māu duodeci simul oppor tūa loca urbis incenderēt: quo t̄multu faciliō aditus ad cōsulā cætero scq; q̄bus is die parabať fieret: cetheg⁹ cicerōis ianuā obsideret: Eūq; ui a grede ret: Alius aut aliū. Sed filii familiarū quorū ex nobilitate maxima ps erat parētes iterficerēt simul cæde & icendō p̄culis oibus ad catilinam erūperēt. Inter hæc p̄ata atq; decreta cethegus sep̄ que rebatur de ignauia sociorū illos dubitādo: & dies prolatādo magnas opportunitates corrumpere: facto nō consulto i tali periculo opus esse: seq; si pauci adiuuarent ^{i. p̄ncipales} languetibus aliis ipetū i curiā

Hisdē tpibus: q̄bus illa gerebantur i urbe citeriore: que est citra alpes. Vltiore quæ est ultra alpes. Agro piceno: quem nunc anconitanū appellamus. Dimiserat: i diuersas partes miserat ut cū opus esset sibi præsto essent. Ii consulto. quia hæc rex erant im periti. ideo nesciebāt occulte coniurationem sequi. Ii consulte. i considerate simul tali tēpore nō ordine agebāt. sicuti catilina p̄ceperat. Nocturnis con quia nocturno tpe cetus cōgregabant & iter sede cōiuratione consilia agebāt. Postatiōibus armog. Nā arma portabā nūc huc nūc illuc. Timor q̄ p̄ oia timore compleuerāt cū tamen nullum piculū esset.

Ex eo numero qui metus fecerāt. Et sotiis catilinæ: non causa ex sotiis sed rō plures ex sotiis ex eo numero coniecerat i uincula:

Complures: multos. Ii uincula i carcerem: Item: similiter quēadmodum ille fecerat i gallia ulteriore: ita iste i gallia citeriore multos i uincula coniecit. Gaius: multos scilicet coniecerat i carcerem: At romæ: nunc dicit quid fecerit lentulus i urbe cū cæteris coniuratoribus uidelicet cum umbreno gabino & cæteris senatoribus qui huius coniurationis conscii & princeps erant. Paratis a catilina. felulanū: quæ est ciuitas hetru riaz. Lentulus: qui & ipse huius coniurationis erat sotiis. Concione habita: aggregato populo. Queretur: pro conqueretur.

Grauis summā inuidiam belli. Odiū maximum: q̄ diceret cice. sui espitāt atq; inhumanitate fuisse i catilinam: q̄ ipse coactus fuerit arma contra patriā summere. & hæc oia mala ciceronis peruenisse. Optimo consuli. i. ciceroni hæc maxima est laus Salustii: q̄ uerus fuerit historiæ scriptor nec qcq; mentitus fuerit: Nam ubiq; laudet cicerōem: cū tātū cōstet inter eos maximas fuisse inimicitias. Eo si ergo uidelicet cōcionis habitæ a lu. Bastia quia ita constituerant ut cū die quo lu. Bastia cōquestus est de actibus cicerōis sequenti nocte oia q̄ sibi cōmissa fuissent impigre exequerentur. Proxima. sequenti. Ea negocia. Magna manu magnis copiis. Opportuna ad rem gerendam: nā cū i pte urbis incendiū factum esset omnes mediā urbē reliquissent ad extinguendum ignē cōcurrerent. Itaq; cice ro cōsul & cæteri boni ciues i media urbe destituerentur: quo facto nos maxime ocio & cōsulē & cæteros rei publicæ amatissimos truci

dare poterimus. Ingredetur: contēderet ui intra ædes: & ad eū obtruncandum ueniret. Alium. i. senatorem. Parentes: rei pu amantissimos. Cæde senatorum: consulis & parentum. Incendio urbis Hec pacta scilicet incendia cædes & rapinas. Prolatando: proferendo. Corrumpere: destruere. Facto pio facere. Consulto: pro consulere Pauci: admodum pauci ex sociis. Languentibus: torpescitibus

Ferox idomitus natura. Vehemēs: acer. Prōptus: ad laceſſendū & pulſadū. Ex precepto cicerōis quia cicerō cōſul preceperat introductionē hēre p'interceſſionē Gabiniū quia quare uenerunt & petierunt a Gabino ut ſibi copia fieret colloq̄ndi cāteros cōiuratos. Poſtulat ius: & ita Gabinus eos duxit ad cāteros cōiuratos. Lētulo cethego. ſ. caſ. qui oēs erāt cōiuratos. Iuſiurādū. ſ. ſocietatis facta iter allobrogas & cōiuratos. Quod ſignatum ad ſuos uidelicet ut poſſimus ſcēdus iureiur. factum oſtendere ciui do facto: nos in hac cōiuratione eos accipe re dicebant. n. aliter ſuos ciues ſibi fidem non eſſe dāturos. Quod: iuſiurandum. Signa tum: ſigillatum: nam ſcripta rapta & firma ſo lent ſigilla hēre quibus magna fides adhibea tur: nā aliter ſcripta corrumpi poſſent. Eos ciues ſuos allobroges: dicebant. n. niſi nobis iuſiurandum ſigillatum dederitis non facile perſuadere poterimus ciuibz noſtris hoc ue rum eſſe. Nihil eis: credebāt. n. hoc uere nō ſimulate dici a legatis. Eo: neq; ad allobro ges. Breui: tempore qua pp nō eſt opus iu reiurando meo. Lentulus: alter cōiuratiōis princeps. His: allobrogibus. Crotonien ſem: de crotona ciuitate. Domum pgerent priuſq; domum conuerterentur. Volturcio dat cātera. i. litteras committit ulterio: quas ad catilinam deferat: & eſt uſtatus dicēdi mo dus: do tibi litteras ad antonium. i. committo tibi litteras quas deferat ad antōium. Qui ſim & c. Noliut ponere nomen ſuū ne ſi for te littere interceptæ fuiſſent nomen ſuum ſcri ptum cognosceret. Vir: fortis. Etiam in firmorum: nō ſolum a ciuibz ſed etiā a ſeruiz ſi forte ita opus eſſe uidebitur. Promptus manu uulgo dicitur beccaleto de le man.

Iuſiurādū: ſcriptum intellige aliter niſi dēt iuſiurandū ad hāc nō pſequitur mādata quæ dedit his qui litteras portabant. Ad hoc. i. præterea. i. præter has. Dat: Lētulo & Vol turcio & legatis. Quo conſilio & c. quia ca tilina repudiabat ſeruoz ne uideretur cōtra di gnitatē facere ſi uellet ſeruoz ciuibz ro. imiſce re. Cū ab ſenatu hoſtis: ob quā cām iā nō po tes tuā dignitatē tueri. Seruitia. i. ſeruoz: nā ſeruitia p ſeruiz poni ſepe uidimus. Propius uidelicet ad urbē. His rebus actis: nūc dicit quo cōſilio uſus fuerit cōſul cū hāc oīa ſibi nū ciata eēnt. His rebus ſupra memoratis actis geſtis. Conſtituta: determinata diffinita no cte eundi ad catilinam. Ci. cuncta: quia allo broges cuncta patefecerant ciceroni. Præto ribz nobis. Miluiopons eſt in urbe. Per inſidias: uidelicet ipſi diliteſcerēt iſidiis. Co mitatus: ſocietate allobrogum. Aperit: de clarat manifeſtat prætoribus. Cātera cāte ra præcepit ut agāt prætores. Facto. i. facere.

Permittit: & ut hoc facere poſſent dat ſibi milites q ſibi pati eēnt ad impiū. Sine tu: ſine motu: ne ſi hoc cognoscerēt: palā uia pſciſcerent. Colla tis: diſpoſitis in pōte miluiop. Occulte latēter ne ſentirēt. Obſidūt: occupāt: dicitur & obſidēt & obſidūt obſidēt ex ob & ſedeo: obſidunt ex ob & ſido ſidis. Sicut erat pceptū a cicerōe. Cū Volturcio. q duxerat eos ad catilinā. Vtrinq; ſ. a dextra & a ſiniſtra. Cohortatus cā. uidelicet ne timeāt: ſed & ipſi fortiter di micēt cū hoſtū multitudinē q obſederat eos. Prōptiū: hic pmp̄tinus p̄tor cognitus erat huic Volturcio iō ſpabat ab eo poſſe ipeſtrare ſalutē. Obteſtatus: cū dep̄catus eēt multa: Quod ei erat notus q cognosce bate eū. Diffidēs uitæ: q diffidebat ſe poſſe uitā ſeruare i tāta multitudinē: & ēt q iā cōiuratio detecta erat

facturū: Natura ferox: uehemēs: manu pmp̄tus erat: maximū bonū i celeritate putabat. Sed allo broges ex præcepto Cicerōis p Gabiniū cāteros cōiēiūt. Ab lētulo cethego Statilio: itē caſſio po ſtulāt iuſiurādū: q ſignatū ad ciues pferant. aliter haud facile ad tātū negociū eoſ ipelli poſſe: Cāte ri nihil ſuſpicātes dāt caſſius ſemet eo breui uētu rū polliceſ: ac pauloātē legatos ex urbe pſciſciſ Lētul9 cū hiſ. T. Volſ ciū quēdā crotonēſe mitiit ut Allobroges priuſq; domū pgerēt cū catilia da ta atq; accoepta fide ſocietate cōfirmarent. Ipſe Volturcio litteras ad catilinā dat: q̄rū exēplū in fraſcriptū ē. Qui ſim ſciſ ex eo quē ad te miſi: cu ra ut uir ſis: & cogit: ta quē i locū ſis pgreſſ9: & uis de quid iā tibi ſit neceſſe: cura ut omniū tibi auxi lia adiungas: etiā inſimorū. Ad hoc mādata uer biſ dat: cū ab ſenatu hoſtis iudicatus ſit: quo cō ſilio ſeruitia repudiet. In urbe parata eē quæ iuſſe rit: ne cunctēſ ipſe ppiuſ accedere. His rebus ita actis cōſtituta nocte qua pſciſcerentur: cicerō p legatos cuncta edoctus. L. Valerio Flacco: & C. Pōptino prætoribus impat: ut in pōte miluiop i ſidias allobrogū cōitatus deprehēdant. Rē oēm aperit cuius rei gratia mittebant: cātera uti facto opus ſit: ita agant: pmittit illis homines militares ſinē tumultu: præſidiis collocatiſ: ſicuti præceptū erat: occulte pōtē obſidūt. Poſtq; ad id loci legati cū uolturcio uenerūt: & ſiml utriq; elāor exort9 ē galli cito cognito cōſilio ſine mora p̄torib9 ſe tra dūt uolturcius primo cohortatus cāteros gladio ſe a multitudine deſēdit: deide ubi alegatis deſer tus eſt priuſ multa de ſalute ſua pomptinum ob teſtatus eſt: qd ei notū ſerat. poſtremo timidus ac uitæ diſſidēs uelut hoſtibz ſeſe prætoribus dedit

Propere: extemplo confestim: consuli: ciceroni. Nā latabat: declarat ereptā libertatē. Anxius erat: sollicitus & cura plenus. Tātis ciuibus. i. deprehēsis optimatibus ciuibus. In maxio scelere: uidelicet in coniuratione. Impunitatē: eog. Prodēdā rei pu: ad prodendā Rem pu. spectare. Igitur: qñqdē ambiguus & anxius erat cicero qd faceret utrum poenam ex perditis ciuibus sumeret: an eos ipunitos reliqueret. Cōfirmato aio: bene confirmato: nam primo icertus erat animus ciceronis: utrum puniret an non: sed tandem

Quibus rebus cōfectis: omnia pperere p nūtiōs cōsuli declarant. At illū i gēs cura atq; laticia simul occupauere: Nā latabat itelligēs patefacta cōiuratiōe ciuitatē piculis ereptā esse. Porro aut anxius erat: dubitans i maxio scelere tātis ciuibus dep hēsis quid facto opus eēt: poenā illorū sibi honeri impunitatē pdēdā rei. p. fore credebat. Igit cōfirmato aio uocari ad se iubet Lētulum: cethegum Statil. Gabiniū. Itē quēdā Tarracinēse. q in Apulīā ad cōcitanda seruitia pficisci parabat: ceteri siē mora ueniūt. ceparius paulo āte domo egress⁹ cognito idicio ex urbe pfugerat. Cōsul Lētulū q; prator ipse erat manu tenēs pducit: Reliquos cū custodibus in ædem Cōcordie uenire iubet. Eo senatum aduocat: magnaq; frequētia eius ordinis Volturcium cū legatis itroducit: Flaccū pratorē scrinium cū litteris quas a legatis acceperat: eodē afferre iubet Volturcius itrogatus de itinere: de literis: postreō quid aut q de causa cōsiliū habuisset. Prio fingere: alia: oīa dissimulare de coniuratione. Post ubi fide publica dicere iussus est oīa uti gesta erāt apit docetq; se paucis āte dieb⁹ a gabiniō & a cepario sociū accitū nihil āplius scire q le gatos tantūmodo audire solitū ex gabinio. P. Antroniū Seruiū yla. L. Varguteiū: multos pterea i ea cōiuratōe esse Eadē Galli fatē. At Lētulū dissimulatē coarguit pter literas smōibus quos ille hēre solitus erat ex libris Sybillinis regnū Rōa tribus corneliis portēdi: Cinnā atq; Syllā ātea: tertiiū eē cui factū foret urbis potiri. Præterea ab incenso ca pitolio illū esse. xx. annū quē sape ex p digiis aruspices respōdissēt bello ciuili cruetū fore. Igit p lectis litteris cū pus oēs signa sua cognouissent: senatus decreuit uti abdicatus a magistratu Lētulus itēq; ceteri i liberis custodiis haberēt.

Quæruigefimū annum.

incendio capitolii uiderāt. Cruentifore: cruentari oportere bello ciuili. Litteris lectis: q; Lentu. mittebat ad catilinā. Sua signa. sua sigilla: sigilla ipsius Lentuli. Omnes senatores. Abdicatus ma. sit priuatus ptura: nā abdicare priuate sig. magistratu: hoc aut fecit senatus: qā cōtra dignitatē. p. ro. erat nec etiā licebat in magistratu quēpiā aiaduerrere. Itē: pterea cēsuit senatus. Ceteri: cōiuratores cū ipso Lētū. In liberis cu. in custodiis i qbus seruabant liberi hoies: & dixit hoc ad differētiā custodiæ seruilis: nā seruilis custodia ē carcer. In ci. li. i. in custodiis q cōueniāt liberis hoibus ut nō seruis: hoc ē & domi seruaret apd ciues ro.

animum confirmauit puniendos esse coniuratores. Animo. s. puniendi eos. Qui ceparius. Ad concitanda seruitia. id est ad commouendos seruos ut catilinam aduersus rem pu. sequerentur. Ceteri uocati. s. a consule scilicet lentulus cethegus Statilius. Gabinius sed ceparius rebus suis fuga consuluit. Consilio ciceronis. Consul lentulum: consul cicero honoris gratia q; prator erat manu cepit lentulum & ipsum in curiam introduxit. Custodibus. i. cum militibus armatis qui custodiri ne e manibus elaberentur. Eodem templū.

Eo. s. in æde concordia. Frequētia: multitudi. Eius ordinis. s. senatorii. Legatis: alio brogum. Prætorem: urbanum. Scriniū: capsam uasculum ubi erāt litteræ recōditæ. Litteris: ex quibus coniuratio patefiebat nam in his cōtinebat quomodo catilina admonebat q oibus quæ iusserat in urbe peractis: ipse propius cum exercitu ad urbem pficisceret. De itinere: quia ex urbe hoc tpe pficisceret quid nā cū legatis haberet. De litteris: & q nā sibi litteras dedisset. Aut qua de causa. s. habuisset id cōsiliū. Prio fingere: falso dicebat se itū qdē fuisse extra urbē ad catilinā: nō ut qd q cōtra Rē pu. ageret sed ut uideret qd nā catilina ibi facere cōstituisset. Alia: alias res de cōiuratione q falsæ erāt. Post ubi. p. postq. Data fide p. hoc est cum polliciti essent id sibi impune futurū si uerum aperuisset. Aperit: ad monet: ostendit. Accitum uocatū. Eadem Ca. quæ ulterius dicebat. Coarguit: conuincunt galli Dissimulantē: negantē ea q erāt uera preter litteras quas dederat ad catilinam.

Portendi: p dicitur significari. Tribus corneliis de gente cornelia scilicet Cinnæ & syllæ.

Sibi. lentulo: nā ipse quoq; degente cornelia erat. Hi duo. s. Cinna & sylla: ante fuerāt imperio urbis potiti: se autem nunc tertium esse qui urbis imperio potiretur. Fatum. destinatum. Se. Lentulum: Præterea aliam rōem dicere solebat quæ ostendebat imperiū ro. hoc tpe sibi deberi. Ab incenso ca pitolio: quē admodum cicero in libro de diuinatione dicit incensum esse capitolium ex illo incendio cognitum esse ab aruspiciis post uigefimum annum bellū ciuile futurū cum maxima ciuium pncie: & hic iam erat uigefimus annus: ex quo capitolium incensum fuerat.

Quæruigefimū annum. Ex prodigiis. quæ

Lentulus: traditur. Spintheris: est cognomē: quia lentulus Spinther uocatus est. Tunc eo tpe. Cethegus: traditur. Statilius: traditur. Gabinus: tradit. Nam is paulo & c. parentelis est: Nā is paulo an quia ex urbe fugerat ut ad Catilinā se cōferet & ex itinere tractus fuit Romā. Interea plēbs: nūc uulgi mobilitate ostēdit q̄ prius lētabat q̄ Catilina bellū pararet eo q̄ res nouas optaret: nūc uero q̄ Catilinā res nō p̄ceserāt ex sentētia: auctore belli exēcaban: & p̄cipue q̄ incendere urbē constituerāt coniuratores. Nimis ualde. Mutata mēte. mutato p̄posito: Tolle

res: p̄ extollebat. i. efferebat. s. laudibus. Ere praeliberata. Gaudium mētis. Latitiam corporis. Alia facinora: ut sunt rapinae cades: ciuiū p̄scriptiones. Prædæ: s. ad prædam.

Detrimēto. i. ad detrimētum. i. ad damuū.

Fore: futura esse. Cui. s. plēbi. Oēs copiae: oēs facultates. In usu quotidiano: quia in di es opere manuū suae uiuūt. Cultu corporis. s. in uestibus. Post eū diē: quo cōiuratores fūt traditi ciuibz in custodiis seruādi. Quē Lu. tarquiniū. Aiebāt: dicebāt. Fides p̄ esset data: si permissum fuisset publi. id sibi fraudi non esse quod de coniuratione sciret iussus est

De paratis incendiis: ut in duodecim præcipuis locis urbis ro. incendium pararet. Cæ de bonorum: ut cice. & cæteri ciues interficeretur. De itinere hostium: ut Catilina cum hostibus ad urbem ueniret. Præterea: edocet

Terrentia proposito remouēt: eo q̄ deprehensū essent. Eōtāto magis q̄ erat deprehensū

Quo. i. ut referret quia p̄teriti erant cū illi principes coniurationis capti essent. Apericulo est: ut Lentulus & Cethegus & cæteri deprehensi qui erant a periculo cedis liberarentur ab eo periculo quo deprehensi in custodiis habebant. Sed ubi Tarquinius: prolepsis est ordo: hic hoc mō oēs cōclamabāt indicē esse falsum: Vbi: postq̄ Tarquinius Alii rati conclamabant indicē eē falsū. Pars: cōclamat in dicem eē falsum. Plēriq̄: conclamat indicē esse falsum. Noīant crassum: crassinomē dixit. Hoīem nō. nobili genere natus erat: nam patricius fuit crassus. Maximis diuitiis: quia ditissimus fuit crassus adeo ut diues crassus appellatus sit. Potentia summa: quia potens fuit crassus: nam eo tēpore tres potētissimi fuerunt in urbe ro. s. crassus Pom. & cæsar.

Rati: arbitrati. Et si: quis. In tali tēpore tā piculoso. Tāta uis: tanta potētia. Exagitantia: exacerbantia de falsitate huius indicis

Obnoxii: obligati. Referat: referre in se natu est qd̄ ueneti dicūt p̄tem ponere. Consultante: consultante. Referēte: de ea re cicerone. Frequens ex maiori parte. Potestate. s. dicendi. Indicaret: aperiret & mentitus falso dixisset. Erant eo tēpore: sup̄ius scripsit Sal. quō decretū est Tarquinium falsum esse in dicē q̄ crassum nobilissimū uirū maxima potentia atq̄ maximis copiis præstantē noīasset: hūc autē dicit cām cur noīauerit in coniuratione crassum Tarquinius eo tempore quo ista gesta sūt indicium illud scilicet Tarquinii. Machinatum esse. fictum inuectum atq̄ fabricatū. uolebat saluos esse coniuratores. Quo facilius. ut facilius. Appellato crasso. nominato crasso coniurationis conscio. Societate periculi. cum in eodē periculo esset crassus quo cæteri coniuratores. Tegeret.

Itaq̄ Lētulus. P. Lētulo Spinteri: q̄ tū ædilis erat Cethegus. Q. Cornificio: Statilius. C. Cæsari: Gabinius. M. Crasso: Ceparius (nā is paulo ante ex fuga retractus erat) Cn. Terētio sēatori tradit. Interea plēbs coniurationē patefacta: quæ prio. cupida nouarū rerū bello nimis fauebat mutata mēte Catilinæ cōsilia execrari: Cicero ad cælū tollere: ueluti urbs ex seruitute eēt erepta gaudiū atq̄ lætitiā agitabāt. Namq̄ alia belli facinora prædæ magis q̄ detrimēto fore: Incendium uero crudele imoderatū ac sibi maxime calamitosum putabat: q̄ppe cui oēs copiae i usu quotidiano & cultu corporis erāt. Post eū diem qdam. L. Tarquinius ad senatū adductus erat: quē ad Catilinam p̄ficilcentē ex itinere retractū aiebāt. Is cū diceret se indicaturū de cōiuratione: si fides publica data esset: iussus a cōsule quæ sciret edicere: eadē fere quæ Volturci de paratis icēdiis: de cæde bonorū: de itinere hostiū: sēatū docet. Præterea se missū a. M. crasso: q̄ Catilinæ enūtiaret: ne eū Lētulus & Cethegus: aliq̄ ex coniurationē deprehensi terrent: eoq̄ magis p̄peraret ad urbē accedere. Quo cæterorū aīos reficeret: & illi facilius a piculo eriperēt. Sed ubi Tarquinius crassum noīauit hoīem nobilē maximis diuitiis: sūma potētia: alii rē incredibilē rati: pars tāetsi uerū existimabāt: tātum q̄ in tali tēpore tāta uis hoīnis magis leniēda q̄ exagitāda uidebat. Plēriq̄ crasso ex negociis puatis obnoxii: cōclamāt indicē falsū esse: deq̄ ea re postulāt uti referat. Itaq̄ cōsulē cicerōe frequēs sēatus decreuit Tarq̄niū indicē falsum uideri. Eūq̄ in uinculis retinēdum: neq̄ āplius potestātē faciundā: nisi de eo indicaret cuius cōsilio tantā rem eēt mētitus. Erāt eo tēpore qui existimarēt indicē illud a P. Antronio machinatū quo facilius appellato crasso p̄ societātē piculi reliquos illius potētia tegeret. alii Tarq̄niū a cicerōe

Apud Antro. qui fauebat coniurationi. Nam Antronius quo facilius. ut facilius. Appellato crasso. nominato crasso coniurationis conscio. Societate periculi. cum in eodē periculo esset crassus quo cæteri coniuratores. Tegeret.

defenderet: Reliquos: ceteros cōiuratos. potētia illius. Crassi. Aiebāt: dicebāt. patrociniō: defēsiō
ne cōtulerit rem pu. imo nominari fecit cicero ipm crassum: & huius suā etiā fuit crassus q̄ hāc iudiā cōtra
se factā esse crederet. Ego: salustius. prādicātem: dicentem. Cōtumeliā: iniuriā. Sed hisdem tpibus
uidetur hoc loco quasi defendere ciceronem salustius dicit. n. nō uidetur uerisimile falso a ciceroe accusatū
fuisse cū nobilissimi ro: eiues eū nulla cōditiōe iducere potuerit ut cāsarem in cōiuratiōe falso nominari fa-

imissū aiebāt: ne Crassus more suo suscepto malo
rū patrociniō rē. p. cōturbaret. Ipsū Crassum ego
postea p̄dicātē audiui tātā illā cōtumeliā sibi a Ci-
cerōe ipositā. Sed iisdē tpibus. Q. Catulus & C.
Piso neq; p̄cibus: neque grā: neque p̄cio ciceronē
ipellere potuerē uti p̄ allobrogas: aut p̄ aliū indi-
cē. Cāsar falso noiaret: ^{an} uterque cū illo gra-
ues inimicitias exercebāt. Piso oppugnato in iudi-
cio reperūdārū p̄ cuiusdā trāspadani suppliciū
iūstū: Catul. ex petitiōe pōtificatus odio icēsus q̄
extrēa aetate maxīs honorib; usus ab adolescētis
lo cāsare uictus discesserat: res aut oportūa uide-
bat: q̄ is priuati egregia liberalitate: publice ma-
ximis muneribus grādē pecūiā debebat. Sed ubi
cōsulē ad tātum facinus ipellere nequeunt: sigila
tū circuneūdo atq; metiēdo quā se ex Volturcio
aut Allobrogibus audisse dicerēt: magnā illi iui-
diā cōcessauerāt: usq; adeo ut illi eq̄tes Rōani: q̄
p̄fidii causa cū telis erāt circū adē cōcordie seu pi-
culi magnitudie seu ainobilitate ipulsi quo studi-
um suū i rē. p. clarius esset: Egrediētī ex senatu cā-
sari gladio minitarēt. Dum hāc in Senatu agunt
& dum legatis allobrogum: & T. Volturcio cō-
probato eorū iudicio p̄mia decernunt: liberti &
pauci ex cliētibus Lētuli diuersis itineribus opifi-
ces atque seruitia i uicis ad eū eripiēdū sollicitabāt

cerēt. Qu. catu. C. piso: nobilissimi romani.
Precibus: supplicī agēdo. Gratia uidelicet
faure quo plurimū ualebāt. Precio: uidelicet
ostēdādo premia: Aliū iudicem: uel uultorciū
uel Targniū. Vterq; .f. piso & catullus. Piso:
ostēdit iniurias quib; affecti erāt a cāsare. Op-
pugnatus est: dānatus est a cāsare pecuniā: re-
perūdārū. Ea uerba q̄ p̄tinet ad accusatiōē uel
defensiōē uel absolutiōē: cū ḡtō cōstruūtur
uel cum ablō ut dānatus furto oppugnatus re-
perūdārū absolutus adulteri. Propter cuius-
dam trāspadani supplicium: q̄ piso cum prae-
fectus eēt in gallia trāspadana quēdā gallū trā-
padanum iudicio iniusto cōdemnauit & accu-
satus est postq̄ magistratu se abdicauit: ut reus
qui satisfacere deberet iniuriis sibi illatis iuste
ab eo. Cāsar iudicio pisonē oppugnauit & ob-
tinuit ut cōuinceretur iniuriis illius satisfacere
sed reus p̄prie pecuniā repetundā dicebat
ille qui sociorū pecunias expilasset: & accusari
satisfacere debebat quod iniuriōse subripisset
sed abusiue tñ reus iniuriā dicitur qui accu-
sator satisfacere debet iniuriis ut hoc loco. In
cēsus. .f. erat. Pontificatus. .f. maximus: cum
Catul. & cāsar cōpetitores eēt in pontificatu
maxio: qui praeerat oib; tēplis sacris & ētoib;
sacerdotibus: catullus aut iam grādī aetate au-
ctoritate maxima rebus gestis p̄ualēs supatus ē
a cāsare adolefentulo q̄ catullo fuit molestis-
simus. Nam cāsar adeo ambiuerat populū
ro. largitionibus & precibus q̄ die petitionis
domo discedēs matri dixerat: uel me pōtificē
hodie uidebis uel mortuum. Maximis ho-
aēdilis. Prætor: cōsul fuerat Ca. Discesserat
ex capō martio. Opportuna: cōmoda ad p̄sua-
dendum hūc participē cōiuratiōis. Is cāsar:
Egregia: excellēti quadā liberalitate animi mu-
neribus maximis q̄ populo distribuerat. Nam

constat cāsarem populū ro. accepisse cōuiuio. Ipsi. .f. piso & catullus. Cōflauerant: fecerāt. Iniuriā: odiū
illi cāsari. Circueūdo sigilatim: quō conflauerāt. .f. Circuendo ambiendo. Singulatim per singulos.
Mentiendo: falso dicendo uidelicet facinora cāsaris. Quā audisse dico. Nam falso dicebāt cū ulterius & al-
lobrogas de coniuratione narrarent dixerunt & huius coniurationis participem esse cāsarem. Impellere:
contra cāsarem. Edem templum concordiae ubi senatus frequens habebatur. Circum locum stabant
armati: ne uis aliqua senatui & consul. inferretur: Nam quia Cicero timebat ne coniuratores in se atq; in se-
natum impetum facerent armatos milites semper secum habebat. Seu: impulso. Periculi magnitudie quia
uiderant in quanto periculo res pu. esset per hos coniuratores. Nobilitate: leuitate quadam animi. Quo. i.
ut Studium: uoluntas. Clarius: manifestius & nobilius. Gladio: cum gladiis. Egrediētī: e scena:
& ita fuit. Nam cum cāsar egrederetur hi equites qui credebant eum coniurationis esse participem propter
uerba pisonis & catulli irruerunt in eum & cicero periculum uidens salutē cāsaris complexus est eum: ita ut
equites cāsarem uulnerare non possent: nisi ciceronem plus trāfixissent: & hoc modo eum ex curia dedux-
it incolumē hāc quā supradicta sunt. Volturcio eo q̄ data sibi fide publica de coniuratione pateface-
rat quā sciret. Comprobato iudicio: uidelicet q̄ uerum esset. Liberti. i. seruientuli: qui ab eo facti fue-
rāt liberti: & ideo ob tale beneficiū pietate cōmoti studebāt hēre ex piculo eripere. Ex cliētibus: cliētes sunt
qui in defensionis tutela constituuntur: patroni sunt qui defendunt. Diuersis muneribus: iniurias quia & li-
berante cliētes alii in alios uicis diuisibant sollicitando opifices ac seruos. Ut lētulus imperu facto ex cu-
stodiis eriperetur. Sollicitabant. .f. premiis ex pollicitationibus. Opifices dicuntur illi qui opere

manuū suarū uitam subſtantant: & ab opē faciēdo diſti ſunt opifices. Eripiēdū: liberādū. Precio premiis & quia ita conſueuerant liberti erati eos idoneos eſſe ad hanc rem: ingens præmium pollicebatur huiusmodi facinoroſis & punitioſis hoibz herū ſuū de cuſtodia liberaſſent. Cethegus illi ſua ſponte monebatur ad eripiēdū lentulum dñm ſuū: ſed cethegus ſe aliter habebat nā &c. Exeſcitatos in huiusmodi rebus. Grege facto. i. multitudine facta. Irrumpi. i. ui ingrederetur ad eum & eo mō e cuſtodiis eriperent. Ea parari ui delictet uim parari a lentulo & cethego ut liberetur a cuſtodia. Diſpoſitis præſidiis: diſpoſitis militibus armatis circa ædes ubi erāt con iuratores: Monebat: poſtulare uidebat. Refert: rogat ſenatū. Sed eos: ſed quis refert quid uideret faciendū eſſe de his tum ſenatus de creuerat ante eos cōtra rē. p. feciſſe. Quod eo: q̄ pro quia. De Lucio Craſſo: qui nō i ut bene in cuſtodiis erat ſed ipſi ex urbe pfuga uerāt ergo hac condiſiōe conſultabatur qd faciendū eſſet ſi deprehenſi fuiſſet. Oratione ea: cā q̄ ſequitur. i. quæ incipit oēs hoies &c. Itur pedibus in ſententiā quia dicebat princeps ſenatus cum duæ erāt ſententiæ uidelicet una ſuadens: alia diſſuadēs qui hāc ſuadētē ſequitur & eat in dexteram: qui illā diſſuadētē ſequitur in ſiniſtra: & ille q̄ in dexterā aut in ſiniſtrā uiſſe pedibus ire i ſententiā dicebat. Nā q̄ erat maxia multitudo ſenatorū magnū ſpaciū cōſūptū eſſet ſi ſinguli ſiniām ſuā dixiſſent ſed eo mō breuiter explebatur conſultatio. Abdiſtis præſidiis. ſ. i. locis opportunis ne aliqua timeri poſſet. ſ. uis & perturbatio. Sed caſar: ſed quia dixi de oratiōe caſaris oſtēdit q̄ nā fuerit eius oratio. Ab odio: nā odiū quod habetur cōtra reū nō ſinit ueritatem diſcernere: & quia odio habetis cōiuratores nō recte iudicabitis de his igitur cauēdū ē ut ppter odiū iudicetis q̄ ppter iuſticiā. Amicitia. Nā gratia moti homines & fauore iudicare ſolēt cōtra iuſticiā reſtū. Ira: referas ad odium. Miſericordia referas ad amicitiam nā odio irāſcimur. Verum: ueritatē illa ſupra memorata. ſ. odium ira amicitia: atq; miſericordia. Officiunt: nocēt i iudicādo. Quiſq; oīum nemo. Libidini: uoluptati ſuæ. Vſui: utilitati: nē ē q̄ ai ſuo morem gerere poſſit: & utilitatē pub. ſequatur Vbi: quādo intēderis ingeniū ad odiū: ualet ad dānādum: ſi uero ingeniū itēderis ad miſericordiā ualet ab abſolutionē. Intēderis intētū habebis: ubi q̄ intēderis ad aliquā rē quia i tenſum fuerit & nō erit inflexum ab aliqua paſſione uidelicet neq; ab odio neq; a miſericordia: Va. ſuas pprias habet uires nec ſibi ab hmōi auferunt & ob eā rē recte iudicare poterit ſed ſi remiſſum fuerit ingeniū & inflexū aliq̄ paſſiōe raro recte iudicabit. Poſſ. det. ingeniū. Ea libido. i. appetitus animi. Animus. ingenium. Magnā: copia nunc incipit uti inſinuatione quia rem pro re poit pro coniuratione ponit externarum ciuitatum defeſionem. Recte: iuſte & honeſte. Ordine: modoſto quia ordo precipue uerſatur in modoſtia. Bello macedonico: per exempla pbat quod dixerat: neq; non poſſe ſimiles eos parare libidini & utilitati ſuæ: dici. n. &c. Bello macedonico uere in qua omiſſis q̄ alii reſges & populi incōſulte fecerint: ea dicā que maiores noſtri modoſte & ordina & fecerūt. Macedonico bello: qd cōtra macedones geſtū eſt. Cū grege pſa: Scimus quō extra ordinē paulus æmilius in eā p̄uinciam impator miſſus debilitauit hoſtes & regē ipm pſam in triūpho romā duxit. Rhodiog: rhodos inſula eſt & in ea ciuitas eiufdem nominis: magna ampla: magnifica: p̄potens. Infida pſidia. diuerſa: cōtraria. Bello. ſ. macedoniæ rege p ſe uiſto. Cōſultū de rhodiis: qd nā placeret fieri de rhodiis qui defeſerāt ad hoſtes

Parti exquirebant duces multitudinum: qui precio rem pū. flexare ſoliti erāt. Cethegus p nūcios familiā atque libertos: electos ſuos & exercitatos orabat in audaciam. ut grege facto cum telis ad ſe irrumperēt. Conſul ubi ea parari cognouit diſpoſitis præſidiis: ut res ac tēpus monebat conuocato ſenatu refert quid de his fieri placeat: qui in cuſtodiam traditi erāt. Sed paulo ante frequēs ſenatus indicauerat eos cōtra rē. p. feciſſe. Tunc. D. luni⁹ Sillanus primus ſententiā rogatus q̄ eo tempore cos. des. erat. De his qui in cuſtodiis tenebant: & præterea de. L. Caſſio. P. Furio. P. Vmbrēo. Q. Annio ſi depreheſi forēt ſuppliciū ſumēdū decreuerat. Ipſq; poſtea p̄motus oratiōe. C. Caſaris pedibz ſententiā Tiberii Neronis ſe iturū dixerat: q̄ de ea re præſidiis abdicatis referendum cēſuerat. Sed Caſar ubi ad eum uentum eſt rogatus a Conſule ſententiā huiusmodi uerba locutus eſt.

Mnis hoies. P. C. qui de rebus dubiis cōſultāt ab odio amicitia ira atq; miſericordia uacuos eē decet. Haud facile aīus uerū puidet ubi illa officiūt neq; hoīum quiſq; libidini ſul & uſui paret: ubi itēderis ingeniū ualet. Si libido poſſidet ea domiat magna mihi copia ē memoradi. P. C. qui reges atq; ppli ira aut miſericordia ipulſi male cōſuluerit. Sed ea malo dicere que maiores noſtri cōtra libidinē ai ſui recte atq; ordiate fecere. Bello Macedōico: q̄ cū rege Perſe geſſimus Rhodiorū ciuitas magna atq; magnifica: q̄ Po. Ro. opibz creuerat: infida atq; aduerſa nobis fuit. Sed poſtquā bello cōfecto de Rhodiis cōſultū

Bellis. p. sicut uideti potest apud. Li. Per iducias: cū iduciæ eēnt iter romanos & pœnos: carthaginenses classem romanā inuasere: & partē eius maris sūmiserunt: partē autē partē traxerunt: & romanos legatos uerberibus cedere ausi sunt: & tamen cum legati carthaginenses uenissent ad Scipionem eos reliquit intactos sed cum legatis romanorum eos Romā misit: senatus simul romanus eos carthaginē tutos remisit. Quod ēt. Valerius. li. vi. de fide pub. agit. Speciosa illa quoq; romana fides igēti pœnoꝝ classe circa sicilia dedu

est maiores nostri ne quis diuitiarū magis q̄ iniuriæ causa bellū coeptū diceret: impunitos eos dimiserunt. Item bellis puniceis omnibus: cum saepe Carthaginenses in pace & per iducias multa nefaria faciora fecisset: nūquā tū ipsi p̄ occasionē talia fecere magis qd̄ foret dignū se q̄ qd̄ illos iure fieri posset q̄rebāt. Hoc itē uobis p̄uidēdū ē. P. C. ne plus apud uos ualeat. P. lētuli & ceterorū scel⁹ quā uestra dignitas: neu magis ira uestre quā fama cōsulatis. Nā si digna poena p̄ factis eorū reuipiret: nouū cōsiliū approbo. Si magnitudo scelex ris oium igenia exuperat: his utēdū cēseo: quæ legib⁹ cōparata sūt. Pleriq; eorū q̄ ante me sentētiā dixerūt: cōposite: ac magnifice casū. R. P. misera ti sunt q̄ belli sēuitia eēt quæ uictis acciderēt enu merāuere: rapī uirgines: pueros: diuelli liberos a parētū cōplexu: matres familiarū pati quæ uictorib⁹ collibuisse. Phana atq; domos spoliari: eadē scēdia fieri. Postremo armis cadaueribus cruore atq; luctu oia cōpleri: sed p̄ deos immortales: quo illa oratio ptinuit. An uti uos isētos cōiurationi faceret: scilicet quē res tāta atq; tā atrox nō pmouet: eū oratio accēdet: nō ita ē: neq; cuiquā mortali iuriæ sue paruā uidēt multi eas grau⁹ & quo habuere. Sed alia aliis licētia. P. C. qui demissi in obscuro uitā agunt. si qd̄ iracūdia deliquere pau ci sciūt fama atq; fortuna eorū pares sūt: qui in maximo impio prāditī i excelsa atātē agunt. Eorū facta cuncti mortales. Ita in maxima fortuna minima licentia est: neq; studere: neq; odisse: sed minime irasci decet. Quæ apud illos iracūdia dicit ea in imperio superbia atq; crudelitas appellat: equi dē ego sic existimo. P. C. ois cruciatus minores q̄ facinora illorū esse. Sed pleriq; mortales. Postreā

ita: duces eius fractis animis consilia petendæ pacis agitabant. Quoꝝ Hāmical ire se ad cōsulem negabat audere: uē eodem modo cathene sibi inicerētur quo ab ipsis cornelio asinæ fuerant iniecte. Hāno autem certior romāi animi existimatio: nihil tale timendum ratus maxi ma cum fiducia ad colloquiū eorū tetēdit: apd̄ quos cū de fide belli ageret: & tribunus militū ei dixisse posset illi merito euenire quod cornelio accidisset: uterq; cōsul tribuno tacere iussit: isto inquit metu. Hāno fides ciuitatis nostræ te liberat: claros fecerat tātū hostium ducem uincere potuisse: sed multo clariore fecit noluisse. A duellus eosdem hostes parē fidem iniurie legationis tuendo. P. C. exhibuere. Occasionem: per opportunitatē: quā perfidia hostium sibi dederat. Quid se dignū fa. quid ad dignitatem suam pertineret hoc item uide licet ut sitis attentiores ad salutem cōiuratorū qd̄ ad obseruādū quid ipsi cōmiserint. Ira uestræ cō. ne magis irā uest a expleatis. Nam si tanta poena repiretur q̄ta fuit magnitudo scelerum suorū. Nouū cōsiliū nō s̄ter legibus sed alia maiora supplicia intueniantur. His: consiliis. Parua sunt legi. nam leges non per mitterebāt ciuem ro. uirgis cæde nec capite puniri: sed si deprehensus esset: perpetuo carcere teneretur: si autem extra urbem fuisset ita ut deprehendi nō posset exularet. Rapiti. stuprari. Pati. s. supra & adulteria: sed per deos obsecro uos o. p. c. Quo: i. ad quid illa oratio ē in qua crimine & scelera cōiuratorum nōnuli exagerat e uoluerunt. An uti: an illa oratio amplificans scelera cōiurationis tinuit. Ad id infectos: iratos & in sensos. Tāta res atque tam atrox: cum ironia legendum est qui re nō mouetur multo minus uerbis mouebitur atrox seuia. Suae iniuriæ: proprie erant iniuriæ omnium senatorum eo qd̄ contra rem pu. suam cōiuratio facta erat. Eas: iniurias suas. s. grauius passi sunt iniurias q̄ æquum fuerat. Alii a li. ulsi scedi iniurias nam priuati homines possunt iniurias graui⁹ ulsi qd̄ potētes facere nō pnt nisi cum ignominia maxima. Dimissi in ob. i. in humiles homines in humili & ignobili loco positi. Si quid iratum de. i. per iracundiam aliquod crimen fecerunt. Agunt ui. uiuunt. Fama in for. pares. fortuna est humilis: ergo fama est obscura & ignobilis. In maxima for. prappositi exornati magno imperio possunt pauca licenter facere ipsis namq; neq; odio quicq; facere licet. Studere: quantum ad gratias. Odisse: quantum ad odium. Equidem ego sic existimo: & quia occurrebat quod senatores dicere possent: ergo o cæsar existimas hos per uos supplicio esse afficiendos ne crudeliores existimemur potius q̄ iusti consutat illud cæsar. Postrema co: quia non tam scelerat eorum considerauere quantum penam exaggerauerunt. postrema. i. pœnas: nam primo dicitur de crimine deinde de supplicio agitur. In omnibus impiis. i. omnibus contra patriam arma ferentibus quia

CONIVRATIO

impius dicitur in deos: parentes in patriam paulo sc̄ui quam esse decebat. Decium silanum: & quia mul-
ti clari uiri de poena differuerunt: uult se beniuolum reddere his qui de poena disputauerunt: & in primis
Decio sillano qui accerrimus fuerat in hoc: Fortem animo. Strenuum corpore. Tan-
ta re. idest tanti momenti re: Gratia quantum ad studere: Aut inimicitia: quantum ad odisse

Eos. i. tales.

Eam modestiam idest talem ut nihil gratiæ: nihil amicitia causa faciat.

Quid in tales homines: & ce. per parenthesim
lege. Nam profecto: superius excusabat sila-
num q̄ diceret talem uirum tamq̄ modestum
aut odio aut gratia sententiam dixisse: ut sup-
plicio capitali animadueteretur in coniu-
tores ergo nunc dicit: si neq̄ odio neq̄ gratia
dixisti: aut metus aut iniuria te dicere coegit:
Nam uere inquam neq̄ odio neq̄ minima di-
xisti: q̄ hæc duo te dicere coegerunt ut metus
& iniuria. Nouum genus poene de nouo ge-
nere supplicii iudicare ut neq̄ capite puniatur

De timore: neq̄ timebas ne si dimittantur
hi aliquod periculum immineat. Iniuriam:
quam in re. pub. facere uoluerunt. Superua-
caneum: superfluum non est opus ut metuas:

Diligentia Clarissimi beniuolentiam captat
ab auditore uidelicet a consule quem pruden-
tissimum fuisse dicit in defendēda re. pu. nam
ut ait cicero quotienscunq̄ datum fuerit ut be-
niuolentiæ aliquid comparemus ab auditori-
bus quod facit hoc loco cæsar. Viri. f. Cice-
ronis cōsulis: De poena possum: quod perti-
net ad iniuriam coniuurationis ut quemadmo-
dum magna flagitia cōmiserūt ita magno sup-
plicio afferantur. Erummarum: miseriarū

Requiem: finem. Non cruciatum: non
poenam esse mortem causa inuenta & possum
dicere eam mortem. Dissoluere: delere.

Vltra: ulterius. f. post mortem. Curæ: uideli-
cet tristitia: nam cura generatur ex tristitia.

Vt prius uerberibus: ut prius ipsi uerberibus
caderēt. deinde cæsi necarentur. Adueteret
i eos: ut prius punirēt nā adueteret in aliquē
ē pūire aliquē. An nō addidisti. Lex portia:
lex quā portius cato tulerat: ne liceret ciuem
rōanū uerberibus: cædi. An nō addidisti ut ce-
derēt uerberibz. In homines: cōtra hoies.

Sin: pro sed si non addidisti ut uerberarentur
prius. In minore negotio: seruasti legem.

In hoc q̄ cēsuisti ciues romanos non esse uer-
beribus cædendos. sed fecisti contra legem q̄
censuisti esse necandos quod contra leges est.

In minori neg. f. in uerberando. In maio-
re. f. in necando. Parricidas in eos. qui Rem

publicam perdere uoluerunt: Tempus re-
prehendet: & tempus significat statum tempo-
ris.

Fortuna: casus: quia aliquis incidet ca-
sus in quo hoc reprehendi poterit. Dies

cum sc̄eminini generis est: significat longitudinem temporis. Libido: uoluntas. Moderatur li-
bido gentibus idest gentes regit atq̄ gubernat. Illis. f. coniu-ratis. Quid in alios: bonum ex suppli-

cium ex coniu-ratis summere: sed cauendum est ne malum exemplum inde oriatur. Ignaros legum & iudi-
ciorum. Minus bonos non bonos. Nouum exemplum: quid contra leges factum fuerit. La-

cedæmonii. superius narrauit quomodo cæsar ad confirmationem suæ orationis ueniret: nūc dicit omnia
mala ex bonis principiis uenisse: hoc idem cauendum esse hic tempore dicit: ut si consul damnatos ne caue-

rit ciues ad exempla huiusmodi rei cum imperium ad malos peruenerit ciues bonos & rei publicæ aman-
tissimo s̄ uidebunt necari pro arbitrio suo. Lacedæmonii: nunc uero exemplum ponit ciues quod supra

meminere & iobus impiis sceleris eorū oblitū dis-
serunt de poena: si ea paulo sc̄uior fuit. D. Syllanū
uirum fortē atque strenuū certe scio quæ dixerit

studio rei. p. dixisse: neq̄ illum i tāta re gratiā: aut

inimicitiam exercere: eos mores: atq̄ modestiam

uiri cognoui. Verum sentētia eius nō uidetur mi-
hi crudelis (Q uid. n. in tales homines crudele fieri

ri potest) sed aliēa a. R. P. nostra sentētia uidetur.

Nā pfecto aut metus aut iniuria te subaggit Sylla

næ cōsulē designatū genus poenæ nouū decerne-
re. De timore autē supuāneū ē dissere: cum p̄serti

diligētia clarissimi uiri cōsulis tāta sint p̄sidia i ar-
mis. De poena possum e quidem dicere id quod

res habet in luctu atque miseris mortem erūna-
rum requiem non cruciatum esse. Eam cuncta

mortalium mala dissoluere: ultra neq̄ curē: neq̄

gaudio locum esse. Sed per deos immortalis: quā

obrem in sententiam non addidisti uti prius uer-
beribus i eos animadueteret: an quia lex Porcia

uetat? At alię leges. Item de cōdēnatis ciuibz nō

animā eripi: sed exilium p̄mitti iubēt: an quia gra-
uius ē uerberari q̄ necari? Q uid autē acerbū aut

nimis graue ē i homines tāti facinoris conuictos?

Sin quā leuius ē: quid conuenit in miore negotio
legē timere cum eā in maiore neglexeris. At enī

quis reprehendat id qd i parricidas. R. P. decre-
tum erit: tēpus. dies. fortuna. cuius libido gentibz

moderat. illis merito accidet quicquid euenerit.

Ceterū uos. P. C. q̄ i alios statuatis considerate.

Oia mala exēpla ex bōis rebus orta sunt. Sed ubi

imperium ad ignaros. aut minus bonos peruenit

nouum illud exemplum ab dignis & idoneis ad
indignos & non idoneos transfertur. Lacedæmoniū

libido: uoluntas. Moderatur li-

libido gentibus idest gentes regit atq̄ gubernat. Illis. f. coniu-ratis. Quid in alios: bonum ex suppli-

cium ex coniu-ratis summere: sed cauendum est ne malum exemplum inde oriatur. Ignaros legum & iudi-

ciorum. Minus bonos non bonos. Nouum exemplum: quid contra leges factum fuerit. La-

cedæmonii. superius narrauit quomodo cæsar ad confirmationem suæ orationis ueniret: nūc dicit omnia

mala ex bonis principiis uenisse: hoc idem cauendum esse hic tempore dicit: ut si consul damnatos ne caue-

rit ciues ad exempla huiusmodi rei cum imperium ad malos peruenerit ciues bonos & rei publicæ aman-

tissimo s̄ uidebunt necari pro arbitrio suo. Lacedæmonii: nunc uero exemplum ponit ciues quod supra

molitissimi m. dicit
by aff. crement

alios reprehendat

dixerat. uidelicet a bonis initiis mala exempla semper profecta fuisse. Deuictis atheniensibus: diu bellū fuit inter athenienses & lacedaemonios & magne clades ultro citroque acceptae sunt: tandem lacedaemonii superauerunt athenienses quibus deuictis triginta praetores creantur qui rei publicae administrationem haberent. qui postea in totidem tyrannos uersi sunt. Tractarent. scilicet triginta uiri. Omnibus iniuriam: qui odio totius ciuitatis erat persequendus. Indemnatum. id est in dicta causa: antequam causa distodiretur: & ille indemnatus dicebatur. Ea scilicet re quod pessimi ciues & iniuri omnibus tollerentur.

deuictis Atheniensibus triginta uiros imposuere quod re pertractaret. Hi prius coepere pessimum quicquid & omnibus iniuriam idem necare. Ea populus laetari: & merito dicere fieri. Post ubi licetia paulatim creuit iuxta bonos & malos libidine interficere: ceteros metu terrere. Ita ciuitas seruitute oppressa: stultae laetitiae graues poenas dedit. Nostra memoria uictor Sylla cum Danaeum & alios huiusmodi qui malo. R. P. creuerant iugulari iussit. Quis non factum eius laudabat: homines scelestos factiosos qui seditionibus. R. P. exagitauerant: merito necatos aiebant. Sed ea res magis initium cladis fuit. Nam uti quisque domum: aut uillam: postremo uas aut uestimentum alicuius concupiuerat: dabat operam ut is in proscriptorum numero esset. Ita illi quibus Danaeum mors laetitia fuerat: paulo post ipsi trahebantur: neque prius iugulandi finis fuit: quam Sylla omnes suos diuitiis expleuit. Atque ego haec non in Mar. Tullio neque his temporibus uereor. Sed in magna ciuitate multa & uaria ingenia sunt. Potest alio tempore alio consule: cui item exercitus in manu sit aliquid falsum pro uero credi: ubi hoc exemplo per senatus decretum consul gladium eduxerit: quis illi finem statuet. aut quis moderabitur. Maiores nostri. P. C. neque consilii neque audaciae unquam eguerunt: neque illis superbia obstabat: quominus aliena instituta: si modo proba erant imitarentur. Arma atque tela militaria a samnitibus: insignia magistratum ab Tusculis praerant: sumptus ab Tuscis praerant: postremo quod ubique apud socios aut hostes idoneum uidebatur cum summo

Paulatim: sensim. Licentia id est qui firmato imperio iam sibi omnia licere intellexerunt. Iuxta bonos & malos: id est sine discrimine bonos & malos interficiebant. Iuxta: aequaliter. Libidinosi: pro libidine & uoluntate sua. nam libido uoluntas dicitur.

Ciuitas: lacedaemoniorum. Oppressa seruitute: hoc est subiecta & obnoxia his: triginta praetoribus. Stulte leticia: quia stulte letata fuerat perpeffa est poenas. Nostra memoria nunc probat exemplis domesticis quod superius proposuit: nota est discordia populi romae: quae fuit inter Silam & marium qui fauorem preditorum ciuium factus est consul & Syllam cum suis complicibus ex urbe depulit. & huius marii partes fouebat Danaeum quidem romanus ciuis perditus: sed postquam Sylla recuperatis uiribus in urbem reddiit hunc Danaeum & alios seditiosos ciues interfecit: & haec omnia populus roma laudabat sed &c.

Quis non factum & cetera quasi dicat laudabant omnes. Nostra memoria: nostra aetate quod meminisse possumus & alios huiusmodi seditiosos qui secuti fuerant marii partes. Scelestos: sceleratos & factiosos: qui conspirauerant in rem publicam ex factio & malorum conspiratio. Seditionibus: discordiis

Exagitauerant: turbauerant. Magnae cladis initium. nam a seditiosis & perditis ciuibus ad bonos & rei publicae amanissimos uel studiosos Sylla transiit. Dabat operam. scilicet Sylla. Vt is roma. ciuis qui possidebat aut domum aut uillam aut uas aut uestimentum. In numero proscriptorum proscripti ciues erant hi qui cum nomina eorum in foro exposita essent interfici poterant a quocunque.

Illi quibus mors danaeum &c. id est morte danaeum perlati fuerant eadem morte paulo post ipsi peribant Prius finis uigilandi: non prius factus est modus cuius interficiendos: quod omnes syllani milites sunt locupletati. Repleuit: repellere est plusquam satiare

Atque ego haec non in marco. respondet Caesar obiectioni: quia dicere posset aliquis sub eo consule res geritur ut nihil tale uerendum sit confirmat illud caesar: sed certe poterit esse prospiciendum. Multa & uaria ingenia: cum diuersorum ingeniorum natura sint homines in urbe roma. Vbi hoc ex. scilicet Mar. tu. C. cladio ciues necare contra legem etiam si seditiosi fuerint per decretum senatus quia decreto senatus hoc sibi commissum fuerat. Eduxerit. perstrinxerit. Statuet: modum quis imponere poterit perditio ciui qui ad impium peruenit. Quis moderabitur: quis gubernabitum & praeter eius consulis homines perditum. Maiores nostri: pergit Caesar sua oratione expedire ubi probare intendit non esse nouum consilium de integro faciendum: uidelicet ut iussu supplicia sumantur denotariis: & probat consuetudine maiorum dicit. nam & cetera: Maiores nostri: quum hoc creperunt. constitutere. Neque consilii: & propterea si hoc uidisset rei publicae utile esse illud constituerunt. Neque illis superbia ob. quo minus non hac superbia atque arrogancia induci sunt maiores nostri qui aliena constituta spernerent: si modo probauisset. Quominus. id est ut non. Probat optima. Arma atque tela: probat illud exemplis. A samnitibus: eodem genere armorum utebantur romani quo samnites. Praerant: insignia a tusculis: uidelicet sella curule: littores: duodecimque fascis. Vbi id est in quocunque loco. Idoneum: aptum ad conseruationem rei publicae. finem

far obiectioni: quia dicere posset aliquis sub eo consule res geritur ut nihil tale uerendum sit confirmat illud caesar: sed certe poterit esse prospiciendum. Multa & uaria ingenia: cum diuersorum ingeniorum natura sint homines in urbe roma. Vbi hoc ex. scilicet Mar. tu. C. cladio ciues necare contra legem etiam si seditiosi fuerint per decretum senatus quia decreto senatus hoc sibi commissum fuerat. Eduxerit. perstrinxerit. Statuet: modum quis imponere poterit perditio ciui qui ad impium peruenit. Quis moderabitur: quis gubernabitum & praeter eius consulis homines perditum. Maiores nostri: pergit Caesar sua oratione expedire ubi probare intendit non esse nouum consilium de integro faciendum: uidelicet ut iussu supplicia sumantur denotariis: & probat consuetudine maiorum dicit. nam & cetera: Maiores nostri: quum hoc creperunt. constitutere. Neque consilii: & propterea si hoc uidisset rei publicae utile esse illud constituerunt. Neque illis superbia ob. quo minus non hac superbia atque arrogancia induci sunt maiores nostri qui aliena constituta spernerent: si modo probauisset. Quominus. id est ut non. Probat optima. Arma atque tela: probat illud exemplis. A samnitibus: eodem genere armorum utebantur romani quo samnites. Praerant: insignia a tusculis: uidelicet sella curule: littores: duodecimque fascis. Vbi id est in quocunque loco. Idoneum: aptum ad conseruationem rei publicae. finem

CONIVRATIO

focii seu hostes id institutum habuissent: illi cōtinuo sumebāt si mō dignū imitatione uisum fuisset. *Stu-*
dio: diligētia. Imitari. s. bonos. Bonis: illis. Malebāt: magis uolebāt. Eodē illo tpe: quo supra memo-
 rata sūperūt ab aliis. A iaduertebāt in ciues. i. puniebāt ciues uirgis rātū mō: nō capitali p̄na. Cōdēnatis
 s. capitali crimine. Sūmū suppliciiū: qd erat ut uirgis cederent. Factiones: conspiratiōes malorū. Cepe-
 re circūuenire. i. fraude opprimere: quia circūuenire ē fraude & dolis aliqū accipe. Innocentes. i. bonos. q.

quia improbi ciues plerumq; puniebant bo-
 uum contra ius & fas. Quibus exilium: ergo
 prohibitum est ciues roma. uirgis cēdi & mul-
 to magis securi. In primis: precipue potissi-
 mum. Quominus: ut non. Non modo con-
 uidelicet ne iubeas coniuratores qui ciues sunt
 necari. Hanc causam uidelicet quia in po-
 testate erant perniciosi ciues anima duertebāt
 in bonos ciues. Profecto uirtus: alia ratio est
 in illis. s. in uirioribus. Qui ex paruis: nam cum
 nihil prater moenia romana haberent: quae
 Romulus condiderat: imperium totius orbis
 terrarū pepererūt. Bene parta: bene acqui-
 ta bene comparata. Placet: dicit aliquis
 placet tibi o iuli cāsar & ce. Minime: pro
 non placet hoc. Pecunias: pro omnibus
 bonis accipit: quia in pecuniis omnis substa-
 tia fuit apud maiores. In uinculis: in compe-
 dibus esse tenendos. Per municipia. p. ciuita-
 tes quae in ciuitatem roma. acceptae sunt. Ne
 referat: nullam relationem faciat de his coniu-
 ratoribus in senatu. Agat cum populo:
 pulchram posuit differentiam inter referre in
 senatum: & cum populo agere. nam refertur in
 senatu tunc cum proponit aliquid deliberan-
 dum senatui agitur cum populo tunc cum ali-
 quid proponitur populo. Aliter: uidelicet
 qui in senatu retulerit: uel cum populo egerit.
 Verbo: quia & pedibus assentit. Rogatus. s.
 ut dices quid nā sentiret de hac re.

Onge alia uidimus supius quō cāsar
 suā suā p. orauit: uidelicet ut diuissi
 p. municipia q. plurimū ualebāt opibus
 i uinculis seruaret cōiurati nūc uero ponit q. ca-
 to rāderit: dicit. n. cato se multo aliter sentire
 q. cāsarē. Lōge alia ita quidē se dicit sentire
 cāsar: ego aut ualde aliter sentio. Lōge alia:
 ualde aliena a snia cāsaris. Reputo mecum
 ipse uoluo & cogito. Illi. s. qui ante me dixe-
 runt. De p̄na eorum: quasi id i dubio sit nū-
 quid id puniēdi esse uideatur. Patriae paren-
 tibus: & hoc fecerūt nō dubiū est quin punien-
 di sint. Res autem. i. conditio rei. Ca-
 uere magis: uidelicet ne quid ipsi contra rem
 pub. faciant. Consul quid stas: quasi dicat
 quis nescit cōiuratores quos in uinculis tene-
 mus esse necandos: & eos qui adhuc sunt i po-
 testate sua uidelicet in exercitu catilinā simili
 supplicio esse afficiendos. Persequare pro persequi possis caetera maleficia sūt eiusdem generis: ut cū
 perpetrata fuerunt puniant: sed maleficium quod pertinet ad perdendā patriā prius puniendū q. factum sit

Hoc. s. quod p̄tinet ad peniciē patriae uidelicet coniuratio. Prouideas. i. diligenter prouidebis: Implor-
 res: pro implorabis. Euenerit: acciderit. Nihil reliqui sit: nihil relinquit uictis. sed p. deos imortales no-
 lo iquit bonos ciues & rei. p. amatissimos alloqui: sed uos qui uoluptatib; & luxuriis dediti estis. & ea rātum
 bōa eē p̄ntatis: cui nō exp̄gisci mini ut rē. p. defēdatis a cōiuratis: ut nestris uoluptatib; diu satissacere possi-
 tis. Domos: in urbe. uillas: in agris. Signa: statuas picturas uias. Ista. s. domus uillas signa & tabellas

studio domi exequabant. Imitari quam inuidere
 bonos malebāt. Sed eodē tēpore illo grecia morē
 imitati uerberibus animaduertebant in ciues: de
 cōdēnatis summum supplicium sumebāt. Post
 quā. R. P. adoleuit: & multitudine ciuū factiōes
 ualuere: circūuenire in nocentes: alia huiusmodi
 fieri coepere: tunc lex Porcia: aliaq; leges paratae
 sunt quibus exiliū dānatis permissum est: hanc
 go causam. p. C. quo minus nouū cōsiliū capia-
 mus: in primis magnā puto: Profecto uirtus atque
 sapiētia maior in illis fuit: qui ex paruis copiis tan-
 tum imperiū fecere: quā in nobis qui ea bene par-
 ta uix retiemus. placet igit eos dimitti & augeri ex-
 ercitu Catiliae. Minime. Sed ita cēleo: publicādas
 eorū pecūias: ipsos i uinculis habēdos per munici-
 pia: quae maxime opibus ualēt. Ne quis de his po-
 stea ad senatum referat: neue cum populo agat.

Qui aliter fecerit senatum existimare eum cōtra
 Rem. p. & salutem oīum facturū. postquā Cāsar
 dicēdi finē fecit: caeteri uerbo ius aliq. uariae assen-
 tiebant At. M. porcius Cato rogatus sentētiā:
 huiusmodi habuit orationem.

Onge aliena mihi mēs ē. p. C. cum res
 atq; picula nostra cōsidero: & cū senten-
 tiā nōnullorū ipse mecū reputo. Illi mi-
 hi differuisse uidēt de p̄a eorū q. priā: parētibus
 aris: atq; focis beslū paruere: Res at monet caue-
 re ab illis magis q. quid i illos statuam cōsultare:
 Nā caetera maleficia tū p̄seqre ubi facta sūt. Hoc
 nisi puidetis: ne accidat: ubi euenerit iudicia frus-
 tra iplores. Capta urbe nihil sit reliqui uictis. Sed
 p. deos imortalis uos ego appello: qui sep. domos
 uillas: signa: tabulas uestras pluris quā Rē. p. feci.

Guiscūq; modi: seu bonas seu quoniam alio modo & loq; cato scdm stoicos Namq; & ipse cato stoicus eat: & stoci hęc externa nullo mō bona eē appellāda putabāt nisi quod a uirtutē ai p̄tinet. Amplexamini: maxia cupiditate cōphēderis. Ociū prebere. i. pacē q̄rere p̄ quā uestris uoluptatibus ut possitis. Expergisci mini: excitamini. De uestigalibus: q̄ si uestigalia expilaret: si socii etiā expilaret tñ res p. maneret: sed nō ita est de conirratione. Luxuria & auar. hęc duo mala iter se cōtraria eē uidetur & tñ hñt cōiūctionē iter

stis: si ista cuiuscūq; modi sint quā amplexamini: retinere: si uoluptatibus uestris ociū prebere uultis: expergiscimini aliquando: & capescite. R. P. Nam nūc nō agitur de uestigalibus neq; de sociorum iniuriis libertas & aīa nostra i dubio est. Sæpenumero. P. C. multa uerba i hoc ordine feci sæpe de luxuria atq; auaritia nostrorum ciuū que stus sum: multosq; mortalis ea causa aduersos habeo: qui mihi atq; animo meo nullius unq; delicti gratiam fecisse haud facile alterius libidini malev facta condonabam. Sed ea tamen si paruipendebatis: tamen res. p. firma erat: opulētia negligentiam tolerabat. Nunc uero nō id agitur bonis an malis morib; uiuamus: neq; quantū autq; magnificū imperiū Romani populi sit. Sed hęc cuiuscūq; modi uidentur nostra an nobiscum una hostium futura sint: hic mihi quisq; mansuetudinem & misericordiam nominat. Iam pridē eq̄nidem nos uera uocabula rerū amisimus: quia bona aliena largiri liberalitas. Malarum rerum audacia fortitudo uocatur: eo res publica in extremo sita est. Sint sane quoniam ita mores habent se liberales ex sociorum fortūis: sint misericordes in furibus ærarii. Ne illis sanguinem nostrū largiant: & dū paucis sceleratis parcunt: bonis omnis p̄ditū eant. Bene & cōposite. C. Cæsar paulo ante de uita & morte differuit: credo falsa existimās: ea q̄ de iſeris me moratur: diuerso itinere malos a bonis loca terra: inculta: feda: atq; formidolosa hēre. Itaq; cēsuit pecunias eorum publicandas & ipsos p̄ municipia in custodiis habendos: uidelicet timens ne si Romæ sint: aut a popularibus coniurationis: aut a multitudine conductæ per uim eripiantur. Quasi uero mali atq; scelesti tantūmodo in urbe & nō protā Italiam sit aut nō ibi plus possit audacia ubi ad de

se: Nam luxuria fere eē nō pōt sine auaritia: & tamen luxuria auaritia uidet eē aliena. Sed q̄ luxuriosi sūt multas pecunias pfundunt: ergo ut pecuniæ suis uoluptatibus satisficiant auari efficiuntur. Aduersos: cōtrarios & infensos. Qui mihi: sed ē cur mihi ipsi ueniam p̄stare debeāt q̄ grauiter iuectus sū in eorū libidinē. Nūq; delicti. i. nūq; ullius delicti ueniā dedisse mihi neq; aīo meo & est honestus dicendi modus: Gratiam tibi facio huius delicti. id est ueniam tibi do huius delicti. Haud facile condonabam: non facile remittebam.

Sed ea tam & si superius per amplificationē cœpit detestari coniurationem & alloquutus ē qui uoluptatibus dediti ocium sibi perpetuum fore existimarent hanc coniurationem impunitam nullo modo permitterent: nunc probat illud dicit enim ea ueque de peculatoribus ærarii de iniuriis sociorum.

Opulentia negligentiam tolerabat: quia a deo negligentes esse potetamus ut copias & opes rei p̄. assumeremus. Nam opes rei p̄. maiores erant q̄ negligentia nostra. Bonis an malis moribus: utrum castas manus ab æratio utrum modesti sumus in socios nostros.

Futura nostra. i. sint futura tantūmodo possessionis nostræ. Hostiū iura: uidelicet ut nō nostra solum sed cōia hostiū nobiscū sint futura. Quia boni alii & quia corruptis uocabulis res appellatur. Audacia malarum. i. qui audent diripere aliorum bona: uel interficere inimicos suos uel stuprare mulieres fortes uocantur: & hęc talis audacia malarum reg. istis tēporibus fortitudo appellatur. Eo: ideo. In extremo sita. in extremo & ultimo sita est.

Ita mores se habent: qui ita uiuitur. Ex in hoc ordine de fortunis sociorum: id est fortunas atq; diuitias sociorum: largiantur & se liberales appellent. Furibus: id est ueniam prestant de peculatoribus rei publicæ. Ne illis sanguinem scilicet & fortunas sociorum largiantur. & peculatoribus rei publicæ ueniam prestant non largiantur sanguinem nostrum.

Ne perditum erant: id est non eant: & est honestus dicendi modus. Bene & cōposite: hactenus suam confirmauit orationem nunc incipit confutare argumenta aduersarii scilicet. C. Iulii Cæsaris. De uita & morte. Cum dixit mortem miseriarum finem non cruciatum esse. Falsae existimans disseruit. Diuerso itinere: quia alii itinere

camporum elisiorum possident amœna loca alii itinere tartari ingentia supplicia proferunt. Terra obscura. Inculta: siluestra. Fœda: turpia: de formia: & fortida. Formidolosa: horrore & formidine plena. Videt: censuit. Popularius: fauoribus cōiurationis. Conducta. s. præcio. Audacia plus quasi plus audacie non in municipiis q̄ in urbe ubi maiores sunt opes ad defendendum ne eripiantur p̄ uim: Si ita ro oīum supius uidimus q̄nō argumētari cœpit cato aduersus cæsarē: uidelicet q̄ cēsisset in custodiis habē

dos p mūcipia cōiuratos & cōfutat illud cato q̄ dixit tutius seruari romā q̄ in mūcipiis si uim eorū tūc
ret nūc rēdet ad illā p̄tē si nō timet dicēs si ille nō timet p.c. nec me uosq̄ simul magis timere decet. Si i tāto
est pulchra cōplexio aut timet: aut si nō timet uanū ē cōsiliū suū: uidelicet q̄ p mūcipia distribuāt. si nō
timet nobis multo magis timēdū ē: & hic latēter inuit eū huius cōiuratiōis cōsciū ēē. Eo magis: tāto magis
Refert: ad rēptinet. Mihi atq̄ n.i. timere mei causa & cāuestri. Statue sniam tuleritis. Pro c. certū hoc
sit: & exploratum uobis. Decet iudicare &
sniam afferre. Illi. f. cati. & cōplicibus suis. In
firmior: imbecilior. Languescere: torpescere
ad uindictam eorum qui capti sunt. Oēs:
catilina cum suis militibus quos i exercitu hēt
feroces a urbem ferocius inuadent. Armis
.i. tantummodo armis: Si res ita esset: uidelicet
ut armis tātūmō auctum esset ipiū nostrum

Quippe so uere inq̄ si res p. tantūmō armis
aucta fuisset: nos eā multo maiore atq̄ ampli
orem haberemus. Illis. f. maioribus nostris.

Industria: uidelicet retinendi ea que ipsi
peperāt foris. Iustū imp. uidelicet nullis inu
riis afficiēdo socios: Aius: nō gratia nō metu
nō misertcordia cōmouebāt sed ueritate tātū
mō seq̄bāt. Obnoxius: subiectus. Libidinis
nā q̄ sibi cōsciū est alicuius delicti uel libidni
nō audet liberā hēre sniam: Pro his uidelice
p industria p iudicio iusto p cōsilio p liberta
te cōsulēdi. Publice eg. quia rē p. nihil omni
no curamus. Priuati opulētiā: q̄ dūmō nos
diuites simus pag. curamus quō serēs. p. hēat.

Laudāus di. unū sequit ex reliquo nā q̄ di
uitiā nobis placent: iō ocio torpescimus. In
ter bo. & ma. q̄ nulla diffra sit seu bonus seu
malus fuerit. Ambitio ambire ē blāditiis cir
cū ire: uidelicet singulos blāditiis allicere. Ne
q̄ mig. nūc rōes adducit cato q̄ adeo corru
pti sūt mores ciuitatis: ut nullū discrimē sit in
ter bonos & malos. Sed. f. q̄ p̄m̄ia uirtu
tis sunt oia ambitio seq̄r. Neq̄ mig. s. ē nō
discrepare bonū a malo & p̄m̄ia uirtutis ambi
tionē possidere. Sepatim: ubi non in cōe con
sulitis: sed priuati sibi quisq̄ prouidet. Vbi
domi: & nō est mig. Vbi quādo Volupta
tibus: sedendi bibendi uestiendi exornandi do
mos nostras & edificandi eas. Hic pecu
niā & gratiā seruitutis: uidelicet pecūia & grā
omnia conceditis: si quis pecuniam uobis tra
diderit: ille in senatu cōsequitur quod optaue
rit: & si quis plus grā apud uos ualuerit: facile
quicquid uoluerit obtinebit. Eo. i. iō. Va
cuā desertam: quia res p. defēsoribus nuda in
uaditura sceleratis hoībus. Coniurauere: rē
omnem ante oculos ponit. ut piculosior uide
atur. Nobilissimi quasidicat si homines hu
milis conditionis hoc fecissent: fortasse ueniā
dādā esse cesarem. Infestissimā: scitis gal
los semp populo ro. infestissimos fuisse: & sup
atis alpibus in italiā trāsītum fecisse: eamq̄ armis plurimū uastasse: Dux: Cati sup caput imminet nobis
qui iā occupauerat alpes. Vos cūc. cū tātū piculum imineat tergiuersamini. Miseramini: iridet Cati Cæ
orationē p̄ ironeā. Adolescentuli: ualde iuuenes. Per ab non spe regni sed ambitione quadā. Res ipsa
dicet aliquis o cato nō ē qd mereris: q̄ res quidē p se aspera est: sed nō timet: Immo u. f. timetis. Inertia: i
ertia corporis mollitiē ai cē uult. Inertia: imbecillitate corporis. Mollicie: effeminarōe ai. Cūctamini: mo
ramini. In maximis pi. f. belli gallicis oībus belli punice priō & secūdo & tertio. Supplicis. i. precibus
q̄ nō solū supplicii pōnā dicit: sed ēt preces significat q̄ apud maiores oīs pōnā erat pecuniaria: ēt q̄ iter
fecisset pecuniā soluebat: sed multo maiorem: & q̄ hac pecuniā multaticia q̄ soluebat pp supplicium eme

fendēdū opes miores sūt. Quare uanum equidē
hoc cōsiliū est si picula ex illis metuit: aut si in tāto
omniū metu solus nō timet: eo magis cōuenit me
mihi atq̄ uobis timere: quare eū de. P. Lētulo ca
terisq̄ statuetis pro certo habetote uos simul de
exercitu catilia & d oibz cōiuratis decenere. Quā
to uos attentius ea agitis: tanto illis aiuf infirmior
erit: Si paululū lāguere uos uiderint oēs iā feroces
aderūt Nolite existimare maiores nostros Rē. P.
ex parua armis magnā fecisse: si ita res eēt multo
pulcherimā eā haberēus: q̄ppe sociorū atq̄ ciuū:
præterea armorū atq̄ equorū maior copia nobis
q̄ illis est. Sed alia fuere quæ illos magnos fecere:
quæ nobis nulla sunt dōi industria: foris ipiū iustū
aiuf i cōsulēdo liber: neq̄ dēlecto: neq̄ libidini ob
noxius. Pro his nos hēmus luxuriā: & auaritiā
publice egestatē: priuati opulētiā: laudā⁹ diuitias
q̄ semur inertia. Inter bonos & malos discrimē nul
lū: oia uirtutis prēmia abitio possidet: neq̄ mirū
ubi uos seperati sibi quisq̄ cōsiliū capitis: ubi domi
uoluptatibus. Hic pecuniā aut gratiā seruitis eo
fit. ut ipetuf fiat i uacuā rē. p. Sed ego hæc omitto
Cōiurauere nobilissimi ciues patriā icēdere Gal
lorū gētē ifestissimā noi Rōano accersuīt ad bel
lū: dux hostiū cū exercitu supra caput ē. Vos cūc
tamini ēt nūc ac dubitatis: qd itra moenia dephē
si hostibus faciat. Miseramini cēseo deliq̄re hoīes
iuuenes: adolescētuli p ambitionē atq̄ ēt armatos di
mittatis. Vereor ne ista nobis māsuetudo & mise
ricordia si illi arma cepint: in miseriā conuertat. f.
res ipsa aspera ē: sed nō timetis eā: imouero maxie
sed iertia & mollitia ai alio aliū expectantes cūcta
mini uidelicet diis imortalibz cōfisi: q̄ hac rē. p. læ
pe i maxis piculis seruauere. Nō uotis neq̄ suppli

bantur hostiæ q̄ diis immortalibus immolarēt̄ idē cōsuetudo inoleuit ut suppliciū p̄ces significaret: Vigilando: pcurādo res: Agēdo: tractādo: Cedūt eueniūt. Secordia atq; ignauia: secordia aī: & inertia corporis te tradideris. Sūt. f. dii In hostē cōtra hostē: Egregius adolescēs: egregii aī iuuenis: Immoderate fortitudinis: q̄ p̄ter modū fortis fuit. Morte. i. capitali p̄na affectus est: Cetera ui. i. p̄ter hoc scelus in oī reliq̄ uita modedissimi ac tpantes fuerint. Cetera: reliqua.

cis mulieribus auxilia deorū parant: uigilādo agēdo bene cōsulēdo p̄spere oīa cedūt. Vbi secordia te atq; ignauia tradideris neq; q̄ deos iplores irati ifēstiq; sunt. Apud maiores nostros. A. Manlius Torquatus bello gallico filiū suū: q̄ is cōtra spū i hostē pugnauerat: necari iussit. At ille egregius adolescēs imoderatē fortitudinis morte poenas de dit uos de crudelissimis parricidis quid statuatis eūctāini: uidelicet cetera uita eorū huic sceleri obstat. Verū parcite dignitati Lētuli: si ipse pudicitia: si famæ suæ: si diis aut hoīb; unq̄ ullis peccit Ignoscite adoloscētia cethegi: nisi iterū iā patrie bellū itulit: nā qd ego de gabinio Statilio cepario loquar: q̄ bus si quicq̄ unq̄ p̄li fuisset: nō ea cōsilia dere p̄ habuisset. Postreō. P. C. si me hercule peccato loc⁹ eēt: facile paterer uos ip̄a se corrigi. quoniā mea uerba cōtēnit sed undiq; circūuēt̄ sumo Ca. cū exercitu faucib; urget. Alii itra moenia i sinu urbis sunt hostes: neq; parari: neq; cōsuli quicq̄ potest occulte. Quo magis p̄pandū est: quare ego ita cēseo cū nefario cōsilio sceleratorū ciuiū res p. i. maxia picula uēerit. Hiq; iudicio Volturcii & legatorū Allobrogū cōuicti cōfessiq; sūt: cedē: icēdia: alia feda atq; crudelissima facinora i ciues patriāq; paruissē: de cōfessis sicuti de manifestis rerū capitaliū mor̄ maiorū suppliciū sumēdū. Postq̄ cato assedit oēs cōsulares: itēq; senatus magna pars sentētiā eius laudāt uirtutē aī ad cælū ferunt Alii alios increpātes timidos uocant. Cato clarus atq; magnus habet: senatus decretū fit sicuti ille cēfuerat. Sed mihi multa legēti multaq; audienti q̄ populus roman⁹ domi militiaq; mari atq; terra p̄clara faciōra fecit forte libuit attendere quæ res maxie tāta negocia sustinuiſſēt: sciebā sapenūero populū ro. parua māu cū magnis legiōib; hostiū cōtēdisse cognouerā puis copiis bella gesta cum opulētis regib; ad hoc sepe fortūe uiolētiā tollerauiſſe: faciūdia grecos: glia belli gallos. āte romāos

isse antero. i. superiores. fuisse romanis: & est idoneus dicēdi modus: petrus est ante iōanē uirtute id est pe

Distat huic: ut. f. pp. reliq̄ ante actā uita hoc felus remitti debet. Diis: uidelicet ne pieraret p̄ deos. Hoibus: uidelicet ne hoies iniuriis afficeret. Iterum secundo. Nā quid ego: ac si diceret eorum flagitia satis nota sunt nobis

Quicq̄ pensū: aliquid considerationi habuerunt. Me Hercules peccato locus esset: ut peccari posset sine exitio rei p. ut dimissis cōiuratoribus experimini quāta pernitēs nobis instaret. In faucibus italia: uidelicet in alpiibus

In sinu in gremio. Videlicet parari neq; cōsuli nam si quid occulte facere uoluerimus cōtinuo cōiuratores in urbe sunt q̄ cōsilia nostra palā faciāt carilina. Quare ergo ecce nūc sniam suā cōcludit. Nefario: scelerato: nō dicēdo cōtra deorū iura. Facto: q̄ nefas p̄tinet ad deos: & cōtra deos facit q̄ patrie nocere machinat: In magna uidelicet ne ipiū amitteret. Titi Volturci. q̄ facta fide pub. dixit de cōiurationē. Cū uicti sunt. argumētis cōfessi i sua spōte nā cōuicimur argumētis cōfitemur spōte nostra. Fœda crnēta. Cōfessis: nā si cōfessi sunt. iō manifesti. More maiorū: anq̄ lex portia fereſ: nā lex fuit ut ciues q̄ cōtra rē p. q̄c q̄ patrauiſſent: capite punirēt. sicut brutus duos filios uirgis cædi: & sicuri pcuti iussit q̄ cōsilia p̄dēde urbis sūpserāt. Valerius li. v. ca. viii de feueritate parētū in liberos. Brutus quoq; gloria par romulo: q̄ ille urbē hic libertatē romanā cōdidit: Filios suos dñationē tarquinii a se expulſam reducētes sūmū impū obtinens cōprehēſos p̄q; tribunali uirgis cæſos: & ad palū religatos securi pcuti iussit & patrē ut consulē ageret: orbusq; uiuere q̄ publice uindictæ deesse maluit. Postq̄ cato assedit: nūc dicit qd fecerint senatores porata cato orōe: Assedit. f. porata orōe. Oēs. c. oēs cōsulares q̄ cōsulatū gesserāt. Ferūt: efferūt extollūt. Sed mihi m. le. digressionē facit in qua ostendit q̄ nāres fuerit q̄ a paruulo initio res p. ro. ad iperū totius orbis terrarū peruenerit. Multa le. p. me. f. multas historias. Audiēti: a maioribus a senatoribus. Domi in pace. Mari atq; ter. bello terrestri atq; nauali. Attēdere: diligenter cōsiderare. Quæ res. f. bello paceq; gesta.

Paruam: parua turba. Magis le. ho. nam duabus legionibus Lucul. cōtra mithridatem & tigranem pugnaui qui in exercitu quiquaginta milia hominum habuisse dicuntur unde ci. in oratione p̄ archia poeta cū luculum laudaret ut populi ro. exercitus non cum magna manu innumerabiles armatorum copias fudit. uiolentiam ut aduersus anibalem aduersus gallos. Facundia græcos: quia græci semper ro. eloquentia Galli iisdem romanis bellicis rebus superiores existerunt. Fu

res prestat iohanni uirtute. Agitēti: cogitanti. Cōstabat: manifestū erat: Patrauisse confecisse cūcta: q̄ ad augēdū imperiū populi ro. pertinuiſſent. Eoq̄ factū est: q̄a egregia uirtus paucorū oīa cōparauerat po pulo ro. sequiſ illud ut paup̄tas diuitias & paucitas superaret multitudinē. Postq̄ luxu. quia occurebat si paup̄tas diuitias & paucitas multitudinē quō ergo tātū ipiū pmāsit cū nec uirtus nec p̄ simonia remāserit i urbe. Respōdet Sal. Luxu: luxuria supfluitate. Desidia: inertia? Nā deses dī q̄a labore desistit. Subſte

tabat: quia ad eam magnitudinē puenerat ut eueri non posset uitiis imperatorum. Sicuti effocta: diu inquit ciuitas pentibus q̄si orba sine magne uirtutis ciuibus fuit. Effocta: siue si res pu. esset priuata & cruciata parentibus: nam mulier dicitur effecta cum partum edide rit aut effecta casus ablatiui est ut si effecta. s. existeret. Sed memoria mea: post magnum temporis interuallum etate mea inquit. Salu stius duo prestantissimi uiri in urbero. inuenti sunt. C. Caesar & mar. Cato & uide quomodo post digressionē ad id perueniret qd̄ intende bat. uidelicet ur̄ de uirtutibus Cati Iuliac. & mar. carō diceret. Res obtulerat. s. dicendo p̄ personibus quas uterq̄ in senatu habuerit. Nō fuit consiliū: nō placuit. Præterire si lētia nō nihil de uirtute eorū p̄dicare. Naturā ingenium. Mores: consuetudines uitæ.

Quantum ingenio posse q̄tum uiribus in genii ualere. Genus: etas eloquentia q̄a ambo erant atarē florētes: eloquentia inſi gnes: genere nobiles. Alia ali: notādū est q̄ alius cum de pluribus dicatur hic de duobus tantū dicit. Beneficiis: merendo. Munificē tia: largiendo. Ille caesar. Mansuetudine & misericordia: Ignoscendo: nocentibus. Se ueritas dignitatē nemini p̄cedo: q̄ qd̄ aliqd̄ deliquisset. Dando beneficia paup̄ibus. Sub leuando miseros: Igno scendo: nocentibus Nihil largiendo: nec pecunias nec p̄enas re mittebat cato. Pernitēs: exitium. Facilitas quia faciles erat ad ignoscendum. Conſtā tia quia cōstans erat & iusticia nullo modo de terrere potuerat. Postremo: pergit mores & ingenii caesaris & catonis prosequi osten des que nā inter eos diffra esset dicit. n: ut oīa complectar caesar uir nobilissimus fuit cato autem seuerissimus & molestissimus. Lab. u. laboribus & uigiliis operā dare & intētum esse

Sua negligere: parui p̄debat res suas priua tas dummodo sociorum negocia procurrere.

Quod dono: nihil quod dōari posset unq̄ negabat. Nouū: magnū qd̄ tadē obtinuit cū in Galliam missus est. Vbi in quo studiū exercitatio. Decoris: decetia & ornamen. ti ne quid faceret contra honestatē. Seueri tatis: iustitiæ adeo enim seuerus erat: ut præcā ti ignoscere noller. Diuitiæ: ut cæteris diuitiis præstaret. Factione factio dicitur malorum cō spiratio. Factiones. interdum dicuntur opes & diuitiæ: Cum strenuo: ut strenuum uirtu te: modestum pudore: innocentem abstinentia superaret. Esse postq̄: ad p̄positum redit dicēs duo tāta uirtutē uiri suū suā dixerat. Senatus in catonis suū discessit: senatus oīs laudauit catonis sententiam. Antecapere: preuenire anticipare. Trium uiros iudices rerum capitalium. Dispositis p̄sidiis: in locis opportunis ne quis per uim lentulum eriperet: Nā po tentissimus erat in urbe: fuerat. n: aq̄ cōsul: nūc uero p̄tor. Quod. postulabat: uidelicet laq̄ū. & c. heiusmōi quibus noxi necantur. Quod tulianū. quotiescūq̄ relatiū iter duo substantiua diuersorū genorū ponitur

fuisse. At mihi multa agitāti cōstabat paucorū ci uium egregiā uirtutē cuncta patrauisse: eorū fa ctum est: uti diuitas paup̄tas: multitudinē pauci tas superaret. Sed postq̄ luxu atq̄ desidia ciuitas corrupta est: rursus Res pub. magnitudie sua im peratorū atq̄ magistratuū uitia sustētabat: Ac si cuti effocta parētū multis tempestatibus: haud sa ne quisquā Romæ uirtute magnus fuit sed mēo ria mea igenti uirtute diuersis moribus fuere duo uiri: M. Cato. & C. Cesar: Q uod quoniā res ob tulerat silētio non fuit mihi præterire consiliū quā im do. utriusq̄ naturā & mores quantū ingenio pos sem aperire: Igit̄ his genus: etas: eloquentia pro pe equalia fuere Magnitudo animi par. item glo ria: sed alia alii. Caesar beneficiis & munificētia ma gnus habebat. Integritate uitæ cato ille māluetu die & misericordia clarus factus. Huic seueritas dignitatem addiderat. Cesar dando subleuando: ignoscendo. Cato nihil largiendo gl̄ia adeptus. In altero miseri p̄fugiū: i altero malis p̄nitēs: illius facilitas: huius cōstantia laudabat. Postremo cæ sar i animū iduxit laborare: uigilare. negociis ami corū intētus: sua: negligere: nihil denegā: qd̄ do no dignū esset: sibi magnū iperū: exercitum bel lum nouū exoptabat: ubi uirtus enitescere posset. At ca. studiū modestiæ decoris: sed maxie se ueri tatis erat: nō diuitiis cū diuite: neq̄ factōe cū facti oso: sed cū strēuo uirtute: cū modesto pudore. cū inocētē abstinentia certabat: eē q̄ uideri bono male bat. Itaq̄ quo mius petebat gloriā eo magis asse q̄ bat. Postq̄ ut dixi senatus i Ca. suam discessit: con sul optimū factū ratq̄ noctē q̄ istabat antecapere ne qd̄ eo spacio nouares triū uiros q̄ ad suppliciu po stulabat pare iubet: ipse dispositis p̄sidiis. Lētū lū i carcerē adducit: idē fit cæteris p̄ptores. Est lo cus i carcere qd̄ appellat̄ tulianū: ubi paululū ascē

deris ad leuam circiter .xii. pedes depressus humi
eū muniūt undiq; parietes: atq; isup camera lapi
deis fornicibus uicta: sed iculta tenebris: odore foe
da atq; terribilil facies ei⁹ ē: i eū locū postq demiss⁹
sus est Lētulus: idicel rerū capitaliū: qbus pceptū
erat laqueo gulā freger: Itaq; ille lētulus patricio
ex clarissima gēte corneliorū: qui cōsulare ipium
Romae habuerat: dignū moribus factisq; suis exi
tum uitae iuenit. De cethego: Statilio: Gabino ce
pario eodem modo sumptum suppliciū est.

d Vm ea Rōe gerunt Catilina ex oi copia
quā & ipse adduxerat: & Māli⁹ habuerat:
duas legiones instituit. cohortes ^{scilicet} pro nu
mēro militū cōplet: deinde ut qsq; uolūtario aut ex
sociis i castra uenerat: aq; liter distribuerat: ac bre
ui spacio legiōes nūero hoium expleuerat: cū in
initio nō āplius duobus milib; habuisset. Sed ex
oi copia circiter q̄rta pserat militaribus armis in
structa: ceteri (ut quemq; casus armauerat) sparos
aut lāceas: ali praecutaf sudel portabāt Sed postq
Antonius cū exercitu aduētabat: Catilia p mōtis
iter facere: modo ad urbē modo Galiā uersus ca
stra mouere: hostibus occasione pugnādi nō dare.
spabat ppe diē magnas copias sese habiturum si
Romae socii incoepta patrauissēt: iterea ^{subito} fūstia re
pudiabat: cui⁹ i initio ad eū magnae copie cōcurre
bāt opibus cōiurationis freti simul alienū suū rati
ouibus existimās uideri causam ciuiū cū fugitiuū
cōmunicasse: sed postq i castra nūtiū puenit Ro
mae cōiurationē patefactam de lētulo & cethego
ceterisq; quos supra memorauī suppliciū sūptū
pleriq; quos ad bellū spes rapiarū aut nouarū re
rū studiū illexerat dilabūt: reliquos catilia p mōtis
spas magnis itinerib; i agrū pistoriensē adducit eo
cōsilio uti p trāites occulte pfugeret i galliā trāsal
pinā At: Q. Metello celer cū trib⁹ legiōib; i agro
piceno praesidebat ex difficultate rerum eadem il
la existimās quae supra diximus Catilinā exagita
re. Igitur ubi eius iter ex pfugis cognouit: castra
propere mouit: ac sub ipsi radicibus mōtiū cō
sedit: q illi descēsus erat in Galliam pperati. neq;
tamē Antōius pcul aberat utpote q magno exer

quicunq; nolueris addere potes: dummodo
utrunq; sit appellatiuū: q; si eorum alterum p
prium est: concordatur cum proprio non cum
appellatiuo. Parietes murus: differen
tia est inter mōnia murum: & parietem: Nam
mōnia sunt urbis murus publicorum aedif
ficiorum paries priuatorum. Camera ar
cus incuruus: differentia inter cameram & for
nicem: Nam camera est totum aedificium: cō
iunctum: fornix est quilib; et ex quattuor arcu
bus camerae super quibus aedificata est ipsa ca
mera. Inculta: de formis. Lapideis for
nicibus: id est iuncta fornicibus: ex alpe de far
ctis Focda: ffordida. Terribilis: formido
losa. In eum locum: descripsit locū in quo de
missi sunt nocētes: nūc dicit quō suppliciū sū
ptū est de his. Demissus: de superiori loco mis
sus in inferiorem. Iudices reog: hos malefi
ciog: iudices appellamus

d Vm ea romae: nunc redit ad catilinam
dicens quomodo se abuerit postq audi
uit ea que facta fuerant. Abduxe
rat tunc cum ab urbe profectus est. Insti
tuit: ordinauit. Cohortes pro numero nam
legio sex cohortes continet una queque co
hors sexcentos milites continet. Aequa
liter: per oēs cohortes. Sed ex omni: hoc plu
rimū catilinā nocuit: pauci admodum arma
militaria habebant. Casus: sicut casu uni
cuiq; ad manus arma puenerant. Sparus
est genus teli quo utuntur rustici ad putandas
arbotes: & est oblongum & in extremo in cur
uum in modum pedis. Galliam uersus: nota
dum est hanc propositionem uersus siue in cō
positione siue in appositione semper postpo
ni debere in compositione ut dextrorsum le
uorsum: in appositione ut hic galliam uersus.

Incepta: incendia rapinas. Seruitia
i. seruos quorum magna copia confluxerat
libertatis cupidate. Alienum: inconueniens
ne extimaretur malo potius q̄ bono ciuium
id facere. Dilabuntur: in diuersas partes
fugiant. Magnis itineribus: longis itine
neribus. Pistoriensis: pistorium ciuitas est
heturrie. Tramites dicuntur angustiores se
mitae. Praesidebat: erat inquit in agro pice
no. Qu. metellus: qui eum uideret in maximis
angustiis catilinā extimauit catilinā ea
dem illa cogitare quae proposuerat Sal: Ex
difficultate rerum: ex angustiis quibus obsitus
erat catilina. Sub radicibus: in faucibus
Alpium: Qua discensus: qua parte descende
ret catilina ut iret in galliam: Neq; tamen
Antonius: superius scripsit quomodo Metel
lus celer existimans id qd erat. s. in galliā trans
ire statuisse catilinā: amplius fauces occupa
uit: nec interrea eam persequi desistebat An
tonius: & nō ualde erat aptior catilina ad fugi
endum q̄ ad psequēdū. An nam si catilina

erat dū suis expeditor ad fugā. Antōius locis aq̄oribus iter faciebat: igit q̄tū iuuabat spes fugae catiliā: tātū
Antonū equiora tñ q̄uis Metellus celer catilinā descēdētē ex alpius oppositus esset. Tentare: experiri.

Aequioribus: planioribus. Montibus obie-
ctis. Clausum: hinc Antonius praecebat: hinc
montes astant. Fortunā: seu prosperā seu
adversā. Coniunctione: multitudine. Ex
timido: si naturaliter fuerit imbellis non po-
test firmior fieri corpore & si timidus fuerit:
non potest audaciam & fortitudinē animi ca-
pere: Ignauo: ad corpus. Timido: ad ani-
mum. Natura: ad strenuum. Moribus: ad
fortitudinē: sed cum hinc pericula sint: hinc glo-
ria uidetis strenuos & fortes esse oportere.

Patere apparere. Sed ego uos: quia occurre-
bat si nihil proficit oratio imperatoris ad mili-
tes adhortandos cur nos aduocasti. Secordia
ignauia. Cladem: calamitatē. Neq̃: quia se
nobis obiecit. Melius: nunc uero: pergit catilina
quod superius coeperat ut ostēdat in qua neces-
sitate sint milites sui: ut fortiter sibi pugnādū
intelligāt. Iuxta: pariter. loco: statu. Ab urbe
scilicet exercitus Antonii. A gallia: scilicet exercitus me-
telli. Parato: prōpto. Dextris: nā dextre no-
strae possunt nobis hoc parare. Texerunt: de-
fenderūt. Nobis & illis nō eadem necessitate
bellū geritis: quia illi nos p nobis: illi p aliis pu-
gnant. Superuacaneum: superfluum & minime
necessarium. Potentia paucorum: & ob eam rem
parui faciunt uter uincant. Licuit ecce neces-
sitas maxima. Amisissis: perditis bonis uestris.

Hæc arma. Nisi uictor: cui semel bellum pla-
cuerit si pacem uoluerit necesse ē ut uictor ena-
dat: Auertens: abieceris. Ea uero. i. certe.

Maximū periculum: quia maximo timore
afficiunt qui periculis subiacent.

citu locis æquioribus expeditos i fugā sequere
Sed postq̃ uidet catilina mōtibus atq; copiis hosti-
um se se clausum: in urbe res aduersas: neq; fugā
neq; præsidiū ullā spem: optimum factu ratus in ta-
li re fortunā belli tentare: statuit cum Antonio q̃
primū configere. Itaq; concione aduocata huius-
cemodi orationem habuit

Ompertum ego habeo milites uerba nō
addere uirtutem: neq; ex ignauo strenu-
um: neque fortem ex timido exercitum
imperatoris oratiōe fieri: quia cuiusq; aīo audacia
natura aut moribus inest tanta in bello patere so-
let quē neq; gloria: neq; picula excitāt ne q̃ hor-
tere: timor animi auribus officit: sed ego uos quo-
paucā memorē aduocaui: simul uti cauā mei pi-
culi apire: scitis equidē milites secordia atq; igna-
uia lētuli quātā ipi nobisq; cladē attulerit: quoque
mō dū ex urbe p̃fidiā opperiri: in Galliā proficisci
nequiverim. Nunc uero i quo loco res nostre sint
iusta mecū oēs intelligitis: exercitus hostiū duo:
unus ab urbe alter gallia obstat. Diutius in his lo-
cis esse si aīus tērastrum nēti atq; paliarū rerū egestas
phibet: quocūq; ire placet ferro iter est aperiendū:
qua propter uos monco uti forti atq; parato aīo si-
tis: & cum praeliū inibitis memineritis uos diuitias
decus: gloriam: præterea libertatē atq; patriam in
dextris uestris portare: si uicerimus omnia nobis
tuta erunt: cōmeatus abunde municipia atq; colo-
niæ patebunt: si metu cesserimus eadē illa aduersa
fient neq; locus. neq; amicus quisquam teget:
quem arma nō texerint. Præterea milites non ea-
dem nobis & illis necessitudo impendet: nos pro
patria p libertate: p uita certamus. Illis supuaca-
neū est p potentia paucorū pugnare: quo audacius
aggrediamini memores pristinae uirtutis: licuit
uobis cū summa turpitudine in exilio ætatem age-
re. Potuistis nonnulli Romae amisissis bonis alie-
nas opes spectare: quia illa foeda atq; intolleran-
da uiris uidebant: hæc seq̃ decreuistis: si hæc relin-
quere uultis audacia opus est: Nemo nisi uictor p
pace bellū mutauit: Nā in fuga salutē sperare cū
arma quibus corpus tegit ab hoste auerteris ea ue-
ro demētia est sēp i praelio his est maximū piculū
q̃ maxē timēt. audacia pro muro habet: enim uos

considero milites & cum facta uestra aestimo: magna me spes uictorie tenet: animus: atas uirtus uestra me hortantur. Preterea necessitudo quæ etiã timidos fortes facit: nã multitudo hostiũ ne circũ uenire queat: prohibet angustie loci. Quod si uirtuti uestre fortuna inuiderit: cauete ne in multis animã amittatis: neu capti potius sicuti pecora trucidemini q̃ uirorũ more pugnautes: cruentã atque luctuosã uictoriã hostibus relinquatis. Hæc ubi dixit paululũ cõmoratus signa canere iubet: atq; instructos ordines in locũ æquum deducit. Deinde remotis oibus aquis pro peditibus exequato periculo animus amplior esset ipse pedes exercitũ pro loco atque copiis instruxit. nam uti planities erant inter sinistros mōtis: & ab dextra rupes aspera octo cohortes in fronte constituit. Reliquorũ signa in subsidiis arctius collocat: ab his ceteros omnis lectos euocatos. Præterea ex gregariis militibus optimum quenq; armatũ in primam aciem subducit. C. mālū in dextera: fesusulanũ quendã in sinistra parte curare iubet. Ipse cũ liberis & colonis prope aquilã assistit: quã bello Cimbrico. C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex altera parte. C. Antonius pedibus eger: qđ prello ad ad esse nequibat M. petreio legato exercitum per mittit. Ille cohortes ueteranas: quas tumultus causa conscripserat in fronte: post eas ceterũ exercitũ in subsidiis collocat ipse equo circũminẽs unũquẽ qđ noians appellat hortatur: rogat ut meminerint se cõtra latrones inermes pro patria p̃ liberis: paris atq; focis certare. Hoc militaris qui amplius triginta annos tribunus aut p̃fectus: aut legatus aut prætor cũ magna gloria in exercitu fuerat plerosq; ipsos factaq; eorũ fortia nouerat ea cõmemorãdo militũ animos accendebat: sed ubi omnibus rebo exploratis Petreius tuba signũ dat cohortis paulatim incedere iubet idẽ facit hostium exercitus: postq̃ eo uentum est: unde ab ferentariis præliũ committi posset: maximo clamore cum infestis signis utrinq; concurrunt: pila omittũt: gladiis res igitur ueterani pristinae uirtutis memores cominus acriter instare: illi haud timidi resistũt: maxima uicertantur: interea. Catilina cum expeditis i

Nam: respondet obiectioni: multitudo: nũc uindicati sicut peccora: quia quemadmodum pecora iugulantur: ita uos cum in eorum manibus pueneritis iugulabimini. Ordines instituit totius aciei centurione tribuni militum manipuli legati. Legati: qui legionis sex milium sexcentorũ & sexaginta sex hominũ præerant: Pedes cum descēdisset ex quo. Pro loco: pro qualitate. Aspera rupe aspero saxo reliquarum cohortiũ. In subsidiis: si forte prima acies cessisset. Ab his centuriones. p̃git dicere quo pacto instruxit exercitum suũ dicit. n. cum ad extra in rupe aspera posuisset aciem subsidiis manipulos collocasset: ex his delegit centuriones: & c. Ab his subsidiis.

Centuriones qui præerant manipulis. Euocatos: euocati dicebantur qui scripti erant ex diuersis urbibus sociorũ populi ro. Ex gregariis: gregarii milites dicuntur de grege: qui nullũ ordinem habet. Curare: curam habere. Aquilam. i. prope uexillũ: eo qđ aquilas signa romana scimus fuisse. Cimbroco: qđ gessit cõtra cimbr̃os. Ager pedibus: podagra laborans. Veteranas cohortes. i. ueteranorũ militũ cohortes ueterani milites dicebantur qui diu militiã gesserant: & propterea rei militaris erant peritissimi. Tumultus cã: ueterani milites subiti periculi causa conscripti erant. Post eos post ueteranos milites: quod subiti periculi causa conscripserat. Inde subsidiis: subsidia dicta sunt a subscendo: eo qđ post primas acies subsideat. i. stet: & cũ priã acies uicta uel labe facta fuerit milites qui subsidiis erant: in primo loco ponebantur: unde prima acies pedem retulerat. Nominans: nominatim.

Ipse: petreius. Pro aris & focis: pro templis & focis. Præfectus: qui princeps exercitũ ducebat. Prætor: imperator idemq; facit quo tpe motus est exercitus Antonij & eodẽ Catilinae motus est exercitus. A ferentariis. ferentarii dicuntur milites leuis armaturæ eo qđ arma tantũ ferebãt: quæ manibus geruntur. Prætor: cuius cohortis impatoria tutela erat: hi ex robustissimis totius exercitus erant electi Expeditis: leuis armaturæ

CONIVRATIO

Ex lateribus: non in fronte ubi Catilina uer-
fabatur. In primis: inter primos. Catilina
postq: catilina ubi alios uidit fusos meminit
sua nobilitas: & ne turpiter caperetur in ho-
stes cōfertissimos prorupit ubi cōfossus est: fu-
sas. Prostratas: casas. Cōfoditur: transfi-
gitur. Sed confecto: nūc dicit Salustius qua-
liter se habuerunt romani fuso exercitu hosti-
um. Cōfecto: pfecto. Vis: conatos. Amis-
sa animam. uita. Diuersus a suis. Catilina ue-
ro longe: Catilina nō modo cōtentus fuit nō
fugere: ueg: etiam romanos intrare uoluit: ne
inultus moriretur. Ingenuus: libere natus es-
set. Iuxta similiter. Tamen: quamuis cæ-
sus esset exercitus catiline. Volentes: ut spo-
liarent. Letitia: eorū qui inimicos reperiebāt.
Metor luctus eorum qui amicos cognatos
aut hospites inuenerant:

prima acie: uersari laborantibus succurrere: inter-
gros pro faucib⁹ accerfire: omnia providere: mul-
tū pugnare: saepe hostē ferire: strenui militis & bo-
ni impatoris officia simul exequabatur. Petreius
ubi uidet. Catilinā contra ac ratus erat magna ui-
contendere: cohortē: pratoriā in medios hostes in-
ducit: eosq: perturbatos atq: alios alibi resistentes
interficat. Deinde utrinq: ex lateribus ceteros ag-
gredit. Manlius & Felulanus ille in primis pugnā-
tes cadunt. Postq: fulas copias seq: cum paucis re-
lictum uidit catilina memor generis atq: pristinae
sue dignitatis in confertissimos hostes incurrit:
ibi: pugnās confoditur. Sed confecto praelio tūc
uero cerneret quāta audacia quātaque uis animi
fuisset in exercitu Catilinae. Nā fere: quē qsq: pu-
gnādo locū uiuus ceperat eum amissa anima cor-
pore tegebat. Pauci aut quos medios cohors pre-
toria dissecerat: paulo diuersus iacebant. sed oēs
tamen aduersus uulneribus conciderant. Catilina
uero lōge a suis inter hostium cadauera repertus
est. Paululum etiam spirās: ferociamq: animi quā
habuerat uiuus in uultu retinēs. Postremo ex om-
ni copia: neq: in praelio: neq: in fuga quisquā ciuis
ingenuus captus est: ita cuncti sue hostiūq: uite iu-
xta pepercerāt: neq: tamen exercitus populi ro-
latā: aut incruentam uictoriā adeptus est: nā strē-
nuissimus quisq: aut occiderat in praelio: aut gra-
uiter uulneratus discesserat: Multi aut qui de ca-
stris uisendi: aut spoliādi gratia pcesserāt: uoluen-
tes hostilia cadauera amicū alii: pars hospitē: aut
cognatū reperiebant. Fuere itē qui inimicos suos
cognoscerēt: ita uarie p oēm exercitū laticia: mā-
ror: luctus: atq: gaudia agitabantur.

Vine aser nri ajan de lorenzana
mī senor a dgocho de hebreo
ano de 7. d. 1. mī. años.

Iquid precibus apud deos immortales sanctissimi iudices uobiscum aliquādo ualuisse mus iam dudum & potiremur. R. P. nostra florentissima & ciues nostros haberemus tum studiosos rerum gerendarum: tum patriæ simul ac uirtutis amantissimos: Idque temporis: eximia letitia frueremur: cum rationes omnes dicendi nostras in laudem summi morum atque opimorum ciuium consumendas esse uideremus. Nihil enim statui mus animo dignius nec auctoritate maiorum nec opinione populari quā in eo genere uersari forensis exercitationis: quæ canere laudes egregias summi morum hominum posset: atque animos infamare nostre ciuitatis ad imitandum: uerum ea dicendi uoluptas olim sapientissimo uiro. M. Catoni plane contigerit necnon & Calbæ. Scipioni: Gracchis: porcinæ: Crasso atque Antonio summis atque ornatissimis oratoribus: quorum tempora singularem præstantia uirtutis ac studio pene incredibili pulcherrimatum artium floruerunt: nobiscum uero sententia nostra bene ageretur: si modo tantum abessemus ab illa modestia temporum atque hominum nec incidissemus in atrocissimos rei publicæ fluctus: ac miserandam temporum calamitatem. M. si quid Catoni aut Scipioni cœtaneo suo monumentis immortalibus huius urbis & sine dubio clarissimis luminibus temporum suorum: De legibus dicendum erat: de institutis maiorum: de gloria militari: per sæpe de laudibus ac uictoriis. nobis uero qui deuenimus in hanc truculentam temporum conditionem: sublata est omnis gratia dicendi: atque interceptus locus omnis: aut incundissimi sermonis aut conciliandæ beniuolentiæ popularis: Nam si quādo uox nostra siue a foro siue a curia desideratur: dicendum est perpetuo nobis aut de reterrimis huius patriæ calamitatibus: aut de nefariis oppressio nibus ciuium: aut de perditæ iuuentutis nunc impudicitia flagitiosa. nunc ignauia singulari. Quare pestiū quanta in dies redundatio est uos estis testimonio iudices. Quorum aures caluerunt assiduitate pene quotidiana: copiaque incredibili ciuiliū controuersiarum: Diximus equidem paucis ante diebus: ut probe meminisse potestis: de L. Glabrio is immanitate atque audacia furiosissimi hominis & sine dubio crudelissimi Cuius in senatu sica pridie deprehensa est cum qua: M. Papirium lucem omnis patrie dignitatis extinguerem oliebatur: Nunc uero dicendum est de L. Catilinæ sceleratissima mente atque inusitata nequitia: quæ nuper in omnium ciuium perniciem stragemque redundaturam dii immortales in autorem sceleris tū: benignitate sua: tum consulari uigilia retorserunt. Quæso igitur iudices diligenter attendite remque cognoscite: barbaram crudelitatem: Periculo uero & calamitate rei publicæ perniciossimā. Lucius si quid Catilina non ignobili genere præditus neque infima uirtute: si dotes egregias tum fortunæ tum corporis ad dignitatem urbis non ad perniciem conferre statuisset: rem publicæ. nuper ex atrocissimis bellorum ciuiliū uulneribus paulisper respirantem notis insidiis opprimere conatus est: quid exhorruistis iudices: non modo opprimere conatus est: sed crudelissime uexare: non uexare tantum: sed inaudito quodam genere feritatis extinguere. Manum ad id comparat diuersam quidem genere sed magnitudine sceleris uitæque similitudine pene eadem: quam manum exacerbata continuo penuria rei familiaris: & ob id desiderio prædæ mirabiliter flagrantem illecebræ sibi facillime conciliauerunt: Consilia nefari facinoris in amplissimi ciuis. M. Lecæ domo decoquebantur. Ad eam greges confluebant perditorum adolescentum: quorum hic familiaritatem eximiam consecutus fuerat: conciliatam partim assuetudine stupri: partim genere quodam nephariæ largitionis. Adhibiti sunt & cuncti barbarorum hominum nobilitati non solum magnitudine summa æris alieni uerum etiam consuetudine ac studio turpissimarum rerum. Nec alæ muliebres ab eo cœtu religioso ac nocturno prorsus ab fuisse iudicatæ sunt: nulla denique portenta urbis nullæ finitimarum regionum pestes repertæ sunt: quæ non denotate solertissime per hunc per magnitudinem inopiæ facillime concitate retente deuolauerunt in aream ipsam nephariæ coniurationis. Ratio consiliorum fuit ut saturnalibus proxime futuris uniuersi cum armis ad ipsius Lecæ domum præsto forent: ibique dato signo collaberentur omnes partim ad diripiendam inflammandamque urbem partim ad trucidandum senatum: partim ad eos conficiendos qui presidium urbi ferre uoluissent: Catilina interim omnes & ducem & imperatorem appellarent: Audistis iudices satis euidenter. ut arbitror consilium sceleratissimi hominis Catilinæ rei que indignissimæ miserabilem ac detestabilem crudelitatem. Nunc audienda causa est agnoscendaque facies quibus ille flagrauit ad cupiditatem huiusmodi scelerati facinoris obeunda. Quis si plane comprobatis uobis ut arbitror planeque illustratis euidentibus signis attulerō: nihil erit impedimento qui hostem rei publicæ crudelissimum atque infestissimum: summi & supplicis summiisque cruciatibus multandum ac mactandum esse iubeatis: Tria iudices: sententia mea: scelerata: crudelia: flagitiosa: in audita: quæ mentem Catilinæ semper immoderatam: semper rebus nouis studentem ad exitum patriæ commuerunt dicenda sunt. Primum ratio quedam tristis simultatis: qua ductus est uniuersum senatum: ex memoria repul se consulatus capitaliter fuisse semper insectatum: Secundum rabies quedam temerariæ ambitionis sitiens immodicæ gloriæ. prorsusque inflammata perpetua quadam & singulari cupiditate dominandi. Postremo cæcus in fames turpissimorum hominum non modo fatigati diuturno malo domestica necessitatis: uerum etiam imbuti flagitiis ac consuetudine scelerum sempiterna: comite: & genetrice pessimarum cupiditatum quod genus hominum Catilinam suam etiam dormientem e somno facillime excitare uoluisset: iis ostensis breuiter saneque confutatis quæ pro defensione flagitiorum suorum nostri aduersarii dicenda esse putauerunt finem adesse uobis intelligeris: Bello mitridatico iudices longissimo quidem omnium & sine

/exordium

Attenctio.
naratio.diuisione
titia

dubio post punicum periculofissimo: cum diutius in senatu de eligendo imperatore dubitatum fuisset pla-
neque oēs ambigerent: quoniam sagacissimo regi sagacissimus noster imperator opponeretur: catilinam
inter oēs cōpetitores incredibili quadam ambitionis magnitudine deflagrantem: oēs senatoriæ sententiæ
reiecerunt: Eo telo percussus adeo catilina fuit ut postea nullam omiserit neque perturbande curiæ: neque in
sectandi senatus occasionem. Videbant namque cupiditatem suā illo superstitie nunquam in eum locum pnen-
turam fore de quo illam pridem uniuersæ omnium uoces eiiciendam esse putauissent: uoluebat itē animo
summas uitæ necessitates: quibus exuere se posse arbitrabatur: si qua ratioe præclaris magistratibus aspira-
set: Nuuc illas uero magis ac magis instaturatas quotidie intelligebat quandoquidē inspiceret oēs uitæ
sue rationes ea sententia iugulatas prorsus extitisse. Ac quicquid increpuisset ulterius metuendam esse cōsu-
larem uigiliam: metuendum esse iudicium senatoriæ auctoritatis: hanc uero spē ita exanguem ita conster-
nata consuetudo erexit uite prauissime ad omne facinus neque ocii sui patiens neque alieni. Qualis eius uita
fuerit: & si præclaræ cōsuetudinis publica teneatur huic tamen illustrandæ seu patefaciendæ testes indubitati ui-
deri possunt hi qui sacrarium illud libidinum colere atque obseruare consueverunt. Quæ negæ dii immorta-
les: quæ portenta scelerum: qui libidinum gurgites: quæ sententiæ flagitiosorum. Verum is rumor sparsus
est de moribus Catilinæ: eaque gentium opinio peruagata quatenus existimem uoces ipsas publicas nō ho-
minum esse sed oraculi potius nuncupandas. Famam uero popularem a maioribus nostris sep̄ numero
accēpimus: neque timere unquam nascituram esse: neque temere occasuram: dedecus illud egregium corporis nō ad
dignitatem nominis ac gloriæ secuti par erat homini nobilissima familia natorum: sed uti latro perditissimus ad
omne genus flagitii conferendum fuisse semper arbitratus est: Vires ad stuporem hominum præclare atque in-
usitate perpetua uoluptatū intemperantia sunt labefactæ: flos pueritiæ uenustissimæ ad intuentium iucundita-
tē: cui nō libidini potuit flagitiosæ iuuentutis: aut quā turpitudinis notā nō subeundam ultro atque accersē-
dam esse cogitauit: Lux illa uero præclari atque excelētis ingenii quā oēs diuinā semp̄ & singularē atque insita-
tā penitus eē arbitrabantur: nō ne iter fœdissimas uoluptatū sordes restincta ē. omitto pestis huius i punissi-
mas uoces: mollitiē senicæ: obtutus impudicos blanditias muliebres & oēm denique copia nō mediocrium
nitiorū sub illa frōtis erudita simul: atque in signi pulchritudine delitescētē: Prætereo mētē illius plusquam gla-
diatoriā: sitim incredibilem cruoris humani: mirū incōstantiā: genus uultū nūc dimisum nūc alacritate: nunc an-
helantē scelus: nunc gratia meretricia florescētē: summū pecuniæ desiderium summā: simul pdigalitatē: cō-
tēptū incredibilem oīum bonorum: Itēque eximiā cōsummis atque ornatissimis ciuibz familiaritatē: nihil. n. fuit
isto mōstro uersipellius: aut mutabilius hominum memoria: ita ut res diuersissimæ sæpenūtero uideantur in eo
dē ingenio tanquam sententiā quadā teterrima simul redundatæ: Quis igitur dubitādū esse putauerit hominem præ-
ditū huiusce institutiōe uitæ remotissimū ab oī genere humanitatis: p̄ facile se se teterimo cuique: atque imanis-
simo facinori fuisse accommodaturū? fontē aperuimus iudices oīum Catiliæ morū atque oīs consuetudinis:
unde illi de manu uis ista præclara cōsiliorum facillime intelligenda est nūc uidēdū ē spē atrocissimi sce-
leris unde illi subministratā fuisse iudicemus. Cum hic itaque secū repeteret memoria miserādā ignominia
comitiorum turpesque angustias afflictæ rei familiaris simulque intueretur uel sibi uiuēdum ac moriendū fore cū
turpitudinē summa uel senatū nullū esse oportere: de ratioe dolēdi illius primū cogitare cōpit Nā illo deletō
sine dubio intelligere uia latissimā libidinibus sui cōtinuo potere: uertit itaque oculos ad innumerabilem
copiā iuuentutis: s: quā dies ac noctes stipabat in exercēda cōsuetudinē suā: cupiditatū cūputauit manū ipsa
hominum tanquam hastā ualidissimā furoris sui facillime sibi accommodari posse: quā cōtorqueret in oīum nostrū
ruinā atque interēptionem ut quā cognouerat educatā uitā prauissime institutis: imbutā sæpenūtero sāgu-
ne miserorū ciuiū: ardentem incredibili desiderio prædā: sibi uero mira familiaritate cōciliatū. Genus est homi-
nū uehementer exercitatum: ferro atque inopia duabus rebus ad oē facinus paratissimū. Quod genus ego ci-
uitati nostræ maxie debilitate ciuilibus: atque afflicte magnitudie calamitatum magnopere p̄timefcēdum
eē iudico. Nihil. n. illis præter spē atque animam fortuna seruauit alteram ad differendam uitā necessita-
tē alterā ad liuorem suū magnifice accommodatā: Nihil illis cōtēptibilis: quos si quidē rudicamēta uitā tra-
ducta in hac tenuissima re deposita nūc in gladiatoris muneribus: nūc alia facioris atrocitate parti ad oē sce-
lus: parti ad oēm paciētiā erudierūt. Vex hæ pestes: sententia mea: quo fuerint abiectiores: eo magis exti-
mescedas esse reor: tanquam perpetuo seditionū ciuiliū ac regū nouādag: audissimas: siue quā uoluptatē capiat ex
mœrore sociæ calamitatis: siue quia ciuitatū uersutiā: mutabilitatē regū suarū: portēdi quodāmodo arbitrantur
hi sūt quidē quos in foro quotidie: in oculis ciuiū calamistratos: ac uestibus collucētes passim obuoli tare
cernimus: fortunas oīum populariū atque ocium ciuitatis lumibz cōsignātes qui nō mō artecti permanēt
ad opportunitatē cuiuspiā præsentis cōmodi: uerū etiā gestinut ad opinionē sperate utilitatis: Si seras qui
oīs generis quo magis attenuate fuerint penuria edendi eo magis præcipientes atque effrenatas ruere in p̄ni-
tiē uidemus: Quid hanc desperatorū colluuiē ieiunā ac sitientē facultatū nostrarū: quo ipetu quauē strageru-
turā esse creditis? aut de bachaturā si se carceribus emisserint cū ille ratioe careat atque intelligentia hi uero
nō absint penitus ab ipsa facultate intelligēdi. Crauissimi quidem sunt morsus irritatæ necessitatis: dii im-
mortales quæ clades ab illa feritate hominum: quæ genera flagitiosorū emanauissent: si nocturnus iste impa-
tor: quasi quasdam rabidissimas belluas in urbis penates imittere potuisset. Horret aīus iudices. ea cogitatōe
cōplecti quā miserū tulissimus: si sopor oculos cōsulares detenuisset. Restigueda est itaque flāma nobis scele-
rata & atrox dū adhuc uelata cineribus ac sopita: facultas restinguēdi leuissime data est: ne cū oīa cōphēde-
rit: quod dii penitus auertāt: nos frustra postmodum furibundam atque exultantē restingue: e cupiamus: Ne

que rectore navis audendum prorsus existimo in ipso mœrore calamitosæ tempestatis quam illi fugere fa-
 cillime licuisset conſurgentâ primo ſibiq; ac rebus ſuis naufragiû minitantē: Neque item gubernatorem ur-
 bis in ipſo excidio & calamitate ciuitatis: quâ ipſendentē prius ipſe conſilio ſuo: ſuaque prudētia ſubſistere
 quodammodo ac propulſare potuiſſet Sere ſunt hominem lamentatiōes: prorsusq; uituperandæ: quas occu-
 patas in his lugendis cernimus: quæ uitio ſuo deſidiaq; contigerunt. Calicratidē Lacedæmoniorû duci cū
 ornatiffimâ cui præerat claſſem: funditus amiſiſſet ppter imoderatâ gloriæ cupiditatē: nihil ad eam reſtituē-
 dam nouiſſima cōſiliū ratio ſuffragata eſt. Quam ſeruare poterat ſi modo in ſtatio cōtinuiſſet: Terentio Var-
 ronj ſempiternum dedecus: atq; imortale monumentū erunt flagitiōſæ turpitudinis deleat ad cānas teme-
 ritate ſua pulcherrimæ Romanorū legiōes: que ſeruata periculoſiſſimo tempore rei publicæ ſine dubio fuiſ-
 ſent: & robur eximiû miſerrimæ uicis: & perpetuū decus cōſularis prudentiæ diſciplinæq; militariſ: Reſte
 itaq; maiores nſi ſūmis laudibus eſſerēdi: ūlt q; Spu. Meliū: Grachos: q; Manliū Capitolinū: q; druſū q; Statu-
 riſſimi fortiffimos homines: & rei pu. ſæpenumero non mediocriter opitulatos: quod deueniſſent affectate
 tyrānidis ſuſpitionē morte multādos eſſe putauit: nec Spu. Melio fauor ampliſſimus ciuitatis. Nec Grac-
 chi: aut ſui Scipionis clariſſimi uiri memoria: nec Mālio celeberrima gloria capitolij liberati: nec Druſo ſan-
 ctiſſimi ſui penates: nec ſaturnino ius ſacroſanctæ dignitatis auxiliata eſt: Quid ita quia necem paucorū: aut
 unius hominis calamitati publicæ maiores noſtri ſemp ante ponēdā eſſe putauerunt: quod genus crudeli-
 tatis eximiū: nō ſunt arbitrati ciues eos lperimere ſummisq; affligere ſupplicijs: quorū ī rempub. perſæpe cla-
 riſſima beneficiorū genera extitiſſent: minimē: quid ita? quia nullū ſatis dignū ſupplicij genus in eos conſu-
 mi poſſe opinabatur: qui patriæ ſuæ libertatē opprimere ſtatuiffent: nec illos ciues eſſe iudicauerūt: quos
 abieciſſe rationē patriæ caritatis intuerentur. At contra eos qui tales iteremiſſent: nō modo dici atq; appel-
 lari ciues ur eſſent ſtatuēbāt: ſed afficiendos fore immortalibus donis: ac ſempiternæ hominū memoriæ cō-
 ſecrandos. Quid. n. poteſt indignius dici q; uitā a patriā ſuſceptā ad illuſ pntiem calamitatēq; cōferre quid
 ſingl ſceleratiſ q; eorū pœnas ac crudeliſſimā ſeruitutē ex cogitare: quos hiſdē mœnibus ac teſtis cōſtitutos
 eadem leges atq; eadam uiuendi ratio cōtinuiſſet: quid deniq; poteſt intolerabilius exiſtimari q; inferre de-
 lubris deorū immortalū ac facultatibus noſtris illic ſcleratas faces: acerbiffimas expilatiōes: hæc qui curauē-
 runt iudices: aut qui tētauerūt unq; ego aliēos ab hoſtib; aut diſſimiles ſeritati beſtiæ exiſtimabo: uidimus
 deſpeſſi cōdi nephariis facinorīs: uidendū ē de loco: quā latebrā cōmodiſſimā & tutiſſimā egregius arti-
 ſex deſegit cū cōregēdæ cōſpiratiōi ſuæ: rū armis oib; artifice cōprehēdendis: ne forſan temere domū no-
 biliſſimi ciuis atq; oppulētiſſimi. M. Leca delectā eſſe iudicetis. Primū homo delectus ē huiuſmodi nepha-
 riis cupiditatibus affinis: quo participē ſemp uſus fuerat: cōſiliorū ſuorū adiutore: teterimæ libidinum ſor-
 cio: maximorū periculorū: cui ſpectato frequēter ī difficilimis rebus ſummā huiuſmodi atrociffimi mali tu-
 to comitti poſſe faciliſſime ſibi pollicebat: Præterea domū deligēdā eſſe iudicabat ſolitudie loco: deſertā: &
 ab omni frequētia populari remotiſſimā quæ. ſ. uoces cōiuratiōis tutiſſime cōtinere poſſet. Contulit igitur
 ſeſe ī ipſam Marci Leca domū remotā ab omni celebritatē cōſtipatā multitudie arbuſcularū: & ab oī ſuſpi-
 tiōe p dendi facinoris nō mediocriter abhorrentē: quos uero tēderit ibi coniuratiōis laqueos: aut quas ca-
 thenas ſclerū cōſlauerit nobis ac facultatibus noſtris: Saturnaliū dies patefactura fuerat: niſi primū beignī-
 tate deorū immortalū: deide uigiliatā cōſulari nephariæ ſicæ de māibus latronū excediſſent: nullas amplius
 tēdulas ptimeſcamus ab execrabitu mōſtro: nullas inſidias ab hoſte teterimō: tenet: ſera nec ſi uiri eſſis:
 decliatura eſt telum ipſum ſacroſanctæ ueſtræ autoritatis: Neue catilia neſciēs uigilantiſſimos cōſules ha-
 bere rempu. Te quocunq; ueneris quocunq; abieris deligentia noſtra circūſpectū teneri: quid externa nocte
 cōiunctis tuis agitatū ſit: licet mecū recognoſcas: cū ad. M. Leca ueniſſes unum ex fideliffimis cōmilitoni-
 buſ tuis ad multā noctem: teque ī interiorē una cū illo cubiculi partem recepiffes tanq; ī ſacriū memorabile
 cupiditatū ueſtrarum repēte de læca lciſcitari cœpiſti nō quis ex cōiuratis adueniſſet: cū ſubito lentulus ac
 cæthegus teterima capita maleficiorū omnium furibundi atq; alacres irruerunt: moxq; igreſſi uociſerare
 cœperunt quid agis catilina cur uoluptates noſtras diuitius remoratis: præſto ſunt ſaturnalia nobis ocio-
 ſis atq; oſcitātibus: quē unū die ſæpenumero nuncupare ſolitus es euerſorem ſupbiſſimi ordinis fugatorem
 erūnarū noſtrarum: lucē ac pncipem uniuerſæ noſtræ dignitatis. Num in gerendis negociis ignoras ſequē-
 das eſſe temporū opportunitates: & in occaſione rerum deſidiā ac tarditatem omnē diligētiffime fugiendā.
 mutabiliſſimæ ſunt deorū uolūtates: & fortunā cum abire permiferis: fruſtra poſtmodum deſcēdētem ac
 fugientem ſis imploraturus. Talia conquerentem tu pauciſ pro re ſubſecutus: Aquilā argenā proferri con-
 tinuo iuſſiſti præclaram auſpicem ac gubærnatricē furoris tui futuram. Teſtor noctē ipſam impiarum moli-
 tionū tuarum cōſciā ac teſtē: nihil ex hiſ me fugiſſe quæ clam deſtini ueſtri conatus agitanerunt: p pauca ſa-
 riſ attigiſſe fuerit ne ſolitudie in ipſa latibulorum tuorū cū hora uulgi plane deuitauiſſet: teſeliſſe te credereſ
 diligentia pariter atq; induſtriā cōſularē: Linquo telorū innumerabilē copiam q; ī hiſdem furialibus antriſ con-
 ſtipandā atq; occultandā fore curauiſti. Mitto litteras manu tua ſcriptas diuerſis mancipiis reddendas: quæ
 furori tuo ſuccurrere atq; opulari uellent: Trāſeo rem illā ſimiliſſimā prodigio: cū mane iſto iam coacte ſena-
 tu: reddū datibusq; ſubſelliis: ſerius in ſenatū præter cōſuetudinē ueniſſet: q; nulli nō oculi te ſenatorū ſtatim
 conſigna: uite ingrediente demiffio uultu. pallore terribili: luminibus errantibus ac facie præferente neſcio
 qd inuiſitate crudelitatis: præterea ſaturnalibus p xime futuris rem adoriri placuit quo die ciuitas omniſ ſe-
 riata publico edicto cōferre ſeſe in mōtē auētīnū: ac ruſticari quodām ſolita ē: cū tu manum furoris tui dili-
 genter armatam atq; iſtructam primū ad cædē ſenatus ac conſulū. deide ad occupandā capitolij arcē ſue as

imissurus: atq; his pfectis daturus opam cū direptiōi publicæ tū islamadis ædibus atq; his trucidandis: qui rempu. defendere uoluissent. Videtis iudices lucē clarissimā rationū: quā ego profecto censeo nullis in uolucris tenebrarum suarum obruituros esse: nec. M. Leçā præclarā sedē atq; officinā teterrimæ cōiurationis: nec ipsū detestabile caput atq; obscenū artificem Catilinā. Cūq; hæc omnia cōstent: animaduertēdū est pariter uno maleficii genere Catilinā nō modo deos ac patriā: uerū etiā mores. Leges consuetudinē urbis atq; instituta maioriū uiolasse: Primum duodecim tabulis cautū esse cognoscimus: ne quis in urbe cœtus nocturnos agitarit: deinde lege gabinia promulgatū esse qui cōciones ullas claudenstinas in urbe cōstauisset: more maiore capitali supplicio mulctaretur: De te itaq; Catilina sciscitator: tū cœtus istos cōmilitonū tuorū cōtra præcepta duodecim tabularū: contra leges nostras: cōtra senatus ac plæbis autoritatē noctu cogēdos cōstē putauisti: deinde quæro si quādo in lucē sepulcrares istæ cōiunculae tuæ prodiiissent: quid respōsurus fuisses senatui? quid cōsulis? aut quid uiris optimis: atq; amantissimis patriæ? Quid leges igitur nostras uiolas Catilina? quid senatus autoritati cōttadicis? Aequum est instituta maiore atque edita grauissimi sanctissimiq; ordinis quia pstrigere uesania tua nō es ueritus: ea restituas ac sarcias supplicii tui memorabili animaduersione. Mālius Torquatus: filiū suū summa & singulari uirtute adolescētem: q; is in hostē contra mandatum patriū dimicasset uictorem percuti securi iussit: Nos te tendentē contra mandata senatus: contra uniuersā reipublice maiestātē Catilinā pferemus? Maiores olim nostri sapientissimi homines & sine dubio grauissimi num leges & grācia per lagatos suos accerfendas esse putauerūt: qbus hāc imperii magnitudinem ppetuo stabilirent: ut tu homo recēs seueritate illag: cum barbatulis tuis aburereris? Nō ita uisum Carthaginēsisbus accēpinus i Hānone suo morti condemnādo fortissimo ac triumphali uero: q; is edicto senatus eminus obtēperauisse putaretur. Non ira placuit Atheniensibus urbi sine dubio doctissimæ atq; eruditissimæ cū e Sicilia belloq; grauissimo reuocādū esse Alcibiadē statuerūt summū & singulārē impatorē: quē iuberent expiare supplicio suo leges uiolatæ religiōis. Non ita deniq; maioribus nostris iudicatū est cohortibus exoletorū tuorū sententia mea longe ante ponendis cū. L. Sulpiciū cōsulari familia summoq; ingenio uir: propter exiguā notā libidinosa suspiciōis censeret remouēdū e senatu: multosq; dies in uinculis habendū eē putauerūt. Vos uero iudices Catilinā non modo leges nostras atq; autoritatē senatus crudeliter labefactātē: uerū etiā uniuersos ciues ad pñitiem ferro flāmaq; deuocantem ipone pferetis? lacerat homo pstratus euentū maximæ molitionū ut qui conatus suos cōscientiā uestra patefactos atq; illustratos cernat: neq; cōrectos fuisse senā superstitione crueti sacramētis: seu tenebris nocturnis: seu solitudine locorū p maxima & singulari cōtundite igit: cōtundite iudices: genus istud inauditi furoris: Cōprime hominē gestientē e frēata temeritate: flagratem inusitata cupiditatibus: furentē incredibili supbia: spe nouæ regū mirabiliter inflāmatū: Qui uenit etiā rem ipsam publicā nō modo euentū crudelissimæ calamitatis: uerū etiā metu ac suspitiōe liberate: Diximus equidē sufficēter de senatoria simulate Lucii Catilinæ capite ac fonte sceleratæ coniurationis: resq; omnes cōplexi sumus: quas aluisse furorem illā ac primū excitauisse iudicauimus: Nunc uidendum ē de ratione ambitionis teterrima atq; exitiabili: qua deflagrauisset perpetuo Catilinā superiori diuisione demonstrauimus Cupiditates equidem plurimas in illo mōstro calamitosas ac nepharias omnes: p fæpe iudices animaduerti: libidinē etiā pñitiōissimā i primis cōspicere uisum: temerariū cuiusdā atq; incōsideratæ ābitiōis qua duce properasse nec illo studio nunq cōsciēdæ: opū nec ullo desiderio dignitariū abstinentiū reputatas: ē Putabat. n. se frustra nobilissimo genere natū: frustra uirtutes eximias corporis: atq; animi cōsecutū fuisse: ni omnia diuina atq; humana truculētissimo genete cupiditatis iquinauisset. Quosq; cernebat excellere Romæ præstantia quadā dignitatis beatissimas eos eē & sine dubio diis æquiparandos fore arbitrabat. Id genus uesanae cogitatiōis hominem suapte natura præcipit atq; incōsideratū compulit i abominandas ac nefarias uitæ cupiditates. Isq; nuper comitiis cōsulabus: quādo qdem suffragia curiæ: propter impēdentē metū Parthici belli diligenter enucleata sunt q; non adiit Senatoriū uoces: aut quos ciuiū confessus partim pecūia partim obsecrationibus non obeūdos suppliciter accountaminandos esse iudicauit? nulli tamē ad dignitatem gradus: neq; insipienti neq; anhelanti bono cādido patuerūt. Eadem ratio sceleratæ libidinis illū ad maiore uim scelerū paulo ante concitauerat. Pisonem meministis egregia uirtute adolefcentem nisi & idem cupiditatibus obtemperare consueuisset: calamitosam sibi ac multis in urbe seditionem excitasse i signi familiaritate atq; amicitia Catilinam usum fuisse nemo ē qui nesciat: nec modo cōiunxisse se temerario inueni: uerū etiā illū de successu rerū suarū nō mediocriter trepidantem i audacia simul ac sententia cōfirmasse: cū se illi uigilantissimū sociū ac satellitem fidissimū regendæ gubernandæq; coniurationis fore polliceret. Quod si uotis sceleratorū hoīum successus aspirassent: quanta strage ciuiū creditis: aut quando diluuiū facultatū urbanarū ruiturā fuisse detestabilem horū atq; execrādam impietatem? uerū hi Celites: quoq; auspitiis principes ac parēs huius urbis Romulus pulcherrimi imperii Romāi fondamēta iecit tristissimā cladē accōatus pditos nece adolefcentis iter cōperūt. Pisonē mortuo conquieuisse Catilinam dicemus: aut in cōprietemariū pœnituisse? Non penituit modo: nec requiescēdū fuisse arbitratus ē: Sed rursus alio furori accessit non consueuerat aius perpetuis cupiditatū flagitiis exercitatus prima destitutiōe fortunæ refrigerescere: ac consternari: sed uix sepulta memoria pisoniæ cōiurationis. L. adeptus ē Sidicinū potētissimū quidē hominē ac tūc furentē singulari studio rerū nouādarū. Verū ea fax icēdii: rursū bēignitate deorū immortalīū summaq; uirtute constitutū restincta ē nū obdormiscit tamē Ca. his destitutus: euentū uigilarū suarū: sed rursū sauit i manior: & quā rē publicā seruitio nō potuerat obruere: destrāgulandā penitus ac tollendā cogitauit: sceleratus oēm urbem quā toties isidii appetauisset: Sceleratissimus in patriā: cuius extat in illū summa & commemorāda monu

mēta bñficior. Remiscere q̄so Catilia: remiscere: ferrū illud scelestū atq; illas nepharias faces q̄s istis scissimis pēatibus atq; isti pulcherrimæ patriæ mitatis: nō ad oppugnādū urbē neq; ad eā cōcremādā tibi datas fuisse: sed potius ad salutē ciuiū dignitatē impii: libertatisq; nostræ defensionē. Per deos immortales oro te Catilia: si patria tecū his uocibus uteret: quid eēs illi q̄so respōsurus: Ego te paruulū Catilia cū in primis ornatissimo genere gētis nasci uoluisse: deinde sūmis dotibus exornassem tū corporis tū animi: duabus tū rebus instituēdū putauī ferro ac flāma qbus eē tibi parata facultas: tū amplificādū impii mei: tū defendēdā publicæ libertatis: quid eē nīm armorū i uiscera nostra torques: aut qd cōuertis in exitiū ciuiū meorū: institutam diligētia mea: meisq; rōnibus eruditā dimicādū facultatē? Maiores cōtra tui sūmis a me beneficiis atq; honoribus aucti p magnitudine susceptæ pignitatū pulcherrimas in urbe sep̄nūero leges pro præstātia beneficiorū: clarissimas ex hostibus uictorias referre cōsuerūt. Tu mihi luctus acerbissimos paras p sūma copia beneficiorū meorū. Tu cades ciuiū: tu domorū: icēdiatū uexatiōes: uirginū: tu uasitatē urbis: tu genus atrocissimæ feruitutis. O crudelissimū hoīum genus: & ab oī penitus hūanitate derelictū. Tu studio flagras eius urbis euerēdæ: quā nec Carthaginēsiū astutissimi doli: nec Numātinorū eximiae uites: nec grecorū erudita ingenia labefactare potuerunt. Quod si citentur hi populi rursus diuinitus: atq; iste extibes redeant in statū uetustissimæ dignitatis: certe nō ipso scelere tuo: qd in me crudelius: nec qd maius extimescēdū molitur fuisse p̄dicabūt. Sed ad te redeo: tēperare ego memet mihi cursumq; istū uiolētæ orōis a forsā reuocādū eē iudicare: tū ab odio tuo: tū ab ipsa dicēdi acerbitate si quē in te sensum patriæ caritatis aspicerēt: aut nullo te pūto posse arbitrari sceleratā istā mētē relinq̄re. Sed id genus est cupiditatū tuarū: ut resinguedā forsā rationē aliquā cōsequi possis sanādā: nullā nec te prius amissū: p̄uersitatē istā animi puto q̄ uitā amisens. Vellē reuisceres A hala: Sertili nō expectaremus sniam iudicū: neq; abuti maiestate senatus atq; autoritate. p. ro. si magnitudinē tāti flagitii sanguine tuo statim expiauiſſes. Nā de senatus uolūrate nihil ambigimus: nō nō impediret legibus: repēte p̄fecto fueras p̄enas ipieratis tuæ dignissimas laturo. Vtinā deorū immortalū munere iudices: mētē atq; animū huīus itrospiceremus. Ne qua uobis fieret uobis puniēdi dubitatio: qui tātū scelerū ingenio cōflauisset. Videritis. n. mētē anhelatē tristissimū genus minarū mētē debacchātē iaudita feritate furētē: incredibili uesania: sentiētē cruoris urbāi præde audissimā uobis atq; oībus ferro flāmaq; miniatē. Catilinā uobis demonstrauimus: iudices irritatū p̄ se repulſis cōitatib; nullas uocū: aut suffragiorū corruptelas fuisse p̄tergressum: deinde nullis rōnibus istā actū: ac p̄teritū: de p̄seueratiā sceles; suorū extitisse: qd aī aduertere sane potestis quātā semp̄ imāitate laborauerit ābitōis. Superst̄ anuissimā p̄s diuissiois: grex ipse solaliū Catilinæ truculētus: atq; amēs: cuius i māu nō exiguā rōnē fuisse diximus excitāde cōiuratōis. Lētulo siquidē & cethegus terribilia portēta nostræ ciuitatis furiaq; uel certissimæ pop. ro. multa de magnitudine sua in ipsis cōtionibus: multa de dignitate impii sui futuri: palā p̄dicare cōsueuerūt: tāq; si deorū immortalū cōcilio iter fuisset. Primū Lētulus i libris Sibullinis nescio quid p̄spexisse se p̄dicabat: q̄ uiri accutissimi atq; peritissimi. L. Cornelius ac Cu. Piso. custodes publicæ: cerimoniarū nequaq; p̄spicere putuerūt. Lucē nāq; ait nescio quā de domo Cornelia quōdā p̄diturā fore: quæ gloria nimis sui romanū impiū simul & cōplexuta sit & illustratura eorū genere uaticinii dignitatē sua portēdi fataliter putauit: planeq; opinatur fati sui rōnē in ipsa latebra Sibullinā diuinatiōis: tāq; i equo troiāo delitescētē. Ego uero Sibullā sine dubio sapientissimā mulierē fuisse iudico uisamq; idoneā diis immortalibus: cui singulārē quādā uim diuinādi cōcederent: neq; illā delirā penitus ac p̄ſus cecā fuisse affirmare: si quā sp̄ dignitatis i ac crudelissima peste repositū fuisset. Si quid tamē cecinisse nīlā ē: quod ad Corneliā gentē p̄tinere uideret: uim oēm illius diuinatiōis in uno. L. Sulla cōsumptā fuisse iudicemus: cuius pauloātē respu. sen sit & crudelissimā simul & amplissimam potestatem. Nec ego deos immortales huic imperio tam infestos esse reor: neq; a salute populi romanī tā abhorretes: ut hōi demētissimo regnū cōcederēt huīus sanctissimæ atq; optime ciuitatis: Sullā p̄fecto crudelitas uicit. At ipse maxiarū laudē uirtutū & rei militaris sūmā ac singulārē gloriā cōsecuto. Lētulū uero nullā uictoriæ nostræ ciuitatis: nullū studiū armorum nulla præstātia uirtutis aut ingenii cōmēdauit. Quæ uero nō tabernæ potius: aut q nō greges infamiū hoīum. Sibullinū istū principē cōcelebrarūt: nā uitā eius cōmemorare nō ē necesse uersatā sp̄ i obeundis libidinibus: ac societate turpissimorū hoīum nobilitatē: nihil i eo sanguis auiti: nihil idustriæ romanæ: nihil splēdoris domesticī: nihil auitæ frugalitatis. Fingitæ uobis iudices: fingite dignitatē huīus hoīs tū florētē amplissimo magistratu: tū oībus po. ro. muneribus exornatam. Quātū q̄so sanguis ciuili i foro: i curia redūdatur: eē creditis: aut quātā uim libidinis atq; ipudicitie p oīum ciuiū cubicula demanaturā: p̄fecto dignitate fretus ea quæ priuatus cōcupiuiſſet nōne dubio cōsequeretur Ferreret a mēs i oīa: nec ullæ ratōis cōsilio: aut pudoris: nec ulla studia hūanitas refrenarēt p̄cipit atq; incitatū cursum uetustæ crudelitatis Cethegus inferior nobilitate atq; ingenio uehementia furoris longe imānior parū ē lētuli sōniō discedere uisus ē. Vex̄ ifania leuissimæ opiniōis modestiore loquēdi rōne cōtegere uelle uideret. Genus ē idē tamē furoris eadēq; ratio cōcelebratæ diuinatiōis. Tales hi sceles; artifices amboq; cōcitati ad euerēdā rēpu partī a uesana spe uaticinii cōmemorati: partī a nepharia sceles; assiduitate Catilinā offenderūt nouis rebo studētē cuius p̄sidio cōsilioq; cupiditates suas iuari posse facillie crediderūt: si uero sociorū copiosissimo sese cōuinxiſſent. Est. n. in illo monstro. sicuti pauloātē tetigimus uis eximia facitiarū: & ratio quādā ad umbrata uirtutē: facilis ad cōprehēdēdū oīum hoīum familiaritates. Hunc igit carinā adepti cethegus & lentulus & ipsi lenociniis suis insignes ad oē genus beniuolentiæ subeundū deflagrare cōeperunt admirabili quādā cupiditate seu diripiēdā urbis seu potiendæ dominationis. He sunt iudices: huīus nepharii facinoris abhoīnādæ faces: hi sunt crudeles igniculi qd exarſisse Catiliæ ferocē ani

mū facillī credēdū ē. Talibz initiis cōsociati princeps nephāda cōiuratiōis: manū exiguā despatoꝝ hoīum atq; obscœne iuuetit̃is: pedetēti coegerūt coactā qd uellēt edocuerūt: edoctā: pari cupiditate sceleris iſlāma uerūt: iſlāmatā deniq; pepulerūt ut i oīum noſtrū facultates ac uitā facillime cōspirarēt. Furias iſtas audistis iudices cōmodiſſimas ac paratas non mō ad uiuos cōmouendos in oē facins: ueq; etiā ad mortuos ex ipſo herebo mediūq; buſtis excitādos. Repti ſunt tū atrociffimi ſcleris patroi qd imanitātē deteſtādā rei tū cōtegere uerbis: tū excuſare cōati ſunt. l. Hortēſius uir eximia caritate rei. p. ſūmīſq; ornāmētis p̃ditus & ſcientiā & moderatiōis nequa qd oīa credēda eſſe dicit: iubetq; grauiffimis hoībus facilitate iudicioꝝ diligēter eē cōtinēdā. Primū affirmat catilinā in ppetua custodia ſenatus extitiſſe: deniq; nunq; ferme diſceſſiſſe a latere. Publii Cepōis nobiliſſimi ciuis: atq; itegerrimi uiri: ita ut lepide dicat diſeparatiōi eoz neq; ſolē oriētē unq; neq; occidētē iterueniſſe: credo eqdē ſapiētiffimū hoīem hortēſiū: ut ē inotientia ſingulari ſūmaq; uirtute cuncta ipſa grauiffime ſimul atq; ornatiffime cōplexus ē ita uera ē ſicuti dixerit extimare: ſed lōge gradū a ſnīa mea. Quāro igit̃. de te. l. Hortēſi: teq; obteſtor atq; obſecro p ipſū ius uetuiſſime noſtrā familiaritatis: ſi. l. Catilinā cōſtat dies oīum ciuiū cōſcia ſiue i foro ſiue i turmis agere nunc ſtipatū cateruis exoletoz ſuoz: gladiatoriis agmibus p ora uulgi palā obluire. ſi manifeſtū ē noctes oēs aut in luſtris ſcortoz: aut i antris. m. l. æcā iducere uiri tuo iudicio nō abhorrētis a rei. p. caritate: qd ē qd illū obuertiſſe dicas in ppetua custodia atq; oculis ſenatorum: niſi forte custodiam ſenatoriā uocas uel exiguam morā i ipſius curiæ conciliis obeūdis. Quid uero ptinet ad ipſius cepionis familiaritātē affiduā beniuolētiāq; ſingularē: niſi eſt qd iſimulatiōi noſtrā derogādū ē iudicetis. Diximus. n. ſupius īgenii catiliæ miros atq; occultiffimos eſſe reſceſſus: nec qui cognoſci ſeu p luſtrari facillime poſſent. Vigēt. n. i illa clade res diuerſiffimæ pter cōtinētiā & libido. Nihil illo pſæpe affixius ad tollēda bonoz cōſortia: nihil ſollertius ad illis iſidiādū: nihil illius muniſicetiā iſignius: nihil auidius rapacitate: nihil acutius cōſilio: nihil temeritate cōtēptibilis: quæ cum ita ſint cepionē admirabimur i tātis uiriāq; ābagibus errauiffe. Me me: q̃ fateor iudices uetuiſſima quadā familiaritate catilinā cōiunctū: pſæpe delirauiffe miris per plexiōibus illius: neq; unq; certi qcq; i illo īgenio cōphendere potuiſſe. Nihil igit̃ erit miri ſi uig; itegerrimū cepionē: uerſutiſſimi hoīs doli atq; i conſtatiſſimi mores ſefellerūt. Nō erit itaq; neq; prudētiæ tuæ: neq; grauitatis Hortēſi cādidiffimā opē hūanitatē tuæ ſūmaq; dīcēdi copiā fontibus ipſis polliceri: aut qd beſtiā irretitā iudicio tenemus diſſolutā atq; exultātē reipu. imittere. Quod te nūq; cōmiſſūq; fuiſſe arbitraret: niſi qui me moras iidē te Catilinā ſine dubio ſefellerūt. Satis oſtēta tam uobis putamus iudices tū rōnes piculi nr̃i: tū huius imaniſſimi ſclerit atrocitatē. Nā odio ſenatū p maximo catilinā aſiſſe demūſtrauimus: ſi rōes uitæ ſuæ ueteres ac nouas in excitatiōe teterriāq; libidinū collocaſſet: ſi ſpē pſciēdi ſcleris hoī pſequētiffimo inimicitiaq; ſi deniq; locoꝝ ac tps opportunitates extitiſſe pterea ſi rabiē quādā ābitiōis i illo fuiſſe diximus ſi nullā ptātē referēdaq; libidinū aut ullū pōtētētiā locum: Poſtremo ſi copiā innumerabilē deſpatæ iuuetutis cū illo cōiunctā fuiſſe patefacim; & eā ſimul oſtēdim; ſuo ptegenio: furētē incredibili audacia ſūmaq; cupiditate p̃dēde ac uexādā urbis iſlāmatā: qd erit iudices qd dubitetis de liberādā patria: deq; ulciſcēdi crudeliſſimi ſcleris imāitate. Non iſtis. n. faciū iuditū oīum hoīum mēoria. faciū atrox ſupbū: nephari; p̃nitioſū: remotiſſimū ab oī hūanitate: nā lege: cōſuetudie: cui; acerbitate ſi min; aio bñ pſpexiſtis: q̃ ſo mecū diligēter attēdite: ſclē id iudices: euerſionē nephariā moliebātur āpliffime noſtre dignitatis: iteritū crudeliſſimū ſenatorii ordīs: cādā cōem oīum bonorū: hui; ſcleris libido reſpoſita erat i diripiēdis oīum ciuiū facultatibus: atq; opprimēda urbis libertate hui; ſcleri: pabāt teterriæ cōiugū ac liberorū nr̃orū uexatōes: i hoc ſclere uerſabāt dēiq; faces iſerēdaq; penatibz nr̃is: expillatōes ædiū ſupra uirginū ueſtaliū: luſt; ac mœror miſerabilis ūuerſæ ciuitatis. Quæ ſi uobis ut ſūt idigna atq; itollera bilia uidētur: nō iniquū erit autores horū malorū multare teterriſſimis ſuppliciis: cladēq; oīum crudeliſſimā e uiſceribz. r. p. ppulſare. Tenetis exēpla maiorū atq; oīum gatiū autoritatē: qui ſp ſūmas & ſingulares p̃eas i eo genere hoīum cōſumēdas eē putauerūt: qui rōnē hūiſſet aut p̃dēda patriæ aut opprimēda pu. libertatis. Nihil igit̃ erit i p̃dēdō quā audaciā crudeliſſimi hoīs Cat. crudeliſſimo gñe ſuppliciorū expietis & ultionē ex illoꝝ cruciatibz ac p̃eiſ capiat. r. p. quorū erat cōſlagratura māibz niſi ſctiſſimi ipi ro. custodes ac uīdices dii imortales nephariis uotis obtitiſſet: Credite iudices odierno die cōſurrexiſſe uniuerſā urbē cōſpecturā ex iudicio ueſtro plāeq; aiaduēſurā qd i poſterū de ſalute ſua deq; facultatibz ſuis ſpandū ſic. Credite itē ūi uniuerſa ſagitōſæ iuuetutis aut hodierno Cat. ſupp. ſimul cōficiēda fore: aut illis liberatōe latā atq; exultātē nō multo poſt i oīum noſtrū p̃nitie una cū illo celeritē cōſurrecturā. Agi ſi qd hodierna ueſtra ſnīa de ſalute hui; pulcherriæ atq; optiæ ciuitatis: de ſtabilitate ipi ro. de legū i cōſuitate: de libertate ciuiū: de pudicitia liberorū ac cōiugū ueſtrarū: hui; n. peſtis idē ſclē erat ut nō crasaturū p capita paucorū: ſed tāq; atrociffima uis uenēi p oē corp; urbis dīanaturā: ſclē aut qd peſtē ſi uidiādū eē cēlebitis: ut reor: & reſpū. deſiderat putate p̃fecto deos imortales: & i primis Cap. ionē ſempiternū custodē ac uīdicē hui; impii p libertatis eorum tēplis ac cærimōis gratias nobis āpliffimas eē reddituros. Putate pariter idē facturā eē curiā p deſenſa cōſulū uita: ſeruataq; ſenatori ordinis dignitate. Putate matrōas urbis ac liberorū noſtros obſeruātā pudicitiam ſupplicet ac cōgratulātes uniuerſos ad gēna ueſtra ſeſe obuertiſſe fore. Putate uirgines ueſtales atq; ipſam maiēſtatē āpliffimi numis ob liberationē ſuā: ſūma uobis leticia congratulaturā. Putate deniq; ciueſ oēs ob retētā uitā ac libertatē penates publicos p cōſeruatiſſe focis atq; ariſ: pietes urbis pro ppulſato teterrio genere uſtatitatis ferme incredibili gaudio exultaturos. Putate tandem hodierno iudicio paratum eſſe uobis aut imortales dedec; aut memoriā noſt ſempiternā. Multa ſunt equidē in ac uita q̃ turpiter ac calāito ſe neglecta reſtitutionē tū quōdā mō patiant; hui; uero uīdicādi ſcleris ſi p̃ntē facultatē neglexeritis: fruſtra

postea recuperatæ copiam queritis: aut odie uobis propulsanda est enisceribus. r. p. pestifera uis calamitatis: aut ipsi patriæ sine dubio coccidendum. Ut eligendum sit uos uideritis. Qui estis iudices humanitate tanta ne secordia dicam ut eorum uita ac spiritum diutius in. r. p. commorari patiamini: qui uitæ salutis: ciuium crudeliter insidiati sunt: præponitæ uobis ante oculos ac meditandæ crebra reuoluite diem illud nepharium: quo salus omnium ciuium quo facultates nostre quo res ipsa publica pitura fuerat. Quando. scilicet aspexissimus bestias istas emissas carceribus per urbem omnem: per domos nostras furialiter exultantes ipsumque in pris misserandi facioris ducem ac principem Cat. confirmatum hoc iudicio: spe plenum: laticia gestientem: nunc hos ad eadem nostram nunc illos ad rapinam atque infamiam ædiu deuocante coniuges et complexibus nostris ad libidinem uictoræ rapinæ fuissent: liberi ad supra degremis parietum extorti: præciosa supplex asportata: tecta conflagrassent ignibus: corpora cæsa passim iacuisse. omnia denique gemitu fletuque redudassent: Hæc fuisset imago miserimæ urbis: quam urbem a maioribus nostris florētissimam accepimus: & si prohibueritis claram atque excellētem posteris nostris tradituri sumus. Per humanitatem denique uestram uos obtestor atque obsecro iudices: per amorē huius pulcherrimæ atque iunctissime urbis: per omnia quæ uobis iocundissima sunt in uita. prouidete iter atque iter ne liberati quodam tot aplissimis bellorum piculis: tot imminetibus malis erepti: nunc pignauitā nostram ac disidiā picitemur: eripite uitam ciuium a miseranda crudelitate. Prohibete penates uestros a nephariis ignibus. Seruate pudicitiam necessitudinum nostrarum a teterrimis uexatōibus: liberate templum deorum a tristibus rapinis: subtrahite fortunas publicas ab indigna direptione: ptegitte magistratos nostros ab iaudita ferita. et defendite deique uniuersam urbem ab hoc iustato. prorsus: & tristissimo genere calamitatis

C. CRISPUS SALVSTI LIBER DE BELLO IVCVRTINO.

ALSO queritur de natura sui genus humanum: quod ibecilla: atque æui breuis forte potius quam uirtute regatur. Nam cuncta reputando neque maius aliud: neque præstabilius inuenies: magisque naturæ industriam hominum: quam uirtutem deesse: sed dux atque ipator uitæ mortalium aius est: quod ubi ad gloriam uirtutis uia transatur: abunde pollēs potestatem & clarus: neque fortuna eget: quippe quod præbitatem industriam: aliasque bonas artes: neque dare: neque eripere cuique potest. Sin captus prauis cupidinibus ad uoluptates corporis pestudatus est: punitio libidine paulisper usus: ubi per secordiam uires: atque ingenium defluerent natura infirmitas: accusatur: suamque culpam autores ad negotia transferunt. Quod si omnibus bonarum rerum tanta cura esset: quanto studio aliena ac nihil profutura multaque et piculosa petunt: neque magis regetur casibus quam regeretur: & eo magnitudinis præcederet: ut per mortalibus gloria æterni fieret: nam uti genus hominum compositum ex corpore & anima est: ita res: cuncte studiaque omnia alia corporis: alia animæ naturam sequuntur. Igitur præclara facies: magnæ diuitiæ: ad hoc uis corporis & alia omnia huiusmodi breui dilabuntur. At ingenii egregia facinora: sicuti anima immortalia sunt. Postremo corporis & fortunæ bonorum ut initium sic finis est. Omniaque orta occidunt & aucta senescunt. Aius incorruptus æternus rector humani generis agit: atque hæt cuncta neque ipse hæt. Quo magis prauitas eorum est admiranda: quod dediti corporis gaudiis: per luxum & ignauiam ætate agunt. Ceterum ingenium: quo neque melius neque amplius aliud est in natura mortalium incitum atque secordia torpescere sinunt: cum præsertim tam multæ uariæque sint artes animarumque summa claritudo paratur. Vex ex his magistratus & impia: Postremo omnis cura rerum publicarum mime mihi hac tepeste te cupienda uidetur: quoniam neque uirtuti bonos datur: neque illi quibus per fraudem uis fuit: utique eo magis tuti aut honesti sunt. Nam uti quod regere patriam aut parietes: quodque possis: & delicta corrigas: tam importunum est: cum præsertim omnes rerum mutationes cedere fugam aliaque hostilia portendat: frustra autem niti: neque aliud se fatigando: nisi odium querere extremæ demeritæ: est: nisi forte quæ in honesta & punitio libido tenet: potestatem paucorum: decus atque libertatem significari suam. Ceterum ex aliis negociis: quod ingenio exercetur in primis magno usui est memoria rerum gestarum: cuius de uirtute quia multi dixere puto præterdum simul ne per insolentiam quæ existimet memet studium meum extollere laudando. Atque ego credo fore quod quæ decreui perculam. R. p. ætate agere: tanto rationem utili labori meo nomen iertie imponunt. Certæ quibus maxima industria uidetur salutare plebem & coniuiui gratiam querere. Qui si reputauerit: & in quibus ego temporibus magistratus adeptus sum: & quales uiri idem assequi nequerint: & quæ genera hominum postea in senatum puerint: perfectio existimabit me magis merito quam ignauia iudicii animi mei mutauisse: maiusque commodum ex ocio meo quam ex aliorum negociis rei publicæ uenturum. Nam sepe audiui ego. Qu. M. P. S. Preterea ciuitatis nostre præclaros uiros solitos ita diuere cum imagines maiorem ituerent uehemētissime sibi animam ad uirtutem accendi. si non caram illam: neque figuram tantam uis in sese habere: sen memoria rerum gestarum eam flammam egregiis uiris crescere pectore: neque prius sedari: quam uirtus eorum famam atque gloriam adæquauerit. At contra quæ omnium est his moribus. quod non deduciis & sumptibus non præbitate neque industria cum maioribus suis contendat. etiam homines noui: quod per uirtutem soliti erant nobilitatem atuenire furti & per latrocinia potius quam ex bonis artibus ad impia & honores nituntur. Perinde quasi si pretura & consolatus atque omnia alia huiusmodi per se ipsa clara & magnifica sint. Ac non pinde habeant: ut eorum qui ea sustinent: uirtus est: uere ego liberius satiusque præcessi: dum me ciuitatis tedet more piger nunc ad inceprum opus redeo.

Ellum scripturus sum: quod. P. R. cum iugurtha rege Numidiæ gessit: primum quod magnam & atrox uariam uictoria fuit. Deinde quia tum primum supbia nobilitatis obuiatum est: quod contentio diuina cuncta & humana permiscuit. Eorum uecordia præcessit: ut studiis ciuilibus bellum atque uastitas Italiae finem faceret: sed priusquam huiusmodi in initium expeditam pauca supra repetam: quo ad cognoscendum omnia illustraria magis: magisque in aperto sit. Bel. pu. secundo: quod dux Carthaginensium Hannibal post magnitudinem nominis Ro. Italiae opes maxime attrinerat. Masinissa rex Numidarum in amicitiam receptus a. P. S. cui postea aphricano cognomen ex uirtute fuit: multa & preclara rei militaris facinora fecerat: obque uictus carthaginensibus & capto siphace: cuius in aphrica magnum atque late impium ualuit. P. R. quicunque urbis & agros manucepat: regi dono dedit. Igitur amicitia Masinissæ bona atque honesta nobis præstavit sed impii uitæque eius finis idem

fuit: deinde Micipsa filius regnū solus obtinuit. Manstabale & Galassa fratribus morbo absumptis. Aherbale & Hiēsalē ex se genuit: iugurthāq; filiū Manstabalis: quē Masinissa q̄ ortus ex cōcubina erat priuatū reliq̄rat eodē cultu quo liberos suos domi habuit. Qui ubi primū adoleuit pollēs uirib; decora facie sed multo maxie ingenio ualidus: nō se luxui neq; fertiā corrūpēdū dedit: sed uti mos illius est gentis equitare iacula ri: cursu cū equalib; certare: & cum gloria āte oīs ire: oib; tñ carus erat: ad hoc pleraq; tēpora in uēdāo agē leonem atq; alias feras primus ferire: plurimum facere. & minimunde seipse loq; qbus rebus Micipsa tā & si initio latus fuerat existimās uirtutē iugurthae regno suo gloriā ad fore: tamen postq̄ hoīem adolescentē exacta aetate sua & paruis liberis magis: magisq; crescee itelligit: uehementer eo negocio permotus multa in animo suo uolebat. Terrebat eum natura mortalium auida impii & preceps ad explendā animi cupidinem. Preterea opportunitas suāq; & liberorū aetatis: quā etiā mediocres uiros spe quā transuersos agit. Ad studia Numidag; in iugur accensa. ex quib; si talem uir; dolis interfecisset: neq; seditio aut bellum orire anxius erat. His difficultatib; circumuentus: ubi uidet neq; parui: neq; insidiis oprimi posse hominem tam ac ceptum popularib; quod erat iugurthe manu prompto & apeten; glorie militaris statuit eum obiectare pi culis & eo mō fortunam temptare. Igitur bello Numantio Micipsa cum pop. ro: eq̄tum atq; p̄ditum auxilia mitteret: sperās uel ostēdendo uirtutem: uel hostium seuitia facile eum occasur; præfecit Numidis: quos ihi paniam mittebat: sed ea res longe aliter ac ratō erat euenit. Nam iugurtha ut erat impigro atq; acri ingenio ubi uaturā. P. Sci. qui tum. R. impator præerat: & mores hostiū cognouit: multo labore multaq; cura. Præ terea modestissimi parēdo sæpe obuiā eūdo periculis: tantam claritudinem breui peruenerat: ut nostris ue hementer carus. Numātinis maximo terrori esset. Ad sane qd̄ difficilimū in primis ē prelio strenuus erat: & bono cōsilio. Quorū alter; ex puidētia timorē. alter; ex audacia temeritatē afferre plerūq; solet. Igitur impator oēs fere res asperas p. iugurthā agere in amicis habere magis magisq; eū i dies amplecti. Quippe cui neq; cō filium neq; iceptū ullū frustra erat: huc accedebat munificentia animi: i gēi solertia. Quib; rebo iugurtha multos ex ro. sibi familiari amicitia cōiuxerat. Ea tēpestare in exercitu nostro fuere q̄ plures noui: atq; nobi biles: quib; diuitiā bono honestoq; potiores erāt. Factiosi domipotētes apud socios clari magisq; honesti qui iugurthae nō mediocrē animū pollicitādo accēdebā: si Micipsa ex occidisset: fore uti solb ipio numidie potiret in ipso maximā uirtutē Rome oīa uenalia eē: sed postq̄ numantia deleta. p. S. dimittere auxilia & ipse reuerti domū decreuit: donatū atq; laudatū magnifice p. cōcione iugurthā i p̄toriū adduxit: ibiq; secre to mōuit ut potius publice q̄ priuatū amicitia. p. r. coleret: neu aliqb; largiri i suelceret. piculose a paucis emi: qd̄ multorū eēt. Si permanere uellet i suis artib; ultro & illi gloriā & regnū uētur; sin pperatius pgeret suā pe cuniā & ipm pceptū casur;: sic locutus cū litteris eū ps Micipsa redderet dimisit: eaq; snia hæc erat. iugurthae tui i bello Numātio lōge maxia uir fuit. Quārē tibi certe gaudio eē scio: nobis ob merita sua carus eū idē. S. & p. R. sit sūma openitemur: Tibi qd̄ p nra amicitia gratulor: en hēs uir; dignū teatq; auro suo misinif sa. igit rex ubi ea q̄ fama accēpat ex litteris ipatores eē ita cognonit: tū uirtute: tū grā uiri: p̄motus flexit ani mū suū: & iugurthā beneficiis uiceret aggressus ē: statiq; eū adoptauit: & restō pariter cū filiis hæredē istitu it sed ipse paucos post annos morbo atq; aetate cōfectus cū sibi finē uitæ adesse itelligeret coram amicis & co gnatis: itēq; Adherbale & Hiempsale filiis dicitur huiusmodi uerba cum iugurtha habuisse.

Atrū ego iugurtha te amisso p̄se sine spes sine opibus: i meū regnū suscepi existimans nō minus me tibi q̄ liberis si gēuissē ob bñficia eaq; fore: neq; ea res falsum me habuit nā ut alia magna & egre gia tua facta obmittā: nouissī me tu rediēs. Numātia: meq; regnūq; meū gloria decorasti: tuāq; uirtute nobis Romanos ex amicis amicissimos fecisti: i Hispania nomē familiā nre renouatū ē. Postremo qd̄ difficilimū iter mortales ē gloria iuidiā uicisti. nūc quomā mihi natura sinē uitæ facit: p hāc dextrā: p regni fidem mo neo. obtestorq; te uti hos qui genere tibi p̄pinqui beneficio meo frēs sunt: caros hēas: neu malis alienos ad iungere: q̄ sanguine cōiunctos retinere. Nō exercito: neq; thesauri p̄sidia regni sunt. Vex amici: quos neq; armis cogere: neq; auro parate q̄as: offiō & fide pariūt. Quis aut amicior q̄ frater fratri. Aut quē alienū si dū iuenies: si tuis hostis fueris: eqdē ego uobis regnū trado firmū si boni eritis: si mali i becillū. Nā cōcordia puæ res crescūt discordia maxie dilabunt. Ceter; iugurtha ante hos te quia aetate & sapiētia prior es ne ali ter qd̄ eueniat puidere decet: nā in oī certamie: qui opulētior ē: et si accipit iniuriā: tñ quia plus pōt facere ui detur: uos at Adherbal & Hiēsal colite: obseruate hūc talē uir; imitamini uirtutē & enitimini: ne ego melio res liberos sup̄fisse uidear q̄ genuisse. Ad ea iugurtha tamen si regem ficta locutum itelligebat: & ipse lōge aliter in aīo agitabat: tamen pro tēpore benigne respōdit Micipsa paucis post dieb; mori. Postq̄ illi regio more iusta magnifice fecerāt. Reguli in unum cōuenerunt: ut inter se de cunctis negociis disceptarent. Sed Hiēsal qui minimus ex illis erat: natura ferox etiā ātea ignobilitatē iugurthae quia materno genere ipar erat despiciēs dextra Adherbalē assedit: ne medius ex tribus qd̄ apud numidias honori ducitur iugurtha foret. Deinde tū ut aetati cōcederet fatigatus: a fratre uix in patrē alteram traductus ē: ibi cum multa de admistran do impio differerēt: iugurtha iter alias res ait: oportere qnq̄nēi cōsulta & decreta. oīa rescidi. Nā p ea tēpo ra cōfectū aīis Micipsam uag; aīo ualuisse. Tū idē Hiēsal placere sibi rñdit: nā ipsum illū his tribus p̄ximis aīis adoptōe i regnū puēisset: qd̄ uerbū i pectus iugurthae altius q̄ quisq; rato descēdit. Itaq; ex eo tpe ira & metu anxius moliri parare. atq; ea mō i aīo hēre: quibus Hiēsal p dolū caperet. Quē ubi tardius pcedunt ne q; lenitur aīus ferox. Statuit enouis mō iceptū pficere priō cōuētū: quē ab regulis factum supra memorau i ppter deffensionē placuerat diuici thesauros finesq; impii singulis cōstitui: itaq; tēpus ad utrāq; rē decerni: sed maturius ad pecuniā distribuēdā reguli iterea in loca p̄pinqa thesauris a ius aliocōcessere: sed Hiēsal

Ioppidū Thirmida forte eius domo utebatur quādam proximo lectore iugurthe: qui caro acceptusque ei si fuerat: quē ille casu ministrū oblatū promissis onerat: impellitque uti tam suā uisens domū erat portarum clauēs adulterinas parat: nā uere clauēs ad Hiēsalē referebat: Ceterū ubi res postulare seipsum cū magna manu uenturū. Numidia mādāta breui cōfecit. Atque uti doctus erat noctu iugurthae milites introducit qui postquam in aedes irrupere: diuersi regē querebant: dormientes alios: alios occurrentes interficere. Scrutari loca abdita: clausa effrigere: strepitu & tumultu omnia miscere: Cum inter Hiēsalē reperitur occultans se in tugurio mulieris ancillae: quo in initio pauidus & loci ignarus per fugerat Numidia caput eius uti iacti erant ad iugurthā referūt. Ceterū fama tā facinoris per omnem Africā breui diuulgatur. Adherbalē oēsque qui sub impio Micipsae fuerāt metus inuadit: in duas partes. Numidā discēdūt: plures Adherbalē sequuntur: sed illum alter bello meliores. Igitur iugurtha quā maximas potest copias parat: urbis partim uicinalis uoluntate imperio suo adiungere: omni. Numidia imparare. Adherbalem tam & si legatos Romanos miserat: qui senatum docerent de eade fratris & fortunis suis: tamē fretus multitudine militū parat armis cōtendere. Sed ubi rex ad certamē uenit: nicti ex plio pfugit in puincia: ac de hinc Romā cōtēdit: tū iugurtha pactis cōsiliis postquam omni Numidia potebat: in ocio facinus suū in aio reputās timere po. ro. neque aduersus irā eius usque: nisi in avaritia nobilitatis & pecūia spē suā hēre. Itaque paucis diebus post cū auro & argēto multo romā legatos mittit. Quibus precipit primū uti ueteres amicos mueri bus repleat: deinde nouos exquirat. Postremo quicquid possit largiēdo pare ne cūctetur: sed ubi legati. R. uenere: & ex pcepto regis hospitibus aliisque quoque ea tēpestare in senatu autoritas pollebat magna mūera misere. Tāta cōmutatio iēssit: ut ex maxia inuidia & malivolētia in gratiā & fauorē nobilitatis iugurtha ueniret. Quoque pars spe: alii prēmio inducti singulos ex senatu ambiēdo mitebātur ne granius in eū cōsulere. Igitur ubi legati satis cōfidunt die cōstituto senatus utriusque datur: tum Adherbalē hoc mō locutum accepimus.

Atres. C. micipsa pater meus moriens mihi pcepit uti regni Numidiae tātū mō pcuratiōne meā. Ceterum ius & impiū penes uos eē. pop. ro. simul eniterer domi militiarumque quā maxio usui esse. Vos mihi cognatorum & affiniū loco ducere. Si ea fecisse in uostra amicitia exercitū: diuitias: munimēta regni: me habiturū. Quae cū praecepta patris agitarē. iugurtha hō oīum quos terra sustinet sceleratissimus cōtempto uostro impio: Masinisse me nepotē etiā a stirpe sociū atque amicū po. ro. regno fortunisque oībus expulit. Atque ego. p. C. quoniā eo miseriae uerturus erā: uellē potius ob mea quam ob maiorum beneficia meorum posse me auxilium a uobis petere: ac maxime deberi mihi beneficia a po. ro. quibus utinā nō egerem: sed si ea desideranda erāt uti debitis uterer: Sed quoniā parē tuta per se ipsa probitas ē. neque mihi in māu fuit qualis foret iugurtha. Ad uos cōfugi. P. C. quibus quod mihi miserrimū ē: cogor prius oneri quam usui esse. Ceteri reges aut bello uicti in amicitia recepti sunt: aut in suis dubiis rebus societate uostrā appetuerūt. Familia nostra cum po. ro. bello carthaginēsi amicitia instituit: quo tpe magis fides eius quam fortuna petēda erat. Quoque progeniē uos: P. C. nolite pati me nepotē Masinisse frustra auxiliū petere: sed si ad impetrādū nihil causae habere preter miserādā fortunā quā paulo ante ego rex genere famā: atque copiis potēs: nūc deformatus erūnis iops alias opes expeto tū erat maiestatis po. ro. prohibere iniuriā: neque pati cuiusque regnum p scelus crescere: neque ego his finibus eiectis sum quos maioribus meis po. ro. dedit: unde pater & auus meus una uobiscū expulere syphacē & carthaginēses. Vostre beneficia mihi erepta sunt. P. C. in mea iniuria despecti estis: heu miserum me hucce Micipsa pater beneficia tua euasere: ut quē tu parem cū liberis tuis regnique participē fecisti: is potissimū stirpis tuae extirpator sit: nō quē ne ergo familia nostra qeta erit. Semp ne in sanguine: ferro fuga: uersabimur. Dū carthaginēses incolumes fuere: iure oīa saena patiebamur. hostis a latere: uos amici pcul. Spes oīs in armis. Postquam illa pestis ex africa eiecta ē: lati pacē agitabamur: quippe quibus nullus hostis erat: nisi ille forte quē uos iussissetis: Ecce autē ex iprouiso iugurtha intoleranda audacia: scelere: atque supbia sese effert: fratre meo atque eodē propinquo suo interfecto primū regnū eius sceleris sui p dā fecit. Post ubi in eisdē dolis me ne quiuit capere: nihil minus quam ui aut bellū expectātē in imperio nostro: sicut uidetis extorere patria domo: inopē & cooptū miseris effecit: ut ubi uis tutiusque in meo regno essem: ego sic existimabam. P. C. uti p dīcātē au diuerā patrē meū quā diligēter colerēt uostrā amicitia: eos multū laborē suscipe: ceterū ex oībus maxie tutos eē. Quod in familia nostra fuit: praestitit uti in oībus bellis adesset uobis: nos uti p oīū tuti simus in māu uostra est. P. C. pater nos duos fratres reliquit: tertiū iugurthā beneficiis suis ratus ē cōiūctū fore alter cogit necatus est alter ipse ego manus ipias uix effugi. Quid agā: aut quo potissimū infelix accedā: generis oīa p sūdicia exticta sunt. Pater uti necesse erat naturae cōcessit: fratri quē minime decuit propinquus p scelus uitā eripuit: affines amicos ceteros meos dropinquos: aliū alia clada opprimit capti a iugurtha p s i cruce acti p s bestiis obiecti sunt: pauci quibus relicta ē anima clausi in tenebris: cum mōrōre & luctu morte grauiore uitā exigūt. Etia si quā aut amissū: ut quae ex necessariis aduersa facta sunt incolumia manerēt: tātū si quā ex iprouiso mali accidisset uos in plorarem. P. C. quibus pro magnitudine impii eius iniurias oīs curae esse decet: Nunc uero exul patria domo solus atque omnium honestarum regū quo accedā: aut quos appellē. Natiōes ne an reges. Qui oēs familiae nostrae ob uostrā amicitia iēssit sunt an quo quā mihi adire licet ubi nō meorum maiorum monumenta hostilia plurima sint. an quisquā nostri misereri pōt qui aliquādo uobis hostis fuit. Postremo Micipsa ita nos instituit. P. C. ne quē coleremus nisi po. ro. ne societate neque fœdera noua accipemus: abunde magna praesidia nobis in uostra amicitia fore. Sed si huic imperio fortuna mutaret una occidēdum nobis: mirture ac diis uolētibus magni & opulēti estis oīa scda & obediētia sunt. Quo facilius sociorum iniurias curare licet tantum illud uere orne quos priuata amicitia iugurthe parē cognita trāsuerfos agāt: quos ego audio summa openiti ambire fatigare: uos singulos ne quid de absente incognita causa statuatis. figere me uerba & fugam s mulare cui

ieuerit in regno manere. Quod utinam illum cuius impio facinore in has miseras proiectus sum eadem
hæc simulantem uideam:& aliquādo aut apud uos aut deos immortales rerum humanarum cura oriat' ut
ille qui nunc sceleribus suis atq; preclarus est omnibus malis ipse excruciat' impietatis in parētem nostrū
fratris mei necis mearūq; miseriarū graues pœnas reddat. iam frater aio in meo carissime quāq; tibi imatu
ro:& unde minime decuit uita erepta est:tamen latandū magis q̄ dolē dum casum tuū puto:Nō.n. regnum
sed fugā exilium egestatem & omnes has miseras:quæ me premūt cum aīa simul amisi:at ego infelix in
tāta mala præcipitatus ex patrio regno rex humanarū spectaculū præbeo incertus sum quid agam:Tuas ne
iniurias psequar:ipse auxiliū egēs:an regno cōsulam:cuius uitæ necisq; ptās ex opibus alienis pēdet:utinā
possem mori fortunis meis honestus exitus esset:ne uiuere cōtemptus uideret. si defessus malis iniuriæ con
cessissem.Nunc neq; uiuere libet mihi neq; mori licet sine dedecore.p.C.obtestor uos p liberos atq; parētes
uestros:p maiestātē po.ro.subuenite mihi neq; misero. Itē obuā iuriæ nolite pati regnū numidiæ:qđ uest' ē p
scelus & sanguinē familiæ nostre tabescere. Post q̄ res loquēdi finē fecit:legati iugurthæ largitiōe freti magis
q̄ cā:paucis respōdet Hierusalē ob sēuiciā suā a numidis iterfectū. Adherbalē ultro bellū iſerētē: post q̄ supā
tus sit. queri quod iniuriā facere nequisset: iugurtā ab senatu petere ne se aliū putarēt ac numatiā cognoscēt
ne uerba inimici ante facta sua ponerēt deinde utriq; a curia digrediūtur. Senatus statim consulitur. Fautores
legatorū præterea senatus deprauata gratia magna pars adherbalis dicta cōtēnere: iugurthæ uirtutē extol
lere: laudibus gratia uoce. Deniq; oibus modis pro alieno scelere & flagitio sua quasi pro gloria nitebantur
At cōtra pauci quibus bonū & eguū carius diuitiis erat. subueniēdi adherbali:& Hiēsalis mortē seuerē uidi
candam cēsabat: sed ex omnibus maxie. Aemilius scaurus ipiger factiosus: auidus potētiae: honoris dinitia
rum. Cæterū uitia callidæ sua occultās. Is post q̄ uidet regis largitiōē famosam i pudētēq; ueritō qđ in tali re
solet ne polluta licētia iuidiā accēderet: animū a cōsuetū libidie cōtinuit. Vicit tñ i senatus ps illa uero preciū
aut grām anteferebat decretū sit uti decē legati regnū qđ micipsa obtinuerat iter iugurthā & adherbalē di
uiderēt: cuius legatiōis princeps fuit. L. O. hō clarus & tñ i senatu potēs. q cōsul. C. G. & M. Fuluius Flacco in
terfectis accerie uictoria nobilitans i plābē exercuerat: eū iugurthā tā & si ro. i amicis habuerat tñ accuratiss
me accepit. Dādo & pollicēdo multa pſecit uti famā: fidei postreō oibus suis rebus cōmodū regis anteferv
ret. Reliquos l' gatos eadē uia aggressus ē: plerosq; capit: paucis carior fides q̄ pecūia fuit. In diuisiōe regni
q̄ ps numidiæ mauritaniā attigit agris uirib; opulētior iugurthe tradit: illā alterā specie portiorē q̄ usu. q̄
portusior: & adificiis magis exornata erat. Adherbal possedit: Res postulare sitū pharicæ uidet paucis
expōere:& eas gētis qbus cū nobis bellū aut amicitia fuit attigere. Sed q̄ loca & nationes ob calorē & aspita
tē itē solitudines minus frequētata sūt. De his aut facile cōpertū narraueri. Cætera q̄ paucissimis absolua.

N diuisione orbis terræ pleriq; i pte tertia aphricā posuere. Pauci tātū mō asiā & europam esse. Ea si
nes hēt ab occidente fretum nostri maris & oceanū: ab ortu solis decliuem latitudinem. Quem loz
cum Cathabatmon icollæ apellāt mare sanū iportuosum: Ager frugū fertilis: bonus pecoris arbori
ifecundus: cælo terra: penuaria aquarū: gentis hoīum: salubri corpe: uelox paties labor: plerosq; senectus
dissoluit: nisi qui ferro: aut bestiis ireriere. Nā aut morbus sæpe quēquā supat: ad hoc malefici generis plura
animat'ia: sed qui mortales in initio Aphricam habuerint: qui que postea accesserint: aut quomodo intrer se
permixti sunt: quanquā ab ea fama que plerosque opūet diuersum est tamen uti ex libris panicis qui regis
utiq; rem sese habere cultores eius terre putant Hiensalis dicebantur interpretatum nobis est: q̄ paucissimis
dicā. Cæterū fides eius rei penes autores erit. Aphricam habuere in initio getuli:& lybes: asperi incultiq; qui
bus cibus erat caro ferina atq; humi: pabulum uti pecoribus. Hi neq; moribus: neq; lege aut imperio: cuius
quam regebantur: uagi: palātes quo nox coegerat sedes habeāt: sed post q̄ i Hispania Hercules sicuti aphri
putant interit: ex reicitus eius cōpositus ex uariis gentibus amissio duce: ac passim multis sibi iperū petētib;
breui dilabuntur: ex eo numero Mœdi: persæ: & armeni nauibus in aphricam trāfacti proximos nostro ma
ri locos occupauere: Sed perse intra magis oceanum. Hiq; alueos nauium iuersos p tuguris habuere. Quia
neq; materia in agris: neq; ab hispanis emendi aut mutandi copia erat: mare magnum ignarā lingua con
mertia phibeāt. Hi paulatim per cōnubia Getulos secum miscuere: & quia sæpe temptātes agros: alia dein
de loca petiuerāt: semetipsi numidas appellauere: cæterū adhuc adificia numidarū q̄ agrestiu mapalia illi uo
cant ob longa curuis lateribus tecta quasi nauium carinæ sunt. Mœdi autem & armeni accessere lybes. Nā
hi mare propius aphricum agitabant: Getuli sub sole magis haud pcul ab ardoribus: hiq; maturæ oppida
habuere nam freto diuisi ab hispania mutare res inter se cōstituerant. Nomen eorum paulatim lybes corru
pere barbara lingua mauros pro mœdis appellātes. Sed res persarum breui adoleuit: ac postea nomine nu
midiaē ppter multitudinem a parentibus digressi: possidere ea loca quæ pxime carthaginem numidia ap
pellatur. Deinde utriq; alteris freti finitimos armis: aut mœtu sub impium suū coegere: nomē gloriamq; si
bi addidere: magis hi qui ad nostrū mare pcesserant: quia lybes q̄ getuli minus erāt bellicosi. Deniq; aphri
cæ pars inferior pleraq; a numidis possessa est: uicti oēs in gētē nomēq; ipantiū concessere: postea phœnices
alii multitudinis domi minnēdæ gratia: pars cupidine imperii sollicitata plābe: & alii nouarū regū auidi hip
ponem adrumentum: leptim: aliasq; urbes in ora maritima condidere: hæq; breui multum auctæ pars origi
ginibus suis præsidio alii decori fuere: nam de carthagine silere melius puto q̄ parē dicere quoniā alio ppe
rare tempus monet. igit' a Cathabatmo: qui locus ægyptum ab aphrica diuidit secundo mari prima habita
tio Cirene est colonia Thereorum ac deinde duæ sunt syrtes inter quas leptis: deinde philenorum aræ: quē
ocū ægyptū uersus finē imperii habuere carthaginēses: post aliæ punicæ urbes: cetera loca usq; ad maurita/

niam numidæ tenet: p̄xime hispaniā mauri sunt: super numidiā Getulos accipimus partim ī iuguriis: alios incultus uagos agitare. Post eos æthiopas esse: deinde loca exusta solis ardoribus. Igit̄ bello iugurthino pleraq; ex puniis oppida & fines carthaginiensiu quos nouissime habuerant: P. R. p̄ magistratus administrabat getulorū magna pars & numidiæ usq; ad flumen muluchā sub iugurtha erant. Mauris omnibus īperitabat rex boghus præter nomen p̄ cætera ignarius. p̄. r. Itemq; nobis neq; pace neq; bello ante cognitus erat. De aphyrica & de eiusdē incolis ad necessitatē rei satis dictū est. Postq̄ aut̄ diuiso regno legati ab Aphyrica discessere: & iugurtha cōtra animi timorē præmia sceleris a deptū sese uidet certū esse ratus quod ex amicis ad Numantiā acceperat omnia Ro. uenalia esse. simul & illos pollicitatiōibus accēsus: quos pauloatē muneribus expleuerat ī regnū ad herbalis animū intēdit: ipse acer bellicosus. At is quē petebat: quietus imbelli placido ingenio opportunus iniuriæ metuē magis q̄ metuēdus: igit̄ ex ip̄oniso eius fines cū magna manu inuadit multos ī mortalis cū pecore atq; alia præda capit: ædificia incendit: pleraq; loca hostiliter cū equitatu. Deinde cū omni multitudine ī regnū suū conuertit se existimans ad herbalē dolore per motū iniurias suas māuindicare: eāq; rem belli causam fore. At ille qd neq; se parē armis extimabat: & amicitia. P. R. magis q̄ numidis fretus erat: legatus ad iugurtham de iniuriis quæstū misit: q̄ tametsi cōtumeliosa dicta retulerūt prius tamē omnia decreuit: q̄ bellum sumere: quia tētātū atē secus cesserat. Neq; eo magis cupido iugurthæ minuebat̄. Quippe qui totum regnū eius animo iam īuiserat: itaq; nō uti atē cum prædatoria māu: sed magno exercitu comparato bellum gerere coepit: & apertē totius imperium numidæ petere. Cæterq; qua pergebat: urbes: agros uastare prædas agere: suis animum: hostibus terrorē augē. Ad herbal ubi intellexit eo p̄cessum uti regnum aut reliquēdum esse aut armis retinēdum necessario copias parat & iugurthæ obuius procedit: iterim aut lōge a mari cirtham oppidum: utriusq; exercitus cōsedit: & q̄ diei extremū erat: prelium nō est īceptum. sed ubi plurimum noctis p̄cessit: obscuro etiam tunc lumie milites iugurtini signo dato castra hostiū inuadūt semilunos partim: alios sumētes arma fugāt fundūtq;. Ad herbal cum paucis equitibus cirtham p̄fugit. & nī multitudo togarū fuisset: quæ numidas īsequētes mænibus p̄hibuit uno die iter duos reges cōtum atq; patrātū bellum foret. iugurtha oppidū circū sedit: uieis turribusq; & machinis omniū generis expugnare aggredit̄: maxime festinās tempus legatorū antecēpere: quos atē præliū factum ab ad herba le missos audiuerat. Sed postq̄ senatus de bello eorū accepit tres adolēscētes ī Aphyricā legantur: q̄ ambos reges adeāt. S. P. Qu. R. urbis nūcient cēdere: & uelle eos ab armis discedere: ita seq̄ illisq; dignum esse legatū ī aphyricā maturātes uēiūt: eo magis quod Ro. cum p̄fici parāt: de prælio factō & opugnationē cirthæ audiebāt: sed his rumor clemēs erat. quorū iugurtha accepta oratiōe respōdit sibi: neq; maius q̄q; neq; carius autoritate senatus esse ab adolēscētia ita si enisum: ut ab optimo quoq; p̄baret̄ uirtute nō milita. P. S. sumo uiro placuisse ob eadē artis a amicis nō p̄curia liberorū: ī regnū adoptatū esse. Cæterq; quod pleraq; bene atq; strēnue fecisset: eo animū suū iniuriā mius tolerare: ad herbalē dolis uia suā īfidiatū: quod ubi cōperisset sceleri obuiā īsse. Po. Ro. neq; recte p̄ bono facturū: si ab iure gētiū sese p̄hibuerit: postremo de oībus rebus legatos Ro. breui missus: ita utriq; digrediūtur. Ad herbalī nō fuit appellādi copia. iugurtha ubi eos aphyrica discessisse ratus est neq; propter locinaturā armis expugnare cirthā pōt. Vallo atq; fossa mœnia circūdat: turres extruit: easq; præsidii firmat præterea dies noctesq; aut puim aut dolis tētare: defensoribus mœniū præmia modo: modo formidie ostētare: suos hortādo ad uirtutē erigere: p̄sus intētus cuncta parare. Ac ubi ad herbal itelligit omnes fortūas suas ī extremositas hostē īfestū: auxilii spem penuria necessariarū: regē bellū trahi nō posse: ex his qui una cirthā p̄fugerāt: duos maxime īpigros delegit: eos multa pollicēdo ac miserādo casum suū cōfirmat: uti per hostiū mutationes noctu ad proximū mere deide Romam pergeret: Numidæ paucis diebus iussa efficiunt. Litteræ Ad herbalis ī senatu recitatæ: quarum sententiā hæc fuit.

On mea culpa sæpe ad uos oratū mitto. P. C. sed uis iugurthæ subegit: quē tāta libido extinguendi n̄ me ī uasit: ut neq; uos neq; deos ī mortalis ī aīo habeat: sanguinē meū q̄ omnia malit: itaq; iam quītum mēsem socius & amicus. P. R. armis obsessus teneor: neq; Micipsæ patris mei beneficia: neque uestra decreta auxiliant̄: ferro an fame acrius urgear ī certus sum: plura de iugurtha scribere dehortat̄ fortuna mea etiam atē expertus sum parum fidei miseris esse: nisi tātum itelligo illum supra q̄ ego sum petere: neque simul amicitiam uestram & regnū meū sperare: utq; grauius existimet nemini occultū est: nā ī initio occidit Hierusalē fratrem meū. Deide patrio regno me expulit: quæ sane fuerint nostræ iniuriæ: nihil ad uos. Verū nunc regnū uestrum armis tenet. Me quē uos imperatorē numidis posuistis clausum obsidet: legatorum uerba q̄ti fecerit: picula mea declarat: quid reliquum nisi uis uestra? q̄ mouerim possit: nā ego quidē uel lē: hæc q̄ scribo & illa quæ atē ī senatu q̄stus sum uana forēt: potiusq; miseria mea fidē uobis facit sed quoniam ī eo natus sum ut iugurthæ scelerū offētui esse non iam mortē: neq; erūnas: tantūmodo īperiū inimici: & cruciatus corporis deprecor: regno. P. C. numidiæ quod uestrū ē uti liber cōsulite me mēibus ab īpiis eripite p̄ maiestātē īperij p̄ amicitia fidē si ulla apud uos memoria manet aui mei Massinissæ. His litteris recitatis: facere qui exercitū ī Aphyricā mittēdū cernerent: quā primū Ad herbalī subueniēdū: iterim de iugurtha consuleret: quoniam legatis nō paruisset: sed ab īisdē regis fautoribus summa opere ensum ē: ne tale decretū fieret. ita bonum publicum ut plerisq; negociis sole: priuata gratia deuictum: legant̄ tamā ī aphyricā maiores natu nobiles amplis honoribus usi: ī quibus fuit. M. Aemilius Scaurus: de quo supra me morauimus. homo cōsularis: & tum ī senatu potēs & princeps. hī quod res iudiæ erat & a numidis obsecrari triduo nauē ascēdere: deinde breui uticā ad pulsū. litteras ad iugurthā mittūt: q̄ ocissime ad prouinciā accedat. se ad eum ab senatu missos. Ille ubi accepit homines claros quorū auctoritatē Ro. pollere audierat cōtra īceptū suū uēisse

primo commotus metu atq; libidine diuersis agitabatur: Timebat iram senatus ni paruisset legatis porro animus cæcus cupidine ad inceptum scelus rapiebatur. Vicit tamen in auido ingenio prauum consilium igitur exercitu circumdato summa ui Cirtham irrumpere nititur maxime sperans deducta manu hostium: aut ui aut dolis sese casum uictoriæ inuenturum quod ubi secus procedit. neq; quod intenderat efficere potest ut prius q̄ legatos conueniret Adherbalis potiretur: ne Amplius morando Scaurum quem plurimum metuebat incenderet: cum paucis equitibus in prouinciam uenit. Tametsi senatus uerbis minæ graues nuntiabantur. quod ab oppugnatione Cirthæ non desisteret: multa tamē oratione consumpta legati frustra discessere: ea postq̄ Cirthæ audita sunt: Italici quorum uirtute mœnia defensabantur consiliū deditioe facta propter magnitudinē. P. R. inuiolatos se se fore: Adherbati suadēt uti se & oppidū Iugurthæ tradat: tantum ab eo uitā pacisca f: de cæteris senatui curæ fore. At ille tametsi oīa potiora fide Iugurthæ rebat: tamen: quia penates eosdē: si aduersaref cogendi potestas erat ita uti censuerant Italici deditioem facit.

Vgurtha in primis Adherbalē ex cruciatū necat: deinde omnes puberes Numidas: atq; negotiores promiscue uti quisq; armatus obuius fuerat interfecit. Quod postq̄ Ro. cognitū est: & res i senatu agitari cœpit: idē ministri regis interpellando ac sæpe gratia interdū iurgiis trahendo tēpus. atrocitate facti leniebant: Ac ni. C. M. Tri. Pl. Des. uir acer & ifestus potētiae nobilitatis po. ro. edocisset ad agi: ut per paucos factiosos Iugurthæ scelus condonaret: profecto omnis inuidia in prolatandis consulationibus dilapsa foret: Tanta uis gratiæ atq; pecunia regis erat. sed ubi senatus delicti consciētia populū timeret: lege Sēpronia prouiciæ futuris. Coss. Numida atq; Italia decretæ sunt. Coss. Decl. P. Scipio Nasica. L. Calpurnius Bestia: Calpurnio Numidia: Scipioi Italia obuēnit. Deinde exercitus qui in Aphricā portaret scribit: stipendiū aliaq; quæ bello usui forent decernunt. At Iugurtha contra spē nuntio accepto: quippe omnia cui uenūire Romæ in animo hæserat: filiū & cum eo duos familiares ad senatū legatos mittit. Hisq; uti illis quos Hienfalē interfecto miserat præcepit omnis mortales uti pecunia aggrediant. Qui postq̄ Romā aduentabant: senatus a bestia cōsultus est: placeret ne legatos Iugurthæ recipi mœnibus: Hiq; decreuere ni regnū ipsumq; deditū uenissent: uti diebus in proximis decē Italia decederent: Consul numidis ex. S. D. nūciari iubet. Ita in festis rebus illi domū discedunt. Interim Calpurnius parato exercitu legit sibi homines nobiles: factiosos quoq; autoritate quæ deliquisset munita fore sperabat: i quibus fuerat. Scaurus: de cuius natura & habitu supra memorauimus. Nam in consule nostro multæ bonæq; artes animi & corporis erant quas omnis auaritia præpediebat: patiens labor: acri ingenio: satis puidens: belli hand ignarus: fortissimus contra pericula: & insidias: sed legiones per Italiæ regium: atq; inde Siciliam: porro ex sicilia in Aphricā trāsuectæ sunt: Igitur Calpurnius in initio paratis cōmeatibus acriter Numidiā aggressus est: multos mortalis & urbes aliquot pugnando cepit. Sed ubi Iugurtha per legatos pecūia tentare: belli q; quod administrabat asperitatem ostendere cœpit: animus æger auaritia facili conuersus est. cæterū socius & minister omnium consilio: adsumit Scaurus: q̄ tametsi a principio plerisq; ex factione eius corruptis accerrime regē impugnabat: tamen magnitudine pecuniæ a bono honestoq; in paruum abstractus est. Sed Iugurtha primū belli tantummodo morā redimebat: existimās sese aliquid interim Romæ præcio aut gratia effecturū. Postea uero q̄ participem negotii Scaurū accepit: in maximam spem adductus recuperandæ pacis. statuit cū eis de omnibus pactioibus præsens egere. Cæterum interea fidei causa. mittit a consule Sextius quæstor in oppidum Iugurthe Vata: cuius rei species erat acceptio frumenti: quod Calpurnius palā legatis imperauerat: quoniā deditiois mora indutiæ agitabantur. Igitur rex uti constituerat in castra peruenit: ac pacta præsentis consilio locutus de inuidia facti sui: atque uti in deditioē acciperetur: reliqua cum Bestia & Scauro secreta trásegit. Deinde postero die quasi per satyram legem sententiis exquisitis in deditioem accipitur: sed uti pro consilio imperatum erat elephantum triginta pecus atque equi multi non cum paruo argenti pōdere quæstor tradunt Calpurnius Romam ad magistratus rogandos proficiscitur: in Numidia: & in exercitu nostro pax agitabatur. Postq̄ autem res in Aphrica gestas quomodo actæ forent fama diuulgauit. Romæ per omnis locos & conuētus de facto consulis agitari: apud plæbē grauis: inuidia: patres sollicitati erant: an probarent tantū flagitiū: an decretum consulis subuerterent parum constabat. Ac maxime eos potentia Scauri: quod is autor & socius Bestiæ ferebatur a uero bonoque ipediebat. At. C. Mēmius de cuius libertate ingenui: & odio potentiae nobilitatis supradiximus: inter dubitationē: & moras senatus in concionibus populū ad uindicandū hortari: monere populū ro. ne rem. p. ne libertatē suā desererēt: crudelia & superba multa facinora nobilitatis ostendere: prorsus intentus omnino plæbis animū accendebat: sed quoniam ea tempestate Romæ Mēmii facundia clara pollensque fuit: decere existimaui unā ex tam multis orationē eius perscribere. Ac potissimū eam dicā: q̄ in concione post reditū huiusmodi urbis disseruit.

Vlti me dehortantur a uobis Quir. nisi studiū reipti. oīa superet: opes factionis: uestra patientia: ius nullū: ac maxime quod innocentiae plus periculi quā honoris est: nā illa quidē piget dicere: his anis quindecim quā ludibrio fueritis superbiæ paucorū q̄ fœde q̄que inulti perierūt uestri defensores: ut uobis animus ab ignauia atq; secordia corruptus sit: qui nec nunc quidē obnoxii inimicis exurgitis: atq; etiā nunc timetis eos quibus terrori decet esse: sed quanq̄ hæc talia sunt tamen obuiā ire potētiae factionis aīus subegit. Certe ego libertatē quæ mihi a parente meo tradita est experiar. Vex id frustra an: ob rem faciā in uestra manu sitū est Quir. neque ego uos hortor quod sæpe uestri maiores fecere: uti contra iniurias armati eatis: nihil ui nec secessione opus: est necesse est suo metipsi more præcipites. Occiso. Ti. Graccho: quē regnū parare homines aiebant: in plebē Romanā graues habitæ sunt quæstiones: post. C. Gracchi & M. Ful

nii cædē: itē uestri ordinis multi mortales in carcere necati sunt. Vtriusque cladis non lex: uerū libido eorū finē fecit: sed sane fuerit regni reparatio plæbi sua iura restituere: quicquid sine sanguine ciuiū ulcisci neqd iure factū sit: superioribus annis taciti indigna homini ærariū expilari reges & populos liberos paucis nobilibus uictigal pendere: penes eosdē & summā gloriā & maximas diuitias esse: tamen hæc talia faciora ipune suscepisse parū habuere. Itaque postremo reges: maiestas uestra: diuina & humana omnia hostibus tradita sunt: neque eos qui ea fecere pudet aut pœnitet. sed incendunt per ora uestra: magnifice sacerdotia & consolaturs: pars triūphales suos ostentantes: perinde quasi ea honori non prædæ habeant: serui ære cōparati iniuria iperia dominorū non perferunt. Vos. Quir. in iperio nati æquo aio seruitutē toleratis? At qui sunt hi qui rēpu. occupauere hoies sceleratissimi cruentis manibus: imāi auaritia: nocētissimi: idēque superbissimi: quibus decus: fides: pietas: postremo honesta: atque inhonesta oīa quæstui sunt pars illū occidisse tribūos pl. alii quæstiones iniustas: plerique eadē in uos fecisse pro munimento habent. Ita quā quisque pessime se circū maxime tutus est: metū a scelere ad ignauitiā uestrā transulere: quos oīs cupere eadē: eadē odisse eadē metuere in unū coegit: sed hæc inter bonos amicitia: inter malos factio est. Quod si tam uos curā libertatis haberetis: q̄ illi ad dominationē accensi sunt: profecto neque res. p. sicuti nūc uastaretur: & beneficia uestra penes optimos non audacissimos forent: maiores uestri parendi iuris & maiestatis constituendæ gratia per secessionē armati: bis Auentinū montem occupauere: uos pro libertate quā ab illis accepistis: nonne summa ope nitemini? atque eo uehementius quod maius dedecus est parta amittetur: q̄ omnino nō paruissē. Dicet aliquis: quid igitur censes? uindicandū in eos qui hosti prodidere rēpu. non manu neq̄ ui: quod magis fecisse q̄ accidisse indignū est. Vex. quæstioibus & idicio ipsius Iugurthæ: qui si deditus est: profecto iussis uestris obediens erit. Sin ea contennit. s. existimabitis qualis illa pax aut deditio sit: ex qua ad Iugurthā scelerum ipunitas ad paucos potentes maximæ diuitiæ: at in rēpu. dāna atq̄ dedecora peruenerūt: nisi forte nōz dum etiā uos dominationis eorū satietas tenet: & illa q̄ hæc tēpora magis placent: cū regna prouinciæ: leges iura: iudicia: bella atq̄ paces: postremo diuina & humana oīa penes paucos erāt. Vos autē inuicti ab hostibus iperatores omnium gentiū latis habebatis animam retinere. Nā seruitutē quidē quis uest: recusare audebat? At ego tametsi uix flagitiosissimū existimo ipune iniuriā accepisse: tamen uos hominibus sceleratissimis ignoscere: quoniā ciues sunt æquo animo peteret: ni misericordia in pernitē casura esset: nā & illis quā rū importunitatis habēt tantū pag: est ipune malefecisse nisi faciundi licentia deinde eripiat: & uobis alterna sollicitudo remanebit: cū inteligetis aut seruiendū esse aut per manus libertatē retinendā. Nam fidei quidē aut concordia quæ spes est? dominari illi uolunt: uos liberi esse: facere illi iniuriā: uos phibere: postremo sociis uestris ueluti hostibus: hostibus pro sociis utuntur. Potest ne i tam diuersi mētibus pax aut amicitia esse? Quare moneo hortorq̄ uos ne tārū scelus impunitū omittatis. Non peculatus ærarij factus est: neque per uim sociis ereptæ pecuniæ: quæ q̄ grauias sint tamē ex consuetudine iam pro nichilo habentur: hosti accerrimo prodita senatus autoritas: proditum imperium uestrum est: domi militiæ res. publica uenalis fuit: quæ nisi quesita erunt: & nisi uidicatum innoxios: quid erit reliquum nisi ut illis obediens iuauimus qui ea fecerunt. Nam impune quod libet facere: id est regem esse. Neque ego uos. Quir. horror ut malitis ciues uestros perperam q̄ recte fecisse. Sed ne ignoscendo malis bonus perditum eatis. Ad hoc in Re. p. multum præstat beneficii q̄ maleficii immemorem esse: bonus sit tantummodo signior: ubi negligas: at malus improbius: ad hoc si iniuriæ non sint: haud sæpe auxilii egeas.

Aec atq̄ alia huiusmodi sæpe in dicēdo: Memmius populo persuadet ut. L. Cassius: qui tum prætor erat ad Iugurtham mitteretur: eumque iterposita fide publica Romam duceret: quo facilius iudicio regis Scauri & reliquorum quos pecuniæ captæ arceffebant delicta patifierent. Dum hæc romæ geruntur qui in numidia relictī a Bestia exercitui præerant: sicuti morem imperatoris sui plurima & flagitiosissima fecere facinora: fuere qui aurō corrupti elephantes Iugurthæ traderent: Alii per fugas uenderēt: pars ex pacatis prædas agebant. Tanta uis auaritiæ animos eorum ueluti tabes inuaserat. At Cassius prælata rogatione a. C. Memmio: ac perculsa omni nobilitate ad Iugurtham proficiscitur: eique timido & ex cōscientia diffidenti rebus suis persuadet: quo se populo roma. se dedisset: ne uim quam misericordiam experiri mallet: priuatim præterea fidem suam interponit. Quam nō minoris q̄ publicam ducebat. Talis ea tempestate fama de Cassio erat. Igitur Iugurtha contra decus regium cultu quam maxime miserabili cum Cassio Romam uenit. Ac tametsi in ipso magna uis animi erat confirmatus ab omnibus: quorum potentia aut scelere cūcta ea gesserat: quæ supra diximus. C. ramen Bebiū tribunum plæbis magna mercede parat Cuius impudentia cōtra ius & iniurias omnes munitus foret. At. C. Memmius aduocata cōcione quamquam regi infesta plæbes erat: & pars in uincula duci iubet: pars ni socios sceleris aperiret: more maiorum de hoste supplicium sumi: dignitati magis quam iræ consulens: sedare motus & animos eorum mollire: postremo confirmare fidem publicam per sese in uiolatam fore. Post ubi silentium cœpit: producto Iugurtha uerba fecit Romæ Numidiæque facinora eius memorat. Scelera in patrem fratresque ostendit: & quibus iuuantibus quibus ministris ea egerit: quamquam intelligat populus roma. tamen se uelle manifeste magis ex illo habere: si uerum aperiat in fide & clemētia populi roma. magnam spem illi sitam. Sin reticeat nō soluti sociis fore: sese & suas opes corruptum. Deinde ubi Memmius dicendi finem fecit: & Iugurtha iussus est res spōdere. C. Bebius quem pecūia corruptum supra diximus: regem tacere iubet: ac tametsi multitudo quæ in concione aderat: uehementer accensa terrebat eum clamore uultuque: sæpe impetu: atque alijs omnibus quæ ira fieri amat: uicit tamen Bebiū impudentia. Ita populus ludibrio habitus ex concione discessit Iugur

thæ Bestiæque & cæteris quos illa questio exagitabat animi augebant. Erat ea tempestate Romæ Numida quidam nomine Massiua filius Gulusse nepos Masinissæ: qui iam in dissensioneregum iugurthæ aduersus fuerat dedira Cirtha & Adherbalem interfecto profugus ex Africâ abierat: huic Sp. Albinus: qui proximo anno post bestiam cum. Qu. Minutio Rufo consulatum gerebat: persuadet: quoniam de stirpe Masinissæ sit iugurtham ob scelera inuidia cum metu urgeat: regnum Numidiæ ab senatu petat. Auidus cõsul belli gerendi mouere quam senescere omnia malebat. Ipsi prouincia Numidia. Minutio Macedonia obuenit. Quæ postquam Massiua agitare cœpit: neque iugurthæ in amicis satis præsidii est quia eorum alium cõscientia. Alium mala fama & timor impediēbat Bomilcar proximo ac maxime fido sibi imperat ut præcio sicuti multa confecerat isiatōres massiuæ paret maxime occulte. Sin id parum procedat: quouis modo Numidam interficiat. Bomilcar mature regis mandata exequitur: & per homines talis negotii artifices. itineræ egresusque eius postremo loca atque tempora explorat. Deinde ubi res postulat insidias tetendit. Igitur unus ex eo numero: qui ad cædem parati erant: paulo inconsultius massiuam aggreditur: obtruncat: deprehensus multis hortantibus: & in primis Albino cõsule indicium profertur. Fit reus magis ex æquo: & bono: quam ex iure gentium Bomilcar comes eius qui Romam fide publica uenerat. At iugurtha manifestus tanti sceleris non prius omisit contra uerum niti: quam animaduertit super gratiam: atque pecuniæ suam inuidiam facti esse igitur quâquâ in priori actione ex amicis quinquaginta uades dederat: regno magis quâ uadibus consulens clam in numidiâ dimittit Bomilcarē: ueritus ne reliquos populares metus inuaderet parendi sibi: si de illo supplicii sumptum foret: & ipse paucis diebus profectus est: iussus a senatu Italia decedere. Sed postq̃ Roma egressus est: fertur sæpe tacitus respiciens postremo dixisse: urbem uenalem: & mature perituram si emptorem inuenerit.

Interim Albinus renouato bello comæatū stipendium: aliaque quæ militibus usui forent: maturat in Africâ portare ac statim ipse profectus est: uti ante comitia: quod tēpus haud longe aberat: armis aut deditōne: aut quouis modo bellū conficeret. At contra iugurtha trahere omnia & alias causas more facere: polliceri deditōne: ac deinde metum simulare: cedere instanti: & post paulo nesci diffident instare: ita belli modo: modo pacis mora consulem ludificare: ac fuere: qui tum Abinum haud ignarum consilii regis existimarent. Neque ex tanta properantia tam facile tractum bellum secordia magis quâ dolo crederent. Sed postquam dilapso tempore comitorum dies aduentabat. Albinus aulo fratre in castris pro prætore relicto Româ diceffit. Ea tempestate Romæ seditionibus tribunitiis atrociter. Res. pu. agitabatur. P. Lucilius. L. Annii tribuni plæbis resistentibus collegis continuare magistratū nitebantur. Quæ dissensio totius anni comitia impediēbat. Et mora in spem adductus Aulus: quem pro prætore in castris relictum supra diximus: aut conficiendi belli: aut terrore exercitus ab rege pecuniæ capiundæ: milites mense Ianuario ex Hybernaculis in expeditionem euocat: Magnisque itineribus hyemæ aspera peruenit ad oppidum Suthul: ubi regis thesauri erant: quod q̃q̃ ex sæuitia tēporis & in opportunitate loci neque capi neque obsideri poterat: nam circa murum sitū in prærupui montis extremo planities limosa hyemalis aquis paludem fecerat: tamen aut simulandi gratia: quo regi formidinē adderet: aut cupidine cecus oppidi potiundi uineas aggere: aggerem iacere: aliaque quæ incepto usui forent properare. At iugurtha cognita uanitate auli: atque imperitia legati subdole eius augere amentiam missitare supplicantes legatos. Ipse qua uitabundus per saltuosa loca & tramites exercitum ducere. Deniq̃ Aulum spe pactionis pepulit: uti Suthule relicto in abditas regiones sese uelutim credentem insequeretur. Ita delicta occultiora fuere: interea per homines calidos die noctuque exercitum tentabat: centuriones ducesq̃ turmarū partim uti transfugerēt corrumpere: alii signo dato uti locum descenderent: quæ postquâ ex sentia instruxit intempesta nocte cum multitudine. Numidarū Auli castra circumuenit Milites Romani perculsi insolito metu arma capere: alii sese obdere: pars terrores confirmare. Trepidare. omnibus locis uis magna hostium cælum nocte atque nubibus obscuratū periculū anceps. Postremo fugere an manere tutius foret: in incerto erat: sed ex eo numero quos paulo ante corruptos diximus: cohors una Ligurum cū duabus turmis. Tracū: & paucis gregariis militibus transire ad regem: & primipulus tertiæ legionis per munitionē quâ uti defenderet acceperat: locū hostibus introeundi dedit. Ea Numidæ cuncti irrumpere. Et nostris fœda fuga pleriq̃ abiectis armis proximum collem occupauere: nox atque præda castrorum hostes quo minus uictoria uterentur remorata. Sunt Deinde iugurtha postero die cum Aulo in colloquio uerba facit: tamen si ipsum cum exercitu fame ferroque clausum teneat: tamen dicit se memorem humanarum rerum si secū fœdus faceret: i. columen omnes sub iugum missum: præterea uti decem diebus Numidia decederent. Quæ quâquâ grauiæ & flagitii plene erant: tamen quia mortis metu metuebantur: sicuti regi libuerat pax conuenit. Sed ubi ea Romæ comperta sunt: metus atque mœror ciuitatem inuascere pars: dolere pro gloria imperii pas insolita bellicæ rerū timere libertati Aulo oēs infesti ac maxime qui bello præclari sæpe fuerat: quod armatus dedecore potius quâ manu salutē quæsiuerat. Ob ea consul Albinus ex delicto fratris dehinc inuidiā ac periculū. timens: senatum de fœdere consulebat: tamen: exercitui interim supplementū scribere a sociis & nomine latino auxilia accersere. Deniq̃ oibus modis festinare. Senatus uti ita par fuerat decernit: suo atq̃ populi sine iussu nullū potuisse fœdus fieri: Consul impeditus a Tri. Pl. ne quas parauerat copia secum portaret: paucis diebus in Africâ proficiscitur. Nam omnis exercitus uti conuenerat Numidia deductus prouincia Hyemabat. Postq̃ eo uentū est: q̃q̃ psequi iugurthā & mederi fraternæ inuidiæ animus ardebat: cognitus militibus quos præter fugā soluto iperio licentia atque lasciuia corruerat. Ex copia rerū statuit sibi nihil agendum.

interim Romæ. C. Manlius Limitanus Tri. Pl. rogationē ad populū promulgat: uti quæretur in eos: quorū consilio Iugurtha senatus decreta neglexisset: & qui tradidissent elephantes & perfugas: quiq; ab eo in legationi aut imperiis pecunias accepisset. Item qui de pace aut bello cū hostibus pactiōes fecissent. Huic rogationi partim consilii sibi: alii ex partiū iuidia pericula metuentes: quoniā, aperte resistere non poterant: quin illa & alia talia placere sibi faterentur: occulte per amicos: ac maxime per hoīes nominis latini: & sociis itali eos impedimenta parabant: sed plæbes incredibile memoratu est quantū intenta fuerit. Quantaq; uirrogatio nē iusserit & decreuerit: magis odio nobilitatis cui illa mala parantur q̄ cura reipu. tanta libido in partibus erat. Igitur cæteris perculsis metu. M. Scaurum quē legatum Bestiæ supra memorauimus: inter læticiam plæbis & suorū fugam trepida etiam tum ciuitate: cū ex Manlii rogatione tris quæsitores rogarentur effecerant: uti ipse in eo numero crearetur. Sed quæstione exercitata aspere uiolenterq; ex rumore & libidine plæbis: ut sæpe nobilitatē: sic ea tēpestare plæbem & secundis rebus insolētia cœperat. Cæterum mos partiū popularium & senatus factionū: ac deinde omniū malæ artium paucis ante annis romæ ortus est: ocio atq; abundantia erant rerum quæ prima mortales ducunt. Nam ante Carthagiem deletam populus & S. R. placide modesteq; inter se. R. P. tractabant: Neq; gloriæ certamen: neq; dominationis inter ciues erat. metus hostilis in bonis artibus ciuitatē retinebat. Sed ubi illa formido a mentibus discessit: sicut ea quæ res secundæ amant: lasciuia atq; superbia incessere. Ita quod in aduersis rebus optauerant: ociū postq̄ adepti sunt acerbius asperiusq; sit. Namq; nobilitas dignitatē in dominationē. Et Populus libertatē in libidinē uertere: sibi quisq; ducere: trahere: rapere: ita omnia in duas partis abstracta sunt respu. quæ media fuerat dilata rata est. Cæterū nobilitas factione magis pollebat: plæbis uis soluta ac dispersa in multitudine minus poterat paucorū arbitrio belli: domiq; respu. agitabatur penes eosdem ærariū: prouinciæ: magistratus: gloriæ: triūphi erant. Populus militia atq; inopia urgebatur: prædas bellicas imperatores cū paucis diripiebāt. Interea parentes aut parui liberi militū: uti quisque potentiori affinis erat: sedibus pelebantur. Ita tum potētia auaritia sine modo modestiaq; inuadere: polluere & uastare omnia: nihil pensi neq; sancti habere: quo ad semetipsa præcipitauit. Nam ubi primū ex nobilitate reperti sunt: qui ueram gloriā iniustæ potētia anteponerent: moueri ciuitas cœpit & dissensio ciuiliis quasi permixtio terræ oriri. Nā postquā Ti. & C. Gracchus: quorum maiores in punico bello atq; aliis multum Rei publicæ addiderant uindicare plæbem in libertatem: & paucorum scelera patefacere cœpere: nobilitas noxia atq; eo perculsa modo per socios ac nomen latinum interdum per equites Ro. quos spes societatis a plæbe dimouerat. Gracchorum actionibus obuiā ierat: & primo Tiberium: deinde paucos post annos ingredientem eadem. C. trimiurum in deducendis coloniis. cum. M. Fuluius Flacco ferro necauerat: & sane gracchis cupidine uictorie non satis moderatus animus fuit: Sed bono uici sanctus est: q̄ malo more iniuriā uincere. Igitur ea uictoria nobilitas ex libidine sua uisa multos mortalis ferro aut fega exinxit: Plusq; in reliquum sibi timoris q̄ potētia addidit. Quæ res plerūq; magnas ciuitates pessumdedit: dū alteri alteros uincere quouis modo & uictos acerbius ulcisci uolunt. Sed de studiis partiū omnibusq; ciuitatis moribus si sigillatim aut pro magnitudinē parem differe tempus quam res maturius me deseret. Quam obrem ad incōptum redeo.

Est Auli sedus exercitus quæ nostri fugā fecerant. Quirō Metellus & M. Sullanus Coss. Des prouincias iter se partiuerant. Metelloq; Numidia obtinuerat: acri uiro & quāquā aduerso populi partibus: fama tamen æquabili & inuoluta: is ubi primū magistratū ingressus est. Alia omnia sibi cum collega ratus: ad bellū quod gesturus erat animum intendit. Igitur diffidens ueteri exercitui milites eligere: scribere præsidia undiq; accessere: arma: tela: equos: & cæ. instrumenta militiæ parare. Ad hoc cōmeatū affatim deniq; oīa: quæ in bello uario & multarū rerum egenti usui esse solent: cæteræ ad ea patrāda senatus auctoritate focii nomenq; latinum: & reges ultro auxilia mittere. Postremo omnis ciuitas sumo studio nitebatur. Itaq; ex sententia oībus rebus paratis cōpositisq; in numidiā proficiscitur magna specinuum: tum propter artis bonas tum maxime quod aduersum diuitias inuictum animū gerebat: & auaritia magistratū ante id tempus in Numidia nostræ opes contusæ hostiū quæ aucte erant. Sed ubi in Aphricā uenit exercitus ei traditura. Sp. Albino proconsole inres imbeciles: neque periculi neque laboris patiens lingua quā manu prouipior: prædator ex sociis & ipse præda hostiū sine imperio & modestia habitus. Ita iperatori nouo plus malis moribus sollicitudinis quam ex copia militum auxilii aut bonæ spei accedebat. Statuit metellus tamen quāquā æstiuorum tempus cōmitiorum mora imminuerat: & expectatione euentus ciuiū animos intentos putabat: non priu bellū attingere quam maiorū disciplina milites laborare coegisset. Nā Albinus Auli fratris: exercitus quæ clade: perculsus postquā decreuerat non egredi prouincia quantum tēporis æstiuorum imperium fuit plerūq; milites statutis castris habebat: nisi cum odor aut pabuli egestas locum mutare subegerat. Sed neque more militari uigiliæ ducebantur: uti cuiquæ libebat: ab signis habebat. Lixæ permixti cum equitibus: die noctu quæ uagabantur: & palantes agros uastare: uillas expugnare: pecoris & mancipiorū prædas certantis agere eaq; mutare cum mercatoribus uino auctitio & aliis talibus. Præterea frumentum publice datū uendere: panē in dies mercari: Postremo quæcūq; dici aut fingit quæunt ignauia luxuria: que probra in illo exercitu cuncta fuere: & alia amplius: sed in ea difficultate. metellum non minus quam in rebus hostilibus magnū & sapientem uirum fuisse comperior: tanta temperantia inter ambitionē fauitiamque moderatū: namque edicto primo adiumenta ignauia dicitur sustulisse: ne quisquā in castris panem aut quem alium cibum coctū uenderet: ne lixæ sequerentur exercitū: ne miles gregarius in castris neue in agmine

ne seruum aut iumentum haberet. Ceteris arte modum statuisse. Præterea transuersis itineribus quotidie castra moueretur: uallo ac fossa munire: uigilias crebas ponere: & eas ipse cum legatis circumire. Itē in agmine in primis modo: modo in postremis sæpe in medio adesse ne quispiam ordine egredieretur: ut cū signis frequentes incederent: miles cibū & arma portaret. Ita prohibendo a delictis magis quā uindicando exercitum breui confirmauit. Interea Iugurtha ubi ea quæ Metellus agebat ex nunciis accepit: simul de innocentia eius certior Romæ factus diffidere suis rebus: ac tum demū ueram deditiōem facere conatus ē. Igitur legatos ad consulem cum suppliciis mittit. Qui tantūmodo ipsi: liberisq; uitam peterent: alia omnia dederent populo Romano sed Metello iā antea expe imētis cognitum erat genus Numidarum: infidum: ingenio mobili nouarum rerum audū esse: itaq; legatos. Alium ab alio diuersos aggreditur: ac paulatim tentando: postq; opportūos sibi cognouit: multa pollicendo persuadet: ut Iugurtham maxime uiuū sūm id parum procedat necatum si/ bi traderent: ceteræ palam quæ ex uoluntate forent regi nunciare iubet. Deinde paucis diebus intēto atq; in festo exercitu in Numidiam procedit. Vbi contra belli faciem tuguria plena hominū: pecora: cultoresq; in agris erant ex oppidis & Mapalibus præfecti regis obuiam procedebant parati frumentū dare cōmeatum portare. Postremo omnia quæ imperarentur facere. Nequæ Metellus iccirco minus: sed pariter ac si hostes adessent munito agmine incedere: latæ explorare: omnia illa deditiōis signa ostentu esse credere: eo insidiis locum tentare. Itaque cum expeditis cohortibus: item funditorum & sagittatorum delecta manu apud primos erat. In postremo. C. Marius legatus curabat cum equitibus in utrumq; latus auxilios equites. Tribunis legionum: & præfectis cohortum dispartiuerat: ut cum his uelites permixti quocunq; accederent: equitatus hostium propulsarent. Nam in Iugurtha tantus dolus: tantaquæ pericia locorum & militie erat: ut absens an præsens: pacem an bellum gerens perniciosior esset: in incerto haberetur. Erat aut longe ab eo itinere quo Metellus pergebat oppidum Numidarum nomine Vata forum rerum uenalium totius regni: & maxime celebratum: ubi incolere & mercari res consueuerat talici generis multi mortalis. Huic Consul simul tentandi gratia si paterentur opportunitates loci præsidium imposuit: Præterea imperauit frumentum: & alia quæ bello usui forent cōportare: ratus id quod res monebat frequentiam negotiatorum & cōmeatum etiam paratis rebus munimento fore. Inter hæc negocia Iugurtha impensius modo legatos supplices mittere: pacem rogare: præter suam liberorumquæ uitam Metello omnia dedere. Quos item uti priores Consul illectos dimittebat ad proditiōem regi: pacem quam postulabat: neque abnuere: neque polliceri: & inter eas moras promissa legatorum expectare. Iugurtha ubi Metelli dicta cum factis composuit: ac se suis artibus tentari animaduertit. Quippe cui pax uerbis nuntiabatur: ceterum re bellum asperrimū erat: urbs maxima alienata: ager hostibus cognitus: animum popularium tentari: coactus rerum necessitudine statuit armis certare. Igitur explorato itinere hostium in spem uictoriæ adductus ex opportunitate loci: q̄ maximas copias potest omnium generum parat: ac per tramites occultos exercitum Metelli anteuenit. Erat in ea Numidiæ per quam Aderbal in diuisione possederat flumen oriens a meridie Muthul. A quo haberant modus ferme millia passuum uiginti tractu peri uastus a natura & humano uultu sed ex eo midio quia si collis oriebatur in immensum pertingens uestius oleastro: ac murtetis aliisque arborum generibus: quæ humo arida atque arenosa gignuntur. media autem planities deserta penuria aquæ præter fluminem propinqua loca ea confita arbutis pecore atque cultoribus frequentabantur. Igitur in eo colle quem transuerso itinere porrectum docuimus: Iugurtha extenuata acie suorum confedit: elephantis & patri copiarum pedestrium Bomilcarem præfecit: eumque edocet: quæ ageret: ipse propior montem cum omni equitatu atque peditibus delectis suos collocat. Deinde singulas turmas & manipulos circuiens mouet atque obtestatur: uti memores pristinae uirtutis & uictoriæ: sese regnumque ab Romano auaritia defendant. Cum is certamen fore quos antea uictos subiugū miserint. Duce illis: non mutatum animum: quæ ab imperatore decuerat omnia suis prouisa: locum superiorem: uti prudentes cum imperitis: ne pauciores cum pluribus: aut rudes cum bello melioribus manum conferrent: prouide parati intentique essent signo dato Romanos inuadere. Illum diuina aut omnis labores & uictorias confirmaturum: aut maximarum erumnarum initium fore. Ad hoc uir itumuti quemque ob militare facinus pecunia aut honore extulerat cōmone facere: beneficiis: & eum ipsum aliis ostentare. Postremo pro cuiusque ingenio pollicendo: minitendo: obtestando alium alio modo excitare. Cum interim Metellus ignarus hostium monte digrediens cum exercitu conspicitur. Primo dubius quid nam insolita facies ostenderet: Namque inter uirgulta equi: Numidæque considerant neque plane occultati humilitate arborum: & tamen incertum quid nam esset: tum natura loci: tum dolo ipsi atquæ militaria signa obscurati. Deinde breui cognitis insidiis paulisper agmen constituit. Ibi commutatis ordinibus in dextero latere quod proximū hostiū erat triplicibus subsidiis aciem instruxit: inter manipulos funditores & sagittarios dispersit equitatum omnem in cornibus locat: ac patica pro tempore milites hortatus: aciem sicuti instruxerat transuersis principiis in planum deducit. Sed Numidas quietos neque digressos colle animaduertit: ex anni tempore ueritus & inopia aquæ: ne siti conficeretur exercitus. Rutilium legatū cum expeditis cohortibus: & parte equitum præmisit ad flumen: uti locū castris antecaperet: existimans crebro hostes impetu & transuersis præliis iter remoraturus (& quoniam armis diffiderat paulatim procedere: mariū post principia habere. Ipse cum equitibus sinistra alæ esse: qui in agmine princeps facti erant. A Iugurtha ubi extremum agmen Metelli primos suos prætergressum uidet: præ-

sidio quasi dum milium peditum montem occupat: qua Metellus descenderat: ne forte cedentibus aduersariis receptum: ac post munimento foret. Deinde repente signo hostes inuadit. Numidae alii postremos cedere pars a sinistra ac dextra tentare: in fensu adesse: instare: atque omnibus locis romanorum ordines conturbare. Quorum etiam qui firmioribus animis obuui hostibus fuerunt ludificati in incerto praelio ipsi modo eminus faciabantur: neque contra ferendi aut conferendi manu copia erat ante iam docti ab iugurtha equites: ubi Ro. turmae insequi coeperant non conferti in unum se recipiebant. Sed alius alio quam maxime diuersi. Ita numero priores si a persequendo hostes detertere nequiverant: desectos a tergo aut alateribus circumuehebant. Sin opportunior fuge collis quam capi fuerant ea uero consueti Numidarum equi facile iter uirgulta euadere. Nostros asperitas & insolentia loci retinebat. Ceterum facies totius negotii uaria incerta foeda atque miserabilis diuersa a suis pars cedere: alii insequi: neque signa neque ordines obseruare ubi quicquid periculum caperat ibi resistere: ac propulsare arma: tela: equi: uiri hostes atque ciues permixti: nihil consilio atque imperio agi fors oia regere: itaque multum diei processerat etiam tum euentus in incerto erat. Denique omnibus labore & aestu languidis: Metellus uidet ubi Numidas minus instare: paulatim milites in unum conducit: ordines restituit: & cohortes legionarias quattuor aduersus pedites hostium collocat. Eorum magna pars locis superioribus sessa considerat: simul orare: hortari milites ne deficerent: neu paterentur hostes fugientes uincere neque illis castra esse neque munimentum ullum quo cedentes tenderent: in armis omnia sita. Sed nec iugurtha quidem interea quietus erat circum ire: hortari: renouare praelium & ipse cum delictis tentare omnia subuenire suis: hostibus instare dubiis quos firmos cognouerit: neminus pugnando retinere. Eo modo iter se duo imperatores summi uiri certabant: ipsi pares: ceterum opibus disparibus. Nam Metello uirtus militum: locus aduersus iugurthae alia omnia praeter milites opportuna. Denique Romani ubi intelligunt: neque sibi profugium esse: neque ab hoste copiam pugnandi fieri: & iam diei uesper erat. Aduerso colle sicuti preceptum fuerat euadunt amisso loco. Numidae fusi fugatique pauci interiere. Plerosque uelocitas & regio hostibus ignara: turata sunt: interea Bomilcar quem elephantis & partis copiarum pedestrium praefectum ab iugurtha esse supra diximus: ubi eum Rutilius praetergressus est: paulatim suos in aequum locum deducit: ac dum legatus ad flumen quo praemissus erat festinans pergit quietus uti res postulabat: aciem exornat: neque remittit quid ubi que hostis agere explorare. Postquam Rutilius confedissem iam & animo uacuum esse accepit: simulque iugurthae ex praelio clamorem augeri: ueritus ne legatus cognita re laborantibus suis auxilio foret: Quam aciem diffidens uirtuti militum arte statuerat: quo hostium itineri officeret latius porrigit. Eoque modo ad Rutili castra procedit. Romani ex improviso pulueris uim magnam animaduertunt. Nam pro aspectum ager arbutis confitus prohibebat: & primo humum rati aridam uento agitari: postubi equabilem manere: sicuti acies mouebatur magis: magisque appropinquare uidebant: cognita re properantes arma capiunt ac per castris sicuti imperabatur consistunt. Deinde ubi propius uentum est utrinque magno clamore concurrunt. Numidae tantummodo remorati dum in elephantis auxilium putant. Postquam eos impeditos ramis arborum atque ita desectos circumueniri uident: fugam faciunt: ac plerique abiectis armis: collis aut noctis quae iam aderat auxilio integri abeunt: elephantum quartum capti reliqui omnes numero quadraginta interfecti sunt. At Romani quaquam itinere atque opere castrorum & praelio fessi lassique erant tamen quod Metellus amplius opinione morabatur: instructi: intentique obuui procedunt. Nam dolus Numidarum nihil languidi neque remissi patiebantur: ac primo obscura nocte postquam haud procul inter se erant strepitu: uelut hostes aduentare alteri apud alteros formidine simul & tumultum facere: & poene imprudetia admissu facinus miserabile foret in utroque praemissi equites esse explorauissent: igitur pro metu repente gaudium exortum est. Milites alius alium leti appellat: acta edocentatque audiunt sua quisque sortia facta ad caelum inferunt. Quippe humanae res ita se habent in uictoria etiam in uicis gloriari licet aduersae res etiam detractant bonos Metellus in uicis eadem castris quattuor moratus fancies cum cura reficit meritos: in praeliis more militiae donat uniuersos concione laudat atque agit gratias: hortatur ad cetera quae leuia sunt parem animum gerant pro uictoria factis pugnatu: reliquos labores praede fore. Tamen interim tran fugas & alios opportunos. Vbi iugurtha gentium: aut quid ageret cum paucis ne esset: an exercitum haberet: ut sese uictus gereret: exploratum misit. At ille sese in loca saltuosa & munita natura receperat: ibique cogebat exercitum numero hominum ampliore: sed hebetem infirmumque: agri ac pecoris magis quam belli cultorem. Id ea gratia eueniebat: quod praeter regiones equites nemo omnium Numidarum ex fuga regem sequebatur. Quo cuiusque animus fert discedunt eo neque id flagitium militiae ducitur: ita se mores habent. Igitur Metellus ubi uidet regis etiam tum animum ferocem esse bellum renouari. Quod nisi ex illius lubricine geri non posset. Praeterea iniquum certamen sibi cum hostibus minore detrimento illos uinci: quam uincere: statuit non praeliis neque in acie: sed alio modo bellum gerendum fore. Itaque in loca Numidae opulentissima pergit agros uastat multa & oppida temere munita: aut sine praelio capit incenditque: puberes interficit: iubet alia omnia militum praede esse. Ea formidine multi mortales romanis dedit: obsides: frumentum & alia quae usui forent affatim praebita sunt ubicunque res postulabat praedium impositum. Quae negotia multo magis quam praelium male pugnatu ab suis regibus terrebant. Quippe cui spes omnis in fuga sita erat sequi cogebatur: & qui sua loca defenderet nequiuert in alienis bellum gerere: tamen ex inopia quod optimum uidebatur consilium capit: exercitatu plerumque in iisdem locis operiri iubet: ipse cum delectis equitibus Metellum sequitur nocturnis autemque itinerebus ignoratus Romanos palantis repente aggreditur: eorum plerique inermes cadunt multi capiuntur: ne

mo omnium intactus profugit: & Numidæ priusquam subueniretur: sicuti iussi erant in proximos colles discedunt: Interim romæ gadium ingens ortum cognitis Metelli rebus: ut se exercitumque more maiorum generet: ut in aduerso loco tamen uictor fuisset: uirtute hostium agro potiretur iugurtham magnificum ex. Auli secordia quæ ipem salutis insolitudine aut fuga coegisset habere. Itaque senatus ob ea fortiter acta diis immortalibus supplicia decernere. Civitas antea tripida & sollicita de belli euentu læta agere leticiam. Fama de Metello præclara esse: igitur eo intentior Metellus ad uictoriam niti omnibus modis festinare: cauere tamen necubi hosti opportunus fieret non eminisse post gloriam inuidiam sequi: ita quo clarior: eo magis anxius erat. neque post insidias iugurthæ effuso exercitu prædari. Sed ubi frumento aut pabulo opus erat cohortes cum omni equitatu præsidium mangebant. Exercitus partem ipse: reliquos Marius ducebat: se igne magis quam præda ager uastabatur: duobus locis haud longe inter se castra faciebant. Vbi ubi opus erat cuncti aderant: cæterum quo fuga atque formido latius cresceret diuersi agebant. Eo tempore iugurtha per colles sequi tempus aut locum pugnae quaerere. quæ uenturum hostem audierat paululum aut aquarum fontis quorum penuria erat corrumpere modo se Metello interdum Mario ostendere post: emone an agmine temptare ac statim incolles regredi. Rursus alius post aliis minitari: neque prælium facere: neque ocium pati. Tantummodo hostem ab incepto rerinere: Romanus imperator ubi se dolis fatigari uidet: neque ab hoste copiam pugnandi fieri urbem magnam & in ea parte qua sita erat arcem regni nomine zamam statuit oppugnare ratus id quod negotium poscebat: iugurtham laborantibus suis auxilio uenturum: ibique prælium fore. At ille quæ parabantur a perfugis edoctus magnis itineribus Metellum anteuenit: oppidanos hortatur: moenia defendat: additis auxilio perfugis: quod genus excopis regis: quod fallere nequibat fortissimum erat. Preterea pollicetur in tempore semet cum exercitu affore. Ita compositis rebus in loca quam maxime occulta descendit: ac post paulo cognoscit ex itinere marium frumentatum cum paucis cohortibus. Sicam missum: quod oppidum primum omnium post malam pugnam ab rege defecerat. Eo cum delectis equitibus pergit noctu: & iam egredientibus Romanis in porta pugnam facit. Simul magna uoce Sicensis hortatur uti cohortes a tergo circumueniant: fortunam illis præclaris facinoris casum dare: si id fecerint. postea sese in regno illos in libertate sine metu ætatem acturos: at ni Marius signa inferre atque euadere oppido properauisset profecto cuncti aut magna pars Sicensium fidem mutauissent. Tanta mobilitate sese Numidæ agerunt. Sed milites iugurthini paulisper a rege sustentati postquam maiore uis hostes urgent paucit amissis profugi discedunt. Marius ad zamam peruenit: id oppidum in campo situm magis opere quam natura munitum erat nullus idoneæ rei egens: armis uisque opulentum. Igitur Metellus pro tempore atque loco paratis rebus cuncta moenia exercitu circumuenit. Legatis imperat ubi quisque curaret. Denique ligno undique simul clamor ingens oritur: neque ea res Numidas terret: infensi intentique sine tumultu manent: prælium incipitur romanis pro ingenio: quisque pars eminens glorie aut lapidibus pugnare: alii inuadere: ac murum modo suffodere: modo scalis aggredi cupere prælium in manibus facere. Contra ea oppidani in proximos saxa uoluerunt: sed des pilla: præterea pice & sulphure tedam mixta ardenti mittere. Sed nec illos qui procul manserant timor animi satis munierat. Nam plerique iacula tormentis aut manibus emissa uulnerabant: Parique periculo sed fama impari boni atque ignaui erant. Dum apud zamam sic certatur: iugurtha ex improviso castra hostium cum magna manu inuadit: remissis qui in præsidio erant: & omnia magis quam prælium expectantibus porta irrumpit. At nostri repente metu percussi: sibi quisque pro moribus consulunt: alii fugere: alii arma capere: magna pars uulnerati aut occisi sunt. Cæterum ex omni multitudine non amplius quadraginta memores nominis romani grege facti locum corpore paulo quam alii editiorem: neque inde maxima uis depelli quiuere. Sed relati minus missa remissa remittere: pauci impluribus minus frustrati: si Numidæ propius accessissent: ibique uirtutem ostendere & eos maxima uis cedere: fundere atque fugare. Interim Metellus cum accerrime rem gereret clamorem a tergo accipit. Deinde conuerso equo animaduertit fugam ad se uersum fieri: quæ res indicabat populares esse: igitur equitatum omnem ad castra propere misit: ac statim. C. Marium cum cohortibus sociorum: cumque lachrymans per amicitiam: perque Rem. pu. obsecrat ne quam contumeliâ remanere in exercitu uictore: ne uel hostes in ultos abire sinat ille breui mandata efficit: ad iugurtham munimento castrorum impeditus cum alii super uallum præcipitarentur: alii in angustiis ipsi sibi properantes officerent multis amissis in loca munita sese recipit. Metellus in facto negotio postquam nox aderat in castra cum exercitu reuertitur. Igitur postero die priusquam ad oppugnandum regrederetur: equitatum omnem in ea parte qua regis aduentus erat pro castris agitare iubet: portas & proxima loca tribunis dispersit deinde ipse pergit ad oppidum: atque uti superiores die murum aggreditur. Interim iugurtha ex occulto repente nostros inuadit & qui in proximo locati fuerant: paulisper territi perturbantur tamen reliquo cito subueniunt. Neque diutius Numidæ resistere quiuissent: ni pedites cum equitibus permixti magnam cladem in congressu facerent quibus illi freti non uti equestri fieri prælio solet sequi. Deinde uero cedere: sed aduersi equis concurrere implicare: ac perturbare aciem: ita suis hostes pœne uictos dare. Eodem tempore apud zamam magna uicertabatur: ubi quisque legatus aut tribunus curabat eo accerrime niti: neque alius spem in alio magis quam in se habere. Pariterque oppidani aggere: oppugnare aut parare omnibus locis: audius alteri alteros lauciare: quam semetipsi tegere: clamor permixtus hortatione læticia gemitu. Item strepitus armorum ad cælum ferri: tela utrinque uolare. Sed illi qui moenia defendebant ubi hostes pabulum modo pugnum remiserant: intenti prælium equestre prospectabant eos uti quæ res iugurthæ erant: lætos modo: pauidos modo animaduertes ac sicuti audiri a suis aut cerni possent: ad moe-

re alii hortari alii: aut manu significare aut niti corporibus: & huc & illuc quasi uitabundi: aut iacentes tela agitare. Quod ubi Mario cognitum est. Nam is in ea parte curabat consulto lenius agere ac diffidentiam rei simulare: pati Numidas sine tumultu praelium regi inferere. Ita illis studio suorum astrictis repente magna uim morum aggreditur. & iam scalis aggressi milites prope summa corperant: tum oppidani concurrunt lapides ignem alia praeerea tela ingerunt: nostri primo resistere: deinde ubi una ac altera scala immunita sunt: qui superfeterant afflicti sunt. Caeteri quoque modo potuerunt: pauci integri. Nam magna pars confecti uulneribus abeunt. Deinde utrinque praelium nox diremit. Metellus ubi uidet frustra inceptum: neque oppidum capi neque iugurtham niti: nisi ex insidiis aut suo loco pugnam facere: etiam aestatem exactam esse: ab Zama discedit: & in his urbibus: quae ad se defecerat: quae satis munita loco aut moribus erant praesidia imponit. Caeterum exercitum in provincia quae proxima est Numidae l. y. mandi gratia collocat: ne quid tempus ex aliorum more quietu aut luxuria concedit. Sed quonia armis bellum parum procedebat: insidias regi per amicos tendere: & eorum praesidia pro armis uti parat. igitur Bomilcarem qui Romae cum iugurtha fuerat: & inde uadibus datis clam de Massinae nece iudicium fugerat: quod ei per maximam amicitiam: maxima copia fallendi erat multis pollicitationibus aggreditur: ac proximo efficit uti ad se colloquendi gratia occulte ueniat. deinde fide data si iugurtham uiuum aut necatum sibi tradidisset: fore ut illi Senatus impunitatem & sua omnia concederet: facile Numidae persuadet: tum ingenio insido: tum metuenti. si pax cum Romanis fieret ipse per conditiones ad supplicium traderetur. is ubi primum opportunum fuit iugurtham anxium ac miserantem fortunas suas accedit. Monet atque lachrymans obtestatur uti aliquando sibi liberisq; & genti Numidarum optima meritaque provideat: omnibus praeliis sese uictos: agrum uastatum multos mortalis captos aut occisos: regni opes comminutas esse: satis saepe iam uirtutem militum: fortunam tentatam caueat ne illo cunctante Numidae sibi consulant. His atque aliis talibus ad ditionem regis animum impellit: mittuntur ad imperatorem legati qui iugurtham imperata facturum dicerent ac sine ulla pactione sese regnumq; in illius fide traderent. Metellus cunctos senatorii ordinis ex hybernis prope re accersire iubet: eorum atque aliorum quos idoneos ducebat consilium: habet ita more maiorum ex consilii decreto per legatos iugurthae imperat: argenti pondo ducenta milia: elephantas omnes: equorum & armorum aliquantulum: Quae postquam sine mora facta sunt: iubet omnes per fugas uinctos adduci: eorum magna pars uti iussum erat adducti: pauci cum primum deductio coepit ad regem Boghum in Mauritiam abierant. igitur iugurtha ubi armis uiris & pecunia spoliatus est. Cum ipse ad imperandum Tifidium uocaretur: rursusq; coepit flectere animum: & ex mala conscientia digna timere. Denique multis diebus per dubitationem consumptis: cum modo redire rerum aduersarum omnia bello potiora deduceret interdum secum ipse reputaret: quam grauis casus in seruitium ex regno foret: multis magnisque praesidiis ne quiquam perditis de integro bellum sumit. Rome senatus de provinciis consultus Numidam Metello decreuerat. Per idem tempus Uticae forte. C. Mario per hostias diis supplicanti magna atq; mirabilia portendi aruspex dixerat: Proinde que animo agitabat: fretus diu ageret fortunam quam saep.issima experiretur: & omnia prospere euentura: Ad illum iam antea consolatus ingens cupido exagitabat ad quem capiendum praeter uelustatem familiae omnia abunde erant. industria: probitas: militiae magna scientia: animus belli ingens domi modicus. libidinis & diuitiarum uictor. Tantum modo gloriae auidus. Sed is natus & per omne pueritiam Arpini altus ubi primum aetas militiae patiens fuit stipendiis facundis non graeca faciunda neque urbanis muditiis sese exercuit. ita inter artis bonas integrum ingenium breui adoleuit. Ego ubi primum tribunatum militare a populo perit: plerisque faciem eius ignorantibus facile notus per omnis tribus declaratur. Deinde ab eo magister alium post alium sibi peperit: semperq; in potestatibus eo modo agitabat: ut ampliore honore quam gerebat dignus haberetur. Tamen is ad id locum: talis uir petere non audebat. Nam postea ambitione praecipuus datus est: & iam alios magistratus praebes: consulatum nobilitas iter se per manus tradebat. Nouus nemo tam praclarus neque tam egregius factus erat: qui is idignus illo honore & quasi pollutus haberetur. igitur ubi marius Aruspices dicta eodem quo cupido animi hortabatur intedere uidet: ab Metello consulatum petendi gratia missionem rogat. Cui quaeque uirtus gloria atq; alia optata bonis superabant tamen inerat contemptor animus & superbia commune nobilitatis malum. Itaque primum commotus insolita re: mirari eius consilium: & quasi per amicitiam monere: ne tam praua inciperet: neu super fortunam animum gereret non omnia omnibus cupienda esse deberet: illi res suas satis placeret. Postremo caueret id petere a Po. Ro. quod iure negaret. postquam haec talia atq; alia dixit: neque animus marii flectitur respondit ubi primum potuisset per negocia publica factum: sese quae peteret ac postea saepe eadem postulanti fertur dixisse: ne festinaret abire: satis mature illum cum filio consulatum petiturum. is eo tempore cotubernio patris ibidem militabat: annos natus circiter uiginti. Quae res marium tum pro honore quem affectabat: contra metellum uehementer accederat: ita cupidie atq; ira. pessimis consultoribus Crassari: neque facto: ullo: neque dicto abstinere: quod modo ambitiosum foret: milites quibus in hybernis praerat lax ore imperio quam ante habere: Apud negotiatores quoque magna multitudo Uticae erat criminoe & simul magnifice de bello loqui: dimidia pars exercitus si sibi promitteretur paucis diebus iugurtham in cathenis habitum: ab ipatore consulto bellum trahi: quod homo in annis & regiae superbiae in imperio nimis gauderet: Quae omnia illis eo firmiora uidebantur: quod diuturnitate belli res familiares corruperant: & animo cupienti nihil satis festinae. Erat praeterea in exercitu nostro Numida quidam nomine Gauda. Manastabilis filius. masculinisse nepos quem micipsa testamento secundum heredem scripserat: morbis confectus & ob eam causam mente paululum imminuta: Cui Metellus petenti mote regum ut sellam iuxta poneret: item postea custodiam causa turmae equitum Romanorum utrumque negauerat honor quod eorum

modo foret: quos po:ro. reges appellauisset præsidium: quod cōtumeliosum foret: si equites romani Satelliti: Numidæ traderentur. Hunc marius anxius aggredif: atq; hortatur: ut cōtumeliæ: iperatori cū suo auxilio pœnas petat hoīem ob morbos animo par: ualido secōda oratione extollit illū regē ingentē uirū. mafi: nissæ ueporē esse: si iugurtha captus aut occisus foret imperiū Numidiæ sine mora habiturū: id adeo mature posse euenire si ipse Consul ad id bellū missus foret: itaq; & illū: & equites romanos milites: & negociatores alios ipse plerosq; pacis spe ipellit: uti romani ad suos necessarios aspere in Metellū de bello scribant: mariū iperatore pōcant sic illi a multis mortalibus honestissima suffragatiōe cōsulatū petebat. Simul ea tēperate plæbes nobilitate fusa p legē manliā nouos extollebat. Ita mario cuncta procedere. Interim iugurtha postq; omiffa deditiōe bellū icipit: ut cū magna cura parare oīa: festiare exercitū cogere ciuitates q; a se deserant formidine aut ostentando p̄mia affectare: circūuenire suos locos arma tela aliaq; q; spe pacis amiserat reficere: aut cōmercari: seruitia Romanorū allicere: & eos ipsos qui in præfidiis erant: pecunia tentare prorsus intactū nihil neq; quietū pati cuncta agitare: igitur Vacenses quo Metellus in initio iugurtha pacifice præsidium imposuerat fatigati regis suppliciis neq; antea sua uoluntate alienati: p̄cipes ciuitatis inter se coniurāt. Nā uulguis uti plerūq; solet & maxie Numidæ ingenio mobili: seditiosum atq; discordiosum erat: cupidū nouæ regē quieti & ocio aduersum deinde compositis inter se rebus in diem tertiū cōstituunt quod is festus celebrat usq; per omnem Aphricā: ludum & lasciuia magis q; formidinem ostēdebat: sed ubi tempus fuit centuriones Tribunosq; militares & ipsum præfectum oppidi. T. Turpilium Sullanum alius aliū domos suas inuitāt eos omnis præter Turpilium inter epulas obtruncant. Postea milites palātes inermes: qp̄pe in tali die ac sine imperio egrediunt: idem plæbs facit pars edocti a nobilitate alii studio taliū regē incitati: quis acta cōsiliūq; ignorantibus tumultus ipse & res nouæ satis placebant. Romani milites iprouiso metu incerti: ignariq; quid potissimum facerēt trepidare. Arcē oppidi ubi signa & scuta erant præsidium hostiū portæ ante clausæ fugam phibebant: ad hoc mulieres pueriq; p̄fectis ædificiorum saxa & alia quæ locus p̄bebat certatim mittere: ita neq; caueri anceps malū neq; a fortissimis infirmissimo generi resisti posse: iuxta boni maliq; strenui & ibecilles multi obtruncati sunt i ea tāta asperitate sauiissimis Numidis & oppido undiq; clauso Turpilius præfectus unus ex omnibus italiciis profugit intactus id misericordia ne hospitis ac pactiōe: an casu ita eueniret par: comperrimus: nisi quia illi in tanto malo turpis uira integra fama polior fuit improbus intestabilisq; uideret. Metellus postq; de rebus Vacæ actis comperit paulisper mæstus e cōspectu abiit. Deinde ubi ira & egritudo permixta sunt cum maxima cura ultum ire iniurias festinat. Legionem cū qua hymeabat: & q; plurimos potest numidas eqtes pariter cū occasu solis expeditos educit & postera die circiter horam tertiam peruenit in quandam planitiem: locis paulo superioribus circūuentam ibi milites fessos itineris magnitudine: etiam abnuentes omnia docet oppidum Vacam non amplius mille passum abesse dicere reliquum laborē æquo animo pati: dū pro ciuibz suis uiris fortissimis atq; miserrimis pœnas caperent præterea prædam benigne ostentat sic animis eorum arrectis equites in primō latere pedites quam artissime ire & signa occultare iubet. Vacenses ubi animaduertere ad se uersum exercitum pergere primo uti res erat. Metellum effērat: portas claudere. Deinde ubi neq; agros uastari: & eos qui primi aderant Numidas equites uident: rursus iugurtham arbitrari cum magno gaudio obuii procedunt. Equites & pedites repentes signo dato alii uulguem effusum oppido cedere: alii ad portas festinare: pars turres capere: ita atq; præde spes amplius quam lassitudo posse. Ita Vacenses biduum modo ex perfidia lætati. Ciuitas magna & opulenta cuncta pœne atque præde fuit. Turpilium quem præfectum oppidi unum ex omnibus profugisse supra ostendimus: usus a Metello causam dicere postq; se parum expurgat condemnatus uerberatusq; pœnas capite soluit. Nam is ciuis e Collatia erat. Per idem tempus bomilcar. cuius impulsu iugurtha deditio nem quam metu deseruit inceperat: susceptus regi & ip̄e cum suspiciens nouas res cupere: ad perniciē eius dolum nuerere: die noctuq; fatigare animum d: niq; omnia tēdō socium sibi adiungit nabdalsam hominem nobilem: magnis opibus clarum acceptumq; popularibus suis: qui plerūq; seorsum ab rege exercitum ductare: & oēs res exequi solitus erat quæ iugurthe fesso aut maioribus astricto supererant ex quo illi gloria opes quæ inuentæ: igitur utrisq; consilio die insidiis statuitur. Cætera uti res posceret pro tēpore parari placuit. Nabdalsa ad exercitum est p̄fectus: quē inter hyberna Romanorū iussus habebat: ne ager inultis hostibus uastaret. is postq; magnitudine facinoris p̄cussus: ad tēpus nō uenit: metuq; rem ip̄ediebat. Bomilcar. simul cupidus incepta patrandi: & timore socii anxius: ne omisso uetere cōsilio nouum quereret litteras ad eum p homines fideles mittit: in quis molliorem secordiāq; uiri accusare testari deos p quos iurasset monere ne præmia Metelli in pestem conuerteret iugurthæ exitiū adesse: cæterum sua ne an Metelli uirtute p̄iret: id modo agitari: p̄inde reputaret animo suo p̄mia an cruciatum mallet: sed cum hæ litteræ allatæ fuere. forte Nabdalsa exercitatio corpore fessus in lecto quiescebat: ubi cognitus Bomilcaris uerbis: primo cura: deinde uti egrū animū solet somnus cœpit: erat enim Numida qdā negociorū curator: fidus ei acceptusq; & omnium cōsiliorū nisi nouissimi participes: q postq; allatas litteras audiuit: & ex cōsuetudine ratus opa: aut ingenio suo opus eē: tabernaculū introiuit: Dormiente illo epistolā sup caput i puluinari temere positam sumit ac perlegit. Deinde propere cognitis insidiis ad regem p̄git. Nabdalsa post paulo expressus: ubi neq; epistolam repit: & rem omnem uti acta era ex pfugis cognouit primo indicē p̄sequi conatus ē: postq; id frustra fuit iugurthā placandi gratia accedit dicit quæ ip̄e parauisset pfida clientis sui facere p̄uenta: lachrymans obtestatur p amicitia p̄q; sua ante fideliter acta: ne sup tali scelere suspectū sese haberet. Ad ea rex aliter qui animo gerebat placide respōdit Bomilcare interfecto aliisq; multis quos socios insidiarū cognouit irā oppressit

neq; ex eo negotio seditio oriretur neque post id iugurthæ dies aut nox ulla quieta fuit: neque loco; neq; mortali cuiq; aut tempori satis credere. ciues hostes iuxta metuere: circumspectare omnia & omni strepitu pauescere: alio loco sæpe contra decus regium noctu requiescere interdum somno excitus arreptis armis tumultu facere. ita formidine quasi uecordia agitari. igitur Metellus ubi de casu Bomilcaris & inditio patefacto ex perfugis cognouit: rursus: tanq; ad inregum bellu cuncta parat festinatq;: Mariu fatigante de pfectione simul & inuictu & offensum: sibi pa; idon eu ratus domu dimittit. Et Romæ plebes litteris quæ de Metello ac mario missæ erant cognitis uolenti animo de abobus acceperant. imperatori nobilitas: quæ anteæ decori fuit: inuidiæ esse. At illi alteri generis hūilitas fauorē addiderat. Cæter; in utroq; magis studia partiu: q; mala aut bona sua moderari. Preterea seditiosi magistratus uulgu exagitare. Metellu oibus concionibus capitis accerscere. Marii uirtutē immanius celebrare. Deniq; plebes sic est accensa uti opifices: agrestesq; omnes: quorum res fidesq; in manibus suæ erant: relictis openbus frequenter Marium: & ut sua necessaria post illius honorem ducerent. ita percussa nobilitate post multas tempestates nouo homini consulat mandatur: & postea populus a tribuno plebis. L. Manlio mantino rogatus quem uellet cum iugurtha bellum gerere: frequens Marium iussit. Sed Senatus paulo ante Metello Numidiam prouinciam decreuerat: ea res frustra fuit. Eodem tēpore iugurtha amissis amicis: quorum plerosq; ipse necauerat. Cæteri formidine: pars ad Romanos alii ad regem Boghū perfugerat: cum neq; bellum geri sine ministris posset & nouorum fidem in tanta perfidia ueterum experiri periculosum duceret uariis incertisq; agitabatur omneq; illi res: neq; consilium: aut quisq; hominum satis placebant: itinera profectusq; in dies mutare: modo aduersus hostes: interdum in solitudines pergere sæpe in fuga ac post paulo in armis spem habere: dubitare: uirtute an fidei popularium minus crederet. ita quocunq; intenderat res aduersæ erant. Sed inter eas moras repetesese Metellus cum exercitu ostendit Numidæ ac iugurtha pro tempore parati instructi sunt. Deinde prælium incipitur: qua in parthe rex pugna affuit ibi aliquamdiu certatum est. Cæteri eius omnes milites primo congressu pulsi fugatiq; sunt. Romani lignorum & armorum: & aliquanto numero hostium paucoru potiti sunt. Nam ferme Numidas in omnibus preliis magis pedes q; arma tutati sunt. Ea fuga iugurtha in pensius modo rebus suis diffidens cum perfugis & parte equitatus in solitudines. Deinde Thalam peruenit: id opidum magnum atq; opulentum: ibiq; pleriq; thesauri filiorumq; eius multus pueritiæ cultus erat: Quæ postq; Metello comperta sunt: q; inter Thalam flumenq; proximum in spacio miliu quinquaginta loca arida atq; uasta esse cognouerat: tamen spe petrandi belli: si eius oppidi potius oret omnis asperitates superuadere: ac naturam etiam uincere aggreditur igitur oia iumeta sarcinis leuare iubet: nisi frumeto diegedecē: Cæter; utres modo: & alia uasa aquæ idonea portari. Præterea conquirat ex agris q; plurimu pōt domiti pecoris eor; imponit uasa cuiusq; modi: sed pleraq; lignea collecta ex tuguriis numidag;: Ad hoc finitimis ipat. Qui se pōt regis fugā Metello dederat: quā plurimu ut quisq; aquæ portaret. Diē lociq; ubi præsto fuerit prædicat. ipse ex flumine q; proximā oppido aquā eē supra diximus: iumeta honerat. Eo mō instructo ad Thala pficiscit. Deinde ubi ad id loci uentū ē quo numidas præceperat: & castra posita munita; sunt tāta repete cælo missa uis aquæ dicit: ut ea mō exercitui: satis superq; foret. Præterea cōmeatus spe amplioriq; Numidæ: i cuti pleriq; faciūt noua deditōe officia tenderat. Cæter; militas religiōe pluuiæ magis usi. Ea; res multu animis eor; addidit. Nā rati sunt sese diis mortalibus cure esse. Deinde postero die contra opinionem iugurthæ ad Thala pueniunt: Oppidani quise loco; asperitate munitos crediderant: magna atq; insolita re perculsi nihilo signius bellu parare: idē nostri facere. Sed rex nihil iam infestū Metello credens: quippe oia tala: arma locos tempora. Deniq; naturā ipsam cæteris imperitantē industria uicerat: cum liberis & magna parte pecuniæ ex opido noctu profugit. Neq; postea ullo in loco amplius uno die aut una nocte moratus simulabat se negotii gratia aproperare. Cæterum prodicionem timebat quam uitare posse celeritate putabat: Nam talia consilia solent per ocium ex opportunitate capi. At metellus ubi oppidanos prælio intentos simul oppidum & operibus & loco munitum uidet: uallo fossaq; moenia circumuenit. Deinde iubet locis ex copia maxime idoneis uineas agere: superq; eas aggerem iacere: & super aggerē impositis turribus opus ministros tutari. Contra hæc oppidani festinare parare prorsus ab utrisque nihil reliquum fieri. Deniq; Romani multo ante labore preliisq; fatigati post dies quadraginta quam eo uentum erat oppido modo potiti: Præda omnis a perfugis corrupta est: Hi postq; murum arietibus feriri: resque suas afflictas uidēt aurum atque argentum & alia quæ prima dicuntur domum regiam comportant ibiq; uino & epulis grauatii: illaque & domum: & semet igni corrumpunt: & quas uicti ab hostibus pænas metuerant. eas ipsi uolentes pependere. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metellum uenerat: orantes uti præsidium præfectumq; eo mitteret. Hamilcarem quendam hominem nobilem fastiosum nouis rebus studere: aduersum quem neq; imperia magistratuum: neq; leges ualerent: in id festinaret in summo periculo suam salutem & illorum socios fore. Nam Leptitani iam inde a principio belli iugurtini ad bestiam Consullem & postea Romam miserant amicitiam societatemque rogatum. Deinde ubi ea impetrata fuere semper boni fidelesq; mansere: & cuncta a Bestia Albino Metelloque impetrata grauitate fecerant: itaque ab imperatore facile quæ patebant adepti sunt. Emisæ sunt eo cohortes Ligurum. iiii. &. D. Annius præfectus: id oppidum a fidoniis conditum est: quos accepimus profugos ob discordias ciuiles nauibus in eos locos uenisse. Cæterum situm inter duas Syrtis quibus nomen ex re inditum. Nam duo sunt sinus prope in extrema Aphrica impares magnitudine: p. res natura: quorum proxima terræ per alta sunt. Cætera uti fors tuht alta: alia tempestate uadosa. Nam ubi mare magnum esse & seuire uentis cœpit: limum arenamque & sa

xa ingentia fluctus trahunt ita facies locorum cum uentis simul mutatur. Igitur eius ciuitatis lingua modo conuersa connubio: Numidarum: leges: cultusq; pleraq; Synodica quæ eo facilius retinebant: quod procul ab imperio regis ætatem agebant. Inter illos & frequentem Numidiam multi uastiq; loci sunt. Sed quoniam in has regiones per Leptitanorum negocia uenimus: non indignū uidetur egregium atq; mirabile facinus duorum carthagenensium memorare. Eam rem locus admonuit: quæ tempestate carthagenenses pleriq; Aphricæ imperitabant. cirenenses quoq; magni atq; opulenti fuere. Ager in medio arenosus una facie. Neq; flumen neq; mons erat: qui fines eorum discerneret: quæ res eos in magno diuturnoq; bello inter se habuit. Postq; utrinq; legiones. Item classes sæpe fusæ fugatæq; & alteri alteros aliquantulum attriuerant ueritine mox uictos uictoresq; defessos alius aggrediretur. Per inducias sponsionem faciunt uti certo die legati domo profiscerentur. Et quo in loco inter se obuii fuissent. Is cõmunis utriusq; populi finis haberetur. Igitur Carthagine duo fratres: missi quibus nomen Philenis erat: maturauere: iter pergere: Cirenenses tardius in eisdem secordia ne an causa acciderit parum cognoui. Cæterum solet in illis loci tempestas: haud secus atq; in mari retinere homines. Nam ubi per loca æqualia & nuda gignentium uentus coortus arenam homo excitauit: ea magna ui agitata: ora: oculosq; impellere solet. Ita ipso prospectu morari iter. Postq; Cirenenses aliquanto posteriores se esse uident: & ob rem corruptam domi pœnas metuunt: criminari Carthagenenses ante tempus digressos: conturbare rem. Deniq; omnia male q̃ uicti abire. Sed cum pœne aliam conditionem tantummodo æquam peterent. Græci opinionem Carthagenensibus faciunt: ut uel illi quos fines populo suo quærerent: ibi uiui obruerentur: uel eadem conditione sese quem in locum uellent: processuros dimitteret Phileni conditione probata: seq; uiuamq; suam. R. P. condonauere: ita uiui obruti sunt. Carthagenenses in eo loco Phitenis fratribus aras consecrauerunt: aliiq; illis honores domi instituti. Nunc ad rem redeo: iugurtha postq; amissa Thala nihil satis firmum cõtra Metellum putat per magnas solitudines cum paucis profectus peruenit ad Cetulos: genus hominum ferum incultumq; & eo tempore ignatum nominis Romani eorum multitudinem in unum cogit: ac paulatim consuefacit ordines habere: signa sequi: imperium obseruare. Item alia militaria facere. Præterea regis Boghi proximos magnis muneribus & maiori bus promissis ad studium sui perlicit: quis adiutoribus regem aggressus. impellit uti aduersus Romanos bellum incipiat ad ea gratia facilius pronusq; fuit: quod Boghus in initio huiusce belli: legatos Romanos miserat: fœdus & amicitiam petiuit. Quam rem opportunissimam incepto bello pauci impediuerant. Cæci auaritia quis omnia honesta atq; inhonesta uendere mos erat. Etiam antea iugurthæ filia Boghi nupserrat. Verum ea necessitudo apud Numidas Maurosq; lenis ducitur: quod singuli pro opibus quisq; q̃ plurimas uxores: alii denas: alii plures habeant. Sed reges eo amplius: ita animus multitudine distrahitur: nulla pro socia obtinet. pariter omnes uiles sunt. Igitur in locum ambobus placitum exercitus conueniunt: ibi fide data & accepta iugurtha Boghi animum oratione accendit. Romanos iniustos profunda auaritia cõmunes omnium hostes esse: eandem causam illos belli habere cum Bogho quam secum & cum aliis gentibus libidine imperandi. Quis omnia regna aduersa sunt: tum sese ante paulo carthagenenses: item Regem Persen: post uti quisq; opulentissimus uidebatur: ita Romanis hostem fore. His atq; aliis talibus: ad Cirtham opidum iter constituunt. Quod ibi. Qu. Metellus prædam captiuosq; & impedimenta locauerat: ita iugurtha ratus aut capta urbe opere præcium fore: aut si Romanus dux auxilio suis uenisset prælio sese certaturos. Nam callidus id modo festinabat. Boghi pacem iminuere ne moras agitando aliud q̃ bellum mallet imperator postq; de regum societate cognouit non temere: neq; uti sæpe iam uicto iugurtha consueuerat omnibus locis pugnandi copiam facit. Cæterum haud procul a Cirtha castris munitis reges operitur melius esse ratus cognitis Mauris quoniam is nouus hostis accesserat: ex commodo pugnam facere: interim Romæ litteras certior sit. Mario prouinciam Numidiam datam. Nam consulem factum iam antea acceperat. Quibus rebus supra bonum atq; honestum percussus: neq; lachrymas tenere neq; moerari linguam uir egregius aliis artibus: nimis molliter ægritudinem pati. Quam rem alii in superbiam uertebant: alii bonum ingenium contumelia ascensum esse: Multi quod iam parua uictoria ex manibus eriperetur: nobis satis cognitum est illum magis honore Marii q̃ iniuria sua ex cruciatum: neq; tam anxie laturum fuisse: si adepta prouicia aliqua Mario traderetur. igitur eo dolore impeditus & quia stultitiæ uidebatur alienam rem suo periculo curare legatos ad Boghum misit postulatum: ne sine causa hostis populi Romani fieret: haberetum magnâ copiam societatis amicitiaq; coniungenda: quæ potior bello esset. Quam qui opibus suis confideret: tamen non debere incerta pro certis mutare. Omne bellum sumi facile est: cæterum accerrime definere. non in eiusdem potestate initium eius & finem esse: incipere cuius etiam ignauo licere. Deponi autem cum uictores uelint. Proinde sibiq; regnoq; consuleret: neu: loquentes res suas cum iugurthæ perditis misceret. Ad ea rex satis placide uerba facit sese pacem cupere. Sed iugurthæ fortunarum misereri. Si eadem illi copia fieret omnia conuentura: rursus imperator contra postulata Boghi nuncios mittit: ille probare partim: alia abnuere. Eo modo sæpe ab utroq; missis remissisq; nunciis tempus procedere: & ex Metelli uoluntate bellum intactum trahi. At Marius ut supra diximus cupientissima plabæ Consul factus: postq; ei prouinciam Numidiam populus iussit antea iam infestus nobilitati: tum uero multus & ferox instare modo singulos: modo uniuersos ledere. Distitare sese consulatum ex uictis illis spolia coepisse alia præterea magnifica pro se & illis dolentia. Interim quæ bello opus erant prima habere: postulare legionibus supplementum: auxilia a populis & regibus sociisq; accersere. Præterea ex latio fortissimum quemque plerosq; militia paucos fama cognitos accipere: & ambiendo cogere homines e meritis stipendiis proficisci: neq; illi senatus quamq; ad

nerfus erat: de nullo negotio abnuere audebat. Cæterū supplementū etiam lætus decreuerat: quia neq; plebe militia uolente putabatur Marius aut belli usum: aut studia uulgi amissurus. Sed ea res frustra sperata tanta libido cum Mario eundi plerosque inuaserat: sese quisq; præda locupletem fore: uictorem domum reditū: alia huiusmodi animis trahebant: & eos non paululū oratione sua Marius erexerat: nam postq; omnibus decretis quæ postulauerat milites scribere uult hortandi causa simul & nobilitatem uti consueuerat exagitandi concionem populi aduocauit. Deinde hoc modo disseruit.

Cio ego Quir. plerosq; non iisdem artibus imperium a uobis petere: & postq; adepti sunt gerere prius ino industrios supplices: modicos esse. Deinde per ignauiam & superbiam ætatem agere: sed mihi contra uidetur: nam quo pluris uniuersa respu. est q̄ consulatus aut prætura eo maiore cura illam administrari q̄ hæc peti debere: neq; me fallit quantum cum maximo uestro beneficio negocii sustineā. Bel lum parare simul & arario paruere cogere: ad militia eos: quos colis offendere: domi forisq; omnia curare: & ea agere inter inuidos: occurrentes: factiosos: opiniōe Quir. asperius est. Ad hæc alii si deliquere uetus nobilitas: maiorum fortia facta cognatorū & affiniū opes: multæ clientelæ omnia præsidio ad sunt. Mihi opes in memet sitæ: quas necesse est & uirtute & innocentia tutari: nam alia infirma sunt: & illud intelligo Quir. omnium ora in me conuersa esse: æquos bonosque fauere: quippe mea benefacta reipu. præcedunt nobilitatem inuadendi me querere locū: Quo mihi acius intendū est uti neq; uos capiamini: & illi frustra sint. Ita ad hoc ætatis a pueritia fui: ut omnes labores & pericula consueta habeam: quæ ante uestra beneficia gratuito faciebā: ea uti accepta mercede deferā non est consiliū Quir. Illis difficile est in potestatibus tēperare: qui per ambitionē sese probos simulauerunt. Et mihi qui omnē ætate in optimis artibus agi: benefacere: iā ex consuetudine in naturam conuertitur. Bellū gerere meū Iugurtha iussit: quā rem nobilitas ægerrimē tulit. Quæso reputate cū animis uestris nū id mutari melius sit: si quē ex illo globo nobilitatis ad hoc negocii: aut uel aliud tale mittatis: hominē ueteris prosapia: ac multarū imaginū: & nullius stipendii scilicet ut in tanta re ignarus omnium trepidet: festinet: sumat aliquē ex populo monitorē sui officii: ita plerūq; eū ē: ut quē uos imperare iussistis: sibi imperatorē aliū querat. Atq; ego scio Quir. postq; consules facti sunt: acta maiore & græcorum militaria præcepta legere cœperunt homines præposterī. Nā regere quā fieri re atq; usu prius. Sed hoc tēpore posterius. Comparete nunc Quir. cū illo: & superbia me hominē nouū: quæ illi audire & legere solent eorū partem uidē: alia egomet gessi: quæ illi litteris: ego ea militando didici: nunc uos existimare facta: an dicta pluris sint: Contēnuūt nouitatē meā: Ego illo ignauia: mihi fortuna: illis proba obiectantur: quāq; ego naturam unam & communem omnium existimo: sed fortissimum quemque generosum esse: ac si iam ex patribus Albinis: aut Bestiæ quæri posset mēne an illos ex se gigni maluerint quid responsuros creditis: nisi sese liberos quā optimos uoluisse: quod si iure despiciunt me faciant idem maioribus suis: qui bus uti mihi ex uirtute nobilitas cœpit: inuidēt honori meo: ergo inuideant labori innocentie: periculis etiam meis quoniā per hæc illum cœpi ueg. corrupti homines superbia ita etatē agunt quasi uestros honores contēnant: ita hos petunt quasi honeste uixerint. Nec illi falsi sunt qui diuersissimas res pariter expectāt: ignauia uoluptatē & præmia uirtutis: atque etiā cum apud uos aut in senatu faciunt uerba pleraq; oratione maiores suos extollunt: eorū fortia facta memorando clariores sese putant: quod contra est. Nā quanto uita eorū præclarior: tanto horū secordia flagitiosior. Et profecto ita seres habent. Maior gloria quasi posteris lu men est: neq; bona: neq; mali eorū in occulto patitur. Huiusce rei ego inopia patior. Quir. Verū id quod multo præclarius est: meamet facta mihi dicere licet. Nunc uidete q̄ iniqui sunt: quod ex aliena uirtute sibi arroganti: id mihi ex mea non concedunt: scilicet quod imagines nō habeo: & quia mihi noua nobilitas: est quā certe peperisse: melius est quam acceptam corrupisse. Equidem ego non ignoro: si iam respondere uelint abū de illis facundam: & compositam orationem fore. Sed in maximo uestro beneficio cum omnibus lucis me uosque maledictis lacerent: non placuit reticere: ne quis modestiam in conscientiam duceret. Nam me equidem ex animi sententia nulla oratio lædere potest: quippe uera necesse est bene prædicere. Falsam uitam morēque mei superant: Sed quoniā uestra consilia accusantur: qui mihi summū honorem & maximum negotium imposuistis: etiam atq; etiam animis reputate: nū eorum penitendū sit. Non possum fidei causa imagines: neq; triūphos: aut consulatus maiore meorū ostendere. At si res postulāt hastas: uexillū: phaleras: alia militaria dona præterea cicatrices in aduerso corpore. Hæ sunt mee imagines: hæc est nobilitas non hereditate relicta: ut illa illis. Sed quæ meis laboribus & periculis quæsiui. Non sunt cōposita mea uerba: pagē id facio: ipsa se uirtus satis ostendit: illis artificio opus est: ut turpia facta oratione tegant: neq; litteras Græcas didici: pagē placebat eas discere: quippe quæ ad uirtutē doctoribus nihil profuerant. At illa multo optima Reipu. doctus sum hostes ferire: præsidia agitare: nihil metuere nisi rurpe famā: hyemem & æstatē iuxta pati humi requiescere: eodē tēpore inopiā & laborem tolerare. Ergo his ego præceptis milites hortabor: neq; arte colam illos ut me opulentē: neq; gloriā meam laborem illo faciā. Hoc est utile: hoc ciuile imperiū: Nam cum tute per molitiē agas exercitum supplicio cogere id est dominum esse non imperatorem: hæc atq; alia talia nostri maiores faciendo seq. Rēq. p. celebrare: quis nobilitas freta ipsa dissimilis moribus. Nō illo æmulos contēnit: & omnis honores non ex merito sed quasi debitos a uobis repetunt. Cæterum homines superbissimi procul erant. Maiores eorū omnia quæ licebat illis reliquere. Diuitias: imagines: memoria: sui præclaram uirtutem non reliquere. Neque poterant ea sola neque datur dono neq; accipitur. Sordidum me & incultis moribus aiunt: q̄ pagē scite conuiuū exorno: neq; historionem ullum: neq; pluris coquū q̄ uillicū habeo: quæ mihi non libet cōfiteri. Quirites: nam ex parente meo: & aliis sanctis uiris ita ac

cepi: munditias mulieribus: uiris labore conuenire: oibus bonis oportere plus gloriæ q̄ diuitiarum: arma non supellectilē decori esse. Quin ergo quod iuuat: quod est: capere æstimant id: semper faciunt: ament: potent ubi adolescentiā habuere: ibi senectutē agant: in conuiujs dediti uenti & turpissimæ parti corporis: sudorē: puluerē: & alia talia nobis relinquunt: quibus illa epulis iucundiora sunt. Vex non ita est: nā ubi se flagitijs de decora uere turpissimi uiri: bonorū præmia ereptū eunt: ita iniustissime luxuria & ignauia pessimæ artes illis qui consulere eas nihil officiunt: respu. innoxie cladi sunt nunc quoniā illis quantū mei mores: non quantū illos flagitiosa poscebant respondi pauca de R. e. pu. loquar. Primā omniū de Numida bonū animū habet: tote. Quir. Nam quæ usq; ad hoc tēpus Iugurthā tutata sunt omnia remonistis auaritiā: peritiā: atq; superbiā. Deinde exercitus ibi est loco: sciens: sed mehercule: magis strenuus q̄ felix: Nā magna pars eius auaritia: aut temeritate ducū attrita est. Quāobrem uos quibus inest militaris ætas: adnitimini mecum: & capeſſite rē: pu. neq; quemq; ex calamitate aliorū: aut imperatorum superbia metus coeperit. Egomet in agmine atq; in prælio consultor idē & socius periculi uobiscū adero: me uosq; omnibus in rebus iuxta agā. Et profecto diis iuuantibus omnia matura sunt: uictoria: præda: laus. Quæ si dubia aut procul essent: tamen oēs bonos rei pu. subuenire deceret. Etenim ignauia nemo immortalis factus est: neq; quisq; parens liberis uti æterni foret optauit magis uti boni honestiq; uitā exigerent. Plura dicere. Quir. si timidis uirtutē uerba adderet. Nā strēnuis abunde dictū puto. Huiusmodi oratione habita: Marius postq̄ plebis aīos erectos uidet propere cōmeatu: stibendio: armis atq; alijs utilibus naues honerat. Cum: A. Malliū legatū pficisci iubet: ipse interea milites scribere: non more maiorū: neq; ex classibus. Sed uti cuiusq; libido erat: capite censos plerosq;. Id factū alij inopia bonorū: alij per ambitionē consulis memorabant. Quod ab eo genere celebratus: auctusq; erat: & homini potentiā quærētī egentissimus quisq; opportunissimus: cui neq; sua cara q̄pe q̄ nulla sunt: & omnia cū præcio honesta uidentur. Igitur cū aliquando maiore numere q̄ decretū erat in Aphricā profectus: paucis diebus Vticā aduehitur. Exercitus ei traditur a P. R. utilio legato. Nā Metellus conspectū Marii fugerat. Ne uideret ea quæ audita animus tolerare nequiuerat. Sed consul expletis legionibus cohortibusq; auxiliariis in agrū fertilē & præda honestū proficiscitur oīa ibi capta militibus donat. Deinde castella & oppida parū munita natura & uiris aggreditur proelia multa. Cæterū alia leuia alijs locis facere: interim non milites sine metu pugnæ adesse: uidere fugientes capi: aut occidi fortissimū quēq; tutissimū armis libertatem patriāque entēq; & alia omnia tegi: gloriā atq; diuitias quæ sic breui spacio noui ueteresq; coluere: uirtus omniū æqualis facta. At reges ubi de aduentu Marii cognouere: diuersi in locos difficiles habuunt. Ita Iugurthæ placuerat speranti mox effusos hostis inuadi posse. Romanos sicuti plerosq; remoto metu laxius licentiūq; futuros. Metellus interea Romā profectus contra spē suā lætissimis animis excipitur. Placēbi patribusq; postq̄ inuidia decesserat iuxta carus. Sed Marius ipigere prudenterq; suorū & hostiū res pariter attendere: cognoscere: quid utrisq; boni: aut contra esset: explorare itinera: regū consilia & insidias antequam uenire. Nihil apud seremissum: neq; apud illos tutū pati. Itaq; & Getulos & Iugurthā prædas agentes ex socijs nostris sæpe aggressus itinere fuderat: ipsumq; regem haud pcul ab oppido Cirtha armis exuerat. Quæ postq̄ gloriosa modo facta sunt: belli nec copiā patrādi cognouit: statuit urbis quæ uiris aut loco p hostibus: & aduersum se opportunissime erant singulas circunuenire: ita ratus Iugurthā Præsidij nudatum si ea pateretur haud prælio certaturū. Nā Boghus nuncios ad eū sæpe miserat uelle po. ro. amicitia neq; a se hostile timeret: id simulauerit ne quō iprouisus grauior accederet: an mobilitate ingenij pacem atq; bellū mutare solitus parum exploratum est. Sed consul uti constituerat oppida castellaq; munita adire partim ui: alia metu: aut præmia ostentando auertere ab hostibus. Ac primo mediocria gerebat: existimans Iugurthā ob suos tutandos in manus uenturum. Sed ubi illum procul adesse & alijs negocijs intentum accepit: maiora & magis aspera aggredi tempus uisum est. Erat inter ingentes solitudines oppidum magnū: atq; ualens nomine Tapſa: cuius conditor Hercules Libys memorabatur: cuius ciues apud Iugurtham immunes leui imperio: & ob ea fedilissimi habebantur muniti aduersum hostes non m. tenibus modo & armis atq; uiris: uerum etiam multo magis asperitate locorum: Nam præter oppido loca propinqua: alia omnia uasta: inculta: egentia aquæ: infesta serpentibus: quorum uis sicuti omnium ferarum inopia acrior. Ad hoc natura serpentium pernitiōsa: siti magis q̄ alia re accenditur. Eius potiundi Marium maxima cupido inuaserat: tum propter usum belli: tum quia res aspera uidebatur: & Metellus oppidū Talam magna gloria ceperat: haud dissimiliter situm munitumq;: nisi quod apud Talam non longe a mœnibus aliquod fontes erant. Tapſenses una modo atq; ea intra oppidum iugi aqua cæteri pluuiā utebātur. Id ibiq; & in omni aphrica quæ procul mari incultius agebat: eo facilius tolerabatur: quia numidæ pleriq; lacte & ferina carne uescebantur: & neq; saleni neq; alia irritamenta gulæ quærebant. Cibus potusq; illis aduersus famem atque sitim: non libidini: neq; luxuriæ erat. igitur consul omnibus exploratis: credo diis fretus. Nam contra tantas difficultates consilio satis providere nō poterat: quippe etī frumenti inopia tētabatur. Quod numidæ pabulo pecoris magis q̄ aruo student. Et quodcūq; semen natum fuerat iussu regis in loca munita contulerant. Ager autem aridus: & frugum uacuus ea tempestate: nam æstatis extremum erat. Tamē pro rei copia satis puidenter exornat: Pecus omne q̄ superioribus diebus præda fuerat: equitibus auxiliariis ad agendum attribuit. Aulum Manlium legatum cum cohortibus expeditis oppidum Larim (ubi stipendium & commeatum locauerat) ira iubet: dicitq; se prædā abundum post paucos dies eo uenturum. Sic incepto suo occultato pergit ad flumen tanam: cæterum in itinere quotidie quadraginta duo pecua exercitui per centurias: item per turmas æqualiter distribuerat & ex corijs utres uti fierent curabat simul & inopiam furmenti lenire: & igna-

ris omnibus parare: quæ mox usui forent. Denique sexto die eum ad flumen uentum est maxima uis utriusque effecta est: ibi castris leui munimento positis milites cibum capere: atque uti simul cum occasu solis egredere: uti paratos esse iubet. Omnibus abiectis sarcinis aqua modo seque & iumenta onerare. Deinde postquam uisum est tempus castris egredietur. Noctemque totam itinere facto consedit. Idem prope facit. Deinde terra multo ante lucis aduentum peruenit in loco tumultuosum longe a Tapla non amplius duum milium interuallo: ibique quod occultissime potest cum omnibus copiis diem operitur. Sed ubi dies coepit: & Numidæ nihil hostile metuentes multi oppido egressi repente omnem equitatum: & cum his uelocissimos pedites cursu tendere ad Taplam: & portas obsidere iubet. Deinde ipse intentius propere sequi: neque milites prædæ dari sinere. Quæ postquam oppidani cognouere res trepidæ: metus ingens malum imminens. Ad hoc pars ciuium extra mœnia in hostium potestate coegere uti deditionem facerent. Cæterum oppidum incensum: Numidæ pubes: interfecti: alii omnes uenundati: præda militibus diuisa. Id facinus contra ius belli: non auaritia: neque scelere consilis est admissum: sed quia locus Ingurthe opportunus nobis aditu difficilis. Genus hominum mobile infidum ante: neque beneficio: neque metu coercitum. Postquam tantam rem peregit Marius sine ullo suorum incommodo: magnus & clarus antea: maior clarior haberi coepit. Omnia non bene consilia: rerum etiam casu data in uirtute trahebantur. Milites modesto imperio habiti: simul & locupletes ad cælum ferre. Numidæ magis quam ullum mortalem timere. Postremo omnes socii: atque hostes credere illi: aut mentem diuinam esse: aut deorum nutu cuncta portendi. Sed consul ubi ea res bene euenit: ad alia oppida pergit pauca repugnantibus Numidis caput: plura propter Tapensium miseras igni corrumpit: luctu atque cæde omnia complentur. Denique multis locis potius: ac plerisque exercitu incruento: aliam rem aggreditur non eadem asperitate qua Tapensium. Cæterum haud secus difficilem. Namque haud longe a flumine mulucha: quod Iugurthæ Boghique regnum disiungebat: erat inter cæteram planiciem mons laxeus mediocri castello satis patens in immensum editus uino per angustum aditu relicto. Nam per omnia natura: uelut opere atque consilio præceps erat: quem locum Marius quod ibi regis thesauri erant summa ui capere intendit: sed ea res forte: quod consilio melius gesta. Nam in castello uirorum atque armorum satis magna uis & frumenti & fons aquæ aggeribus turribusque & aliis machinationibus locus importunus. Iter castellorum angustum: admodum utrinque præcisæ uinee cum ingenti periculo frustra agebantur: nam cum hæc paululum processerant igni aut lapidibus corrumpebantur. Milites neque pro opere consistere propter iniquitatem loci: neque inter uineas sine periculo administrare: optimus quisque eadem re aut sauciari: cæteris metus augeri. At Marius multis diebus & laboribus consumptis anxius trahere cum animo suo omittit. Ne inceptum quoniam frustra erat: an fortunam operiretur: qua sæpe prospere usus. Quæ cum multos dies noctesque æstuans agiteret: forte quidam Ligus ex cohortibus auxiliariis miles gregarius aliquantulum egressus castris haud procul a latere castelli: quod aduersum præliantibus erat animaduertit inter saxa repetes coeleas: quarum cum unam atque alteram deinde plures pereret studio legendi paulatim prope ad summum montis egressus est. Vbi postquam solitudinem intellexit more ingenii humani cupido difficilia faciendi animum aduertit. Et forte in eo loco grandis illex colauerat inter saxa paululum modo prona: deinde flexa atque aucta in altitudinem: quo cuncta gignentium natura fert: cuius in armis modo: modo eminentibus saxi nixus Ligus castelli planiciem perscribit: quod cuncti Numidæ intenti præliantibus aderant. Exploratis omnibus quæ mox usui fore ducebat. Eodem regreditur non temere uti ascenderat: sed tentans omnia: & circumspiciens. Itaque propere adiit marium: acta docet: hortatur ab ea parte qua ipse discenderat castellum tenet: pollicetur se ducem itineris: periculi que nihil esse. Marius cum ligure promissa eius cognitum ex præsentibus misit: quorum uti cuiusque ingenium erat: ita rem difficilem: aut facilem nunciare. Consul tamen animus paululum arrectus est: itaque ex copia tibicinum & cornicinum quinque numero quæ uelocissimos delegit: & cum his præsidio qui forent quattuor centuriones: omnesque liguri parere iubet: & ei negotio proximum diem constituit. Sed ubi ex præcepto tempus uisum est: paratis compositisque omnibus ad locum pergit. Cæterum illi qui centuriis præerant edocti ab duce arma ornatumque mutauerant capite atque pedibus nudis uti prospectus nixusque per saxa facilius foret. Super terga gladii & scuta: uerum ea Numida ex coriis ponderis gratia: simulque & offensa quo leuius streperent. Igitur prægrediens Ligus: saxa & si quæ uetustate radices eminebant. Laqueis uincebat. Quibus alleuati milites facilius ascenderent: interdum timidos insolentia itineris leuare manu ubi paulo asperior ascensus erat: singulos: præ se iermes mittere. Deinde ipse cum illorum armis sequi: quæ dubia nixu uidebant potissimum tentare: ac sapius ea descendens & ascendens: deinde statim digrediens cæteris audaciam addere. Igitur diu multumque fatigati tandem in castellum perueniunt: desertum ab ea parte: quod sicut aliis diebus omnes aduersum hostes aderant. Marius ubi ex nunciis: ea quæ Ligus egerat cognouit. Quam tota die intentos prælio suos habuerat: tum uero cohortatus est: & ipse extra uineas egressus testudine acta succedere: & simul hostem tormentis sagittariis: & funditoribus eminens terrere. At Numidæ sæpe antea uineis Romanorum subuersis: ite incensis: non castelli mœnibus sese tutabantur: sed pro muro dies noctesque agitare ac Romanis maledicere. Mario necordiam obiectare: militibus nostris seruitium Iugurthæ minari: secundis rebus feroces esse iterum omnibus Romanis: hostibusque prælio intetis magna ui utrinque: pro gloria atque imperio his: illis pro salute certantibus repente a tergo signa canere. Ac primo mulieres & pueri qui uisum processerant fugere. Deinde uti quisque muro proximus erat: postremo cuncti armati iermesque quod ubi accidit eo acius instare Romani: fundere: ac plerosque tantummodo sauciare. Deinde super occisos uadere corpora auidi gloriæ: certantes magis ascendere: neque

quendū omniū praeda morari sic forte correpta Marii temeritas gloriam ex culpa inuenit. Ceterū dū ea res agit. L. Sulla quæstor. cū magno equitatu in castra uenit qui uti ex latio & sociis exercitum cogeret. Romæ relictus erat. Sed quoniā nos tanti uiri res admonuit: idoneum uisum est de natura cultus eius paucis dicere. Neque. n. alio loco de Sullæ rebus dicturi sumus. L. Sifenna optime & diligentissime omniū qui eas res dixerunt: perfectus: parū mihi libero ore locutus uidetur. Igitur Sula gentis patriciæ nobilis fuit: familia. p. pe iam extincta maiore ignauia litteris græcis atq; latinis iusta atq; doctissime eruditus: animo. ingēti: cupiz dus uoluptatū: sed gloriæ cupidior: ocio luxurioso esse: tamē ab negociis nūquā uoluptas remorata: nisi qd de uxore potuit honestius consuli. facundus: callidus & amicitia facilis ad simulanda negocia: altitudo ingenii incredibilis: multarū regū ac maxime pecuniæ largitor: atq; illi felicissimo omniū ante ciuilem uictoriam nunquā super industria fortuna fuit: multiq; dubitauerunt: fortior an felicior esset. Nā postea q̄ fecerat incertū habeo: pudeat magis an pigeat differere. Igitur Sulla ut supradictum est: postquā in Africā atq; in castra marii cum equitatu uenit rudis ante & ignarus belli: solertissimus omnium in paucis tempestatibus factus est. Ad hæc milites benigne appellare multis rogantibus: aliis ipse per se dare: beneficia: inuitus accipere: sed ea properantius qui æs mutuum reddere: ipse a nullo repetere: magis laborare id: ut illi quam plurimi deberent: iocā atq; seria cū humillimis agere: In operibus in acie atq; ad uigilias multas adesse: neq; interrim quod praua ambitio solet: consulis aut cuiusq; boni famam lædere: tantūmodo neq; consilio neq; manu priorem aliū pati: plerūq; anteuenire. Quibus rebus & artibus breui Mario & militibus clarissimus factus. Ad iugurthā postq; oppidum tapfam: aliosq; locos munitos & sibi utiles: simul & pecuniam magnam amiserat: ad Boghum nuntios mittit: quā primum in Numidiā copias adduceret. Proelii faciendi tēpus adesse. Quē ubi accepit: dubium belli atq; pacis rationes trahere: rursus uti antea proximos eius donis corrumpt. Ipsiq; bogho pollicetur Numidiā tertiam partem si aut Romani Africa expulsi: aut itegris suis finibus bellum compositum foret. Eo præmio illectus Boghus cum magna multitudine Iugurtham accedit. ita amborum exercitu coniuncto: Mariū iam in hyberna proficiscentē uix decima parte diei relicta inuadunt rati noctē quæ iam aderat: & uictis sibi munimento fore: & si uicissent: nullo impedimento: quod loco cogitantes erant. Contra Romanis utrūq; casum in tenebris difficile fore: igitur simul consul ex multis de hostiū aduente cognouit & ipsi hostes aderant: & priusquā exercitus: aut instrui: aut sarcinas colligere. Deniq; antequā signum aut imperium ullum accipere quiniuit. Equites Mauri: atq; Getuli non acie neq; ullo more proelii: sed cateruatim uti quosq; fors conglobauerat in nostros concurrunt. Qui omnes trepidi improuiso metu: attamen uirtutis memores: aut capiebant: aut capientes alios ab hostibus defenfabant. Pars æquos ascendere: obuiā ire hostibus: pugna latrocinio magis quā proelio similis fieri: sine signis: sine ordinibus equites pediteq; permixti cedere alios: alios obtruncare: multos contra aduersos acerrime pugnantes ab tergo circumuenire: neq; uirtus: neq; arma satis tegere: quod hostes numero plures & undiq; circumfusi erant. Deniq; Romani ueteres: nouiq; & ob ea scientes belli: si quos locus aut casus coniunxerat: orbem facere. Atq; ita ab omnibus partibus simul & rekti: & instructi hostium uim sustentabant. Neq; in eo tam aspero negotio Marius tertius: aut magis quā antea demisso animo fuit: sed cum turma sua quæ ex fortissimis: magisquā ex familiarissimis paru erat: uagari passim: ac modo sui laboratibus succurrere: modo hostes ubi confertissimi obstiterant inuadere: manu consulere militibus: quoniam imperare conturbatis omnibus non poterat. Iamq; dies consumptus erat: cum tamen barbari nihil remittere: atq; uti reges præceperant noctem pro se rati acius instari. Tum Marius ex copia rerum consilia trahit: atq; uti suis receptui locus esset: colles duos propinquos inter se occupat. Quorum in uno castris parum amplo: fons aquæ magnus erat: alter usui opportunior: quia magna parte editus & præceps pauca munimenta gerebat. Cæterum apud quam Sullam cum æquitibus noctem agitare iubet. Ipse dispersos milites paulatim: non minus hostibus conturbatis in unum contrahit. Dein cūctos pleno gradu in collem subducit. Ita reges loci difficultate coacti proelio: deterrentur: neq; tamen suos longius abire sinunt. Sed utroq; colle multitudine circumdato effusi consedere. Deinde crebris ignibus factis plerūq; noctis barbari more suo lætari: exultare: strepere: & ipsi reges feroces: q̄ non fugere atq; pro uictoribus agere: sed ea cuncta romanis ex tenebris & editoribus locis facilia uisu: magnoque hortamento. Erant. Plurimum uero Marius imperitia hostium confirmatus: quam maximum silentium haberi iubet: nec signa quidem uti peruigilias solebant canere. Deinde ubi lux aduentabat: defessis iam hostibus: ac paulo ante somno captis: de improuiso uestigales. Item cohortium: turmarum legionum tubicines simul omnes tuba canere: & milites clamorē tollere aut portis erumpere. Mauri atque Getuli ignoto atque horribili sonitu repente excitati: neque fugere neque arma capere: neque omnino facere aut prouidere quicquam poterant: ita cūctos strepitu: clamore: nullo subueniente: nostris instantibus tumultu: terrore fortitudine quasi uecordia acceperat: denique omnes fusi fatigatique arma & signa militaria pleraque capta: pluresque in eo proelio quam omnibus superioribus interempti sunt: nam somno & metu insolito impedita fuga: deinde Marius uti cœperat in hyberna proficiscitur propter comæatum in oppidis maritimis agere decreuit: neque tamen uictoria secors: aut insolens factus: sed pariter ac si in conspectu hostium quadrato agmine incedere. Sulla cum equitatu apud destimos: in sinistra parte. A. Manlius: cum fuditoribus & sagittariis. Præterea cohortes Ligurum curabat. Primos & extremos cum expeditis manipulis tribunos locauerat. Per fugæ regionum scientissimi hostium iter explorabant: simul consul quasi nullo imposito omnia prouidere: apud omnes adesse laudare fortis: & increpare uerentis. Ipse armatus intentusque: item milites cogebat. Neque secus atque iter facere: castra munire: ex cubi

sum in porta cohortes ex legionibus pro castris equites auxiliares mittere. Præterea alios in monumētis super uallū locare: uigilias ipse circumuenire: non tam diffidentia futuroꝝ: quæ imperauisset: quæ uti militibus ex æquatus cū imperatore labor uolantibus esset. Et sane Marius illoꝝ alioꝝq; tēporibus Iugurthinū bellū magis pudore quā malo exercitū coercerat: quod multi per ambitionē fieri aiebant: quod a pueritia consuetam duritiam: & alia quas cæteri miseras uocant: uoluptati habuisset: nisi tamen reipu. pariter ac sauiusimo imperio bene atque decore oīa sunt gesta. Igitur quarto denique die haud longe ab oppido Cirtha undique simul speculatores citi sese ostendunt. Quare hostis adesse intelligitur. Sed quia diuersi redeuntes alius ab alia parte atq; oēs idē significabant: consul incertus quoniam modo aciem instrueret: nullo ordine commutatus: aduersum oīa paratus: ibidē operitur. Igitur Iugurthā spes frustrata q; copias i quatuor partis distribuerat ratus ex oībus æque aliquos ab tergo hostibus uētuos. Interim Sulla quē primū hostes attigerant: cohortatus suos turmatim: & quā maxime confertis equis alique ipseque Mauros inuadūt: cæteri in uno loco manentes ab iaculis eminus emissis corpora tegere: & si qui in manus uenerant obtruncare. Dū eo modo equites præliantur: Boghus cū peditibus quos uelunx filius eius adduxerat: neque in priore pugna in itinere morati affuerant: postremam aciem Romanorū inuadit: tum Marius apud primos agebat: quod ibi Iugurtha cum plurimis erat: Deinde Numida cognito Boghi aduentu: clam cū paucis ad pedites cōuertit: ibi latine (Nam apud Numantiam loqui dedicerat) exclamat nostros frustra pugnare ante paulo Marium sua manu interfectum: simul gladium sanguine oblitum ostendere: quē in pugna satis impigre occiso peditē nostro cruenta uerat. Quod ubi milites acceperē: magis atrocitate rei quā fide nuntii terrentur: simulque barbari animo tollere: & imperculos acius incedere: iamque paululum a fuga haberant: cum Sulla profugatis his quos aduersum ierat rediens Mauris ablatare incurrit: Boghus statim auertitur. At Iugurtha dum sustinere suos: prope iam adeptam uictoriam retinere cupit: circumuentus ab equitibus dextra sinistra oībus occisis: solus inter tela hostium uitabundus erupit. Atque interim Marius fugatis equitibus: occurrit auxilio suis quos pelli iam acceperat. Deniq; hostes iam undiq; fusi sunt: tū spectaculū horribile i campis patentibus sequi: fugere: occidi: capi: sequi: atque uiri afflictī: ac multi uulneribus acceptis: neq; fugere possent: neque quietem pati: niti modo: ac statim concidere. Postremo omnia quæ uisus erat constrata telis: armis: cadaueribus: & interea humus infecta sanguine: postea loci consul haud dubie iam uictor peruenit in oppidum Cirtham quo in initio profectus incenderat: eo post quintum diem: quo: iterū barbari male pugnauerant legati a Bogho ueniunt: qui regis uerbis ab Mario petiuere: duos quam fidissimos ad eum mittere uelle: de suo & de populi ro. commodum cum his differere. Ille statim L. Sullam: & A. Manlium ire iubet. Qui quanquam acciti ibant: tamen placuit uerba apud regem facere: quo ingenium aut aduersum flecterent: aut cupidem pacis uehementius accederent. Itaque Sulla cuius facundia non ætati concessum est uerba pauca huiusmodi locutus est. Rex Boghe magna nobis lætitia: est cum te talem uirum dii mouere: ut aliquando pacem quam bellum malles neu te optimum cum pessimo omnium Iugurtha miscendo commaculares: simul nobis demeres acerbam necessitudinem pariter & te errantem & illum sceleratissimū persequi. Ad po. ro. iam a principio inopi: melius uisum amicos quam se uos quærere: tutiusque rati uolentibus quam eo actis imperitate. Tibi uero nulla opportunior amicitia nostra: primum quod procul absumus in quo offensæ minimum: est gratia par ac si prope adessemus: deinde quod parentes abūde habemus. Amicorum neque nobis: neque cuiquam hominum satis fuit: atque hoc utinam tibi a principio placuisset: profecto ex po. ro. ad hoc tempus multo plura bona accepisses: quam mala perpeffus esses. Sed quoniam humanarum rerum fortuna pleraque regit: cui scilicet placuit uim & gratiam nostram te experiri: nūc quoniam per illam licet: festina atq; uti cæpisti perge. Multa opportuna habes: quo facilius errata officiis superes. Postremo hæc in pectus tuum dimitte: nunquam populum romanum beneficiis uictum esse. Nam bello quam ualeat tū te scis. Ad ea Boghus placide & benigne simul pauca pro delicto suo uerba facit se non hostili animo: sed ad regnum tutandum arma cepisse. Nam Numidiam partem unde Iugurtham expulerit iure belli suam factam eam nascari a Mario parti nequiuisse. Præterea missis autem Romæ legatis repulsum ab amicitia. Cæterum uetera omittere: ac tum si per marium liceret legatos ad senatum missurum deinde copia facta mittēdi animus barbari ab amicis flexus: quos Iugurtha cognita legatione Sullæ & Mālii metuens id quod parabatur donis: corruerat. Marius interea exercitū in hybernīs posito cum expeditis cohortibus & parte equitatus proficiscitur i loca sola obsessum turrim regiam: quo Iugurtha perfugas omnes præsidium imposuerat. Tum rursus Boghus scilicet seu reputando quæ sibi duobus procliis euenerant: seu monitus ab aliis amicis quos Iugurtha incorruptos reliquerat ex omni copiam ecessarioꝝ quinq; delegit: quoꝝ & fides cognita: & ingēia ualidissima erant: Eos ad Mariū: ac dein si placeat Roma megatos ire iubet agendarum rerum: & quocunq; modo belli componendi licentiam permittit. Illi mature ad hyberna Romanorum proficiscuntur. Deinde in itinere a Getulis latronibus circumuenti: spoliatiq; pauci sine decore ad Sullam profugunt. Quem consul in expeditionē pficiscens p prætore reliquerat eos ille non pro nanis hostibus: uti meriti erāt: sed accurate & liberaliter habuit. Quare barbari & famam Romanorū auaritiæ falsam: & Sullam ob munificentia in sese amicū esse rati sunt. Nam etiam tū largitio multis ignota erat: munificus ne putabatur nisi pariter uolēs dona oīa in benignitate habebant. Igitur questori madata Boghi patefaciunt: simul ab eo petunt uti fautor: cōsulorq; sibi ad sit: copias: fidē magnitudinē regis suis: & alia quæ aut utilia: aut beniuolentiæ esse credebant: oratiōe extollūt. Dein Sulla oīa pollicitus: doctiq; quomodo apud manū: itē apud senatū uerba facerent: circiter dies ibidē xl. opperit. Marius postq; infecto negotio quo

Intenderat rediit Cirtam: de aduentu legatorum certior factus est. Illi quoque & Sullam uenire iubet. Itemque L. Bellienum prætorē ab utica. Præterea omnes undique senatori ordinis: quibus cum madata Boghi cognoscit: inquis legatis: potestas eundi Romam sit: & ab consule interea induciæ postulabatur. Sullæ & plerique placere: pauci ferocius decernunt ignari rege humanarum: quæ fluxe semper in aduersa mutantur. Cæterum Mauri in prætratis omnibus rebus tres Romam profecti: cum Cn. Octauio Rufone: qui quæstor stipendium in Africa portauerat. Duo ad regem redeunt. Ex his Boghus cum cætera: tum maxime benignitatem: & studium Sullæ libens accepit. Romam quoque legatis eius (postquam errasse regem & iugurthæ scelere lapsum deplorati sunt) amicitiam & fœdus petentibus hoc modo respondetur. Senatus & populus. beneficii & iniuriæ memor esse solet. Cæterum Bogho quoniam poenitet delicti gratiam facit: fœdus & amicitia dabitur cum mernerit. Quibus rebus cognitis Boghus per litteras a Mario petiuit: uti Sullam ad se mitteret. Cuius arbitratu de negotiis communibus consulere: illi missus cum præsidio equitum atque peditum: funditorum baleatorum: Præterea iere sagittariorum: & cohors peligna cum uelitaribus armis: itineris properandi causa neque secus his atque aliis armis aduersum tela hostium quod ea leuia sunt muniti erant: sed in itinere quinto denique die Volunx filius Boghi repente in campis patentibus cum mille non amplius equitibus sese ostendit: qui temere & effuse eum res Sullæ aliisque omnibus & numerum ampliorem uero: & hostilem metum efficiebant. Igitur se quisque expedire arma atque tela tentare: intendere: timor aliquatus: sed spes amplior: quippe uictoribus & aduersum eos quos sæpe uicerant: interim equites exploratum præmissi rem uti erat quietatem nunciant. Volunx adueniens quæstorem appellat: dicitque se a patre Bogho obuiam illi simul & præsidio missum. Dein per eum & proximum diem sine metu coniuncti eunt: post ubi castra locata: & diei uesper erat: repente Marius. incerto uultu pauens ad Sullam occurrit: dicitque sibi a speculatoribus cognitum: haud procul iugurtham abesse. Simul uti noctu clam secum fugeret rogat: atque hortatur. Ille animo feroci negat se toties fuscum Numidam pertimescere: uirtuti suorum satis credere etiam si certa pestis adesset manus: potius quam proditis quos docebat turpi fuga incerte ac forsitan post paulo morbo interitura uitæ parceret. Cæterum ab eodem monitus uti noctu perficere: consilium approbat: ac statim milititer cœnatos esse in castris: ignesque quæ creberrimos fieri. Deinde prima uigilia silentio egredi iubet: itaque nocturno itinere fessis omnibus Sulla pariter cum ortu solis castra metebatur: cum equites Mauri nunciant iugurtham circiter duum milliū intervallo ante eos confedis: quod postquam auditum est: tum uero ingens metus nostros inuadit. Credere se probitos a Volunge. & insidii circumuentos: Ac fuisse qui dicerent manu uindicandam: neque apud illum tantum scelus inultum relinquendum. At Sulla quamquam eadem existimabat: tamen ab iniuria manuum probetur: suos hortatur: uti fortem animum gererent: sæpe antea paucis strenuis aduersus multitudinem bene pugnatum: quapropter sibi in proelio minus pepercissent. Tanto tutiores fore: nec quemquam decere quem manus armauerat: ab inermibus peditibus auxilium petere: in maximo metu nudum & cœcum corpus hostes uertere. Deinde Volungem quoniam hostilia faceret: Iouem maximum obtestatur: ut sceleris: atque perfidiæ Boghi testis adesset: castris abire iubet. Ille lachrymas orare ne ea crederet: nihil dolo factum: ac magis calliditate iugurthæ cui uidelicet speculanti iter suum cognitum esset. Cæterum quoniam neque ingentem multitudinem haberet: & spes opesque ex patre suo penderent credere illum nihil palam ausurum: cum ipsis filius testis adesset. Quare optimum factum uideri per media eius castra palam transire se se uel præmissis uel ibidem relictis Mauris se solum cum Sulla iterum: ea res uti in tali negotio probata est: ac statim profecti: quia de improviso acclerant: dubio atque hæsitante iugurtha incolumes transeunt. Deinde paucis diebus quo ite intenderant peruentum est: ibi tum Bogho quidam Numida Aspar nomine multum & familiariter agebat: præmissus a iugurtha: postquam iugurtham accitum audierat oratum & sub dolo speculatum Boghi consilia ierat: præterea Dauar Massagradæ filius ex gente Masinissæ cæterum materno genere impar. Nam pater eius ex concubina ortus erat: Mauro ingentia facta carnis acceptusque quem Boghus fidum multis antea tempestatibus expertus: illico ad Sullam nuntiatum mittit paratum sese facere quæ populus romanus uellet: colloquio diem locum tempus ipse deligeret: consulta se omnia cum illo integra habere: ne iugurthæ legatum pertimesceret: quod eo aduocatus esset quo res communis licentius gereretur: nam ab insidiis eius aliter cauere nequisset: sed ego comperio Boghū magis punica fide: quam ob quæ prædicabat simul Romanos & Numidiam spe pacis detenuisse: multumque cum suo animo uolere solitum: iugurtham Romanis an illi Sullam traderet: libidinem aduersum nos: metum pro nobis suasisse. Igitur Sulla respondit se pauca coram Aspare locuturum: cætera occulte: nullo autem quā paucissimis præsentibus simul edoceret quæ sibi responderentur postquam sicuti uoluerant congressi discit se missum a consule uenisse quæsitum ab eo pacem an bellum agiturus foret. Tum rex uti præceptum fuerat: post diem decimum redire iubet: an nihil etiam nunc decreuisse se illo die responsurum. Deinde ambo ad sua castra digressi: sed ubi plerumque noctis præcessit. Sulla a Bogho occulte accersitur ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur. Præterea Dauar internuntius sanctus uir iurat ex sententia amborum statim sic rex incipit. Nunc ego ratum fore uti rex maximus in hac terra & omnium quos noui priuato homini gratiam debere: & mehercule Sulla antequam cognitum multis orationibus aliis ultro egomet opem tuli: nullius indigni. Id esse imminutum quod cæteri dolere solent ego lætor: fuerit mihi eguisse aliquando tuæ amicitia: qua apud animum meum nihil carius habeo. Id adeo exepirari licet arma uiros pecuniam postremo quicquid animo libet summe utere: & quo ad uiues nunquam tibi redditam gratiam putaueris: Sed semper apud me integra erit. Denique nihil me sciente frustra uoles. Nam ut ego existimo regem armis quam munificentia uinci minus flagitiosum. Cæterum de Re. p. uestra. cuius curator huc missus ex paucis accipi. Bellum ego po-

putro neq; feci: neq; factum unq; uolui. Fines meos aduersum armatos armis tutatus sum. Id omitto quoniam ita uobis placet. Gerite uti uultis cum iugurtha bellū: ego flumen Mulucham: quod inter me & Micipsam fuit: non egrediar: neq; id iugurthā intrare sinam. Præterea si quid meq; uobisq; dignum petueris haud repulsus abibis. Ad ea Sulla breuiter pro se & modice de pace: deq; cōibus rebus multis disseruit. Deniq; regi patefecit: quod polliceatur senatum & po. ro. quoniam armis amplius ualuisset non in gratiā habiturum: faciendū: aliquid quod illoq; magis q; sua retulisse uideretur: id adeo in prōptu esse quoniam iugurthæ copiā haberet: quē si Romanis tradidisset fore ut illi plurimū deberetur: amicitiam fœdus Numidiæ par: te: quam nunc pereret tunc ultro aduenturā Rex priō agitare cognationem affinitatem: præterea fœdus interuenisset. Ad hoc metueret ne fluxa fide usus popularium animos auerteret: quis & iugurtha carus: & Romanis inuiderant. Deniq; sapius fatigatus ex uoluntate Sullæ omnia se facturū promittit. Cæterum ad simulandum pacem cuius numidiæ defessus bello audissimus erat: quæ utilia uisa constituunt. ita composito dolo digrediūtur. At res postero die Asparē iugurthæ legatum appellat. Dicitq; sibi p. Dauarem ex Sulla cognitum posse conditionibus bellum componi. Quāobrem regis sui sententiam exquireret: ille ierus in castra iugurthæ proficiscitur. Deinde cuncta ab illo doctus properato itinere post diem octauum reddit ad Boghum: & ei nunciat iugurthā cupere omnia quæ imperarentur facere: sed Mario pag. confidere. Sæpe antea cum imperatoribus Romanis pacem conuentā frustra fuisse. Cæterum Boghus si ambobus consultum & ratam pacem uellet: daret operam ut una quasi de pace in colloquium conueniretur: ibiq; Sullā sibi traderet. Cum talem uirum in potestate habuisset tum fore uti iussu. S. P. Q. R. fœdus fieret neq; hominem nobilem non sua ignauia captum. sed ob rem Populi. R. in hostium potestate relictū iri. Hæc Maurus secum ipse diu uolens tandem promissit. Cæterum dolo an uero cunctatus parū cōperimus: sed plærūq; regiæ uoluntates ut uehementes sic mobiles: sæpe ipsæ sibi aduerse: postea tempore & loco constituto in colloquium uti de pace conueniretur: Boghus Sullam modo: modo iugurthæ legatū appellare: benigne habere idē ambobus polliceri illi læti pariter: ac spei bonæ esse plenī: sed nocte ea quæ proxima fuit ante diē colloquio decretum Maurus adhibitis amicis ac statim imutata uoluntate remotis a se cæteris dicitur secū ipse multa agitaſſe uultu ac motu corporis pariter atq; aīo uariis: quæ s. ipso tacente occulta pectoris oris mutatione patefecit: tamen postremo Sullā accersiri iubet: & ex eius sententia Numidæ insidias reddit deinde ubi dies aduenit & ei nunciatū ē: iugurthā haud longe esse cum paucis amicis & quæstore nostro quā si obuius honoris causa procedit in tumultū facillimum uisu insidiantibus: eodem Numida cum plerisq; necessariis suis inermis uti dictū erat accedit: ac statim signo dato undiq; simul ex insidiis inuaditur. Cæteris obtūcat: iugurthā uictus Sulle traditur: & ab eo ad Mariū deductus ē: per idem tempus aduersum Callos ab ducibus nostris. P. Scipioe & M. Manlio male pugnātū. Quo metu Italia oīs contremuerat: illiq; & deinde omnes Romani usq; ad nostrā memoriā sic habuere alia omnia uirtuti suæ prōa esse cum Gallis pro salute: non p. gloria certare. Sed postq; bellum in Numidia confectum iugurtham Romanū uinctū adduci nunciatum est. Marius consul ablens factus est: & ei decreta prouincia Gallia: isque calendis ianuarii magna gloria triumphauit. Ea tempestate spes atq; opes ciuitatis in illo sitæ.

C. Crispi. Sallustii de bello iugurthino. Finis.

ORATIO LEPIDI COS. AD POPVLVM.

EX LIBRIS HISTORIARVM: C. CRIPi SALVSTII.

ORATIO LEPIDI CONSVLIS AD POPVLVM.

Lementia & probitas uestra. Quir. quibus p. cæteras gentis maximi & clari estis plurimum timoris ordius mihi faciūt aduersus tyrānidē. L. Sullæ. Neq; ipsi nefanda ætīstatis ea pag. credēdo de aliis circūueniamini: p. fertim cum illi spes oīs in scelere atq; p. fidia sit: neq; se aliter tutū putet q; si peior atque intestabilior metu uestro fuerit quo captiuus libertatis curam miseria eximat: aut si p. uideritis in tutandis piculis magis q; uiscerēdo teneamini. Satellites qdē eius homines maximi nominis nō minus optimis maiorū exemplis nequeo satis mirari q; dominatiōis in nos seruitiū suū mercedē dant: & utrunq; p. inuiriā malūt: q; optimo iure liberi agere. Præclara Brutorū atq; æmiliorū & Lutatiorū proles? geniti ad ea quæ maiores uirtute peperere subuertenda. Nam qd a Pyr. ho Hannibale philippoq; & Antiocho defensum est aliud quā libertas: & suæ cuiq; sedes: neu cui nisi legibus pareremus: quæ cūcta sœuus iste Romulus quasi ab externis rapta tenet: nō tot exercitū clade: neq; coss. & aliorū principiū: quos fortuna belli consumpserrat satiatus. Sed tum credilior cum plerisq; secundæ res in miserationem ex ira uertunt: quin solus oīum post memoriā hoīum supplicia in post futuros cōposuit: quis prius iniuria q; uita certasset prauissimēq; per sceleris imanitātē ad huc tutus: fuit dum uos metu grauioris seruitiū a repetēda libertate terremini. Agendum atq; obuiā eundū est Quir. ne spolia uestra penes illos sint Non platandū neq; uotis paranda auxilia nisi forte speratis tædium iam aut pudorē tyrānidis Sulle esse cum per scelus occupata p. iculosus dimissurum. At ille eo processit: ut nihil gloriosum nisi tutum & oīa retinēdæ dominatiōis honesta ætīmet. Itaq; illa quies & oīū cū libertate quæ multi p. bi potius q; laborem cum honoribus capeſſebant nulla sunt. hac tēpestate seruiēdū aut impirādū: habendus metus est aut faciendus Quir. Nam quid ultra? Quæ ue humana supant aut diuina ipolluta sunt. P. R. paulo ante gentiū moderator: exutus impio: gloria: iure cogitandis nops deſpectusq; ne seruilis quidē alimēta reliq; habet. Sociorū & latii magna uis: ciuitate p. multis & egregiis factis a uobis data p. unū phibentur: & plebis innoxie patrias sedes occupauere pauci satellites merce

dem scelerum: leges: iudicia: ærarium: pulcra: reges: penes unum D. nique necis ciuium & uitæ licentia simul humanas hostias uidistis & sepulchra infecta sanguine ciuili: Est ne iuris reliqui aliud quâ soluere in iuriâ: aut mori p uirtutē? Quoniam quidē unū omnibus finem natura uel ferro sæptis statuit. Neq; qui squâ extremâ necessitatē nihil ausus nris muliebri ingenio expectat: Verum ego seditionis uti Sulla ait qui præmia turbæ queror: & bellum cupiens: qui iura pacis repeto. S. quia non aliter salui satisq; tuti imperio eritis: nisi Vestius picēs: & scriba Cornelius athena bene pata pdegerint: nisi approba: itis oēs pscriptionem innoxior: ob diuitias: cruciatus uirorum illustrium uasta urbē fuga & cædibus: bona ciuium miserorum quâ si cimbricam prædam uenit: aut dono datam. Ad obiecit mihi possessiones ex bonis proscriptorum: qd quidem scelerum illius uel maximum est. Non me neq; quemquam omnium: satis turum fuisse si recte faceremus: atq; illa quantum formidine mercatus sum præciosoluto iure dominis tamen restituto: Neq; pati consilium est ullâ ex ciuib; prædam esse. Satis illa fuerint quæ rabie contracta tollerauimus. Manus cõserentis inter se romano s exercitus: & arma ab externis in nosmet uersa: scelerum & contumeliarū omnium finis sit: quorum adeo Sullam non pœnitet: ut & facta in gloria numeret: & liceat audius fecerit. Neq; iam quid existimetis de illo sed quantum audiat uereor: Ne alius alium principem expectâ: es ante capiamini non opibus eius quæ fuitiles & corruptæ sunt: sed uestra secordia quam raptum iri licet: & quam audeat tam uideri scilicet milites quorum sanguine Tarulæ Syrtosq; pessimis seruorum diuitiæ partæ sunt: an quibus prelato in magistratibus capiendis Fusidius ancilla turpis: honorum omnium dehonestamentum. Itaque maximam mihi fiduciam parit uictor exercitus: cui per tot uulnera & labore nihil pterit rannum quæsitum est: nisi forte tribunitiam. Pot. euer sum profecti sunt per arma conditam a maioribus suis utiq; iura & iudicia sibi met extorquerent egregia scilicet mercede cum relegati in paludes & siluas contumeliam atq; inuidiam. Tuam præmia penes paucos intelligerent. Quare igitur tanto agmine atq; animis i cedit quia secundæ res mire sunt uitis optentui: quibus labefactis quam formidatus est tam contemne nisi forte specie concordia & pacis: quæ sceleri & parricidio suo nomina indidit. Neq; aliter. R. P. & belli finem ait nisi maneat expulsa agris plebes: præda ciuili accerbissimâ: ius iudicium omnium reg: penes se qd P. R. fuit: quæ si uobis pax & composita intelligunt maxima turbamenta. R. e. p. atq; exitia: probare: adnute legibus impositis. Accipite ocium cum seruitio & tradite exemplum posteris ad. R. e. P. suimet sanguinis mercede circumueniendam: mihi quâ per hoc summū imperium satis quæsitum erat. Nomi maiorum dignitati atq; etiam prædio tamen non fuit consilium priuatas opes facere: pœiorq; uisa ē periculosa libertas quieto seruitio. Quæ si probatis: adest Quir. & bene iuuantibus diis. M. Aemilium Conf. ducem & auxilium sequimini ad recipiendam libertatem.

ORATIO PHILIPPI IN SENATU.

Axime uellem. P. C. R. P. quietam esse: aut in a periculis præoptissimo quoq; defendi: deniq; partia incepta consultoribus noxe esse: sed contra seditionibus omnia turbata sunt: & ab his quos prohibere magis decebat. Postremo quæ pessimi & stultissimi decreuerunt ea bonis & sapientibus faciendâ sunt. Nam bellum atq; arma quâquâ uobis inuisa: tamen quia Lepido placent sumenda sunt. Nisi forte cui pacem præstare: & bellum pati consiliū est. Proh dii boni qui hanc urbem omni cura adhuc regitis. M. Aemilius oium flagitiosorum postremus (qui peior an ignauior sit deliberari non potest) exercitum opprimendæ libertatis habet: & se contempto metuendum effecit: Vos mussantes & retractantes uerbis & uatum carminibus pacem opratis magisq; defenditis. Neq; intelligitis mollitia decretorum uobis dignitatē illi metum detrahi: atq; id iure quoniam ex rapinis consulatum ob seditionem provinciam cum exercitu adeptus est. Quid ille ob benefacta cœpisset: cuius sceleribus tanta præmia tribuistis? At. s. eos qui ad postremum usq; ad legatos pacem concordiam: & alia huiusmodi decreuerunt gratiam habeo peperisse: imo dispecti & indigni. R. P. habiti p dæ loco estimantur. Quippe metu pacem repetētes quo habitu antiferant Equidem a principio cum eturiam coniurare: proscriptos accersiri: largitionibus. R. P. lacerari uidebam: maturandum putabam & Catuli consilia cum paucis secutus sum Cæterum illi qui gentis æmiliæ benefacta extollebant: & ignoscendo P. R. magnitudinem auxisse. Nusquam etiam tum Lepidum progressum aiebant cum priuata arma opprimendæ libertatis cœpisset: sibi quisq; opes aut patrocinia quærendo cōsiliū publicum corruerunt Attamen erat Lepidus latro cum Calonibus & paucis Sicariis: quorum nemo diurna mercede uitam mutauerit. Nunc est proconsole cum imperio non empto sed dato a uobis cum legatis adhuc iure parentibus: & ad eum concurrere homines omnium ordinum corruptissimi flagrantēs iopia: & cupidinibus scelerum conscientia exagitati: quibus quies in seditionibus in pace turbæ sunt: hi tumultum ex tumultu: bellū ex bello ferunt Saturnini olim post sulpicii: dein Marii Damassippi: nunc Lepidi Satellites: præterea Etruria atq; omnes reliquæ belli arrecte Hispaniæ armis sollicitæ: Mithridates in latere uestigium nostrorum: quibus adhuc sustentamur diem bello circumspicit: quin. præter idoneum ducem nihil adest ad subuertendum imperium. Quos uos oro atq; obsecro. P. C. ut animaduertatis ne patiamini licentiâ scelerum quasi rabiem ad integros contractu procedere: Nā ubi malos præmia sequunt: haud facile quisquâ gratuito bonus est: an expectatis dum exercitu rursus ad moto ferro atq; flāma urbē innadat quod multo proprius est ab eo quo agitatur statu quam ex pace & concordia ad arma ciuilia: quæ ille aduersum diuina & humana omnia cœpit. Non pro sua aut quorum simulat iniuria: Sed legum ac libertatis subuertendæ: angitur enim ac laceratur animi cupidine: & noxarum metu expers consilii inquit hæc atq;

que illa temptans metuit ocium: odit bellum: Luxu atq; licentia carendum uidet: atq; interim abutitur ne-
stra secordia. Neq; mihi satis cōsiliū ē merū an ignauia an demētia eā appellē: q̄ uidemini intēta mala q̄si ful-
mē optare se quisq; ne attingat. Sed prohibere nē conari quidē: & quāso considerate quā conuersa regna-
tura sit antea malū publicū occulte: auxilia palā instruebantur: & eo boni malos facile anteibant. Nunc pax
& concordia disturbantur palam: defenduntur occulte quibus illa placent. In armis sunt uos in metu. Quid
expectatis nisi forte pudet aut piget recte facere: an Lepidi mandata animos mouere: Qui placere ait sua cui
que reddi: & aliena tenet: Belli iura rescindi cū ipse armis cogat ciuitatē confirmari: quibus ademptā negat
concordiæ gratia tribuniciā potest restitui ex qua omnes discordiæ accensæ pessime oium atq; impuden-
tissime tibi ne egestas ciuiū & luctus curæ sunt: cui nihil est domi nisi armis partū aut per iniuriē. Alterū con-
sulatum petis quasi primū reddideris: bello concordia quæris quo parta disturbatur: nostri proditor: istis in-
uidus hostes oium bonorū: ut te neq; hoium neq; deorum pudet: quos perfidia aut periuro uiolasti: qui quā-
do talis es: maneas in sententia: & retineas arma. Te hortor neu prolatandis seditionibus inquires ipse nos
in sollicitudine attineas: neque te prouinciæ neque leges neque dii penates ciuem patiuntur. Perge qua coe-
ptas ut quam maturissime merita inuenias. Vos autē. P. C. quousq; cunctando. R. Pu. in tutā patiēmini &
uerbis arma rēptabitis? delectus aduersum uos habitus: pecuniæ publicæ & priuatim extortæ: præsidia dedu-
cto atq; imposita: ex libidine leges imperantur. Cum interim uos legatos & decreta paratis: quanto meher-
cule audius pacem petieritis tanto bellum acius erit: cū intelliget se metu magis quā æquo & bono susten-
tatū. Nā qui turbas & cædē ciuium odisse ait: & ob id armato Lepido uos inermes retinet: quæ uictis tolle-
randa sunt: ea cum facere possitis patiāmini potius cēset: ita illi a uobis partem: uobis ab illo bellum suadet
hæc si placent: si tanta torpēdo animos oppressit: ut obliti scelerum Ciniæ cuius in urbem reditu decus or-
dines huius interiit. Nihilominus uos atq; coniuges & liberos Lepido pmissuri sitis: qd opus decretis? qd
auxilio? Catuli quin is & alii boni. R. P. frustra curant. Agite ut liber: Parate uobis Certhegiatq; alia prodi-
torum patrocinia. qui rapinas & incendia instaurare cupiunt rursus aduersum deos penatis manus arma-
re. Sin libertas & uera magis placent discernite digna nomini: & augete ingenium uiris fortibus: adest nov-
us exercitus: ad coloniæ ueterum militum: nobilitas omnis: duces optimi: fortuna meliores sequitur. iam
illa quæ secordia nostra collecta sunt dilabentur: Quare ita censeo quoniam lepidus exercitum priuato cōsi-
lio paratum cum pessimis & hostibus Reip. contrahit: hordinis auctoritatem ad urbē ducit uti. Ap. Claudius
terrex cum. Qu. Catulo procos: & cæteris quibus imperium est urbi præsidio sint: aperamque debet ne in
quid. R. P. detrimēti capiat.

ORATIO. C. COTAE. COS. AD POPVLVM

Virites multa mihi pericula domi militiæ: multa aduersa fuere: quorum alia tollerari partim repu-
lideorum auxiliis & uirtute mea in quæ is omnibus unquam animus negotio defuit: neq; decre-
tis labos: malæ secundæque res. opes non ingenium mihi mutabant. At contra in his miserris cum
me cum fortuna deseruere. Præterea senectus per se grauis curam duplicat: cui misero acta iam ætate ne
mortem quidem honestam sperare licet. Nam si parricida uestri sum: & bis genitus hic deos penatis meos
patriamq; summum imperium uilia habeo: quis mihi uiuō cruciatus satis est. aut quæ poena mortuo. Cū
omnia memorata apud inferos supplicia scelere meo uici a prima adolescentia in ore uestro priuatus & in
magistratibus ægi qui lingua: qui consilio meo: qui pecunia uoluere usi sunt: neque ego callidam facun-
diam: neque ingenium ad male faciendum exercui: audissimus priuatæ gratiæ maximas inimicitias pro:
R. P. suscepi qui uictus cum illa simul cum ingenti dignitate dedistis pro quibus beneficiis uix satis gratus uidear si
singulis animam quam nequeo concesserim. Nam uita & mors iure naturæ sunt: ut sine dedecore cum
ciuibus fama & fortune integer agas: id dono datur atq; accipitur. Consules nos fecistis Quirites: domi
bellique impeditissima re. p. Namq; imperatores hispaniæ stipendium: milites: arma: frumētum: poscunt
& id res cogit quoniam defectione sociorum: & Sertorii per montis fuga: neq; manu certare possunt: neq;
utilia parare: exercitus in asia ciliciæq; ob nimias opes mithridatis aluntur. Macedonia plena hostium est
nec minus italiæ maritima & prouinciæ cum interim uestigalia parua & bellis incerta uix partem sum-
ptuum sustinent: ita classe quæ commeatus tuebatur: minore quam antea nauigamus hæc si dolo aut se-
cordia nostra contracta sunt agite uti non & ita supplicium sumite: si fortuna communis asperior est
quare indigna uobis nobisq; re. p. incipitis: atq; ego cuius ætati mors propior est: non deprecor si quid ea
uobis incommodi demitur: neq; mox ingenio corporis honestius quam pro uestra salute sinem uite fece-
rim: ad sum. En. C. Cos. facio quid sæpe maiores asperis bellis facere: uoueo dedoc; me pro re. pu. quam
deinde cui mandetis circumspicite. Nam talem honorem bonus nemo uolet: cum fortune & maris & bel-
li ab aliis actiratio reddenda aut turpiter moriendum sit tantummodo in animis haberote non me obsce-
lus aut auaritiā cælum. sed uolente pro maximis beneficiis animam dono dedisse per uos Quir. & glo-
riam maiorum tollerate aduersa: & consulite Reipub. multa cura summo imperio inest. multi ingentes la-
bores: quos ne quicquā abnuitis: & pacis opulentiam quæritis: cum omnes prouinciæ regna maria terræ
quæ aspera aut fessa bellis sint.

ORATIO MACRI. TR. PL. AD PLEBEM

I Quir. parum existimaretis quid inter ius a maioribus relictum uobis: & hoc. a Sulla paratū Ser-
uicium interesset: multis mihi differendum fuit: docendumq; quas ob iniurias & quoties a patri-

bus armata plæbes secessisset: utique uindices parauisset omnis iuris sui. **TR. PL.** nunc portari modo reliquum est & ite primum uia: quæ capefcendam arbitror libertatem: neque me præterit quantas opes nobilitatis solus impotens inani specie magistratus pelleret dominatione incipiam: quantoque tutius factio noxiorum agat: quæ soli innocentes sed præter spem bonam ex uobis (quæ metum uicit) statui certaminis aduersa pro libertate potiora esse forti uiro quam omnino non certauisse: quæquæ omnes alii creati pro iure uestro uim cunctam & imperia sua gratia aut spe aut præmiis in uos conuertere: meliusque habent mercede relinquere: quæ gratis recte facere. Itaque omnes concessere iam in paucorum dominationem: qui per militare nomen ærarium: exercitus: regna: prouincias: occupare: & arcem habent ex spoliis uestris cum interim more peccorum uos multitudo singulis habendos fruendosque præbetis ex utriusque omnibus quæ maiores relinquere: nisi qui a uobis metipsi per suffragia ut prædes olim nunc dominos destinatis: Itaque concessere illuc omnes & mox si uestra receperitis ad uos plerique (raris enim animus est ad ea quæ placent defendenda) cætera ualidiorum sunt. An dubium habetis num officere quid uobis uno animo pergentibus possit: quos languidos secordesque pertinuere: nisi forte. **C.** Cota ex factione media. **Cons.** aliter quam metu iura quædam. **TR. PL.** restituit: & quæquæ. **L.** Sicinius primus de potestate **TR.** loqui ausus mussantibus uobis circumuentus erat: tamen prius illi inuidiam metuere quæ uos iniuriæ pertulit: quod ego nequeo satis mirari. **Quir.** nam spem frustra uisum intellexistis: Sulla mortuo: qui scelestum imposuerat: seruitium: finem mali credebatis: ortus est longe senior Catulus: tumultus intercessit Bruto & Aemilio Mamercio **Cons. Dei. C.** Curio ad exitum usque infantis tribuni dominatus est: Luculus superiore anno quantis animis ierit in **L.** Quintum uidistis: quante denique nunc mihi turbæ concitantur: quæ profecto in cassum agerentur si prius quam uos seruiendi finem illi dominationis facturi erant præsertim cum his civilibus armis dicta alia: Sed certum utrinque de dominatione in uobis sit: Itaque cætera ex licentia aut odio aut auaritia in tempus arserunt: permansit una res modo quæ utrinque quæ sita est: & erepta in posterum uis tribunitia: telum a maioribus libertati paratum: quod ego uos moneo quæsoque ut animaduertatis: ne uerba nomina rerum ad ignauiam mutantes ocium pro seruitio appelletis: quo iam ipso frui: si uera & honesta flagitium superauerit non est conditio: fuisset si omnino quiesceretis: nunc animum aduertere & nisi uiceritis quoniam omni iniuria grauitate tutior est artius habebunt. Quid censes igitur aliquis uestrum subiecerit primum omnium omittendum morem hunc quem agitis impigra lingua: animi ignaui: non ultra concionis locum memores libertatis: deinde ne uos ad uirilia illa uocem quo tribunos plebei modo patricium magistratum: Libera ab autoribus patriciis suffragia maiores uestri præuere quæuis omnis. **Quir.** in uobis sit & quæ iussa nunc pro aliis toleraris pro uobis agere aut non agere certe possitis: Iouem aut alium quem deum consultorem expectatis: magna illa consultum imperia & patrum decreta uos exequendo rata efficitis **Quir.** ultroque licentiam in uos actum atque adiutum properatis: neque ego uos uultum iniurias horrorem magis uti requiem cupiatis neque discordias ut illi criminantur sed earum finem uolens iure gentium res repetito: & si pertinaciter retinebunt non arma neque secessionem tantummodo nec amplius sanguinem uestrum præbeat censebo: gerant habeantque suo modo imperia: quærant triumphos Mithridatem Sertorium & reliquias exulum persequantur cum imaginibus suis: absit periculum & labos quibus nulla pars fructus est: nisi forte repentina ista frumentaria lege munia uestra persantur: qua tamen quin his modis libertatem omnium æstimauere qui profecto non amplius possunt aliam mentis carere namque utilis exiguitate mors prohibetur: Senescunt uires: sic neque absolui cura familiari tam parua res: & ignaui qui usque tenuissimas perfrustrantur: quæ tamen quamuis ampla quoniam seruitii præcinum ostentaretur cuius torpedinis erat decipi & uestrarum rerum ultro iniuria gratiam debere: Namque alio modo neque ualent in uniuersos neque conabuntur: Cauendus dolus est. Itaque simul comparant delinimenta & differunt uos in aduentum **C. Noxi.** Pompei: quem ipsum ubi pertinuere sublatum in ceruices suas sua mox dempto metu lacerant: nequa eos pudet uindices uti se seruitutis tot uiros sine uno aut remittere iniuriam non audere aut ius non posse defendere: mihi quidem satis spectatum est Pompeium tantæ gloriæ adolescentem malle principem uolentibus uobis esse quam illis dominationis socium autoremque in primis fore tribunitia potest. Verum **Quir.** antea singuli cines in pluribus non in uno cuncti præsidia habebatis: neque mortalium quisquæ dare aut eripere talia unus poterat: Itaque uerborum satis dictum est: neque enim ignorantia res claudit: uerum occupauit: nescio qua uos torpedo: qua non gloria mouemini neque flagitio: cunctaque presenti ignaui mutauistis abunde libertatem rati qui a tergibus abstinentur & huc ire licet atque illuc munera ditum dominorum: atque hæc eadem non sunt agrestibus sed ceduntur inter potentium inimicitias donoque danrur in prouincias magistratibus: ita pugnatur & uincitur paucis: plæbes quocumque accidit prouictis est: & indies magis erit. Siquidem maiore cura dominationem illi retinuerint quam uos repetiueritis libertatem.

EPISTOLA CN. POMP. AD SENATVM

I aduersus uos patriamque & deos penatis tot labores pericula suscepissim: quoties a prima adolescentia ductu meo scelestissimi hostes fusi: & uobis salus quæ sita est: nihil amplius in absentem me statuissetis quam adhuc agitis. **P. C.** quem contra ætatem proiectum ad bellum sæuissimum cum exercitu optime merito quantum est in uobis fame miserrima omnium morte cōsecistis: hac in spe. **P. R.** liberos suos ad bellum misit: hæc sunt præmia pro uulneribus: & toties ob rempu. fuso sanguine: fessius scribendoque mittendo legatos omnis opes & spes priuatas meas consumpsi: cum interim a uobis per triennium uix annuus sumptus datus est: per deos immortalis utrum ceusetis me uicem ærari præstare: an exercitum

sine frumento & stipendio habere posse. Equidem fateor me ad hoc bellum maiore studio quā consilio perfectum: quippe qui nomine modo perii a uobis accepto diebus. xl. exercitū parauī: hostisq; in ceruicibus iam Italiæ agentis ab alpihus in Hispaniā sumoui: per eas iter aliud: atq; Annibal nobis opportunius pate feci: recepi Galliam: Pyrenē. Lacetaniā: indigetis: & primū impetū impetū Sertorii uictoris nouis militib; & multo paucioribus sustinui: hyememq; castris inter senissimos hostes non per oppida neq; ex ambitioe mea agi. Quid deinde prœlia aut expeditioes hyernas oppida excisa aut recepta enumerē? quādo res plus ualet quā uerba castra hostium apud Suctonē capto: & prœliū apud flumē. Dnrium: & dux hostiū. C. Herennius cū urbe Valentia: & exercitus delecti satis clara uobis sunt: pro q̄is. O grati patres egestamen & famen redditis: itaq; meo & hostium exercitui par conditio est: Nāq; stipendiū neutri datur uictor uterq; in Italiam uenire potest. Quod ego uos moneo: quāsoque ut aniaduertatis neu cogatis necessitatibus priuati mihi consulere. Hispaniā ceterionē quæ ab hostibus tenetur: nos aut Sertorius ad internitionē uastauimus: pter maritimas ciuitates ultro nobis sūptui honoreq; Gallia superiore anno Metelli exercitū stipēdio frumētog; aluit: & nūc malis fructibus ipsa uix agitat. Ego non rē familiarē modo: uerū etiā fidē consūpsi: reliqui uos estis: qui nisi subuenitis inuito & prœdicente me exercitus hinc & cū eo omne bellū Hispaniæ in Italiam transgredientur.

EPISTOLA MITHRIDATIS Rex Mithridates Regi: Arasce. S.

Mnes qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur considerare debent: liceat uetum pacem agere: deinde quod quæritur satis ne piū turū gloriosum an indecorū sit tibi si perpetua pace frui licet nisi hostes opportuni & scelestissimi egregia fama si Romanos oppresseris futura est: neq; petere audeā societate & frustra & mala mea cū bonis tuis miseri sperē: atq; eaquæ te morari posse uidetur. Ita i Tigranem recentis belli & mea res ratum prospera: si uera existimare uoles maxime hortabuntur: ille eni obnoxius: qualē tu uoles societate accipiet: mihi fortuna multis rebus ereptis uisum dedit bene suadendi: & quod florentibus optabile est: ego non ualidissimus præbeo exemplum quo rectius tua componas. Nāq; Romanis cū nationibus populis regibus cunctis una & ea uetus causa bellandi est. Cupido profunda perii & diuitiarum: quā primo cum rege Macedonum Philippo bellum sumpserē: dum a Carthaginensibus pmebantur amicitiam simulantes ei subuenientem Antiochum concessione Asiæ per dolum auertere: ac mox Philippo Antiochus umni cis aurum agro & decem milibus talentorum spoliatus est: Persen deinde Philippi. F. post multa & uaria certamina apud Samothracas deos acceptum in fidem callidi & reperto res perfidiæ: quia pacto uitam dederant in somniis occidere eum: En cuius amicitiam gloriose ostendant initio prodidere. Antiocho pacis mercedem post habitum custodi agri captiui sumptibus & contumeliis ex rege misererimum seruorum effecere: simulatoq; impio testamento filium eius Aristonicum quia patri um regnum petiuerat hostium more per triumphum duxere: Asia ab ipsis obsessa est: postremo Bithyniam Nicomede mortuo diripuerē: cum filius Nufas: quam regiam appellauerat genitus haud dubie esset. Nam quid ego me appellem: quem disunctum undiq; regnis & tetrarchiis ab imperio eorum: quia fama erat diuitem neq; seruiturum esse: per Nicomedem bello lacefferunt sceleris eorum haud ignatum & ea quæ accidere testatum antea Cretenses solos omnium liberos ea tempestate & regem Ptolomæum: atque ego uultus iniurias Nicomedem bithynia expuli. A siamque spoliū regis Antiochi recepi: Et graciæ dē pligræue seruitiam incepta mea postremus seruorum Archelaus exercitu prodito impediuit. Illiq; quos ignauia aut praua calliditas ut meis laboribus tuti essent armis abstinuit acerbissimas poenas soluūt. Ptolomæus præcio dies bellum prolatus Cretenses impugnari semel iam neq; finem nisi excidio habituri. Equidem cum mihi ob ipsorum interna mala dilata prœlia magisquam pacem datam intelligerem abnuente. Tigra neq; mea dicta sero pbat te remoto procul oibus aliis obnoxius rursus tamē bellū capī. M. q. Coram Romanum ducē apud Calchedona terra fudi: mari exui classe pulcherrima apud Cizicū magno cum exercitu in obsidio morati frumētū defuit nullo circumaditēte simul hyems mari phibebat ita sine ui hostiū regredi conatus in patriū cū regnū naufragiis apud paruū & heracleam militū optimos cum classibus amisi restituto deinde apud caberam exercitus: & uariis inter me atquæ Luculum prœliis inopia rursus ambos incesit. Illi suberat regnum Ariobarzani bello intactū ego uastis circū omnibus locis in armenia concessi secutiq; romani non me sed morem suum oia regna subuertendi: quia multitudinē arctis locis pugna prohibuere: imprudentiam tigranis pro uictoria ostendant. Nunc quāso considera nobis oppressis utrum firmiorem te ad resistendum: an finem belli futurum putes: scio equidem tibi magnas opes uiroꝝ: armorum & auri esse: & ea re a nobis ad societate ab illis ad prædā peteris: Ceterum consilium est tigranis regno integro meis militibus procul ab domo paruo labore per nostra corpora bellū conficere: quomodo neq; uincere neq; uinci sine tuo periculo possumus: an ignoras Romanos postq; ad occidentē pergētibus finem oceanus farcit: arma huc conuertisse: neq; quicq; a principio nisi partum habere: domum: coniuges agros imperium: conuenas: olim sine patria sine parentibus peste conditos orbis terrarum quibus non humana ulla neq; diuina obstant: quin socios amicos procul iuxta sitos inopes potentifq; trahant: excidant omniaq; nō seruaq; & maxime regna hostilia ducant: namq; pauci libertatem: pars magna iustos dominos uolunt: nos suspecti sumus æmuli & in tempore uindices affuturi. Tu uero cui Seleucia maxima urbium regnumque perfidis inclytis diuitiis est quid ab illis nisi dolum in presens & postea bellum expectas. Romani arma in omnes habent accerrima in eos quibus uictis spolia maxima sunt: audendo: & fallēdo: & bella ex bellis serendo magni facti: per hunc morem extinguunt omnia: aut occidunt quod aut difficile est si tu

Mesopotamia: nos Armenia circūgreditur: exercitū sine sumēto: sine auxiliis fortuna aut nostris uitiis ad huc icolumē: teq; illa fama sequetur auxilio profectū magnis regibus latrones gentiū oppressisse: quod uni facias moneo: hortorq; neu malis perniciē nostrā tuā plātare q̄ societate uictor fieri.

AD CEASAREM SENEM DE RĒPVBLICA.

Opulus. R. uero antea obtinebat regna atq; iperia fortuna dono dare: itē alia quæ per mortalis aui de cupiuntur: quia & apud indignos sæpe erant quasi per libidinē data: neq; cuiq; incorrupta per-
pmanferant: sed res docuit id uerū esse quod in carminibus Appius ait. Fabrū esse quēq; fortunæ atq; in te maxime quitantū alios prægressus es ut prius defessi sint homines laudando facta tua q̄ tu laude di-
gna faciundo: ceterū ut fabricata sic uirtute parta q̄ magna industria haberi decet. Ne in curia deformetur corruant infirmata. Nemo enī alteri imperiū uolens cedit: & quāuis nouus atq; clemens sit qui plus potest tamen quia malo esse licet formidatur: id conuenit quia pleriq; rerum potentes peruerse consulunt: & eo se muniores putant: quo illi quibus imperitant nequiores fuere: atq; ita id eniti decet cū ipse bono atq; strētio si uti q̄ optimus imperites: nam pessimus quisq; asperime rectorem patitur: sed tibi hoc grauius est q̄ ante te omnibus armis parta cōponere: bellū aliq; pace mollius gessisti: ad hoc uictore prædam petunt: uicti ciues sunt. Inter has difficultates euadendū est tibi atq; in posteq; firmanda res pub. nō armis modo neq; aduersū hostis: sed quod multo: multoq; asperius est bōis pacis artibus. Ergo oēs magna me diocris sapiētia res huc uocat quæ quisq; optima potest uti dicant: ac mihi sic uidetur qualicūq; modo tu uictoriā cōposueris. Ita alia oia futura: sed iam quo melius faciliusq; constituas paucis quæ me animus monet accipe. Bellū tibi fuit im-
perator cū homine claro magnis opibus atq; uirtute potentia maiore fortuna q̄ sapientia: quem secuti sunt pau-
ci per suam iniuriā ibi inimici. Itē quos affinitas aut alia necessitudo traxit. Nam particeps dominationis neq; fuit quisq; neq; si pati potuisset orbis terrarū bello concussus foret: Cetera multitudo uulgi more magis q̄ iudicio post alius alium quasi prudentiorem secuti: per idem tempus maledictis iniquoq; occupandæ reip. in spem adducti homines quibus omnia probo a luxuria polluta erant: non currere in castra tua & aperte quietis mortē rapinas: postremo omnia quæ corrupto animo iubeat minitari: ex quis magna pars tibi neq; creditū condonare. Neq; te ciuib; sicuti hostib; uti uident defluxere: pauci resistere quibus maius ociū in castris q̄ Romæ futuri erat: tāta uis creditorū impendebat: sed ob easdē causas (in mane dictū est) quātū & q̄ multi mortales postea ad pompeiū discesserint: eoq; per omne tēpus belli quasi sacro atq; in spoliato fa-
nno debitores usi. igitur quoniā tibi uictori de bello atq; pace agitandū est hoc uti ciuilitate deponas: illa q̄ in-
firmissima & diuturna sit: de te ipso primū quia compositurus es quod optimū factū ē existima. Equidem ego cuncta imperia crudelia magis acerbā q̄ diuturna arbitror: Neq; quēq; in multis metuendū esse: quin ad eū ex multis formido recidat: eam uitam bellum æternū & anceps gerere: quoniā neq; aduersus neq; ab tergo aut lateribus tutus sis semper in periculo aut metu agites. Contra qui benignitate & clementia imperium tē perauere: iis læta & candida omnia uisa etiam hostes nequiores quam alii ciues. an qui me his dictis cor-
pptorem uictoriæ tuæ nimisq; inuictos bona uolūtāt predicant: scilicet quod ea quæ exterius nationib; natura nobis hostibus. Nosq; maioreq; nostri sæpe tribuere: ea ciuib; danda arbitror. Neq; barbaro ritu cæde cædem & sanguinem: sanguine expianda. An illa quæ paulo ante hoc bellum in. Cn. Pompeiū uicto-
riamq; Sullanam increpabantur: obtinuit interfecit Domitiū. Carbonem: Crutum: alios tem non armatos neq; in prælio belli iure: sed postea supplices per summū scelus interfectos plebem Romanam in uilla pu-
blica pecoris modo conscissam: heu q̄ illa occulta ciuium funera & repentinæ cædes in parentum aut liber-
rorum sinum fuga mulierum & puerorum uastatio domuum. Ante partam a te uictoriam sæua atq; crudelia e-
rant. Ad quæ te iidem illi hortantur: & scilicet id certatum esse utriusq; uestrum arbitrio iniuriæ fierent ne-
q recepta sed captam a te rem publi. & ea causa exercitus stipendiis confectis optimos & ueterimos omniū aduersum fratres parentisq; alii liberos armis contendere: ut ex alienis malis deterrimi mortales uentri at-
q profundæ libidini sumptus quærent: atq; essent opprobria uictoriæ: quorum flagitiis cōmacularetur bonorum laus: neq; enī te præterire puto qualis quisq; eorum more aut modestia etiā tū dubia uictoria sese gesserint: quoq; modo in belli administratione scorta aut conuiuia exercuerint: nonnulli quoq; ætas ne per ocium quidē talis uoluptatis sine dedecore attigerit. De bello satis dictū. De pace firmāda: quoniā tuq; & omnes tui agittaris. Primū id quæso considera qualis sit de quo consultas ita bonis: malisq; dimotis patēti-
nia ad uerum perges. Eo sic existimo (quoniā orta omnia intereunt) qua tēpestate urbi romanæ fatum exci-
dii aduentarit: ciuis cum ciuib; manus conferturos: Ita defessos & exanguis regi aut nationi præde futu-
ros aliter nō urbis terrarū neq; cuncte gentes cōglobarē mouere: aut cōtundere queunt hoc iperū. Firmāda igit sunt uel cōcordiæ bona: & discordiæ mala expellenda: id ita eueniet si sumptuū & rapinarū licetiā dem-
ppleris: nō ad uetera instituta reuocās: q̄ iā pridē corruptis moribus ludibrio sunt. Sed si suā cuiq; re familiarem finem sumptuum statueris quoniā in incessit mos & hoies adolescentuli sua atq; alienū consumere: nihil libi-
dine atq; aliis rogantibus denegare pulcherrimū putent: eā uirtutē & magnitudinē animi pudorē atq; mo-
destiam p̄ se cordia æstiment. Ergo animus ferox praua uia ingressus ubi cōsueti nō suppetunt fertur accessus in socios modo: mō in ciuis mouet cōposita & res nouas ueteribus acquirit: quare tollendus scenerator i po-
steq; uti suas qsq; res cutemus: Ea uera atq; simplex uia est magistratū populo nō creditori gerere & magni-
tudinē aī in addēdo nō demēdo Reip. ostendere: atq; ego scio q̄ aspera hæc res ī principio futura sit: præsen-
tis q̄ se ī uictoria licētius liberiusq; q̄ artius futuros credebāt: quoq; si saluti potius q̄ libidini cōsules: illosq; nosq; & socios in pace firma cōstitues: si ī eadē studia artesq; inuenturi erunt ne ista egregia tua fama simul

cum urbe Roma breui cōcidit. Postreō sapiēte pacis causa bellū gerūt: laborē spe oīi substantant. Nisi illam
tūmā efficiis uinci an uicēse quid retulit: q̄re capeffe per deos rē. p. & oīa aspa uti soles peruade. Nāq; aut tu
medei potes: aut omittēda ē cura oībus. neq; quisq; te ad crudelis pōnas aut acerba iudicia iuocat: quibus
ciuitas uastat magis q̄ corrigit: sed ut prauas artis malasq; libidines ab iuētute phibeas: ea uera clementia
erit cōsuluiffe. Ne merito ciues patria expellerent retinuisse: ab stultitia & falsis uoluptatibus: pacē concor
diā stabiliuisse nō si flagitiis obsecutus delicta pēssus præsens gaudiū cū mox futuro malo concesserim ac
mihi animus (Quibus rebus alii timēt) maxie fretus ē negocii magnitudine: & q̄ tibi terrā & maria simul
oīa cōponenda sunt: quippe res paruas tantū ingeniū attingere nequit: magnā curā magna merces ē. Igitur
puidēas oportet uti plebs largitionibus & publico frumēto corrupta habeat negocia suo: quibus ab malo
publico detineat iuuentus pbitati & idustriā nō sumptibus neq; diuitiis studeat: id ita eueniet si pecuniā q̄
maxima omniū pnties est usum atq; dedecus dempseris. Nā sēpe ego cō admoneo reputans qbus qsq; reu
bus clari uiri magnitudinē. Iuēssent quā res populos natione sue magnis autoribus auxissent ac deinde qui
bus causis aplissima regna & ipia corruissent: eadē semp bona atq; mala repiebā: oēs q; uictores diuitias cō
tēpissē: & uictos cupiuisse: neq; aliter qsq; extollere sese & diuina mortalis attingere potest: nisi omiſsis pe
cuniā & corporis gaudiis aīo idulgēs nō adsentādo neq; cōcupita prābēdo puerſam gratiā gratificās: sed
i labore patiētia bonisq; prāceptis & factie fortibus exercitando. Nam domū aut uillā extruere: eā signis au
lāis aliisq; operibus exornare: & oīa potiū q̄ semet uisendū efficere. i. nō diuitias decori habere: sed ipsum
illis flagitiō esse porro eis qbus bis die uentrem honerare: nullā noctā sine scorto quiescere mos ē: ubi ani
mū quē dominari decebat seruitio opprēssere: neq; eo postea habeti atq; claudō p exercitio uti uolūt. Nā
i prudentia plāra q; & se prācipitāt. Vex hāc & oīa mala pariter cū honore pecuniā desinēt. Si neq; magistra
tus neq; alia uulgo cupienda uenalia erunt ad hoc puidendū ē tibi quoniā mō Italia atq; puincia tutiores
sint: id quod factū haud obscurū ē. Nam iudē oīa uastant: suas deserēdo domos: & p iniuria alienas occupan
do. Itē ne uti adhuc militia iniusta aut iāqualis sit: cū alii triginta: pars nullū stipendiū faciet: & frumentum
id qd antea pmiū ignauia fuit: p municipia & colonias illis dare cōueniet: stipēdiis ē meritis domos reuer
terint. q̄ rei. pu. necessaria: tibi q; gloriosa ratus sum q̄ pacissimis absolui. Non peius uidet paucā nūc de fa
cto meo differere. Pleriq; mortales ad iudicandum satis ingeniū habent aut simulant: uerū enim ad reprehē
denda aliena facta aut dicta ardet oībus animus: uix satis apertū os aut lingua prōpta uidet: q̄ edita pector
re euolat: quibus me subiectū haud pēnitet: magis reticuisse pigeret: nā siue hac seu meliore alia uia perges
a me quidem pro uirili parte dictum & adiutum fuerit reliquum est optare utiq; tibi placuerit ea diuimor
tales approbent beneq; euenire sinant.

AD C. CAESAREM ORATIO DERE PVBLICA.

Cio ego q̄ difficile atq; asper factū sit cōsiliū dare regi aut ipatori: postre. nō cuiq; mortali: cuius opes
i excessu sunt. Quippe cū & illis cōsultor: copiae adsum: neq; de futuro quisq; satis calidus satisq; pru
dēs sit. Quin ē sēpe praua magis q̄ bōa cōsilia. pspere eueniūt: quia pleraq; res fortūa exhibet: e sua
agitat: Sed mihi studiū fuit adoleſcentulo rēp. capeſſere: atq; in ea cognoscēda multā magnāq; curā habui:
nō ita ut magistratū mō capere: quē multi malis artibus adepti erāt: Sed etiā ut rē. p. domi militiaq; quātōq;
armis uiris opulētia posset cognitū habuerim: Itaq; mihi multa cū aīo agitati cōsiliū fuit famā modestiāq;
meā post tuā dignitatē haberi: & cuius rei iubet periculū facere: dū quid tibi ex eo gloriā acciderit. Idq; non
temere neq; ex fortuna tua decreui: sed quia in te prāter cāteras artē unā egregie mirabilē cōperi semper ti
bi maiorem in aduersis q̄ in secundis rebus animum esse: sed per cāteros mortalis illa res clarior est: quod
prius defessi sunt homines laudando atq; admirando munificentiam tuam: q̄ tu faciundo quā gloria di
gna essent. Equidem mihi decretum est nihil tam ex alto reperiri posse: quod nō cogitanti tibi i promptu
sit: neq; ego quā uisa sunt de rē. p. tibi scripsi: quia mihi cōsiliū atq; ingenium meū amplius a quo pro
baretur. Sed inter labores militiae interq; proclia uictorias imperium statui admonendum te de negociis ur
banis. Nam quā tibi si id modo in pectore cōsiliū est ut te ab inimicorum impetu uindices quoque modo
contra aduersum cōsulem beneficia populi retineas indigna uirtute tua cogitas: sin in te ille animus est: qui
iam a principio nobilitaris factionem disturbabit: plābem rō. ex graui seruitute libertatem restituit: in prā
tura inimicorum arma iermis discicit: domi militiaq; tāta & tā prāclara facinora fecit: ut ne inimici quidē
queri quicquā audeāt: nisi de magnitudine tua qui tu accipe ea quā dia summa repu. quā pfecto aut uera
iuenies: aut certe haud pcula uero. Sed quoniā Cn. Pom. aut ai prauitate: aut quia nihil eo maluit quod tibi
bi obesset. Ita lapsus ē ut hostibus tela in manus iaceret. Quibus illerebus rēpu. conturbauit: eisdē tibi resti
tuēdū est primū omniū summā potestātē moderādū: de uestigalibus sumptibus iudiciis senatoribus paucis
tradidit plābē Rō. cuius antea sūma potestas erat: neq; iis qdē legibus in seruitute reliqt iudicia: tācti sicut
ātea tribus ordinibus tradita sunt: tamē idē illi factiosi regūt: dāt adimūt q̄ iubet: innocētes circūueniūt: su
os ad honorē extollunt. Nō facinus nō pprū aut flagitiū obstat: quo minus magistratus capiāt: quos cōmo
dū ē trahunt rapiūt. Postremo tanq; urbe capta libidine: ac licētia sua p legibus utunt: ac me qdem medio
cris dolor anget: si uirtute partā uictoriā more suo p seruitiū exercerent. Sed hoies iertissimi: quorū omnis
nis uirtusq; i lingua sita ē. forte atq; alterius secordia dominationē ablatā i solētes agitāt. Nā quā seditio aut
dissensio ciuilis tot tā illustis familias ab stirpe euerit: aut quorū unq; uictoria animus tā prāceps tāq; imo
deratus fuit. L. Sulla. cui oīa i uictoria lege belli licuerunt tācti supplici hostiū partis suas muniri intelli
bat tamē paucis i terfectis cāteros beneficio q̄ metu retinere maluit. Ad herculem Catonē. L. Domitio cā

terisq; eiusdē factiōis quadraginta senatores: multi præterea cū spe bona adolefcētes sic uti hostiæ mactati sunt. Cū iterea importunissima genera hominū tot miserorū ciuiū sanguine satiari nequere. Non orbi liberi: nō parētes exacta ætate. Nō luctus gemitus uiroꝝ mulierū immanē eorū animū inflexit: qui acerbius ī dies male faciundo ac dicūdo dignitate alios: alios ciuitate euersum irēt. Nā qd ego de te dicā cuius contumeliā homines ignauissimi uita sua cōmutare nolūt. s. neq; illis tāta uoluptati ē Tæcrsi ī spantibus accidit dominatio q̄to mœrore tua dignitas: qui optatius habēt ex tua calamitate piculū libertatis facere q̄ p te. p. r. iperū maximum ex mago fieri: quo magis tibi ēt atq; ēt aio. p̄spiciēdū ē quonā mō rē stabilis: cōmunicatq; mihi qdē q̄ mēs suppetit eloq; nō dubitabo. Cæteꝝ tui eritigenii p̄bare quā uera atq; utilia factu putes. In duas partes ego ciuitatē diuisa arbitror sicut maioribus accepi ī p̄res: & plebē atēa ī p̄ribus sūma autoritas erat ius multo maxia in plabe. Itaq; sapius in ciuitate secessio fuit. Sempq; nobilitatis opes diminutæ sunt: & ius populi amplificadis: sed plebes eo libere agitabat q̄ an illius potētia supleges erat neq; diuitiis aut supbia: sed bona fama factisq; fortibus. Nobilis ignobilē atēibat: humilimus qsq; ī armis aut militia nullius honestæ rei egēs satis sibi satisq; patriæ erat. Sed ubi eos paulatī expulsos agris: iertia atq; iopia: icetas domos hēre subegit cepere alienas opes petere: libertatē suā cū re. pu. uenale hēre. ita paulatī populus q̄ dñs erat cūctis gētibus iperitabat dilapsus ē: & p̄ cōmuni ipio priuatī sibi qsq; seruitutē peperit. Hæc igit multitudō primū malis moribus ibuta: deinde ī artis uitasq; uariaiq; dispalata nullo mō iter se cōgruēs pag; mihi qdē idonea uidet ad capeffendā remp. Cæteꝝ additis nouis ciuibus magna me spes tenet forte ut oēs expergiscātur ad libertatē: quippe cū illis libertatis retinēdæ tū his seruitutis amittēdæ cura oriet; hos ego cenleo p̄mixtos cū ueteribus: nouos ī coloniis cōstituas. Ita & res militatis opulētior erit & plabs bonis negociis. īpedita malum publicū facere desinet. Sed nō inscius neq; imprudēs sum quo mea res agetur: quæ sēuitia quæq; tēpestates hominum nobilium futuræ sint: cum indignabuntur omnia funditus misceri antiquis ciuibus: hanc seruitutē imponi regnum deniq; ex libera ciuitate futurum ubi unius munere multitudo ingens in ciuitatē peruenerit. Equidem ego sic apud animum meum statuo malum facinus in se & mittere qui in comodo reipu. gratiā sibi conciliet: ubi bonum publicum etiam priuatim usu. est: id uero dubitare aggredi secordiæ atq; ignauitæ duco. M. Lubio druso semper cōsiliū fuit in tribunatu summa ope niti pro nobilitate. Neq; ullam rem in principio agere intendit: nisi ille autores fuerant se homines factiosi: quibus dolus atque militia fide cariora erant: ubi intellexerunt per unū hominē maximum beneficiū multis mortalibus dari: uidelicet & sibi qsq; conscius malo atq; infido animo esse de. M. Lubio druso iuxta ac se existimaauerunt. Itaq; metu ne per tantā gratiā solus rex potiretur: contra eam nisi sua & ipsius cōsilia disturbauerunt quo tibi imperator maiore cura fideq; amici & multa p̄sidia paranda sunt: hostē aduersum deprimere strenuo homini haud difficile ē: occulta pericula neq; facere neq; uitare bonis in p̄mptu est. Igit ubi eos in ciuitatem adduxeris: quoniam quidē renouata plebs erit in eate maxime animum exercito: ut colātur boni mores concordia inter ueteres & nouos coaleascāt. Sed multo maximum bonum patriæ ciuitibus tibi liberis: postremo humanæ genti peperis si studiū pecuniæ aut sub stuleis aut quo ad res referet minueris. aliter neq; priuata res neq; publica neq; domi neq; militia reg; potest: nam ubi cupido diuitiarum inuasit: neque disciplina neque artes bonæ neque ingenium ullum satis pollet: quin animus magis aut minus mature postremo tamen succumbat. Sæpe iam audiui qui reges quam ciuitates & nationes per opulentiam magna imperia amiserint: quæ per uirtutem inopes coeperat: ideo haud mirandum est. Nam ubi bonus deteriorē diuitiis magis clarum magisque acētum uidet primo æstuat: multa que in pectore uoluit. Sed ubi gloria honorem magis indies uirtutem opulentia uincit animus ad uoluptatem a uero deficit: quippe gloria industria alitur: ubi eam dempseris: ipsa per se uirtus amara atque aspera est. Postremo ubi diuitiæ claræ habentur: ibi omnia bona uilia sunt. Fides: probitas pudor pudicitia: Nam ad uirtutem una ardua uia est. Ad pecuniam quæ cuique iubet nititur & malis & bonis rebus ea creatur.

Ergo in primis auctoritatem pecuniæ demitto: neque de capite neque de honore ex copiis quisquam magis aut minus iudicauerit: si ut neque prætore: neque consul ex opulentia uerum ex dignitate creetur: sed de magistratu facile populi iudicium: sit iudices a paucis probari regnum est: ex pecunia legi inhonestum: quare omnes primæ classis iudicare placet: sed numero plures quam iudicant neq; rhodios neq; alias ciuitates unq; suorū iudicioꝝ p̄cenituit: ubi p̄ omiscue diues & pauper: ut cuiq; fors tulit de maximis rebus iuxta hac de minimis disceptat: sed magistratibus creandis haud mihi quidē absurde placet lex. quā. C. Gracchus in tribunatu p̄mulgauerat: ut ex confusis quinq; classibus sorti cēturiæ uocarent: ita coequantē dignitate pecunia uirtute anteire alius aliū p̄perabit: nec ego magna remedia contra diuitias statuo nam p̄ inde omnes res laudant atq; appetunt: ut eaq; rerum usus est malitia p̄amiis exercetur: ubi ea dempseris: nemo omniū gratuito malus ē: Cæteꝝ auaritia bellua fera immanis itolerāda est: quo itēdit oppida agros fana atq; domos uastat: diuina cū humanis p̄miscet: neq; exercitus neq; mœnia obstat quominus ui sua penetret. Fama pudicitia liberis patria atq; parentibus cunctos mortalis spoliāt: Verum si pecuniæ decus ad meritis magna illa uis auaritiæ facile bonis moribus uincet: atq; hæc ita sese habere tametsi omnes æqui atq; iniqui memorāt: tamē tibi cū factione nobilitatis aut mediocriter certādū est: cuius si dolūcaueris: alia oia ī procliui erunt: nā si uirtute satis ualerent: magis æmuli bonorū q̄ inuidi essent: quia desidia & iercia stupor eos atq; torpedo inuasit: strepunt: obtreant: alienā famā bonā suā dedecus æstimant. Sed qd ego plura quasi de ignotis memorē. M. Bibuli fortitudo atq; animi uis in cōsulatū erupit habes lingua magis malus q̄ callidus ingenio. Quid ille audeat: cui consulatus maximū impetū maximo dedecori fuit. An. L. Do

miti magna uis ē: cuius nullū membꝛ aflagitio aut facinore uocat: lingua uana: manus cruentæ. Pedes fu-
 gaces. q̄ honeste nominari nequeūt in honestissima: unius tamē. M. Catonis ingeniū uersutū: loquax. Cali-
 dum haud cōtenno: parant hęc disciplina græcor. Sed uirtus uigilantia labor apud græcos nulla sunt: q̄p
 pe q̄ domi libertatē suā p̄ inertia amiserunt. censes ne eorū præceptis imperiū haberi posse. Reliq̄ de factiōe
 iunt iteritissimi nobiles: i q̄bus sic ut istituto præter bonū nomē nihil ē additamēti. L. Postumi. M. Fauoni
 mihi uident q̄si magnæ nauis supuacanea honera esse: ubi salui puenire uisunt. Si quid aduersi cohortū
 ē de illis potissimū iactura sit: quia præcii minimi sunt: nunc quoniam sic uti mihi uideor de plæbe renouan-
 ta corrigenda q̄ satis differui. De senatu q̄ tibi agenda uidentur dicam. Postq̄ mihi ætas i geniuq̄ adoleuit
 haud ferme armis atq̄ equis corpus exercui: sed animū in litteris cogitavi: qd̄ nā firmitus erat in laboribus
 habui: atq̄ ego in ea uita multa legendo atq̄ audiendo ita cōperi oīa regnæ itē ciuitates & nationes usq̄ eo
 prosperū iperū habuisse: dum apud eos uera consilia ualerūt: ubicūq̄ gratia timor uoluptas ea corrūpere.
 Post paulo iminutæ opes: deinde adēptū iperū postremo seruitus iposita ē. Equidē ego sic apud animum
 meū statuo cuiūq̄ i sua ciuitate āplior illustriorq̄ locus q̄ aliis est: ei magnā curā esse rei. p. Nā cæteris salua
 urbe tātū mō libertas tuta ē: q̄ p uirtute ē fidi diuitias decus honorē pererunt. Vbi paulū inclinata respu. agi-
 tari cœpit multipliciter animus curis atq̄ laboribus fatigatur aut gloria aut libertatē aut rem familiārē de-
 sensat: omnibus locis adē: festiat: quāto i secūdis rebus florētior fuit: tāto i aduersis asperius magisq̄ anxie
 agitat. Igitur ubi plæbs senatui: sic ubi corpus animo obedīt: eiusq̄ consulta exequit̄ patris consilio ualere
 decet: populo superuacanea est calliditas. Itaq̄ maiores nostri cum bellis asperimis premerent̄ equis: uiris
 pecunia amissa nunq̄ defessi sunt: armati de imperio certare: nō inopia ærarii: nō uis hostiū: nō aduersa res
 ingentē eorū animū subegit. Qui quæ uirtute cerperat simul cū anima retinerent: Atq̄ ea magis fortibus cō-
 silis q̄ bonis præliis patrata sunt. Quippe apud illos una respu. erat. Ei oēs cōsulebant: factio contra hostis
 parabat. Corpus atq̄ ingeniū patriæ non suæ q̄sq̄ potentia exercitabat: at hoc tēpore contra ea homines
 nobiles: quorū animos secordia atq̄ ignauia iuasit. Ignari laboris hostiū militiæ domi factione instructi per
 superbia cunctis gentibus moderant̄. Itaq̄ patres quorū cōsilio antea dubia respu. stabiliebat̄ oppressi ex
 aliena libidine huc atq̄ illuc fluctuantes agitant̄: iterdū alia deīde alia decernunt uti eorū qui dominant̄ sū
 multas arrogātia ferr̄. Ita bonū malūq̄ publicū æstimant: q̄ si aut libertas æqua omniū: aut sententia obscu-
 rior esset maioribus opibus respu. & minus potens nobilitas esset. Sed quoniam cōæquari gratia omniū diffi-
 cile est: quippe cū ilis maior uirtus partā reliquerit gloriā dignitatē cliētelas cætera multitudo pleraq̄ isiti-
 tia sit: Sentētiæ eorū a metu libera ita occulto sibi quisq̄ alterius potēti a carior erit: libertas iuxta bōis & ma-
 lis strennuis atq̄ ignauis optabilis ē. Vex̄ eā pleriq̄ metu deserūt. Stultissimi mortales q̄ i certamine dubi-
 um quorsum accidat: id p̄ iertā i se quasi uicti recipiūt. Igit̄ duabus rebus cōfirmari posse senatū puto si nux-
 mero auctos p̄ tabellā sententiā feret. Tabella obtēntui erit: quo magis aīo libero facere audeat: in multitu-
 dine & p̄sidii plus & usus āplior est. Nā fere his tēpestatibus alii iudicii publicis: alii priuatis suis atq̄ amico-
 rū negociis iplicati haud sane reipu. cōsiliis adfuerūt. Neq̄ eos magis occupatio q̄ supba impia distinuere:
 Hoies nobiles cū paucis senatoriis quos additamenta factionis habēt: q̄cūq̄ libuit p̄bari: reprehendere: de-
 cernere: ea uti libido tulit fecere. Vex̄ ubi numero senatorū aucto p̄ tabellā sententiæ dicent̄. Ne illi superbi-
 am suā dimittēt: ubi iis obediendū erit: quibus antea crudelissime ipitabāt. Forsitā ipator plectis litteris de-
 sineres quē numeq̄ senatorū heri placeat quorū modos i multa & uaria officia distribuas. Iudicia quoniam
 pria: classis mittēda putē: q̄ descriptio: qui numerus i quoq̄ genere futurus sit. Ea mihi oīa generati descri-
 bere haud difficile factū fuit. Sed prius laborādū uisū ē de summa cōsiliū: idq̄ tibi p̄badū uerū ē si hoc itinere
 uti decreueris cætera i p̄mptu erūt. Volo ego cōsiliū meū prudēs maxieq̄ usui eē. Nā ubicūq̄ tibi res p̄spere
 cedet: ibi mihi bōa fama eueiet. Sed me illa magis cupido exercet: ut quocūq̄ mō q̄ primū resp. adiuuetur
 libertatē gloria cariorē habeo. Atq̄ ego te oro: hortorq̄ ne clarissimus ipator Gallica gēte subacta. P. R. su-
 mū atq̄ iuictū ipiū tabescere uetustate: ac p̄ sumā secordiā dilabi patiaris: p̄fecto si id accidat: neq̄ tibi nox
 neq̄ dies curam animi sedauerit: quin in somniis exercitus furibundus: atq̄ ea mens alienata mente feraris.
 Namq̄ mihi pro uero constat omniū mortaliū uitam diuino numine inuifire: neq̄ bonū neq̄ malum faci-
 nus cuiusq̄ p̄ nihilo habere. Sed ex natura diuisa præmia bonos malosq̄ sequi. Iterea forte ea tardius pro-
 cedunt. Suus cuiq̄ animus ex cōscientia spem præbet quod si tecū patria atq̄ parentes possent loqui. hęc
 tibi dicerēt. O Cæsar: Nos te gēuimus fortissimi uiri i optima urbe decus p̄sidiūq̄ nobis: hostibus terro-
 rem: q̄ multis laboribus & periculis cœpamus: ea tibi nascenti cū aīa simul tardidimus: patriā maximam in
 terris domū familiāq̄ i patria clarissimā. Præterea bonas artis: honestas diuitias: postremo oīa honestamē-
 ta pacis: & præmia belli p̄ iis amplissimis beneficiis nō flagitiū a te neq̄ malū facimus petimus: sed uti liber-
 tatem euersam restituas: qua te patrata profecto: per gētis oīa fama uirtutis tuæ uolabit. Nāq̄ hac tēpesta-
 te tametsi domi militiæq̄ præclara faciora ægisti: tamē gloriā tuā cū multis uiris fortibus æq̄libus ē: Si ue-
 ro urbē amplissimo noīe & maxio ipio p̄pe iam ab occasu restitueris: quis te clarior quis maior i terris fue-
 rit quippe si morbo iā aut fato huic ipio secus accidat: cui dubiū ē quin per orbē terrarū uastitas bella cædes
 oriantur. Quod si tibi bona libido fuerit patriæ parētibus gratificādi posteroq̄ tēpore R. e. P. restita super
 oīs mortales gloria agita tuaq̄ unius mors uita clarior erit. Nā uiuos interdū fortūa sæpe iuidia fatigat. Vbi
 aīa naturæ cessit dēptis obtractoribus ipsa si uirtus magis: magisq̄ extollit: q̄ mihi utilissima factu uisa sunt
 quæq̄ tibi usui fore crepidi q̄ paucissimis potui p̄scripsi: cæterū deos immortalis obtestor: ut quocunq̄ mō
 ages ea res tibi R. e. q̄. P. prospere eueniat.

Finis.

C. CRISP. SALVSTII. VITA.

Risus Salustius genus ex amiterno Sapiorum ducit. C. Salustio patre genitus: ex liberalibus artibus in quibus educatus erat præter eruditionē nihil accepit oibus uoluptatibus turpissime indulgit: paternam domū uendidit: ut crimine adulterii se redimeret. Ex quæstura & tribunatu nullā laudē est adsecutus: fauente. C. Cæsare prætor aphricam sortitus prouiciā explicauit: & exausit: tantūq; ide pecuniarum repertauit ut amoenissimos hortos sub. Quirinale extra pomeriū ad collinam portā titulo sui nominis empto loco habuerit: atq; adornauerit nō uulgares illius sæculi & posterorū ætatibus delicias atq; secessum: usq; ad exactam ætatē libidinis audax & potens: i amicitia uariis & inconstans. Sæpius tamē liuido dē te momordit habitus est ore improbo: & aio iuercundo: manis Pompei magni existimās hac uia se Cæsari gratiorem fore: lacera e usus est: unde i Salustiu Læneus Pompei libertus scripsit: morsq; eius sigillatim paucis uocabulis expressit: Nebulonē: lucronē popinionē: & lastarū appellās: uox postrema idicat fuisse hominē ualidæ libidinis: Scripsit stilo non abhorrente a ueteribus extat coniuratio Catilinæ: & bellū iugurthinum: & quædā cōciones: e libris beliorū ciuiliū: Vt secreta inimici fidelius itelligeret Terentiā a Cicerone repudiata duxi uxorē: & quæ tertio nupsit Messaliæ Coruino

INVECTIVA. C. SALVSTII. IN CICERONEM.

Rauiter & iniquo animo maledicta tua paterer. M. Tui si te sci ē iudicio magisq; morbo animi petulantia ista uti. Sed cum i te neq; modū neq; molestiā ullā aīaduerto. Respondebo tibi: ut si q; maledicendo uoluptatem cepisti: eam male audiendo amittas: ubi quærar? quos iplorem. P. C. diripi. rempu. atq; audacissimo cuiq; esse perfidie locum: an apud Populum Ro. qui ita corruptus est largitiōibus ut sese ac fortunas suas uenales habeat: An apud nos. P. C. quo. um autoritas turpissimo cuiq; ludibrio est. Vbi. M. Tu. leges iudicia Po. Ro. defendit atq; i ordine ita moderat quasi unus reliquus ex familia uiri clarissimi Scipionis A. fac nō rept. eius accitus ac paulo ante in situs huic urbis cinis an uero. M. Tulli facta tua ac dicta ob cura sunt? an non ita a pueritia uixisti ut nihil flagitiosum corpori tuo putares quod alteri collibisset: aut scilicet istā imoderatam tuam eloquentiam apud. M. pisonem nō pudicitiae iacturæ perdidisse. Itaq; minime mirandum est q; eam flagitiose uendicās quā turpissime parasti. Verum ut opinor splendor domesticu tibi aīos attollit uxor sacrilega ac per iuriis nobilitata: filia matri pellex tibi iucundior atq; obsequentior: q; parenti par est domum ipsam tuā ui & rapinis funestā tibi ac tuis comparasti uidelicet ut nos commoue facias q; conuersa Respu. sit tū in ea domo habitares homo flagitiosissime quæ. P. Crassi uiri clarissimi fuit atq; cum hæc ita sint? Cicero sed dicit i consilio deorū immortalium fuisse. Inde missum huic urbi ciuibsq; custodem absq; carnificis nomie. Qui ciuitatis i commodū in gloriā suam ponit quasi uero non illius cōiurationis causa fuerit cōsultatus tuus. Et cicero Respu. dilecta eo tēpore quo te custodem habebat. Sed ut opinor i la te mugis extollit q; post consulatū cū uxore de repu. cōsuluisti cū legis. Plāitiæ iudicia domi faciebatis: ex cōiuratis alios pecūiæ cōdemnabis. Cū tibi alius Tusculanā alius pōpeianā uiliā ædificabat: alius domū emebat: q; uero nihil poterat hic erat calūniæ. pximus hic aut domū tuam oppugnatum uenerat: aut i fidias senatui fecerat deniq; de eo tibi cōpertū erat q; si tibi falsa obicio redde rationē q; tū patriæ monii acceperis. Quid tibi litibus accreuerit: q; ex pecūia domū paraueris Tusculanū & Pōpeianū infinito sumptu exedificaueris? Aut si retices cui dubiū pōt esse q; opulentiā istā ex sanguine & miseriis ciuū parasti? ueq; ut opinor homo nouus arpias ex. M. Crassi familia illius uirtutē imitat Cōtēnt simultatē hominū nobiliū. P. R. curā hēt: neq; terrore neq; gratia mouet. Illud uero amicitia tātum ac uirtus ē animi imo uero homo leuissimus supplex inimicis amicis cōtumeliosus: mō hæg mō illæg parū: fidus nemini. Leuissimus senator: mercenarius patronus cuius nulla pars corporis a turpitudine uacat ligua uana māus rapacissime gula imēsa pedes fugaces: q; honeste noiari nō possunt i honestissima. Atq; is cū eiūsmodi tamē audet o fortūa tam natā me cōsule romā Te fortunatā consule Cicero? imo uero infelicē & miserā q; crudelissimā pscriptio nē ciuium perpeffa est: cū tu perturbata repu. metu percussos omnes bonos parare crudelitati tuæ cogebas: cū oīa iudicia omnes leges i tua libidine erāt cū tu sublata lege portia erepta libertate omniū nostrū uitæ necisq; potestate ad te unū reuocaueras. Atq; pag. qdē uel pag. ē qd ipune fecisti uerūetiā cōmemorādo exprombras neq; licet obliuisci ius seruitutis suæ egenis oro te Cicero feceris qd libet satis est perpeffos esso: etiā ne aures nfas odio tuo onerabis? ēt molestissimis uerbis i seclaberē cedāt arma toge cōcedat laurea ligue. q; si uero togatus & non armatus ea q; gloriaris confeceris atq; inter te Scyllamq; dictatorem præter nomen imperii quicq; interfuerit: sed quid ego plura de tua isolentia cōmemorem? quæ minerve omnes artes edocuit Iuppiter optimus maximus i concilium deorum admisit: Italia exulē humeris suis repertauit: oro te romulæ arpinas: qui egregia tua uirtute omnes paulos fabios scipiones superasti: quē tandē locū hac ciuitate optimes: q; tibi partes. r. p. placēt? quē amicū: quē inimicū habes? cui i ciuitate fecisti i fidias: quo iure de exilio tuo durachio redisti cū seqbaris quos tyrānos appellabas: eorū potētiā faues: q; tibi aī opriates uidebāt eos dem dementes ac furiosos uocas. Vatinii causam agis de sextio male existimas. Bibulum petulantissimis uerbis lædis laudas Cæsarem quem maxime odisti. & ei maxime obsequeris: aliud stās sedens aliud sentis de repu. his maledicis illos odisti leuissime transfuga neq; in hac neq; i illa parte fidem habens.

Ademū magna uoluptas ē Crisp. Salustii æqualē ac parē uerbis uitā agere neq; quicq; tā obscenū dicere cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua respondeat ut oīs oratio moribus consonet. Neq; n. qui ita uiuit ut tu aliter ac tu loq pōt: neq; q; tā illoto sermōe uti uita honestior ē. Quo me uertam. P. C. unde initium somma: maius. n. mihi dicendi onus imponit quo nocior est uterq; n

strū qđ si aut de mea uita: atq; actibus nostris huic cōuiciatori respōdero. Inuidia gloriā eō sequetur: aut si huius facta mores oēm aetate nuda uero: in idē uiciū incidā pccatitatis qđ huic obuiio id uos si forte offendi mini iustus huic q̄ mihi succensere deberis qui initiū itroduxit: ego dabo operā ut & p me minimo cū fastidio respōdeā & in hūc minime mētus eē uidear. Scio mei. P. C. in respōdendo nō habere magnā expectationē q̄ nullū uos sciatis nouū crimē in Salustiiū audituros sed oīa uetera recognituros. Quibus & nea & uestra iam & ipsius aures calent: neq; eo magis odissē debetis hominē q̄ ne incipiēs quidē peccare minimis rebus posuit rudimētū sed ita ingressus ē ut neq; ab alio uinci possit neq; ipse se oīo reliqua aetate prae-terire itaq; nihil aliud studet nisi ut luculentus cū quo uis uoluptari longe uero fallit opinione: nō enī pccatitate linguā uitae sordes eluuntur: sed est quaedā calūnia quā unusq; nostrū testante animo suo fert de eo qđ falsum crimen obiectat q̄ si uita istius memoriā uinceret aliā. P. C. non ex oratione sed ex moribus suis spectare debetissimā dabo operā q̄ maxime potero breue ut faciē neq; nostrā uobis intulis erit. P. C. plerūque enī de Resp. priuatis crescit inimicis ubi nemo ciuis qualis sit uir pōt latere. Primū igit quoniā oīum maiores Cri. Salustius ad unum exemplū & regulā quārit uelim mihi respondeat nunqđ hi quos ptulit Scipiones & metelli ante fuerunt aut opinionis aut gloriā q̄ eos res suae gestae & uita innocentissime acta cōmēdauit q̄ si hoc fuit illis initium nominis & dignitatis cur non aequē de nobis existimet cuius & res gestae illustres sunt & uita integerrime acta: quasi uero tu sis ab illis uiris Salustii ortus q̄ si esses: nōnullos iam tuae turpitudinis pigeret ego meis maioribus uirtute mea praeluxi ut si prius noti nō fuerint: a me accipiat initium memoriā suae tu tuis uita quam turpiter egisti: magnas effudisti tenebras ut etiā si fuerint egregii ciues certe nenerint in obliuionem: quare noli mihi antiquos uiros obiectare satius est enī me meis rebus gestis florere q̄ maior opinione niti & ita uiuere ut sum posteris meis nobilitatis initium & uirtutis exēpiū neq; me cū his conferre decet. P. C. qui iam decesserunt: omniq; odio carent & inuidia: sed cū his qui mecū una in Rep. uersati sunt: sed si fuerint aut in honoribus petēdis nimis ambitiosus nō hāc dico popularem ambitionem cuius me principem confiteor: sed illā perniciosā cōtra leges cuius primos ordines Salustius duxit aut in gerēdis magistratibus: aut in uindicādis maleficiis tā fauerus auti Rep. tā uigilās q̄ tu pccipionem uocas credo q̄ nō oēs tui similes icolumes in hac urbe uixissent at quāto meliore loco resp. staret si tu par ac simul scelestorū ciuiū una cū illis annumeratus esses: an ego tunc falso scripsi cedant arma togae? q̄ togatus armatos & pace bellū opprēssit: an illud mētus sum fortunatā me cōsule Romā q̄ tū ītestinū bellum ac domesticū urbis incendium extixi neq; tui piger te homo lenissime cum ea culpas q̄ in historiis mihi gloriā duci? an turpius ē scribente mentiri q̄ illū palā hoc ordine dicente: nā qđ i aetate īcrepuisti tantū me ab esse puto ab īpudicitia q̄tū tua pudicitia. Sed qđ ego de te plura querar. qđ. n. mētiri turpe dices qui ausus mihi sis eloquentiā: ut uitiū obicere: cuius semp nocens eguisti patrociniū: an ullum existimas posse fieri ciuem egregium qui nō his artibus & disciplinis sit eruditus: an ul' a alia putas rudimenta & incunabula uirtutis quibus animi ad gloriā cupiditate aluntur. Sed minime mirum est. P. C. si qui desidat ac luxurie plenus sit hāc ut noua ac iustata mirat: nā quod ista inuoluta rabie petulantur in uxorem & in filiā meam inuasisti: quā facilius mulieres se a uiris obstinuerunt q̄ tu uir a uiris satis docte ac perite fecisti. non enī desperasti mutuam tibi gratiam relaturum ut uicissim tuos cōpellarem: unus enī satis es materiae habens neq; quicq; turpius est domi tuae q̄ tuum uultū te uero opinio fallit q̄ mihi putasti parare inuidiam ex mea re familiari: quā multo mihi minor ē q̄ habere dignus sum. atq; utinā ne tanta quidē esse quāta ē ut potius amici mei uiuerent q̄ ego testamentis eorum locupletior essem: ego fugax Cri. Salustii furore tribuni plebis cessi: utilius duxi quāuis fortunam unus experiri q̄ uniuerso po. ro. ciuili essē diffensionis causa. Qui postea q̄ illi suum animum in Repu. debachatus esset omniāq; quaecunq; cōmouerat: pace & ocio resederunt hoc ordine reuocante atq; ipsa repu. manu retrahente me reuerti: qui mihi dies si cū omni reliqua uita conferato animo quidē meo super: cū uniuersi uos populusq; Ro. frequens aduētū meo gratulatus tanti me fugacem mercenarium patronum hi aestimauerunt neq; hercle mirum est si ego semper iustas omnium amicitias existimaui. Non enim unī priuatim ancillatus sum neq; me addixi. Sed quantum quisque reipu. studuit tantum mihi fuit aut amicus aut aduersarius: Ego nihil plus uolui ualere q̄ pacem: multi priuatorum audacias metuerunt: ego nihil timui nisi leges: multi arma sua timeri ualuerunt ego nunq; uolui: qđq; posse mihi prae uobis: multi ex uobis potentia fieri uobis suis uiribus abusi sunt. Itaq; non est mirum si nullius amicitia usus sum qui non perpetuo Reipubli. amicus fuit: neque me pccitet si aut petenti. Vatinius reo patrociniū pollicitus sum: aut Sextii insolentiā repressi: aut bibuli patientiam culpaui aut uiribus Cæsaris faui: quā si tu mihi ut uitia obicis: temeritas tua reprehendetur: non mea uitia culpabūtur. Plura dicere si apud alios mihi esset uisendum. P. C. non apud uos quos hūc omnium actionum mearū monitores sed ubi reg. testimonia ad sunt quid opus est uerbis? nūc ad te ut reuertar Salusti patremq; tuum praeterea q̄ si nunq; i uita sua peccauit tū maiorē iniuriā reipu. facere nō potuit q̄ q̄ teralē filiū genuit: neq; tu si q̄ in pueritia peccasti exeq̄ ne parentē tuū uidear accusare qđ eo tpe sūmā tui potestātē habuit sed q̄lē adolescentiā egeris hac. n. demonstrata facile intelliget q̄ petulāti pueritia q̄ īpudicus & pccax adoleueris: postea q̄ imēsa gulā īpudicissimi corporis q̄stus sufficere nō potuit & aetas tua ad ea patiēda q̄ alteri facere collibuisse exoluerat cupiditatibus infinitis efferebaris ut q̄ ipse corpori tuo turpia nō duxisses in aliis experieris ita nō ē facile reputare. P. C. utq; in honestioribus corporis partibus rē q̄sierit an amiserit: domum paternā uiuo patre turpissime uenale habuit uēdidit nec cuiq; dubiū esse pōt qn mori coegerit eū quo nō dum mortuo p̄ hārede gesserit oīa nō pudet a me querere quis in. P. Crassi domo habitat cum ipse respondere

nequeat q̄ si ip̄sius habitet paterna domo ad hercule lapsus ætatis tyrocinio postea se corripuit nō ita ē: sed abiit insolitū sacrilegi Nigidiani bis iudicis ad subsellina attractus extrema fortuna stetit & ita dicebat ut nō hic innocens ēē sed iudices peierasse extimaret. Primū honorē i quæstura adeptus secutus ē hūc locū & hūc ordinē despectū cuius additus sibi quoq; sordissimo hominum patuisset. Itaq; timēs ne facinora eius clādestina clara uobis essent cum omnibus matrum familiæ uiris opprobrio eēt cōfessus est uobis audietibus adulterium neq; erubuit ora uestra uixeris ut liber Salustii egeris quæ uolueris satis est unum te tuorū scelegē esse consciū: noli nobis languorem & soporem nimium exprobrare sumus diligētes in tuenda pudicitia uxorū nostræ sed ita exp̄cti nō sumus ut a te cauere possimus audacia tua uincit studia nostra Et qd̄ hūc mouere possit factū aut dictū turpe quē nō puduerit palā uobis audientibus adulteriū cōfiteri? q̄ si nihil p̄ me tibi respōdere uoluissē sed illud censorum eloquium Appii Claudii & L. Pisonis palā uniuersis recitārē: nōne tibi uiderer æternas iniicere maculas quas reliqua uita tua eluere nō posset? neq; post delectū senatus te unq̄ uidimus nisi forte in ea te castra cōieciisti quo omnis sententia reip. confluerat: atq; idem Salustius quin pace nec senator quidem manserat postea quam resp. armis oppressa est & idem uictor qui exules reduxit in senatum post quæsturam reductus: est quem honorē ita gessit ut nihil uenali non in eo habuerit cuius aliquis emptor fuerit. Itaq; egit ut nihil æquum atq; ueg. dixerit qd̄ ip̄s facere collibuisse: neq; aliter uexauit ac debuit si quis præde loco accepisset magistratū: peracta quæstura postea q̄ magna pignora eis dederat cum quibus similitudine uitæ se coniunxerat: unus iam ex illo grege uidebatur. Eius enim partis exemplar erat Salustium: quod tātum in unam uoraginem coctus omnium uiciorum excesserat quicquid impudicorū cillonum parricidarū sacrilegorū debitorū fuit in urbe municipiis colonis Italia tota sicut in fretis subfederant nominis perditū ac notatissimi nulla in parte castis nisi licentia uitiorum accipit ditate rerū nouarū atq; postea q̄ prætor est factus: modeste se gessit: & abstinenter nōne ita puinciam uastauit ut nihil neq; passi sint neq; expectauerint grauius loci nostri in bello q̄ experti sunt in pace: hoc aphricam in terrore obtinente. Vnde tantum hic exhaust. P. C. quantum uoluit ne causam diceret. Sestertio duodecies cum sensore paciscitur. q̄ si quippiam eorum falsum est hic palam refelle unde qui non modo ne paternam quidem domum redimere potueris: repente tanq̄ somnio beatus hortos preciosissimos uillam Tiburtii. C. Cæsaris Reliquas possessiones paruēris: neq; piguit querere cur ego. P. Crassi domū emissē: cum tu ueteris uille dominus sis cuius paulo ante fuerit Cæsar modo inq̄ patrimonio non comes so sed deuorato quibus rationibus repente factus es tam affluens & tam beatus? Nam quis te faceret hāre dem? quem ne amicum quidem satis honestum quisquam sibi ducit nisi similis ac parui: at hercule egregia facta maiorum tuorum: tuorum te extollunt: quorum siue tu similis es siue illi tui nihil ad tuum scelus ac nequitiam addi potest. Verum ut opinor honores tui te faciunt insolentem. Tu Cris. Salusti totidē te putas esse bis senatorem & bis quæstorem fieri quod bis consularem & bis triumphalem carere debet omni uitio qui in alterum dicere paratus est: demum maledicit qui non potest uerū ab alio audire. Sed tu omnium mensarum affecula omnium cubiculorum in ætate pellex & idem postea adulter: omnis ordinis turpitudō & simul belli memoria. Quid enim hoc grauius pati potuimus q̄ q̄ te incolumen in hoc ordine uideamus desine bonos petulantissima confectari lingua desine morbo procacitatis isto desine unumquemque moribus tuis æstimare: his moribus amicum tibi efficere non potes uideris uelle inimicum habere. Finem dicendi faciam. P. C. sæpe enim uidi grauius offendere animos auditorum eos qui aliena flagitia aperte dixere q̄ eos qui comiserē. Mihi quidem ratio habenda est non quæ Salustius merito debeat audire sed ut ea dicam si qua ego honeste efferi possum.

FINIS.

Laus omnipotenti Deo

Impressum Venetiis per magistrum

Theodorum de regazonibus de

asula Anno domini. M. cccc.

lxxxii. die. yiii. Iulii

Deo gratias

Anien.

Registrum Cartarum

a b c d e f g h

Omnes littere sunt terni preter h quæ est duerno.